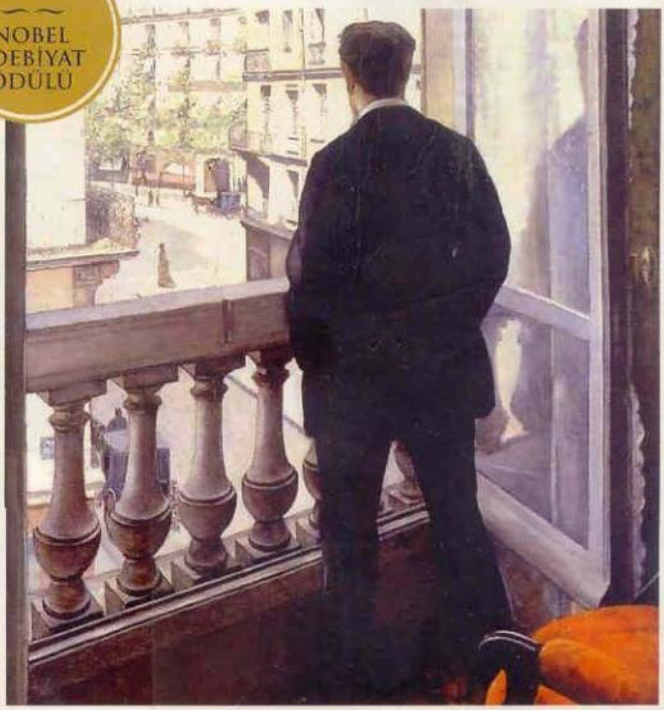
ANDRÉ GIDE

TOHUM ÖLMEZSE

1947
NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

OTOBİYOGRAFİ

Çeviri: AYSEL BORA

CAN

ANDRÉ GIDE

TOHUM ÖLMEZSE

Can Yayınları 1901

Si le grain ne meurt, André Gide
© 1924, Editions Gallimard
© 2010, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Ağustos 2010
Bu kitabın 1. baskısı 1000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Alev Özgüner

Kapak tasarımı: Ayşe Çelen Design
Kapak resmi: © Gustave Caillebotte

Kapak baskı: Azra Matbaası
İç baskı ve cilt: Eko Matbaası

ISBN 978-975-07-1197-8

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com

ANDRÉ GIDE

TOHUM ÖLMEZSE

OTOBİYOGRAFİ

1947 NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

Fransızca aslından çeviren

Aysel Bora

CAN

André Gide'in Can Yayınları'ndaki kitapları:

Kalpazanlar, 1989
Vatikan'ın Zindanları, 1989
Dünya Nimetleri ve Yeni Nimetler, 2000
Ayrı Yol, 2009
Chopin Üzerine Notlar, 2010

ANDRÉ GIDE

TOHUM ÖLMEZSE

Birinci bölüm

I

22 Kasım 1869'da doğdum. O günlerde ailem Médicis Sokağı'nda dördüncü ya da beşinci katta bir dairede oturuyormuş, birkaç yıl sonra başka bir yere taşındıklarından o daireyi hatırlamıyorum. Gene de balkonu hâlâ gözümün önünde; daha doğrusu balkondan görünenler: kuşbakışı meydan ve havuzun fıskıyesi – daha da net olarak hatırladıklarım, babamın kâğıttan kestiği, balkonun tepesinden fırlattığımız ve meydandaki havuzun üzerinde rüzgârla havalanıp Luxembourg Parkı'ndaki ulu kestane ağaçlarının tepesine takılan şeytan uçurtmaları.

Bir de oldukça büyük bir masa beliriyor gözümün önünde, herhalde yemek odasındaki, üzerine yerlere kadar sarkan bir örtünün serildiği masa; kapıcının arada bir bana gelen ben yaştaki oğluyla bu örtünün altına saklanırdık.

– Orada ne halt karıştırıyorsunuz bakayım, diye bağırırdı dadım.

– Hiiç. Oynuyoruz.

Ve mahsustan yanımıza aldığımız bir iki oyuncağı gürültüyle sallardık. Gerçekte başka türlü eğleniyorduk: yan yana ama kesinlikle beraber değil, sonradan, "kötü alışkanlıklar" dendiğini öğreneceğim şeyler yapardık.

Hangimiz hangimize öğretmişti bunu? Peki ilk öğ-

renen kimden öğrenmişti? Bilmiyorum. Bazen bir çocuğun bunları yeni baştan keşfettiğini kabul etmek lazım. Kendi adıma, bunu bana biri mi öğretti ya da bu zevki nasıl keşfettim, söyleyemem; ama hatırlayabildiğim kadarıyla bu hep vardı.

Aslında bunu anlatarak kendime haksızlık ettiğimi ve arkasından gelecekleri biliyorum; bunun bana karşı kullanılacağını hissediyorum. Ama hikâyemin tek varoluş nedeni, gerçeğe uygunluk. Tutun *ki, bunu* günah çıkartmak için yazıyorum.

Ruhun tamamen şeffaflıktan, sevgi ve saflıktan ibaret olmasının istendiği o masum çağda, ben kendimde sadece karanlık, çirkinlik ve sinsilik görüyorum.

Beni Luxembourg Parkı'na götürürlerdi: ama öteki çocuklarla oynamaya yanaşmazdım, suratımı asıp dadımın yanında bir kenarda dururdum, oynayan çocuklara bakardım. *Kovalarla sıra sıra kumdan kaleler yaparlardı*... Dadımın başını çevirdiği bir anda aniden fırlar, kalelerin üstünde tepinir, hepsini ezerdim.

Anlatmak istediğim diğer bir olay daha acayip ve belki de bu yüzden olsa gerek, beni daha az utandırıyor. Annem bunu sonradan sık sık anlatmıştır, anlattığı hikâye hatırlamama yardımcı oluyor.

Babaannemi ve diğer akrabalarımızı görmek için yılda bir kez gittiğimiz Uzès'te oldu bu. Akrabalar arasında, şehrin ortasında bahçeli eski bir evleri olan kuzenlerim Flaux'lar da vardı. Olay Flaux'ların evinde oldu. Kuzinim çok güzeldi ve bunun farkındaydı. Ortadan ayırarak topladığı simsiyah saçları, düzgün ve biçimli profiliyle (fotoğrafına tekrar baktım) pırıl pırıl cildini ortaya çıkarıyordu. Ben bu tenin parlaklığını çok iyi hatırlıyorum; çünkü onunla tanıştırıldığım gün, üzerinde yaka oyuğu çok açık bir elbise vardı.

Hadi git kuzinini öp, demişti annem, ben salona gi-

rince. (Dört yaşlarında filan olmalıydım; belki de beş.) İlerledim. Kuzin Flaux eğilip beni kendine doğru çekince omzu ortaya çıktı. Bu tenin pırıltısı karşısında kendimi nasıl kaybettim bilmiyorum. Uzattığı yanağına dudaklarını kondurmak yerine, ışıltılı omzun cazibesine kapılarak omzunu dişleyiverdim. Kuzinim acıdan çığlık attı; ben korkudan bağırdım, sonra da tiksinti içinde tükürdüm. Beni hemen götürdüler, galiba çok şaşırmışlardı, bu yüzden beni cezalandırmayı unuttular.

Elime geçen o zamana ait bir fotoğrafta, annemin eteklerinin altına sokulmuşum, üzerimde küçük, gülünç, kareli bir elbise, hastalıklı ve haylaz bir edayla, yan yan bakıyorum.

Médicis Sokağı'ndan ayrıldığımızda ben altı yaşındaydım. Tournon Sokağı 2 numarada ve ikinci kattaki yeni dairemiz, bu sokağın, babamın kütüphanesinin pencerelerinin baktığı Saint-Sulpice Sokağı'yla kesiştiği köşedeydi; benim odamın pencereleri büyük bir iç avluya bakardı. En çok da girişteki odayı hatırlıyorum, çünkü orada çok vakit geçirirdim, okula gitmediğim ya da odamda kalmadığım zamanlar etrafında dönüp durmamdan sıkılan annem, gidip "arkadaşım Pierre'le" yani kendi kendime oynamamı tembihlerdi. O odanın alacalı bulacalı halısının üstündeki geniş geometrik motiflerin arasında o meşhur "arkadaşım Pierre"le bilye oynamak kadar zevkli bir şey olamazdı.

Bana tek tek verdikleri en güzel bilyeleri küçük bir fileye doldurmuştum ve onları alelade bilyelerden ayrı tutuyordum. Öyleleri vardı ki, elledikçe güzelliğine bir kez daha hayran kalırdım: özellikle üzerinde beyaz ekvator ve dönence halkaları olan siyah akikten küçük bir bilye, "nişan almak" için kullandığım, açık kahverengi kornalinden saydam bir başkası. Ve kocaman bezden bir torbanın içinde, sonraları gerçek oyun arkadaşları buldu-

ğumda koz olarak kullanılan, kazanılıp kaybedilen her çeşitten bir sürü gri bilye.

Bayıldığım bir başka oyun da, adına kaleydoskop denen o harikalar aletiydi: Gözünüzü bir ucuna dayayıp baktığınızda, karşı uçta iki saydam cam arasına yerleştirilmiş renk renk hareketli cam parçacıklarından oluşan ve her bakışta değişen çiçek desenleri gördüğünüz bir çeşit dürbün. Dürbünün içi, aletin en küçük hareketinde iki cam arasında yer değiştiren optik cam oyunlarını simetrik olarak çoğaltan aynalarla kaplıdır. Çiçek motiflerinin değişken görüntüsü beni anlatılması imkânsız bir hayranlığa sürüklerdi. Cam kırıklarının rengi, şekilleri hâlâ gözümün önünde: en iri parça açık renkte bir yakuttu, üçgen şeklindeydi; ağır olduğu için önce o kayıyor ve bütün parçacıkları itip üzerlerinden geçiyordu; şekli hemen hemen yuvarlak, koyu nar çiçeği renginde bir tane daha vardı; orak ağzı biçiminde bir zümrüt; bir tek rengi aklımda kalmış bir topaz; bir safir ve yaldızlı bakır renginde üç küçük parça. Sahneye asla hep birlikte çıkmazlardı, bazıları tamamen altta gizli kalırdı, bazılarıysa aynanın arka tarafına ve yan kısımlara yarı gizlenmiş olurdu; bir tek o çok önemli yakut hiçbir zaman tamamen kaybolmazdı. Bu oyunu benim kadar seven ama benim kadar sabır göstermeyen kuzinlerim tam bir değişiklik seyredebilmek için aleti her seferinde sallarlardı. Ben öyle yapmazdım: Gözlerimi sahneden ayırmaksızın, dürbünü hafif hafif döndürür, çiçek motifinin yavaş yavaş değişmesine hayran olurdum. Bazen parçalardan birinin hissedilmeyecek biçimde yer değiştirmesi çok şaşırtıcı sonuçlara yol açardı. Meraklanırdım ama büyülenirdim de; fazla sürmedi, bana sırrını açması için aleti zorlamak istedim. Dibini açtım, cam parçacıklarını saydım ve karton kılıfın içinden üç aynayı çıkardım, sonra tekrar yerleştirdim ama yanlarına birkaç cam parçası

daha koydum. Bu düzenleme pek zavallı oldu; artık değişiklikler insanı şaşırtmıyordu; ama parçaları izledikçe, aldığınız zevkin nedenini de anlamış oluyordunuz!

Daha sonra aklıma esti, küçük cam parçalarının yerine acayip nesneler kullandım: bir kalem ucu, bir sinek kanadı, bir kibrit çöpü, bir sap ot. Görüntü donuktu, masalsı olmaktan çıkmıştı, ama aynadaki yansımalar yüzünden bir bakıma geometrik bir ilginçliği vardı... Sözün kısası, saatlerce, günlerce bu oyunla vakit geçiriyordum. Sanırım, bugünkü çocuklar bu oyunu bilmiyorlar, ben de bu yüzden uzun uzadıya bahsettim.

İlk çocukluğum sırasındaki diğer oyunlar, iskambil, çıkartma resim, takoz, hepsi de yalnız başına oynanan oyunlardı. Hiç arkadaşım yoktu... Aslında bir arkadaşım vardı; gözümün önüne biri geliyor, ama ne yazık ki o bir oyun arkadaşı değildi. Marie beni Luxembourg Parkı'na götürdüğünde, orada benim yaşımda bir çocukla karşılaşırdım, narin, yumuşak, sakin ve solgun yüzünün yarısı kocaman gözlüklerin arkasında saklı bir çocuk; gözlükleri o kadar koyuydu ki, arkasında ne olduğunu seçemezdiniz. Artık adını hatırlamıyorum, belki de hiç öğrenmedim. Ona beyaz tüylü deri paltosu yüzünden Koyun derdik.

– Koyun, neden gözlük takıyorsunuz? (Hatırladığım kadarıyla ona sen diye hitap etmiyordum.)

– Gözlerim bozuk.

– Bana göstersenize.

Bunun üzerine o korkunç gözlüklerini çıkartmış, kırpıştırıp durduğu o zavallı gözleri, güvensiz bakışı yüreğimi dağlamıştı.

Birlikte oynamazdık; hiç konuşmadan el ele dolaşmaktan başka bir şey yaptığımızı hatırlamıyorum.

Bu ilk arkadaşlık kısa sürdü. Koyun kısa bir süre sonra gelmez oldu. Ah! O zaman Luxembourg Parkı bana nasıl da boş görünmüştü!.. Ama asıl büyük üzün-

tüm, Koyun'un kör olduğunu duyduğum zaman başladı. Marie mahallede çocuğun dadısına rastlamıştı, anneme onunla konuştuklarını anlatıyordu; ben duymayayım diye alçak sesle konuşuyordu ama ben birkaç kelimeyi yakaladım: "Artık ağzının yerini bile bulamıyormuş!" Saçma bir cümle elbette, çünkü insanın ağzını bulması için görmesine gerek yok ki, böyle düşündüm ama gene de çok üzülmüştüm. Odama gidip ağladım ve günlerce uzun süre gözlerim kapalı vaziyette dolaşmaya, gözlerimi hiç açmadan Koyun'un hissetmiş olabileceklerini hissetmeye zorladım kendimi.

Bütün zamanını Hukuk Fakültesi'ndeki ders hazırlıklarına adayan babam, benimle hiç ilgilenmezdi. Günün büyük bir kısmını, benim ancak o çağırırsa girebildiğim geniş ve azıcık loş çalışma odasına kapanarak geçirirdi. Ben babamı gözümde ancak, bir fotoğraftaki küt sakallı, oldukça uzun ve kıvırcık siyah saçlı haliyle canlandırıyorum; bu görüntüsü olmasa, hatırlayacağım tek şey aşırı yumuşaklığı olurdu. Annem daha sonraları bana, okuldaki meslektaşlarının ona *Vir probus*[1] adını taktıklarını söyledi; bu arkadaşlarından birinden, babama sık sık fikir danışıldığını öğrendim.

Babama karşı, bu mekânın ciddiyetinin daha da artırdığı korkuyla karışık derin bir saygı besliyordum. Çalışma odasına bir tapınağa girer gibi girerdim; kitaplığı loşlukta bir kutsal eşya dolabı gibi yükselirdi; zengin ve koyu tonlardaki kalın bir halı ayak seslerimi boğardı. İki pencereden birinin yanında bir kitap rahlesi vardı; odanın ortasında da üstü kitap ve kâğıt yığılı dev bir masa. Babam *Coutume de Bourgogne* ya da *Coutume de Normandia*[2] gibi kalın bir kitap arayıp bulur, ikiye katlı

1. (Lat.) Mert adam. (Ç.N.)
2. Bourgogne ya da Normandiya Geleneği.

her yaprağı dört sayfa eden bu tuğla gibi cildi bir koltuğun koluna dayayıp açar, kemirici bir böceğin sebatla çalışmasını sürdürdüğü yere kadar sayfa sayfa benimle birlikte izlerdi. Hukukçu eski bir metni incelerken, bu küçücük gizli tüneller karşısında hayranlık duymuş ve kendi kendine şöyle demişti: "Bak işte! Bu çocuğumu eğlendirir." Çok eğleniyordum, bunun bir nedeni de, babamın da bundan zevk alır gibi görünmesiydi.

Ama çalışma odasının anısı daha çok babamın bana orada okuduğu şeylere bağlı kaldı. Bu konuda onun annemin hiç benimsemediği özel fikirleri vardı; küçük bir çocuğun beynine akıtılması gereken gıda konusunda ikisinin sık sık tartıştıklarını duyardım .Benzer tartışmalar bazen itaat konusunda da patlak verirdi, annem çocuğun anlamaya çalışmadan itaat etmesi gerektiği görüşünde ısrar ederken, babam her zaman her şeyi bana açıklama eğilimindeydi. Annemin benim gibi bir çocuğu İbrani halkıyla kıyasladığını ve Tanrı'nın lütfuyla yaşamadan önce yasaların boyunduruğunda yaşamanın iyi olduğunu ileri sürüp itiraz ettiğini çok iyi hatırlarım. Bugün annemin haklı olduğunu düşünüyorum; gene de, o zamanlar anneme karşı sık sık bir itaatsizlik ve sürekli bir tartışma hali içindeyken, babam tek sözüyle benden istediği her şeyi elde ederdi. Eğlenmem ve hoşlanmam için ancak kendisinin de eğlenip hoşlanacağı şeyleri önermesinde, bir yöntem izlemekten çok, gönlünden geçene kulak vermesinin yattığını sanıyorum. O günlerde Fransız çocuk edebiyatının sunduğu şeyler saçmalıktan başka bir şey değildi ve babamın benim elimde, daha sonra bana verilen bir kitabı –mesela benim kuşağımın hemen hemen bütün çocukları gibi çok büyük ama aptalca bir zevk aldığımı itiraf edeceğim Madam de Ségur'ü görseydi, üzüleceğini düşünüyorum; neyse ki bu zevk, daha önce babam okurken dinlediğim Molière'den sahneler,

Odysseia'dan pasajlar, *La Farce de Pathelin* ("Pathelin Farsı"), Simbad ya da Ali Baba'nın maceraları ve Maurice Sand'ın *Les Masques* ("Maskeler") kitabında aktarıldığı halleriyle İtalyan komedi tiyatrosundan birkaç farsı dinlerken aldığım zevk kadar büyük değildi; gene Sand'ın kitabındaki Arlequin, Colombine, Polichinelle ya da Pierrot gibi karakterlere, babamın onları kendi sesiyle konuşturmasından sonra hayran olmuştum.

Bu okumaların başarısı öyle büyük oldu ki, bana olan güvenini daha da ileri götüren babam bir gün Eski Ahit'ten Eyüb'ün kitabının başını okumaya karar verdi. Bu, annemin de hazır bulunmak istediği bir deneyimdi; bu nedenle diğer okuma saatleri gibi kütüphanede değil, insanın kendini özellikle annemin evinde gibi hissettiği küçük bir salonda gerçekleşti. Elbette başta bu kutsal metnin tüm güzelliğini anladığımı söyleyemeyeceğim! Ama şurası kesin, bu okuma hikâyenin ağırbaşlılığı kadar, babamın sesindeki ciddiyetle ve huşu içinde kendinden geçişini belli etmek ya da o halini korumak için arada bir gözlerini yuman ve ancak derin bir sevgi, sorgulama ve umut dolu bakışlarını bana yöneltmek için tekrar açan annemin yüz ifadesiyle bende derin izler bıraktı.

Bazı güzel yaz akşamları, yemeği geç yememişsek ve babamın da çok işi yoksa, sorardı:

– Küçük dostum benimle dolaşmaya gelir mi acaba?

Bana hiçbir zaman "küçük dostum"dan başka bir şekilde hitap etmezdi.

– Uslu olacaksınız, değil mi? derdi annem. Çok geç kalmayın.

Babamla dışarı çıkmayı severdim; benimle nadiren ilgilendiğinden, onunla paylaştığım pek az şeyde alışılmamış, ciddi bir yan ve beni büyüleyen bir parça gizem bulunurdu.

Bilmece ya da eşsesli kelime oyunları gibi oyunlar

oynaya oynaya Tournon Sokağı'ndan çıkar, sonra Luxembourg Parkı'nın içinden geçer ya da Saint-Michel Bulvarı'nın Rasathane'nin yanındaki ikinci bahçeye kadar Luxembourg boyunca ilerleyen kısmından yukarı çıkardık. O sıralar, Eczacılık Okulu'nun karşısındaki arsalarda henüz yapılaşma olmamıştı; okul bile yoktu. Altı katlı evlerin yerinde derme çatma barakalardan, eskici dükkânlarından, ikinci el velosipet satan ve kiralayanlardan başka bir şey yoktu. Bu ikinci Luxembourg'un kenarındaki asfalt mı stabilize mi olduğunu bilemediğim alan meraklısına pist görevi görüyordu; yerlerini bisikletlerin aldığı o acayip ve ucube aletlerin üzerine tüneyerek dönüp dururlar, gecenin içinden geçip gözden kaybolurlardı. Onların gözü pekliğine, zarafetine hayran kalırdık. Sele kısmı ve bu hafif taşıtın denge merkezi olan minik arka tekerlek zor seçilirdi. Hareketli ön tekerlek sağa sola yalpalardı; bu alete binen insan düşsel bir varlığı andırırdı.

Gece inerken, müziğiyle bizi kendisine çeken biraz ilerideki çalgılı kafenin ışıkları pırıl pırıl parlardı. Tahta perdenin üzerinden, havagazı lambalarının karpuzlarını değil ama kestane ağaçlarına vuran o tuhaf ışımayı görürdük. Yaklaşırdık. Tahtalar iyice birleştirilmediğinden, oraya buraya gözünüzü dayayıp bakabilirdiniz. O kaynaşma halindeki koyu gölgeli seyirci kalabalığının üzerinden, bir şarkıcı kadının yavan şarkılar döktürdüğü sahnenin büyüleyiciliğini fark ederdim.

Bazen dönüşte yeniden büyük Luxembourg Parkı'ndan geçecek kadar vaktimiz olurdu. Çok geçmeden bir trampet sesi kapanışı ilan ederdi. Son geziciler nöbetçilerin dikildiği çıkışlara gönülsüzce yönelir ve onlardan boşalan o iki yanı ağaçlı geniş yollar arkalarından gizemle dolardı. Böyle akşamlarda gölgelerden, uykudan ve tuhaflıktan bitap düşer uyurdum.

Beş yaşımdan beri ailem beni Matmazel Fleur ve Madam Lackerbauer'in çocuk kurslarına gönderiyordu.

Matmazel Fleur Seine Sokağı'nda[1] oturuyordu. Benim gibi küçükler alfabe ya da yazı sayfaları üzerinde döne döne çalışırken, büyükler -daha doğrusu: büyük kızlar (çünkü Matmazel Fleur'ün derslerine birçok büyük kız devam ederken, erkek olarak sadece küçük oğlanlar geliyordu)- ailelerin de hazır bulunmak zorunda olduğu bir temsilin provalarında hummalı bir faaliyet halindeydiler. *Plaideurs*'den ("Davacılar") bir perde hazırlanıyordu: Büyük kızlar takma sakallar deniyordu; onların kostüm giydiklerini gördükçe imreniyordum; bundan daha eğlenceli bir şey olamazdı.

Madam Lackerbauer'in derslerinden tek hatırladığım "Ramsden makinesi", üzerine küçük metal plakaların yapıştırıldığı cam diski ve diski çeviren koluyla fena halde meraklımı kurcalayan eski bir elektrikli makine; bazı elektrik direklerindeki levhalarda yazdığı gibi, "ölüm tehlikesi" dolayısıyla dokunmanın kesinlikle yasak olduğu bir makine. Bir gün öğretmen makineyi çalıştırmak istedi; çocuklar etrafında geniş bir halka oluşturmuştu ama çok korktukları için bayağı uzak duruyorlardı; öğretmenin çarpılacağına inanmıştık; kıvrık işaretparmağını aletin ucundaki bakır küreye yaklaştırırken sahiden de biraz titriyordu. Ama en küçük bir kıvılcım dahi çıkmadı... Ah! Çok rahatlamıştık.

Annem Matmazel Fleur ve Madam Lackerbauer'in derslerine Matmazel de Goecklin'in piyano derslerini de eklemek gerektiğine inandığında yedi yaşındaydım. Bu saf ve masum insanın sanatla ilgilenmekten çok, hayatını

1. Bkz. Ek. (Yazarın notu)

kazanmaya ihtiyacı olduğu hissediliyordu. Çok narindi, solgundu ve her an fenalaşacakmış gibiydi. Galiba kamını zor doyuruyordu.

Uslu durduğum zaman Matmazel de Goecklin bana küçük manşonundan çıkardığı bir resim hediye ederdi. Resmin kendisi bana sıradan görünebilirdi ve bunu hiç umursamazdım; ama resim kokuluydu, kuşkusuz manşonun parfümü sindiğinden olağanüstü kokardı. Resme şöyle bir bakar; kokusunu içime çekerdim, sonra onu bir albüme, büyük mağazaların müşteri çocuklarına dağıttıkları öteki resimlerin –ama onlar kokmazdı– yanına yapıştırırdım. Geçenlerde küçük bir yeğeni eğlendirmek için albümü tekrar açtım: Matmazel de Goecklin'in resimleri hâlâ mis gibi kokuyor; bütün albümü kokutmuşlar.

Gamlarımı ve arpejlerimi yaptıktan, *Bonnes Traditions du Pianiste*'ten ("Piyanistin Kuralları") birkaç parça tekrarladıktan sonra, yerimi anneme terk ederdim, o da gelip Matmazel de Goecklin'in yanına yerleşirdi. Annem, sanırım alçakgönüllülüğünden asla tek başına çalmazdı; ama dört el olunca kendisini öyle bir kaptırıyordu ki! Bu genellikle Haydn'ın bir senfonisinden bir partisyon, tercihan da, müzik hareketlendiği için –sona yaklaşırken annem daha da hızlı çalmaya başlıyordu– daha az ifade taşıdığını düşündüğünden final bölümü oluyordu. Parçanın notalarını baştan sona yüksek sesle sayardı.

Biraz daha büyüyünce Matmazel de Goecklin artık bizim eve gelmez oldu; ben onun evine derse gittim. Bakımını üstlendiği kendinden büyük, sakat ya da zekâsı biraz kıt ablasıyla birlikte daracık bir dairede yaşıyordu. Herhalde yemek odası gibi kullanılan ön odada bengalilerle dolu büyük bir kafes vardı; iç odada ise piyano; üst tuşlarda öylesine yanlış notalar vardı ki, dört el çaldığımızda, yüksek perdeden çalma arzumu söndürüyordu. İsteksizliğimi kolayca anlayan Matmazel de Goecklin

sızlanan bir sesle sanki bir ruha gizli bir emir verir gibi dalgın dalgın şöyle derdi: "Akortçuyu çağırmak lazım." Ama ruh söyleneni yerine getirmezdi.

Ailem yaz tatilini Calvados'ta La Rocque Baignard'da, Rondeaux büyükannemin vefatından sonra anneme kalan mülkte geçirmeyi âdet edinmişti. Yılbaşı tatilini Rouen'da annemin akrabalarında, Paskalya'yı ise Uzès'te babaannemin yanında geçirirdik.

Hiçbir şey bu iki aile kadar birbirinden farklı olamaz; hiçbir yer, birbirine zıt etkilerini içimde birleştirdiğim bu iki Fransa taşrası kadar birbirinden farklı olamaz. Çoğu zaman kendimi sanat çalışmalarına yönelmek zorunda kaldığıma inandırmışımdır, çünkü birbirine taban tabana zıt bu unsurların uyumunu ancak sanat aracılığıyla gerçekleştirebilirdim; aksi halde bu unsurlar içimde tepişir durur, en azından karşılıklı atışırlardı. Kuşkusuz sadece, kahtımlarının rüzgârıyla tek bir yöne itilenler güçlü iddialara sahip olabiliyorlar. Tersine, içinde birbirine zıt ama birbirini dengeleyen talepleri barındırıp büyüten melez varlıklara gelince, sanırım, arabulucular ve sanatçılar bunların arasından çıkıyor. Örnekler beni haklı çıkarmazsa, fena halde yanılmış olurum.

Ama, benim sezginler gibi olup işaret ettiğim bu yasa şimdiye kadar tarihçilerin merakını pek kurcalamamış olmalı ki, şu satırları yazdığım Cuverville'de elimin altındaki hiçbir biyografide, sözlükte, hatta elli iki ciltlik muazzam *Biographie universelle*'de[1] hangi isme bakarsam bakayım, hiçbir büyük adamın, hiçbir kahramanın anne tarafından kökeni üzerine en küçük bir bilgi göremiyorum. Bu konuya tekrar döneceğim.

1. François-Xavier de Feller'in XVIII. yüzyıl sonunda hazırladığı tarihsel biyografiler sözlüğü.

Anne tarafından büyük büyükbabam Rondeaux de Montbray, Notre-Dame Meydanı'nda katedralin karşısındaki o güzel binası hâlâ ayakta duran Maliye Sarayı'nda babası gibi danışmanmış, 1789'da Rouen belediye başkanı olmuş. 93'te M. D'Herbouville ile birlikte Saint-Yon Hapishanesi'ne kapatılmış, yerine daha "ileride" görülen M. de Fontenay getirilmiş. Hapisten çıkınca Louviers'ye çekilmiş. İkinci evliliğini galiba orada yapmış.[1] İlk evliliğinden iki çocuğu varmış; o zamana kadar Rondeaux ailesi tamamen Katolikmiş; ama Rondeaux de Montbray ikinci evliliğini kendisine üç evlat daha veren –büyükbabam Edouard da bunlardan biriydi– bir Protestanla, Matmazel Dufour'la yapmış. Bu çocuklar Katolik mezhebine göre vaftiz edilip yetiştirilmişler. Ama büyükbabam da Julie Pouchet adında Protestan bir kadınla evlenmiş; ve bu kez, en küçükleri annem olan beş çocuklarını Protestan olarak yetiştirmişler.

Gene de, hikâyemin geçtiği yıllarda, yani hatıralarımın en canlı olduğu zamanlarda ailemin evi yeniden Katolik, o zamana kadar hiç olmadığı kadar Katolik ve konformist olmuştu. Büyükannem öldükten sonra yengem ve iki çocuğuyla bu evde yaşayan dayım Henri Rondeaux ise daha çok gençken, hatta koyu Katolik Matmazel Lucille K. ile evlenmeyi düşündüğü zamandan çok daha önce mezhep değiştirmişti.

Ev Crosne Sokağı ile Fontenelle Sokağı'nın köşesindeydi. Araba kapısı Crosne'a açılıyordu; pencerelerin çoğu da Fontenelle'e bakıyordu. Ev bana muazzam gelirdi; öyleydi, altta kapıcı dairesinden, mutfaktan, at

1. Bu ve daha sonraki bilgileri Henri Rondeaux yengemden edindim. Cuverville'i son ziyareti sırasında o anlatmış, ben not almıştım. Kitabın sonundaki eke kuzenim Maurice Delmarest'in hikâyemdeki birtakım yanlışlıklara değinen mektubunu da koydum. (Yazarın notu)

ahırından, arabalıktan başka, bir de dayımın Rouen'dan birkaç kilometre ötede bulunan Houlme'daki fabrikasında imal ettiği "Rouen işi dokumalar" için bir dükkân da vardı. Dükkânın, daha doğrusu deponun yanında da, gene çocukların girmesi yasak olan ve zaten etrafa sinmiş yaprak sigara kokusu, kasvetli ve nahoş görünüşüyle insanı kaçırtan küçük bir büro bulunuyordu. Ama buna karşılık ev nasıl da sevimliydi!

Daha girişte o tatlı ve ciddi zil sesi sanki size hoş geldiniz der gibiydi. Kapı kemerinin altında, solda üç basamakla çıkılan kulübesinin camlı kapısından kapıcı kadın size gülümserdi. Karşısı avluya açılırdı; arkadaki duvarın dibine dizilmiş saksılardaki yeşil süs bitkileri burada havalandırılır, geldikleri ve tekrar güç kazanmak üzere döneceksleri Houlme'daki seraya gönderilmeden önce sırayla ev içi hizmetten alınıp dinlendirilirdi. Ah! O evin içi nasıl da ılık, rutubetli, ağırbaşlı ve biraz asık yüzlüydü ama rahat, sade ve şirindi. Merdivenler aşağıdan kemerin altından ve yukardan camla kaplı bir çatıdan ışık alırdı. Her katın sahanlığında yüzükoyun uzanıp kitap okuması çok hoş olan yeşil kadife kaplı uzun banklar vardı. Ama ikinci katla en üst kat arasında, kenarları geniş kırmızı şeritlerle çevrili siyah beyaz kırçıllı bir halıyla kaplı basamakların üstünde olmak daha da hoştu. Camlı çatıdan aşağıya süzülerek geçen, dingin bir ışık vururdu; oturduğum basamağın üstündeki basamak hem dirseğimi dayamaya yarar, hem kürsü işini görürdü ve yavaş yavaş böğrüme batardı...

Anılarımı bir sıraya sokmadan, aklıma geldiği gibi yazacağım. Olsa olsa onları mekân ve kişiler etrafında toparlayabilirim; belleğim yerler konusunda çoğu zaman yanılmaz; ama tarihleri birbirine karıştırır; eğer tarih sırasına göre yazmaya kalkacak olursam altından kalkamam. Geçmişin üzerinden geçerken, gözleriyle mesafeyi iyi kestiremeyen ve bazen, araştırınca çok daha yakın bir ta-

rihe ait olduğu ortaya çıkan şeyleri çok gerilere atan biri gibiyim. Bu yüzden uzun bir süre, Prusyalıların Rouen'a girişini hatırladığıma inanmıştım.

Geceydi. Askeri bandonun sesi duyuluyor ve bandonun geçtiği Crosne Sokağı'na bakan balkondan, çıtırdayan meşalelerin yükselip alçalan alevleriyle evlerin korkudan sinmiş duvarlarını yaladığı görülüyor...

Daha sonra anneme bundan bahsettiğimde, öncelikle o sırada herhangi bir olayı hatırlayamayacak kadar küçük olduğum; üstelik, hiçbir Rouen'luun, her halükârda bizim ailemizden birinin, değil Bismarck, bizzat Prusya kralı da olsa geçişini seyretmek için balkona çıkmayacağı ve Almanlar kortejler düzenlemiş bile olsa, bu kortejlerin ancak indirilmiş kepenklerin önünden geçmiş olması gerektiği konusunda beni ikna etti. Kuşkusuz bu anımı, Almanlar şehri boşalttıktan çok sonra her cumartesi akşamı Crosne Sokağı'ndan geçen "askeri fener alayı"na borçlu olmalıydım.

– Sana balkondan seyrettirdiğimiz şey buydu, şarkı da söylerdik, hatırladın mı?

Zim lay la lay la!
Yakışıklı askerler!

Ve bir anda şarkıyı da hatırlamıştım. Her şey yerli yerine oturuyor ve kendi boyutlarına kavuşuyordu. Ama sanki benden bir şeyler çalınmış gibi hissediyordum; daha önce gerçeğe daha yakınmışım da, o zamanki taptaze duyularımla böylesine büyük bir önem kazanan şey, pekâlâ da tarihi bir olay olmaya layıkmış gibi geliyordu. Bu olayı bilinçsizce çok gerilere atma ihtiyacı buradan kaynaklanıyordu, aradaki mesafenin olayı allayıp pullamasını istiyordum.

Belleğimin uzun süre büyükannemin –ben daha dört yaşına girmeden 1873'te ölmüştü– sağlığı dönemi-

ne yerleştirmekte inat ettiği Crosne Sokağı'ndaki o balo için de aynı şey geçerli. Aslında o tarihten üç yıl sonra Henri dayımla yengemin kızlarının reşit olması dolayısıyla verdikleri bir davet söz konusuydu:

Ben çoktan yatmıştım ama ahenkli dalgalanmalarla birleşen tuhaf bir uğultu, evin yukardan aşağıya titreyişi uykumu kaçırdı. Gündüz hazırlıklar yapıldığını elbette fark etmiştim. Elbette bana o akşam bir balo olduğunu söylemişlerdi. Ama ben balonun ne olduğunu biliyor muyum? Üstünde durmamış ve her akşamki gibi gidip yatmıştım. Ama şimdi şu uğultu... Dinliyorum; daha net birkaç ses yakalamaya, neler olduğunu anlamaya çalışıyorum. Kulak kesiliyorum. Sonunda dayanamayarak kalkıyorum, odamdan el yordamıyla karanlık koridora çıkıyorum ve çıplak ayaklarımla ışık içindeki merdivene gidiyorum. Benim odam üçüncü katta. Ses dalgaları birinci kattan geliyor; gidip bakacağım; basamak basamak yaklaştıkça konuşma seslerini, kumaş hışırtılarını, fısıldaşma ve gülüşmeleri seçiyorum. Hiçbir şey her zamanki gibi değil; sanki birdenbire gizemli, farklı bir biçimde gerçek, daha parlak, daha heyecanlı ve ancak küçük çocuklar uyuduktan sonra başlayan başka bir hayatın içine giriyormuş gibiyim. İkinci katın kapkaranlık koridorları ıssız; eğlence aşağıda. Daha da ilerleyecek miyim? Beni görecekler. Uyumadığım, gördüğüm için beni cezalandıracaklar. Başımı tırabzan demirlerinin arasından geçiriyorum. Tam o anda davetliler geliyor, üniformalı bir subay, tepeden tırnağa kurdeleler, ipekler içinde bir hanımefendi; elinde bir yelpaze tutuyor; külot pantolonu ve beyaz çorapları yüzünden önce tanıyamadığım uşağımız, dostum Victor, birinci salonun açık kapısı önünde durmuş, gelenleri içeri alıyor. Birden birisi üzerime atlıyor; Marie bu, dadım, daha aşağıda, merdivenin ilk dönemecinde saklanmış, tıpkı benim gibi görmeye çalışıyor. Beni kollarına alıyor;

önce beni odama götürüp kapatacağını sanıyorum; ama hayır, tersine beni kendisinin durduğu ve eğlencenin azıcık da olsa görülebildiği yere indiriyor. Artık müziği çok iyi duyuyorum. Göremediğim enstrümanların sesiyle beyefendiler, hepsi de gün ortasında gördüklerimden çok daha güzel olan süslü püslü hanımefendilerle dans ediyor. Müzik kesiliyor; dans edenler duruyor ve enstrüman seslerinin yerini konuşmaların uğultusu alıyor. Dadım beni odama götürecek; ama o anda kapıya dayanmış ayakta durup yelpazelenen güzel kadınlardan biri beni fark ediyor, koşup yanıma geliyor, beni öpüyor ve onu tanıyamadığım için gülüyor. Bu tabii ki, annemin tam da bu sabah gördüğüm arkadaşlarından biri; ama gene de bunun o kadın olduğundan, gerçekten o olduğundan çok emin olamıyorum. Kendimi yeniden yatağımda bulduğumda, aklım çok karışık ve uykuya dalıp gitmeden önce belli belirsiz düşünüyorum: gerçeklik var, rüyalar var; sonra bir de "ikinci bir gerçeklik" var.

Gerçeğin, her gün yaşananın, gerçekliği kabul edilmişin yanında ne olduğunu bilemediğim bir başka şeyin varlığına karşı duyduğum belli belirsiz, tarifi zor bir inanç beni yıllarca meşgul etti; bugün de içimde bu inançtan birtakım kalıntılar bulmayacağımdan emin değilim. Bunun peri ve cadı, gulyabani ve büyücü masallarıyla hiç ilgisi yok; hatta o zamanlar henüz bilmediğim Hoffmann'ın ya da Andersen'in masallarıyla da. Hayır, ben bunda daha çok hayatı yoğunlaştırmak konusunda acemice bir ihtiyacın –ileride dinin maharetle tatmin edeceği bir ihtiyaç– , gizli ve anlaşılmaz olanı hayal etme yönünde belli bir eğilimin söz konusu olduğunu sanıyorum. Çoktan büyüyüp koca bir çocuk olmuşsam da, babamın ölümünden sonra onun gerçekte ölmediğini; ya da en azından –bu çeşit bir algılayışı nasıl ifade etmeli?– sadece göz önünde ve gündüz yaşadığımız

hayatta ölü olduğunu ama geceleri ben uyurken gizlice annemle buluşmaya geldiğini hayal etmez miydim? Gün boyunca kuşkularım belirsiz olarak kalır ama akşamları, uykuya dalmadan hemen önce onların netleşip doğrulandığını hissederdim. Bu sırrı çözmeye çalışmazdım; keşfetmeye kalkarsam tamamen engelleneceğimi hissederdim; elbette hâlâ çok küçüktüm, annem de bir sürü şey hakkında hep şunu tekrarlardı: "İlerde anlarsın." Ama bazı akşamlar uykuya teslim olurken, gerçekten de bulunduğum yeri terk edip gidiyormuşum gibi bir hisse kapılırdım..

Crosne Sokağı'na geri dönüyorum.

İkinci katta, odaların açıldığı bir koridorun sonunda, birinci kattaki büyük salonlardan çok daha rahat, çok daha samimi bir çalışma odası var, bu yüzden annem orada oturmayı tercih ediyor, beni de yanında alıkoyuyor. Kitaplık olarak kullanılan büyük bir dolap dipteki duvarı kaplıyor. İki pencere avluya bakıyor; birisi çift camlı ve iki cam arasında, altında tabaklarıyla saksılar içinde safranlar, sümbüller ve "dük de Tholl" laleleri çiçek açmış. Şöminenin iki yanında, üzerinde annemle teyzelerimin eseri örtüleriyle iki geniş koltuk; birinde annem oturuyor. Masanın kenarında, akaju ve nar çiçeği renginde bir kumaşla kaplanmış bir sandalyede oturan Matmazel Shackleton kanaviçe işlemekle meşgul. İşini süsleyecek dört köşe küçük kanaviçe parçası metal bir kasnağa geçirilip gerilmiş; üzerinden iğneyle geçilen incecik bir tül bu. Matmazel Shackleton arada bir, işlenecek desenlerinin mavi zemin üstünde beyazla işaretlendiği bir örneğe bakıyor. Annem pencereden bakıp şöyle diyor:

– Safranlar açmış: Hava güzel olacak.

Matmazel Shackleton onu tatlı tatlı paylıyor:

– Juliette, hiç değişmeyeceksiniz: Hava güzel olduğu

için safranlar açıyor; pekâlâ biliyorsunuz ki, onlar daha erken davranmazlar.

Anna Shackleton! O sakin yüzünüz, dupduru alnınız, biraz ciddi ağzınız, çocukluğumun üstüne onca iyilik akıtan o gülen gözleriniz hâlâ gözümün önünde. Sizden bahsederken, daha hisli sözcükler icat etmek isterdim, daha saygılı ve daha sevgi dolu. Bir gün sizin o mütevazı hayatınızı anlatacak mıyım? Hikâyemde bu alçakgönüllülüğün, tıpkı güçlülerin alçaltılıp, sıradan insanların yüceltileceği gün Tanrı'nın huzurunda ışıldayacağı gibi ışıldamasını isterdim. Ben bu dünyadaki zafer kazanmışların ve şan şeref sahiplerinin değil, gerçek parıltısı içinde saklı olanların portresini çizmekten zevk duydum hep.

Shackleton'ın çocuklarını İskoçya'nın derinliklerinden kıtaya hangi kötü kader attı bilemiyorum. Kendisi de İskoçyalı olan bir kadınla evlenen Rahip Roberty, galiba bu aileyi tanıyordu ve kızlardan en büyüğünü anneanneme tavsiye eden de kuşkusuz oydu. Belirtmeye gerek yok, burada söyleyeceklerimin hepsini, çok daha sonra annemin kendisinden ve benden büyük kuzenlerimden öğrendim.[1]

Matmazel Shackleton aileye tam olarak annemin mürebbiyesi olarak girmişti. Annem yakında evlilik çağına giriyormuş; pek çok kişi, kendisi de çok genç, üstelik son derece güzel olan Anna Shackleton'ın öğrencisini gölgede bırakacağını düşünmüş. Şunu da kabul etmeli, genç Juliette Rondeaux da azıcık umut kırıcı bir vakaymış. Hep geriye çekilip, ne zaman kendini göstermesi gerekse pısmakla kalmıyor, daha ilk görüşte çok sıcak bir arkadaşlıkla bağlandığı Matmazel Anna'yı öne sürmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyormuş. Juliette kıyafetinin Anna'nınkinden daha iyi olmasına tahammül ede-

1. Bkz. Ek. (Yazarın notu)

miyormuş; konumunu, servetini belli eden her şey onu rahatsız ediyor, etiket sorunları annesi ve ablası Claire ile aralarında sürekli tartışmalara neden oluyormuş.

Anneannem kesinlikle sert biri değilmiş; ama tam olarak çok takıntılı olmasa da, hiyerarşiye büyük önem veriyormuş. Bu his, onun kadar iyi yürekli olmayan, hatta pek başka hissi de bulunmayan ve kız kardeşinin kendisi gibi hissetmemesine çok sinirlenen büyük kızı Claire'de de varmış; Claire kardeşinde bu his yerine, tam olarak başkaldırı denemese de, bir itaatsizlik içgüdüsü görüyormuş; kuşkusuz bu içgüdü Juliette'te hep var olan bir şey değilmiş, ama görünen o ki Anna'ya karşı duyduğu dostluğun hatırına ortaya çıkıyormuş. Claire kardeşinin ona beslediği arkadaşlık yüzünden Anna'yı affedemiyormuş; arkadaşlığın seviyeleri, dereceleri olduğunu düşünüyor ve Matmazel Shackleton'ın bir mürebbiye olduğunu unutmaya başlamasının yakışık almadığını düşünüyormuş.

"Ne var bunda! diye düşünüyormuş annem, ben daha mı güzelim? Daha mı akıllı? Daha mı iyi? Varlıklı oluşum ya da ismim yüzünden mi tercih edilen ben olacağım?"

– Juliette, diyormuş Anna, düğün gününüz için bana çay rengi ipek bir elbise verirseniz, çok mutlu olurum.

Juliette Rondeaux Rouen sosyetesinin en parlak kısmetlerini uzun süre tepmiş; sonunda onun, annemin fikirlerini bildiğinden tanışmalarını sağlayan o harika Rahip Roberty'nin teşviki olmasa evlenme teklif etmeye asla cesaret edemeyecek olan, güneyin bağrından gelmiş, servetsiz genç bir hukuk profesörünü kabul ettiğini görenler çok şaşırmış. Altı yıl sonra ben dünyaya geldiğimde, Anna Shackleton benden büyük kuzenlerimi art arda benimsediği gibi, beni de benimsedi. Yoksulluğu ne güzellik ne zarafet, ne iyilik ne zekâ ne de erdem unutturabildiğin-

den, Anna aşkın ancak uzak bir yansımasını yaşamış, ona kucak açan ailemden başka aile tanımamış olmalıydı.

Ona ait hatıralarımda, ilerleyen yaşı yüzünden daha o zamandan azıcık sertleşmiş yüz hatları, biraz ciddi ağzıyla gözümün önüne geliyor, sadece gözleri hâlâ gülümsemeyle dolu, en ufak şeyde gerçek bir gülüşe dönüşüveren ve ruhun doğal olarak hayattan aldığı o büyük zevki sanki hiçbir üzüntü, hiçbir hayal kırıklığı azaltamazmış gibi, duru ve taze bir gülüş. Babamda da aynı gülüş vardı; bazen o ve Matmazel Shackleton, hatırladığım kadarıyla annemin asla katılmadığı çocuksu gülme krizlerine tutulurlardı.

Anna Shackleton (ona daima Matmazel Anna diyen babamın dışında hepimiz ona küçük adıyla hitap ederdik, hatta ben "Nana" derdim, Zola'nın aynı ismi taşıyan kitabı çıkana kadar koruduğum çocuksu bir alışkanlık) evin içinde siyah dantelden bir başlık takar, başlığın iki yandan sarkan uçları yüzünü oldukça tuhaf bir şekilde çevrelerdi. Saçını böyle yapmaya ne zaman başladığını bilmiyorum, ama hatırlayabildiğim kadarıyla hep bu saç biçimiyle gözümün önüne geliyor ve bendeki birkaç fotoğrafında da böyle görünüyor. Yüz ifadesi, hali tavrı ve bütün hayatı ne kadar uyumlu ve sakin olsa da, Anna asla tembel değildi; hiç bitmeyen nakış işlerini topluluk içinde geçirdiği zamanlara ayırırken, uzun yalnızlık saatlerini birtakım çeviriler yaparak geçiriyordu; çünkü İngilizce ve Almanca'yı Fransızca kadar iyi okurdu, İtalyancası da bayağı iyiydi.

Hepsi de elyazması olarak kalan bu çevirilerden birkaçını sakladım; bunlar son satırına kadar ağırbaşlı ve ince bir yazıyla doldurulmuş kalın okul defterleri. Anna Shackleton'ın bu şekilde çevirdiği bütün eserler o zamandan bu yana başka çevirilerle yayımlandı, hatta belki de daha iyi çevirilerle; gene de içinde büyük bir sabır,

aşk ve dürüstlüğün soluk alıp verdiği o defterleri atmaya gönlüm razı olmadı. Bir tanesi benim için çok değerli: Anna'nın bana içinden bölümler okuduğu Goethe'nin *Kumaz Tilki*'si. Bu çalışmasını tamamladıktan sonra, kuzenim Maurice Démarest ona, bu eski fablda geçen bütün hayvanların alçıdan küçük başlarını hediye etmişti; Anna bunları odasında şöminenin üstündeki aynanın etrafına asmıştı, bayılırdım onlara.

Anna desen çizer ve suluboya resim de yapardı. La Roque'u resmettiği özenli, ahenkli ve ağırbaşlı görüntüler kaynın Cuverville'deki odasını hâlâ süsler; bir de büyükannemin Mivoie'daki mülkünün resimleri var, Seine'in sağ yakasında, Rouen'ın yukarısında, Saint-Adrien Tepesi'nin yakınında, Bon-Secours Kilisesi'nin aşağısındaydı bu mülk, köprüye gelmeden az önce – ölümünden bir süre sonra satılan bu evi Normandiya'ya her gidişimde trenden tekrar görmesem, hiç hatırlayamayacağım. Suluboya resimde ev hâlâ XVI. Louis tarzı cephesindeki zarif korkuluklarıyla görülürken, yeni sahipleri hiç zaman kaybetmeyip bu korkuluğu tek parça bir alınlığın altında ezmişler.

Ama Anna'nın en büyük uğraşı, en sevdiği inceleme konusu botanikti. Paris'te hiç aksatmadan Doğa Tarihi Müzesi'nde Mösyö Bureau'nun derslerine devam ediyor ve baharda onun asistanı Mösyö Poisson'un düzenlediği bitki derleme gezilerine katılıyordu. Anna'nın saygıyla andığı ve zihnimde büyük bir saygınlıkla taçlanan bu isimleri unutmayacağım. Annem benim için bir spor yapma fırsatı olarak gördüğünden, pazar günleri yapılan ve benim gözümde bilimsel bir keşfin tüm çekiciliğini taşıyan bu gezilere katılmama izin verirdi. Botanikçiler grubu neredeyse sadece yaşlı kızlardan ve sevimli botanik hastalarından ibaretti; bir trene binmek üzere toplanılır; herkes, incelenecek ya da kurutulacak bitki-

lerin içine dizildiği, omuzdan askılı yeşil boyalı madeni bir kutu taşırdı. Bazılarının ayrıca bir bahçıvan makası, bazılarının da kelebek ağı olurdu. Ben bu sonuncular-dandım, çünkü o sıralar bitkilerden çok böceklerle ilgileniyordum, özellikle de koleksiyonunu yapmaya başladığım kınkanatlılarla; ceplerim kurbanlarımı benzin dumanında ya da potasyum siyanürde boğduğum cam tüpler ve kutular yüzünden şişerdi. Bu arada bitki de toplardım; yaşlı meraklılardan daha çevik olduğumdan, önden koşar ve keçiyollarından ayrılıp koruluğu, kırları didik didik eder, nadir bir türü ilk gören olmaktan duyduğum büyük zaferle yaptığım keşifleri avaz avaz ilan ederdim, daha sonra küçük grubumuzun tüm üyeleri bulduklarımı hayran hayran seyreder, onu muzaffer bir edayla Anna'ya verdiğimde bazıları bozulurdu.

Anna'nın bilgisi dahilinde ve onun yardımıyla ben de bir bitki koleksiyonu yapıyordum; ama daha çok, onun bayağı büyük ve çok iyi düzenlenmiş koleksiyonuna yardım ediyordum. Anna, sabırla her tür için en güzel örnekleri toplamakla kalmamış, her bir örneğin sunumunu da harika bir şekilde hazırlamıştı: en narin saplar ince yapışkan bantlarla tespit edilmişti; bitkinin sap ve yapraklarının sıralanış biçimi titizlikle korunmuştu; tomurcuğun yanında tam açılınış çiçek ve tohumu görmek insanı hayran bırakıyordu. Etiketler süslü bir yazıyla yazılmıştı. Zaman zaman tereddüde yol açan bir türün tanımlanması araştırma ve titiz bir inceleme gerektirirdi; Anna "çift mercekli büyüteç"inin üzerine eğilir, cımbızlarla, minicik skalpellerle silahlanır, çiçeği dikkatle açar, bütün organlarını merceğin altına yayar ve beni çağırıp erkek organların falanca özelliğini ya da kendi "bitkiler kitabı"nda bahsedilmeyen, ama Mösyö Bureau'nun işaret ettiği filanca bir ayrıntıya dikkatimi çekerdi.

Anna'nın botanik çalışmaları özellikle her yaz bizimle beraber geldiği La Roque'ta tam anlamıyla ortaya çıkıyor ve bitki koleksiyonu zenginleşiyordu. O ve ben, yeşil kutumuz (çünkü artık benim de yeşil bir kutum vardı) ve bitkiyi köküyle birlikte çıkarmaya yarayan bir çeşit kıvrıkmala olan kökleme küreği olmadan asla dışarı adım atmazdık. Bazen bir bitkiyi günü gününe gözlemler, tam anlamıyla çiçeklenmesini beklerdik, kimi zaman son gün onu tırtıllar tarafından yarısı yenmiş bulduğumuzda ya da ani bir fırtına yüzünden evden çıkamadığımızda tam bir hayal kırıklığına uğrardık.

La Roque'ta bitki koleksiyonu en şaşaalı günlerini yaşardı; onunla ilgili her şeyi büyük bir şevkle, törensel bir ciddiyetle yapıyorduk. Güzel havalarda pencere pervazlarına, *masaların* ve güneş alan döşeme tahtalarının üstüne gri kâğıtlar serer, arasında bitkileri kuruturduk; çok ince ya da lifli olanlara birkaç tabaka kâğıt yeterdi; ama öyle etlileri, içi özsuyla dolu olanları vardı ki, bunları çok kuru ve her gün değiştirilmesi gereken saman kâğıdından kalın tabakalar arasına bastırmak gerekirdi. Bütün bunlar korkunç zaman alıyor ve Anna'nın Paris'te bulamayacağı kadar geniş bir yer istiyordu.

Anna, Madame Sokağı ile Assas Sokağı arasındaki Vaugirard Sokağı'nda daracık ve insanın eli tavana değecek kadar basık dört odalı küçük bir apartman dairesinde oturuyordu. Aslında dairenin yeri, ilk güneş enerjisi kazanlarının denenişini seyredebildiğimiz bilmem hangi bilimsel kuruluşun bahçesine ya da iç avlusuna baktığından, *fena sayılmazdı.* Bu tuhaf kazanlar taçyaprakları aynalardan oluşan devasa çiçeklere benziyordu; taçyaprakların birleşme noktasındaki dişi organda kaynama noktasına getirilmesi gereken su bulunuyordu. Kuşkusuz kaynama sağlanıyordu da, çünkü günlerden bir gün bu aletlerden biri patlayarak bütün çevrede korku yarattı ve

Anna'nın ikisi de sokağa bakan salonuyla yatak odasının camları kırıldı.Yemek odası ile Anna'nın vaktinin çoğunu geçirdiği çalışma odası bir iç avluya bakıyordu; Anna kendisini görmeye gelen birkaç yakınını salonundan çok bu çalışma odasında ağırlardı; bu yüzden, annem, bilmiyorum hangi vesileyle beni sevince boğarak birkaç günlüğüne arkadaşına bıraktığında, salona benim için açılır kapanır küçük bir yatak koymasalar, herhalde Anna'nın salonunu hiç hatırlamayacaktım.

Ailem Matmazel Fleur ve Madam Lackerbauer'den aldığım eğitimin artık bana yeterli gelmeyeceği hükmüne varmış olmalı ki, Alsace Okulu'na girdiğim yıl haftada bir defa öğlen yemeğini Anna'da yemem konusunda anlaşıldı. Hatırlıyorum, perşembeleri jimnastikten sonraydı. O sıralarda henüz daha sonra kazanacağı öneme sahip olmayan ve beden eğitimi için özel bir salonu bulunmayan Alsace Okulu, öğrencilerini Vaugirard Sokağı'nda, Anna'nın evine iki adım ötedeki "Pascaud Cimnastik Salonu"na götürüyordu. Anna'nın evine tere batmış, üst baş darmadağın, giysilerim talaş içinde ve ellerim reçineden yapış yapış bir halde geliyordum. Bu öğlen yemeklerinin o kadar cazip olan yanı neydi? Özellikle Anna'nın benim budalaca gevezeliklerime gösterdiği yorulmak bilmeyen ilgi, bana verdiği önem, beklendiğimi, adam yerine konulduğumu, sevildiğimi hissetmemdi galiba. Evi gönül okşayıcı davranışlar ve gülümsemelerle dolu olurdu; yemek harika geçerdi. Buna karşılık, ah! çocuksu bir inceliğimi, bir sevgi davranışı ya da sözümü hatırlamak isterdim... Ama hayır; hatırlayabildiğim tek söz, benim gibi kalın kafalı bir çocuğa layık saçma sapan bir cümle; bunu size tekrarlarken kızarıyorum – ama bu yazdığım bir roman değil ve ben bu anılarda can sıkıcı şeyleri gizleyip hoşa gidecek olanları öne çıkarmamaya, yani kendimi pohpohlamamaya kararlıyım.

O sabah büyük bir iştahla yemek yiyordum; Anna ufacık geliriyle, belli ki elinden gelenin fazlasını yapmıştı:

– Ama Nana, seni batıracağım! diye bağırdım (cümle hâlâ kulağımda çınlar)... Daha bu sözler ağzımdan çıktığı an, hiç olmazsa bunların hassas bir kalpten gelebilecek şeyler olmadığını, Anna'nın alındığını, onu biraz kırdığımı hissedebildim. Bunun bilincimde çakan ilk kıvılcımlardan biri olduğuna çok inanırım; bir anlık, henüz çok belirsiz ve çocuksu dünyamın takılıp kaldığı koyu karanlık geceyi delip geçemeyecek kadar yetersiz bir ışık.

II

Annemin, Crosne Sokağı'ndaki rahat ortamdan ilk kez çıkarak babamla birlikte Uzès'e gittiğinde çevresini nasıl yadırgadığını düşünebiliyorum. Yüzyıldaki gelişmeler sanki bu küçük şehre hiç uğramamıştı; bu şehir bir kenarda kalmıştı ve bunun farkında değildi. Tren yolu ancak Nîmes'e ya da en fazla Remoulins'e kadar gidiyor, oradan birkaç külüstür arabayla yolculuk tamamlanıyordu. Nîmes'den mesafe hissedilir derecede daha uzundu ama yol çok daha güzeldi. Saint-Nicolas noktasında Gardon Nehri'nden geçiyordu; burası Filistin'di, Yahuda'ydı. Pembeli beyazlı öbek öbek ladenler lavantaların mis gibi kokuya boğduğu bodur meşelikleri parlak renklere boyardı. Üzerlerinde, yolu süpürerek etrafı toza bulayan, insanı sersemleten kuru bir rüzgâr eserdi. Arabamız yerdeki kocaman çekirgeleri havalandırır, bir an mavi, kırmızı ya da gri renkteki zar kanatlarını açıp bir kelebek kadar hafifleşen hayvanlar, yeniden renksiz ve şekilsiz bir halde az ilerdeki çalılık ve taşların arasına konarlardı.

Gardon Nehri çevresinde çirişotları boy verirdi ve hemen hemen her yerde suyu çekilen nehir yatağında neredeyse tropikal bir bitki örtüsü yetişirdi... Burada bir an külüstürü terk ediyorum. Aklıma gelmişken

anlatmak zorunda olduğum hatıralar var, yoksa onları nereye yerleştireceğimi bilemeyeceğim. Daha önce de söylediğim gibi, ben hatıralarımı zamana kıyasla mekâna daha kolay yerleştiriyorum, mesela Anna'nın bizim yanımıza, annemin ona göstermekten kuşkusuz mutluluk duyduğu Uzès'e hangi yıl geldiğini söyleyemem; ama Saint-Nicolas Köprüsü'nden bir köye yaptığımız gezintiyi netlikle hatırlıyorum, bu köy arabayı bıraktığımız Gardon'dan fazla uzakta değildi.

Dar geçitlerde, güneşi yansıtan kızgın yalıyarların dibinde bitki örtüsü o kadar gürdü ki, insan zorlukla geçiyordu. Anna yeni bitkilere hayran oluyor ve "Yeriha borusu" adı verilen o ışıl ışıl parlak tatulalar gibi ihtişam ve tuhaflıklarıyla zakkumlarla birlikte belleğime sımsıkı kazınan bu çiçekleri o ana kadar asla yabani hallerinde –bense özgürce diyeceğim– görmediğini kabul ediyordu. Aslında çoğu zararsız olan ve birçoğunu kaçarken gördüğümüz yılanlar yüzünden sakınarak ilerliyorduk. Babam avare avare dolaşıyor, her şeyle eğleniyordu. Zamanın farkında olan annem boşuna bizi sıkıştırıp duruyordu. Nehrin yamaçları arasından çıktığımızda çoktan akşam olmuştu. Akşam duasını haber veren çan sesleri bize kadar ulaşan köy hâlâ uzaktaydı; oraya varmak için, çalılıklar arasında kararsızca uzanan belli belirsiz bir keçiyolunu takip etmemiz gerekiyordu...Yazdıklarımı okuyanlar bunların hepsini bugün ekleyip eklemediğimden kuşku duyacak; ama hayır: O akşam duası hâlâ kulaklarımda; o sevimli keçiyolu, batan güneşin kızıllığı ve arkamızdaki Gardon Nehri'nin yatağından yükselerek etrafı saran karanlık hâlâ gözümün önünde. İlk anlarda yere vuran kocaman gölgelerimizle eğleniyordum; sonra her şey alacakaranlıkta yitip gitti ve annemin tedirginliği bana da geçti. Babamla Anna, kendilerini vaktin güzelliğine kaptırmışlar, gecikmiş olmaya pek aldırmadan oya-

lanıyorlardı. Şiirler okuduklarını hatırlıyorum; annem, "hiç de sırası olmadığını" düşünüyor ve bağırıyordu:

– Paul, şunu eve dönünce okursunuz.

Babaannemin dairesinde bütün odalar birbiriyle bağlantılıydı; öyle ki, annemle babam odalarına gidebilmek için yemek odasından, salondan ve yatağımın kurulduğu daha küçük başka bir salondan geçmek zorunda kalıyorlardı. Bu tur tamamlanınca küçük bir tuvalet, sonra gene aynı şekilde öteki taraftan, amcamın odasından geçerek de girilen babaannemin odasına geliniyordu. Amcamın odası mutfak ve yemek odasının da açıldığı sahanlıkla birleşiyordu. İki salonla annemle babamın odasının pencereleri gezi alanına; diğerleri ise dairenin çepeçevre kuşattığı dar bir avluya bakıyordu; sadece evin öteki tarafındaki amcamın odası karanlık bir ara sokağa bakardı, sokağın sonunda pazar meydanının bir köşesi görünürdü. Amcam penceresinin pervazında acayip şeyler yetiştirirdi: Gizemli kavanozların içindeki sert çubukların etrafında, onun bana çinko, bakır ya da daha başka metal tuzları olarak açıkladığı şeyler kristalleşirdi; bana bu ürkünç bitkilerin, metaline göre Satürn, Jüpiter vs. ağacı olarak adlandırıldığını söylerdi. Amcam o sıralarda henüz siyaset ekonomisiyle ilgilenmiyordu; onun en fazla astronomiye ilgi duyduğunu daha o zamandan öğrenmiş oldum; sayılara olan merakı, sessizce dalıp gitme huyu ve çok geçmeden onu, kendini ve başkalarını tanıma konusunda gördüğüm en cahil insan haline getiren, bireysel olanı ve psikolojiyi yok sayma özelliği de onu bu alana itiyordu. O zamanlar (ilk çocukluk yıllarımda demek istiyorum) tutamlar halinde kulaklarının arkasına yapıştırılmış uzun saçlı, biraz miyop, biraz tuhaf, sessiz ve fena halde itici bir delikanlıydı. Buzlarını çözmek amacıyla annemin sürekli çaba harcaması onu illet ederdi; annem bu işi beceremiyordu ama çok iyi niyetliydi ve davranışların ardında yatan niyeti oku-

yamayan ya da buna pek istekli olmayan amcam daha o zamandan sadece ve sadece övünmekten başka bir şey *bilmeyen insanların arkasına takılmaya hazırlanıyordu.* Sanki babam ailenin sahip olabileceği bütün sevimliliği gasp etmişti de, ailenin öteki üyelerinin nobran ve somurtkan havasını hiçbir şey yumuşatamaz hale gelmişti.

Ben dünyaya geldiğimde büyükbabam öleli yıllar olmuştu; ama annem onu tanımıştı, çünkü ben o evlendikten altı yıl sonra dünyaya gelmişim. Annem ondan katı, dürüst, çok uzun boylu, güçlü kuvvetli, yüz hatları köşeli, aşırı titiz, kararından dönmez ve Tanrı'ya olan güvenini en yüce noktasına kadar götüren bir Huguenot olarak bahsederdi. Eskiden Uzès mahkemesinde başkanmış, o sırada hemen hemen sadece hayır işleriyle ve Pazar Okulu öğrencilerinin ahlaki ve dini eğitimiyle uğraşıyormuş.

Tancrède Gide'in babam Paul ve Charles amcamdan başka, hepsini de küçük yaşta kaybettiği birçok çocuğu olmuş, çocuklardan biri tepe üstü düştüğü, bir başkası güneş çarptığı için ölmüş, bir diğeri de nezlesi iyi tedavi edilemediği için; daha doğrusu, dedemin kendisine hiç bakmamasının da nedeni olan gerekçeler yüzünden *tedavi edilemediği için. Dedem hastalandığında, ki aslında* öyle pek sık da hastalanmazmış, sadece duaya sığındığını söylermiş, hekim müdahalesini saygısızlık, hatta dine aykırı bir şey olarak görürmüş ve hekim çağrılmasını kabul etmeden ölmüş.[1]

Hayatı zorlaştıran ve adeta tarihöncesinden kalma bu insanlık modelinin bu kadar yakın tarihlere kadar korunarak gelmiş olmasına şaşıranlar olacaktır; ama küçük Uzès şehri olduğu gibi korunmuştu; büyükbabamınki

1. Bu konuda annemin anlattıklarından aklımda kalanların, hatta annemin anlattıklarının doğru olmadığı ortaya çıktı. Charles Gide amcam daha sonra bana büyükbabam Tancrède Gide'in hayatının son senelerinde bir türlü kötü hekim ve şarlatana görünmekten geri kalmadığını söyledi. (Yazarın notu)

gibi aşırılıklar orada hiç göze batmazdı; her şey bu aşırılıklarla uyumluydu; tersine, her şey bu aşırılıkları haklı gösterir, teşvik edip cesaretlendirir, doğalmış gibi gösterirdi; zaten bölgeyi şiddetle ve çok uzun süre altüst eden acımasız din çatışmalarından hâlâ tam olarak sıyrılamamış olan bütün Cévennes yöresinde hemen hemen aynı tuhaflıklara rastlandığını düşünürüm. On sekiz yaşıma (?) ait olmasına rağmen, bu yüzden şu tuhaf macerayı hemen anlatmaya karar verdim:

Bir sabah Anduze dolaylarında rahip olan kuzenim Guillaume Granier'nin daveti üzerine Uzès'ten yola çıkmıştım. Günü onun yanında geçirdim. Yanından ayrılmadan önce, bana öğütlerde bulundu, benimle birlikte benim için dua etti, beni kutsadı ya da en azından beni kutsaması için Tanrı'ya dua etti... ama bu hikâyeye başlamamın nedeni bu değil. – Uzès'e dönüş treni beni akşam yemeğine yetiştirecekti; ama ben *Le Cousin Pons*'u ("Kuzen Pons") okuyordum. Balzac'ın onca başyapıtı arasında belki de en sevdiğimdir; her halükârda sık sık yeniden okuduğum kitabıdır. Ama o gün onu yeni keşfediyordum. Mest olmuştum, kendimden geçmiş, sarhoş olmuş, kendimi kaybetmiştim...

Havanın kararmasıyla sonunda okumayı kestim. Işığı yanmayan vagona küfrü basıyordum; sonra öğrendim ki, arıza varmış. Vagonu boş sanan görevliler onu hangarlara giden rayların üzerine çekip bırakmışlar.

Aktarma yapılması gerektiğini bilmiyor muydunuz? dediler. Üstelik yeterince de seslendik! Ama herhalde siz uyuyordunuz. En iyisi siz tekrar yatıp uyuyun, çünkü yarına kadar tren yok.

Geceyi bu karanlık vagonda geçirmenin hiç de hoş bir yanı yoktu.; üstelik akşam yemeği de yememiştim. İstasyon köyden uzaktı, maceraya atılmak bana handan çok daha cazip geliyordu; zaten üzerimde sadece bir-

birkaç metelik vardı. Rasgele yola koyuldum ve temiz ve davetkâr görünüşlü, oldukça büyük bir çiftlik evinin kapısını çalmaya karar verdim. Kapıyı bir kadın açtı, ona kaybolduğumu, hiç param olmadığını ama bunun karnımın acıkmasını engellemediğini ve iyi insanlar olarak, belki bana yiyecek içecek bir şeyler verebileceklerini söyledim; sonra hangara çekilen vagonuma dönecek ve ertesi güne kadar bekleyecektim.

Kapıyı açan kadın zaten hazır olan masaya hemen bir tabak daha koydu. Kocası evde değildi; oda aynı zamanda mutfak olarak da kullanıldığı için ateşin başında oturan yaşlı babası tek kelime etmeden ocağa eğilmişti ve bana ayıplar gibi gelen sessizliği karşısında rahatsız olmuştum. Birden, raf gibi bir şeyin üstünde kalın bir Kitabı Mukaddes gördüm ve Protestanların evinde olduğumu anlayarak, o gün görmeye gittiğim kişinin adını söyledim. İhtiyar derhal doğruldu; rahip olan kuzenimi tanıyordu; hatta büyükbabamı da çok iyi hatırlıyordu. Bana ondan bahsediş tarzı, gerek büyükbabamda gerekse son derece sağlam ve sağlıklı görünüşü, tatlılıktan uzak ama içli sesi, sevecen olmayan ama dürüst bakışlarıyla büyükbabama benzediğini düşündüğüm bu köylüde sert bir kabuğun altında nasıl bir iyiliğin, nasıl bir özverinin yatabileceğini anlamamı sağladı.

Bu arada çocuklar işten dönmüşlerdi, büyük bir kız ve üç oğlan; dedelerinden daha hassas, daha naziktiler; güzeldiler ama daha şimdiden ciddi, hatta biraz çatık kaşlıydılar. Anne dumanı tüten çorbayı masaya koydu ve ben o anda konuşmakta olduğumdan, kibar bir el hareketiyle beni durdurdu ve ihtiyar şükran duasını okudu.[1]

1. Şükran duası anlamındaki *bénédicité* kelimesinin sadece Katolikler tarafından kullanıldığı konusunda dikkatim çekildi. Protestanlardan yemekten önce okunan bu dua için ne dendiğini bana bildirmelerini bekliyorum. (Yazarın notu)

Bana büyükbabamdan yemek sırasında bahsetti; kullandığı dil hem renkli metaforlarla dolu, hem açıktı; cümlelerini not etmediğime pişmanım. Nasıl olur, diyordum kendi kendime, bir köylü ailesi ha! Bizim kaba saba Normandiyalı çiftçilerin yanında bu ne zarafet, bu ne hayatiyet, bu ne asalet! Yemek bitince, gitmeye davrandım; ama ev sahiplerim böyle düşünmemişti. Anne çoktan kalkmıştı; oğlanların büyüğü kardeşlerinden biriyle yatacaktı; ben de onun odasında, annesinin mis gibi lavanta kokan tertemiz kolalı çarşaflar serdiği yatağında yatacaktım. Erken kalktıklarından, ailede geç yatma âdeti yoktu; ama ben istersem kitap okuyabilirdim.

– Ama, dedi ihtiyar, izninizle, bizler alıştığımız düzeni bozmayalım – zaten Mösyö Tancrède'in torunu olduğunuza göre, âdetlerimiz sizi şaşırtmayacaktır.

Bunun üzerine gidip, gördüğüm o kalın Kitabı Mukaddes'i aldı ve toplanmış olan masanın üstüne koydu. Kızı ve torunları onlara doğal gelen bir alışkanlıkla huşu içinde masaya onun yanına oturdular. Dede kutsal kitabı açtı ve vakar içinde İncillerden bir bölüm, ardından da bir mezmur okudu; sonra her biri iskemlesinin önünde diz çöktü, bir tek o gözlerini kapamış, elini kapadığı kitabın üzerine koymuş vaziyette, ayaktaydı. Çok vakur, çok sade bir biçimde, hiçbir dilekte bulunmaksızın kısa bir şükür duası okudu, beni kapılarına getirdiği için Tanrı'ya teşekkür ettiğini hatırlıyorum ve bunu öyle bir tonda söylüyordu ki, bütün kalbimle onun sözlerine katılıyordum. Son olarak "Babamız"ı okudu; sonra kısa bir sessizlik oldu ve çocuklar ancak bundan sonra teker teker yerlerinden kalktılar. Yaşadığım an o kadar güzel, o kadar huzur doluydu ve ihtiyarın daha sonra çocukların alnına tek tek kondurduğu şu huzur busesi o kadar nurluydu ki, ben de yaklaşarak sıram gelince alnımı ona uzattım.

Büyükbabamın kuşağı atalarını ezen zulümlerin

anısını ve belli bir direniş geleneğini hâlâ canlı olarak koruyordu; boyun eğmeleri için yapılanlar yüzünden içlerinde büyük bir katılık yer etmişti. Her biri Hz. İsa'nın kendisine ve kederli küçük sürüye şöyle dediğini netlikle duyuyormuş: "Siz yeryüzünün tuzusunuz, ama tuz tadını kaybederse, bu tadı ona neyle geri veririz?"

Küçük Uzès şapelindeki Protestan ibadetinin benim çocukluğumda bile son derece hoş bir manzara sunduğunu kabul etmek lazım. Evet, ben Tanrı'ya sen diye hitap eden bu kuşağın son temsilcilerinin kutsal ayin boyunca başlarından hiç çıkarmadıkları kocaman fötr şapkalarla ayine katıldıklarını görebildim; rahip Tanrı'nın adını anınca hafifçe kaldırdıkları şapkalarını ancak "Babamız" duasında tamamen çıkarıyorlardı. Kendi inançlarına göre ibadet ederken yakalanmalarının büyük bir tehlike oluşturduğu zamanlarda, bu yaşlı Huguenot'ların çorak toprakların gizli köşelerinde açık havada ve kızgın güneşin altında başları kapalı olarak gerçekleştirdikleri törenlerin anısına başlarını açmadıklarını bilmeyen bir yabancı bunu Tanrı'ya karşı bir saygısızlık olarak görüp rencide olabilirdi.

Sonra bu fosiller bir bir yok oldular. Dul eşleri arkalarından bir süre daha yaşadı. Dışarıya ancak pazarları kiliseye gitmek için, daha doğrusu orada buluşmak için çıkarlardı. Aralarında babaannem, onun ahbabı Madam Abauzit, Madam Vincent ve isimlerini unuttuğum iki ihtiyar kadın daha vardı. Neredeyse hanımları kadar yaşlı olan hizmetçiler, ibadet saatinden önce bu hanımların ayak ısıtıcılarını getirip sıraların önüne koyarlardı. Sonra, dullar tam saatinde kiliseye girerken, ayin de başlardı. Gözleri iyice zayıfladığından, kapıda birbirlerini tanımazlar, ancak sıraya oturduktan sonra kimin kim olduğunu anlarlardı; buluşmanın hararetiyle hep bir ağızdan koro halinde kutlamalar, cevap ve sorularla ka-

rışık müthiş bir dertleşme başlar, her biri küp gibi sağır olduğundan ahbabının anlattıklarının tek kelimesini bile anlamazdı; birbirine karışan sesleri birkaç saniye boyunca zavallı rahibin sesini tamamen bastırırdı. Bazıları kızar, ama kocalarının hatırına dulların kusuruna bakmaz, o kadar katı olmayan diğerleri ise onlarla eğlenirdi: çocuklar gülmelerini tutamazlar, biraz sıkılıp rahatsız olan bense, babaannemin yanına oturmak istemezdim. Bu küçük komedi her pazar tekrarlanır; bundan daha gülünç, daha dokunaklı bir şey hayal edilemezdi.

Babaannemin ne kadar yaşlı olduğunu asla bilemeyeceğim. Ne kadar eskilere gitsem de, artık onun bir zamanlar nasıl olabileceğini anlamamı ya da hayal etmemi sağlayacak bir tarafı kalmamıştı. Sanki hiç genç olmamış, olması asla mümkün değilmiş gibiydi. Turp gibi sağlığıyla, yalnız kocasından değil, en büyük oğlu olan babamdan sonra da yaşadı; sonraları annem ve ben paskalya tatilinde tekrar Uzès'e gittiğimizde onu her yıl aynı, sadece azıcık daha sağırlaşmış bulurduk; çünkü çok uzun zamandan beridir, olduğundan daha kırışık olması mümkün değildi.

Elbette sevgili ihtiyar bizi ağırlamak için çırpınır dururdu; ama tam da bu yüzden bizim varlığımızın ona hoş geldiğinden emin değildim. Aslında konu bu değildi; annem için aslolan birinin hoşuna gidecek bir şey yapmaktan çok bir görevi, bir âdeti yerine getirmekti – tıpkı her yeni yılda babaanneme yazmam için beni zorladığı ve bayramı bana zehir eden o tumturaklı mektup gibi. Önceleri kaytarmaya çalışır, itiraz ederdim.

– Ama ciciannem benden mektup almış almamış, ne olacak ki?.

– Mesele bu değil, derdi annem; hayatta çok fazla sorumluluğun yok, buna itaat etmelisin.

O zaman ağlamaya başlardım.

– Hadi ama civcivim, diye yeniden başlardı konuşmaya, mantıklı ol: Senden başka torunu olmayan zavallı büyükanneyi bir düşün.

– Ama ona ne diyeceğim ki? diye hıçkırıklar arasında haykırırdım.

– Ne olursa. Ona kuzinlerinden bahset; küçük dostların Jardinier'lerden.

– Ama onları tanımıyor ki.

– Ona neler yaptığını anlat.

– Ama biliyorsun ki, bu onu hiç eğlendirmeyecek.

– Hadi ama, yavrum, işi zorlaştırma. Bu mektubu yazmadan buradan (burası Crosne Sokağı'ndaki çalışma odasıydı) çıkmak yok.

– Ama...

– Hayır, evladım; artık tartışmak istemiyorum.

Bunun ardından annem sessizliğe bürünürdü. Ben biraz daha oyalanır; sonra beyaz kâğıdın üzerinde kafa patlatmaya başlardım.

İşin gerçeği, babaannemi artık hiçbir şey ilgilendirmez gibiydi. Gene de Uzès'e her gidişimizde, sanırım elinde kanaviçesi ya da bir kitapla yanına gelip oturan anneme olan nezaketinden ötürü belleğini zorladıkça zorlar ve her on beş dakikada bir, sonunda Normandiyalı kuzenlerimizden birinin adını daha hatırlardı:

– Peki Widmer'ler nasıl?

Annem sonsuz bir sabırla ona bilgi verir, sonra yeniden okumasına dalardı. On dakika sonra:

– Ya Maurice Démarest, o hâlâ evlenmedi mi?

– Evlendi, anne; evli olmayan Albert; Maurice üç çocuk babası; üç kızı var.

– Ne diyorsunuz, Juliette!..

Bu bir soru ünlemi değildi; babaannemin kendisine

ne söylenirse söylensin, bir refleks olarak şaşkınlığını, takdirini, hayranlığını ifade ettiği, her niyete kullandığı basit bir nidaydı; babaannem bu nidayı çıkardıktan sonra, derin düşüncelere dalmış gibi başını bir süre daha aşağı yukarı oynatarak sallamaya devam ederdi; haberi o buruşuk yanaklarını bir şişirip bir çökerten boş bir çiğneme halinde sindirmeye çalıştığını görürdük. Her şeyi iyice sindirdikten ve bir süreliğine yeni sorular icat etmekten vazgeçtikten sonra, yanda kalan örgüsünü kucağına alırdı.

Babaannem çorap örerdi; onda gördüğüm tek uğraş budur. Bir böcek gibi bütün gün örer dururdu; ama Rose'un mutfakta ne yaptığına bakmak için ikide birde yerinden kalktığından, çorabı herhangi bir mobilyanın üstünde bırakıp unuturdu, sanırım onun ördüğü şeyleri tamamladığını gören olmamıştır. Rose sabah odaları temizlerken bunları toplayıp kaldırdığından, her çekmecede yeni başlanmış bir çoraba rastlanırdı. Tığlara gelince, babaannem kulağının arkasında, kurdeleli küçük tül bonesiyle sarıya çalan kır saçlarını topladığı ince saç bandının arasında daima bir dizi tığ taşırdı.

Yeni gelini Anna yengemde babaanneme karşı, annemin sevgi dolu ve saygılı sabrı yoktu; yengem amcamda beğenmediği, kendisini sinirlendiren ne varsa, hepsinden babaannemi sorumlu tutardı. Sanırım biz oradayken Uzès'e bir defa geldi; onu çorapları tek tek bulup çıkarırken yakaladık.

– Sekiz tane! Tam sekiz tane buldum, diyordu anneme, hem eğlenerek hem de bunca savrukluk karşısında tepesi atarak. Akşam babaanneye neden bir defa olsun tek bir çorabı bile bitirmediğini sormaktan kendini alamamıştı.

Zavallı kadıncağız her şeye rağmen önce gülümsemeye çalışmış, sonra da endişeyle anneme dönmüştü:

– Juliette! Ne istiyor bu Anna?

Ama annem bu işe karışmak istememiş, yengem ise sesini daha da yükselterek bastırdıkça bastırmıştı:

– Bir sürü çoraba başlayacağınıza, neden bir kez olsun bir tanesini bile bitirmiyorsunuz diye soruyorum, anne!

Bunun üzerine kadıncağız azıcık alınarak dudaklarını sıkmış, sonra da bir anda cevabı yapıştırmıştı:

– Bitir, bitir... Aman! Bu Anna da bir âlem!.. Zaman mı var!

Evde yeterli yiyecek olmaması babaannemin hiç bitmeyen korkusuydu. Kendisi hemen hemen hiçbir şey yemeyen annem, her öğünde dört kap yemeğin bizim için yeterli olacağı konusunda onu ikna etmekte zorlanırdı. Çoğu zaman hiçbir şey duymak istemez, annemin yanından kaçıp Rose'la esrarengiz konuşmalar yapardı. O mutfaktan ayrılır ayrılmaz, annem de mutfağa koşar ve Rose çarşıya çıkmadan önce bir acele yemek listesine göz atıp dörtte üçünü sildirirdi.

– Eee Rose! Şu besili tavuklar da nerede? diye bağırırdı bababanne öğlen yemeğinde.

– Ama anne, bu sabah pirzolamız vardı. Rose'a tavukları yarına saklamasını söyledim.

Zavallı ihtiyarcığın umutları yıkılırdı.

– Pirzola! Pirzola! diye tekrarlar, gülüyormuş gibi yapardı. – Kuzu pirzolası; tek lokma için altı tane lazım...

Sonra, itiraz edercesine kalkar, mönünün üzücü yetersizliğini telafi etmek için yemek odasının arkasındaki küçük bir erzak dolabından, biz geleceğiz diye hazırlanmış birkaç esrarengiz konserve kavanozu çıkartırdı. Bunlar çoğu zaman başlangıç yemeği olarak sofraya getirilen, yağda muhafaza edilmiş leziz domuz köfteleri olurdu. Tabii annem reddederdi.

–Aman sen de! Çocuk yer!

– Anne! Zaten çok yedi, sizi temin ederim.

Olsun! Çocuğu açlıktan öldürmeyeceksiniz ya?..

(Ona kalsa, şişip patlamayan her çocuk ölürdü. Sonraları ne zaman kendisine kuzenim olan torunlarını nasıl bulduğu sorulduğunda, dudak bükerek hep aynı cevabı verirdi: Çok sıskalar!)

Annemin denetiminden kaçmanın bir yolu da, Béchard Oteli'ne birkaç zeytinli körpe sığır filetosu ya da Fabregas Pastanesi'ne etli börek, morina ezmeli pufböreği ya da domuz yağıyla yapılmış geleneksel poğaça sipariş etmekti. Annem hijyen ilkeleri adına da babaannemin yemek zevkiyle mücadele ederdi; en çok da, yaşlı kadın etli böreği keserken en alttaki parçayı kendine ayırdığında.

– Ama anne, tam da en yağlı kısmını alıyorsunuz!

– Aman! derdi babaannem, hijyen falan takmadığından – altı kıtır kıtır...

– İzin verin de, size ben servis yapayım.

Ve zavallı ihtiyarcık kabullenen gözlerle en sevdiği parçanın tabağından alınmasına bakardı.

Fabregas Pastanesi'nden övgüye değer ama çeşit bakımından zengin olmayan ara yemekler de gelirdi. Daha doğrusu önümüze dönüp dolaşıp hiçbirimizin bayılmadığı sultan gelirdi. Sultan, bazen tepesine süs olsun diye, ne olduğunu bilmediğim ve yenilmeyen beyaz bir şeyden yapılmış bir meleğin oturtulduğu bir piramit biçimindeydi. Piramit minik kremalı pasta toplarından oluşur ve bu toplar onları birbirine tutturan bir karamel tabakasıyla kaplı olurdu; karamel o kadar katıydı ki, kaşıkla ayırıp almaya kalktığınızda toplar parçalanırdı. Tel tel karamellerden bir ağ bütünü sarar, şiirsel bir görüntüyle onu oburca yenecek bir şey olmaktan çıkarır ve her yere bulaşırdı.

Babaannem, sadece daha iyi bir şey bulunmadığından bize sultan ikram ettiğini hissettirmeden edemezdi. Suratını buruşturur, şöyle derdi:

– Aman! Şu Fabregas da! Şu Fabregas yok mu! Hiç değişmedi!

Ya da:

– Hiç özen göstermiyor.

Dışarı çıkmak için daima sabırsızlanan bana bu yemekler ne kadar da uzun gelirdi! Uzès'in civarındaki lorları, Eure Pınarı vadisini ve hepsinden çok da bodur meşelikleri tutkuyla severdim. İlk yıllarda gezintilerime dadım Marie de eşlik ederdi. Onu şehir çıkışında kalkerli küçük bir tepecik olan "Sarbonnet Tepesi"ne sürüklerdim; orada özsuları beyaz iri sütleğenlerin üstünde, çözülmüş bir sarığa benzeyen ve arkalarında bir çeşit boynuz taşıyan tavuskelebeği tırtıllarını; ya da çamların gölgesindeki rezenelerin üstünde, kuyruklu kelebek tırtılları veya tedirgin edilince enselerinden çok kokulu ve hiç umulmadık renkte bir tür çatallı boynuz çıkaran çatalkuyruk tırtılları gibi başka tırtıllar bulmak çok eğlenceliydi. Sarbonnet'nin etrafını dolaşan yola devam edilince, Eure Pınarı'nın suladığı yeşil çayırlara gelinirdi. Bu çayırların en sulak olanları ilkbaharda oralarda *courbadonne* denen, beyaz renkli, nazlı, "şair nergisi" olarak da bilinen nergislerle süslenirdi. Hiçbir Uzès'linin aklına bunları toplamak gelmez, ne de onları görmek için zahmete giren olurdu; bu yüzden daima ıssız olan bu çayırlarda olağanüstü bir nergis bolluğuna rastlanırdı; hava ta uzaklara kadar çepeçevre bu kokuyla dolardı; bazı nergisler, bana öğrettikleri masaldaki gibi yüzlerini suya eğmiş olurdu, onları koparmak istemezdim; bazıları da gür otlar arasında yarı yarıya kaybolmuş olurdu; ama çoğu zaman her biri koyu renkli otlar arasında sapının tepesinde dimdik yükselir, birer yıldız gibi parlardı. Tam bir İsviçreli olan Marie çiçekleri severdi; kucak dolusu çiçekle eve dönerdik.

Eure suyu, Romalıların meşhur Gard Köprüsü'nün kemerleri ile ta Nîmes'e kadar götürdükleri şu sebatkâr

nehirdir. Nehrin içinden aktığı ve söğütlerle yarı yarıya gizlenmiş vadi Uzès'e yaklaşırken daralır. Hey küçük Uzès şehri! Sen Umbria'da olacaktın, o zaman Paris'ten akın akın turist seni görmeye gelirdi! Uzès, sarp yamaçları kısmen düklüğün gölgeli bahçeleriyle kaplı bir kayanın kenarında yer alır; aşağıdaki ulu ağaçların bir ağ gibi birbirine geçmiş kökleri nehirdeki kerevitlere yataklık eder. Gezi yerinin taraçalarında ya da belediye parkında durup, düklüğün bahçesindeki ulu çitlembik ağaçları arasından baktığınızda dar vadinin karşı tarafında, aşınmış, mağaralarla, kemerlerle, sivriliklerle ve deniz falezlerine benzer sarplıklarla oyulmuş daha da dik bir kayayı; sonra yukarda,,güneş içindeki bodur meşelikleri görürsünüz.

Durmadan nasırlarından şikâyet eden Marie meşeliğin yamru yumru patikalarında pek de coşkulu görünmezdi; neyse ki, fazla sürmedi ve annem yalnız çıkmama sonunda izin verdi ve ben de istediğim yere keyfimce tırmanabildim.

Bir süre üzeri ayak izlerinden tamamen aşınıp düzleşmiş kayanın kenarından gittikten sonra, kayaya oyulmuş basamaklardan inip *Fon di biau*'dan (doğru yazdım mı, bilemiyorum, Mistral dilinde anlamı öküz pınarı) nehrin karşısına geçiyordunuz. Çamaşırcı kadınların akşamları iş dönüşü, eski zamanlardaki gibi başlarının üzerinde taşıdıkları o beyaz çamaşırların âdeta bir soyluluk kattığı tavırlarıyla dimdik ve çıplak ayaklarıyla bu basamaklardan çıkışlarını seyretmek ne hoştu. Nehrin adı "Eure Pınarı" olduğundan, bu "fon di biau" kelimeleri de aynı şekilde bir pınarı kastedebilir mi emin değilim: Gözümün önüne bir değirmen, ulu çınarların gölgelediği küçük bir çiftlik geliyor; akıp giden suyla, değirmeni döndüren su arasında kümes hayvanlarının eşelendiği adacık gibi bir yer. Ben bu adacığın ucuna hayal kurmaya ya da kitap okumaya giderdim; yaşlı bir söğüdün gövdesine tüner, dallar arasına

gizlenerek, değirmenin gıcırtısının, suyun dönen çarklarda çıkardığı şakırtının, nehirdeki binlerce fısıltının ve uzakta çamaşır yıkayan çamaşırcı kadınların düzenli tokaç seslerinin sürüklediği tatlı bir sersemlik içinde, ördeklerin macera dolu oyunlarını izlerdim.

Ama çoğu zaman Fon di biau'ya boş verip koşarak meşeliklere giderdim; uzun zaman bana vaha yerine çölü sevdiren, daha o zamandan *çoraklığa, insanlardan uzak* olmaya duyduğum o tuhaf düşkünlüğün beni sürüklediği kıraç meşeliklere. Mis gibi kokularla dolu kuru ve sert esintiler, güneşin çıplak kaya üzerindeki göz kamaştıran yansımaları bir şarap gibi insanın başına vurur. Kayalara tırmanmak; yapıştıkları ince saplardan sarkan yumurta keseleriyle fena halde merakımı kurcalayan ve o yörede "prega Diou" denen peygamberdevelerini yakalamak; kaldırdığım çakıl taşlarının altında iğrenç akrepler, kırkayaklar ve *çıyanlar bulmak beni nasıl da eğlendirirdi!*

Yağmurlu günlerde eve tıkılıp kalınca, ya sinek avlar ya da babaannemin, bir önceki gelişimizden beri hepsi de durmuş olan duvar saatlerinin içini tamamen boşaltırdım; beni bu ince iş kadar oyalayan başka bir şey yoktu ve saatleri tekrar çalışır hale getirip kurduktan sonra babaannemin saate bakarak bağırdığını duyduğumda nasıl da gururlanırdım:

– Ya! Görün işte, Juliette! Bu çocuk...

Ama yağmurlu günlerde en hoş vakit geçirdiğim yer, Rose'un anahtarını verdiği tavan arasıydı. (İleride *Stello*'yu burada okuyacaktım.) Tavan arasının penceresinden bütün komşu çatılar görünürdü; babaannem pencerenin yanında üstü çuvalla örtülü kocaman bir tahta kafeste kesimlik piliçleri semirtirdi. Piliçler beni pek ilgilendirmezdi; ama biraz ses çıkarmadan durduğunuzda, sandık sepet karışıklığının, adı sanı olmayan ve hiç kullanılmayan eşyaların, bir yığın tozlu ıvır zıvırın ara-

sından ya da yedek odun ve çıraların arkasından Rose'un kedisinin minik yavrularının maskara suratları belirirdi; annelerinin tersine, mutfağın o ılık huzurunu, Rose'un okşamalarını, ocaktaki çıra ateşinin önünde dönerek kızaran etin kokusunu, dünyaya geldikleri o çıfıt çarşısına tercih etmeyi bilemeyecek kadar küçüktüler.

Babaannemi görene kadar, insan dünyada Rose'dan daha yaşlı biri olmadığını sanabilirdi; onun hâlâ iş görüyor olabilmesi bir mucizeydi; ama babaannem de ondan o kadar az şey isterdi ki! Biz oradayken ev işlerine Marie yardım ederdi. Sonra Rose nihayet emekliye ayrıldı ve babaannem Montpellier'de Charles amcamın yanında kalmaya razı olana kadar, eve insanı çileden çıkartan hizmetçi örneklerinin biri geldi biri gitti. Biri çalıp çırpıyor; öteki içiyordu; bir başkası hafif meşrepti. Ben sonuncuyu hatırlıyorum: Doğrusu ya babaannem bu "misyoner"den memnun olmaya başlamıştı da; ama uyuyamadığı bir gece aklına esmiş, başlayıp asla bitiremediği o yün çoraplardan birini almak için salona gitmiş. Babaannem iç gömleği ve fanilaylaymış; herhalde yolunda gitmeyen bir şeylerin kokusunu almış olmalı; salonun kapısını ihtiyatla açmış, bir de ne görsün, salon ışık içinde... Meğer bizim misyoner hanım haftada iki defa "misafir kabul edermiş"; babaannemin evinde oldukça rağbet gören eğitici toplantılarmış bunlar, çünkü ilahiler okunduktan sonra kadın çay da ikram edermiş. Toplantının tam ortasında babaannemin yatak kıyafetinin rüküşlüğü içinde salona girişini bir düşünün!.. Kendisi bu olaydan kısa bir süre sonra Uzès'ten kesin olarak ayrılmıştı.

Onunla birlikte Uzès'ten ayrılmadan önce, yemek odasının dibindeki yüklüğün kapısından söz etmek istiyorum. Bu çok kalın kapının üstünde eskiden bir budak deliği, daha doğrusu, sanırım, kabuk altı katmanına sıkışıp kalmış küçük bir dalın uzantısı varmış. Sonradan

dalın ucu kopmuş, bu yüzden de kapının kalınlığı içinde, parmağınızın tamamını yanlamasına sokabildiğiniz serçeparmağı genişliğinde yuvarlak bir delik kalmıştı. Deliğin dibinde fena halde merakımı kurcalayan yuvarlak, gri, kaygan bir şey seçiliyordu.

– Bunun ne olduğunu öğrenmek mi istiyorsunuz? dedi Rose, sofrayı hazırlarken, çünkü ben o sırada o nesneye dokunabilmek için serçeparmağımı deliğe sokmakla meşguldüm. – O, sizin yaşınızdayken babacığınızın oraya soktuğu ve o gün bugündür kimsenin çıkaramadığı bir bilye.

Bu açıklama merakımı gidermişti ama beni daha da tahrik etmişti. İkide birde bilyenin başına gidiyordum; serçeparmağımı deliğe sokarak tam ona değdiriyordum ki, dışarı çıkartmak için harcadığım gayret yüzünden bilye kendi üzerinde yuvarlanıyor ve tırnağım insanı çileden çıkaran hafif bir cızırtıyla pürüzsüz yüzeyin üzerinden kayıyordu...

Ertesi yıl, Uzès'e döner dönmez, tekrar o kapının yanına gittim. Annemle Marie'nin alaylarına rağmen, tek seferde bilyenin altına sokabileyim diye serçeparmağımın tırnağını kasıtlı olarak aşırı ölçüde uzatmıştım; tek bir hareketle bilye elime fırladı.

Yaptığım ilk şey zaferimi ilan etmek için mutfağa koşmak oldu; ama bu zaferi o kadar basit buldum ki, Rose'un kutlamalarından alacağım zevk anında silinerek beni durdurdu. Bir an kapının önünde durup, artık diğer bilyelerden farksız olan ve yuvasından çıktığı andan itibaren hiçbir ilginç yanı kalmayan, avucumun içindeki bu gri bilyeye baktım. Gösteriş yapmak istediğim için kendimi çok aptal hissedip utandım...Yüzüm kızararak bilyeyi tekrar deliğin içine soktum (muhtemelen hâlâ oradadır) ve marifetimden kimseye söz etmeden gidip tırnaklarımı kestim.

On yıl kadar oluyor, İsviçre'den geçerken, ölmeye karar veremediği küçük Lotzwyl köyünde zavallı ihtiyar Marie'mi görmeye gittim. Bana Uzès'ten, babaannemden bahsederek soluk anılarımı tazeledi:

– İster sahanda ister rafadan, ne zaman yumurta yeseniz, anneciğiniz bağırmadan edemezdi: "Aa! Akını bırak ufaklık: Asıl iş sarısında!"

Ve Marie tam bir İsviçreli kadın olarak eklemişti:

– Sanki Yüce Tanrı beyazı da yenilsin diye yaratmamış gibi!

Sıraya koyarak yazmıyorum; anılarımı aklıma geldiği gibi yazıyorum ve babaannemden Marie'ye geçiyorum.

Marie'nin güzel olabileceğini aniden fark ettiğim günü çok iyi hatırlıyorum: La Roque'ta bir yaz günüydü (ne kadar da uzun zaman olmuş!); o ve ben bahçenin ön tarafında uzanan çayırda çiçek toplamak için dışarı çıkmıştık; ben önden gidiyordum ve dereyi geçmiştim; o an arkama döndüm: Marie hâlâ bir ağaç kütüğünden yapılma küçük köprünün üzerindeydi, o noktada dereye siper olan dişbudak ağacının gölgesinde kalmıştı; birkaç adım attı ve bir anda tepeden tırnağa güneş ışığına boğuldu; elinde bir demet çayırmelikesi tutuyordu; geniş kenarlı bir hasır şapkanın gölgelediği yüzü bir tebessümden ibaretmiş gibiydi; seslendim:

– Neden gülüyorsun?

Cevap verdi:

– Hiiç. Hava güzel. – Ve o an vadi belirgin bir şekilde aşk ve mutlulukla doldu.

Bizim ailede hizmetçiler daima yakından izlenirdi. İlgilendiği kişilere karşı ahlaki bir sorumluluk taşıdığına gönülden inanan annem, bir düğünle kutsanmayan hiçbir maceraya göz yummazdı. Bu yüzden olsa gerek, Marie'nin aşçımız Delphine'e olan, benim tesadüfen yakaladığım,

anneminse kuşkusuz aklından geçirmeye bile cesaret edemeyeceği sevdasından başkasını göremedim. Söylemeye gerek yok, ben de bunu o an net olarak algılayamamıştım ve o geceki iç çekmelerin anlamını ancak uzun zaman sonra kavrayabildim; ama neden bilmem karanlık bir içgüdü duyduklarımı anneme anlatmaktan beni alıkoydu.

Tournon Sokağı'ndaki odamın avluya baktığını söylemiştim; diğer odalardan uzakta kalan odam çok geniştı ve dairedeki bütün odalar gibi yüksek tavanlıydı; öyle ki bu yükseklik sayesinde, odamı daireye bağlayan koridorun sonunda yer alıp odama bitişik olan ve banyo işlevini gören, ileride kimya deneylerim için kullanacak olduğum bir çeşit servis odasının üzerine Marie'nin odası da sığabilmişti. Marie'nin odasına, benim odamdan başlayan ve yatağımın hemen yanındaki bir bölmenin arkasından yukarı doğru çıkan küçük bir iç merdivenle giriliyordu. Servis odasıyla Marie'nin odasında çıkış için ayrıca bir servis merdiveni de vardı. Bir mekânı tasvir etmek kadar zor ve can sıkıcı bir şey olamaz; ama olan biteni açıklayabilmek için kuşkusuz bu tasvir şart.. Bu arada, şunu da söyleyeyim, Delphine isimli aşçı kızımız kısa bir süre önce köydeki komşularımızın arabacısıyla nişanlanmıştı. Evimizden temelli ayrılacaktı. Ama, gideceği günün arifesinde, gecenin bir yarısı çok tuhaf seslerle uyandım. Tam Marie'ye seslenecektim ki, seslerin tam da onun odasından geldiğini fark ettim; hem zaten, bu sesler korkutucu olmaktan ziyade tuhaf ve gizemliydi. Bugün ağıt yakan Arap kadınlarınınkiyle kıyaslayabileceğim, ama o gün hiçbir şeye benzetemediğim, bir çeşit iki sesli yakınmaydı sanki; yatakta yarı doğrulmuş vaziyette karanlıkta uzun süre dinlediğim, hıçkırıklar, boğuk çığlıklar, ahlar oflarla kasılmalı bir biçimde kesilen dokunaklı bir terane. Açıklayamıyordum ama, bu seslerde bir şeylerin dile geldiğini hissediyordum, üstelik edep kurallarından da,

uykudan da, geceden de daha ağır basan bir şey; ama o yaşta insanın kendi kendine açıklayamadığı o kadar çok şey vardır ki, ben de yeniden uykuya dalıp kendimden geçtim ve ertesi gün, bu aşırılığı şöyle ya da böyle bütün hizmetkârlarda görülen densizliğe verdim, Démarest dayımın ölümünde bunun bir örneğini yaşamıştım:

Démarest'lerin hizmetçisi Ernestine, –yas içindeki aile salonda o sessiz, kıpırtısız haliyle ufacık kalmış gibi görünen yengemin yanında gözyaşlarını tutarken– Ernestine bitişik odada bir koltukta avaz avaz hıçkırıyor, arada bir de soluklanıp feryadı basıyordu:

– Ah! Benim iyi kalpli efendim! Ah, sevgili efendim! Ah! Mübarek efendim! – titriyor, kıvranıyor, öyle şeyler yapıyordu ki, başta bana, yengemin bütün acısı onun üzerine binmiş, yengem taşımak için verilen bir bavul gibi bütün acısını Ernestine'in üzerine yüklemiş gibi geldi.

Ernestine'in ağlayıp sızlamalarının dışarıdakilere yönelik olduğunu, Marie'nin iniltilerinin ise kimse duymuyor sandığı için yükseldiğini o yaşta (on yaşındaydım) anlayamazdım. Ama o zamanlar hiç mi hiç kuşkucu değildim, üstelik cinsellikle ilgili konularda kara cahil, hatta meraksız biriydim.

Gerçi Marie'nin beni ara sıra götürdüğü –ilkönce annemle babamın bende bir renk ve desen duygusu uyandırma isteğiyle götürdüklerini sandığım– Luxembourg Müzesi'nde konulu tabloları açıklamak için harcadığı büyük gayrete rağmen (belki de daha çok bu yüzden), benim ilgimi onlardan ziyade çıplak resimler, en çok da heykeller çekiyordu, dehşete kapılan Marie bunu anneme yetiştirdi. Idrac'ın (yanılmıyorsam) *Merkür*'ü karşısında hayranlıkla kendimden geçerdim ve Marie beni bu durumdan güçbela çekip çıkarırdı. Ama ne bu görüntüler beni cinsel hazza davet ediyor, ne de cinselliğim bu görüntülerden esinleniyordu. İkisi arasında hiçbir bağ yoktu.

Cinsel tahrik konuları bambaşkaydı: Çoğu zaman olağanüstü tiz ve hoş bir ses ya da renk cümbüşü; bazen de yapmam gereken, önem verilen, benden beklenen, yapmadığım, onun yerine hayallere dalıp kaytardığım önemli bir işi acilen yapmam gerektiği düşüncesi ve bir de buna çok yakın olan ve sevdiğim bir oyuncağı bozma şeklinde kendini gösteren bir kırıp dökme düşüncesi vardı. Aslında, gerçek anlamda hiçbir arzu, hiçbir temas arayışı söz konusu değildi. Buna şaşıran cinsel hazdan bir şey anlamıyordur: Önünde bir örnek ve amaç olmazsa, cinsel zevk ne hale gelir? Hayalleri, artık neye denk gelirse, hayatı tüketen aşırılıklarla, budalaca gösterişlerle, ipe sapa gelmez savurganlıklarla doldurur...Ama bir çocuğun içgüdülerinin nerelere kadar uzandığını göstermek için, cinsel zevk konularımın ikisinden özellikle bahsetmek istiyorum: Biri son derece masum bir şekilde George Sand'dan geldi, hani çok yağmurlu bir gün, kötü niyetli kardeşlerinin onu kandırmaya çalıştıkları gibi yağmurdan kaçmak için değil de, onunla alay eden bu kardeşlerden kurtulmak için kendini suya atan Gribouille'un o güzelim masalından. Gribouille derede var gücüyle çabalar ve bir süre yüzer, sonra kendini bırakır; kendini bırakır bırakmaz da su üstünde kalır; küçüldüğünü, hafifllediğini, tuhaflaştığını, bitkiye dönüştüğünü hisseder; vücudunun her yerinden yapraklar çıkmaya başlar; ve çok geçmeden derenin suları dostumuz Gribouille'un dönüştüğü körpe meşe dalını kıyıya bırakacaktır. Saçma! – İşte ben de tam bu yüzden bunu anlatıyorum ya; gerçek olanı dile getiriyorum, gururumu okşayacak şeyleri değil. Nohan'lı büyükanne[1] kitabında ahlaka aykırı şeyler yazmayı düşünmemişti herhalde; ama eminim ki *Aphrodite*'in tek sayfası bile, Gribouille'un bit-

1. Nohan'lı büyükanne: yazar George Sand (Ç.N.)

kiye dönüşmesinin benim gibi küçük bir cahili allak bullak ettiği kadar bir okulluyu allak bullak edemez.

Bir de, Madam de Ségur'ün *Les Dîners de Mademoiselle Justine* ("Matmazel Justine'in Akşam Yemekleri") başlıklı aptal bir hikâyesinde hizmetkârların efendilerinin yokluğunu fırsat bilip âlem yaptığı bir bölüm vardı; bütün dolapları karıştırırlar; yer içer keyif çatarlar; sonra, Justine üst üste konmuş tabakları dolaptan çıkarmak için eğildiğinde, arabacı gizlice sokulup beline bir çimdik atar; tabak yığını gıdıklanan Justine'in elinden kurtulur; şangır! bütün tabaklar kırılır. Bu zarar ziyan beni kendimden geçirirdi.

O sıralar anneme Démarest yengemlerde de gördüğüm genç bir terzi kız gelirdi. Adı Constance'tı. Parlak tenli, gözleri fıldır fıldır, topallayarak yürüyen, eline pek becerikli, annem varken pek terbiyeli, annem arkasını döner dönmez de ağzına geldiği gibi konuşan eciş bücüş bir kızdı. Constance benim odamı çok aydınlık bulduğu için, rahat çalışsın diye onu oraya alıyorlardı; o orada yarım gün kalır, ben onun yanında saatler geçirirdim. O kadar vesveseli, o kadar dikkatli olan ve endişeyle üstüme düşmesi yakında beni delirtecek olan annem burada nasıl uyumuştu, kılıyutmazlığı bu konuyu nasıl atlamıştı?

Constance'ın konuşmaları edepsizce olsa da, aslında ben bunları anlayamayacak kadar salaktım, hatta zaman zaman Marie'ye gülmemek için mendilini ağzına kapatıran şeylere hayret bile etmiyordum. Ama Constance konuşmaktan ziyade şarkılar söylerdi; tuhaftır, o küçücük gövdesinden beklenmeyecek kadar gür ve tatlı bir sesi vardı; o kadar anlamsız biriydi ki, sanki var olma nedeni sadece buydu. Bütün gün şarkı söylerdi; ancak şarkı söylerken iyi dikiş dikebildiğini söylerdi; şarkılarının sonu gelmezdi. Ama ne şarkılar, Tanrım! Constance

bunlarda hiçbir ahlaksızlığın olmadığını söyleyip itiraz edebilirdi. Hayır, benim beynimi kirleten, şarkıların saçmalığıydı. Hiç unutabilir miyim onları! Heyhat! En kibar eserler aklımdan uçup giderken, bu sefil nakaratları ilk günkü kadar net hatırlarım.Ey Tanrım! Rousseau ileri yaşlarında hâlâ Gancera halasının kendi çocukluğunda söylediği o tatlı dizeleri hatırlayıp duygulanırken, ben ömrümün sonuna kadar Constance'ın bir vals havasında şakıyan gırtlak nameli sesini mi duyacağım?:

Anneciğim, de bana,
Tanır mıyız şu civanı,
Edası tatlı mı tatlı,
Edası sakızlı şeker topağı.

– Zararsız bir nakarat için amma da şamata ha!

– Yok canım! Ben şarkıya kızmıyorum ki; daha o zamandan bende açık saçık, saçma sapan şeylere ve bayağılığın en beterine karşı utanç verici bir ilgi uyandırdığını gördüğüm bu şarkının beni eğlendirmesine kızıyorum.

Kendime yüklenmiyorum. İçimde henüz fark edilmeyen hangi unsurların erdeme dönüşeceğini yakında söylemeye hazırım. Bununla birlikte zihnim umutsuzca kapalı kalmıştı. Bu geçmişte boş yere o odun kafalı çocuk hakkında herhangi bir konuda umuda kapılmamı sağlayacak bir iki ışık arıyorum. Etrafımda, içimde, karanlıktan başka bir şey yok. Anna'nın bana gösterdiği büyük özeni anlama konusundaki beceriksizliğimi daha önce anlatmıştım. Aynı dönemden başka bir hatıra, içinde debelenip durduğum o larva halini daha iyi anlatacaktır.

Ailem beni Alsace Okulu'na sokmuştu. Sekiz yaşındaydım. Mösyö Grisier'nin temel bilgileri öğrettiği ve daha küçük çocukların gittiği onuncu sınıfa girmemiş; bir üst sınıftan başlamıştım, alnında şaha kalkan ve ani

romantizmi kişiliğinin geri kalanının zararsız silikliğiyle büyük ölçüde çelişen siyah perçemiyle, toparlacık dürüst bir güneyli olan Mösyö Vedel'in sınıfından. Anlatacağım şeyden birkaç hafta ya da birkaç gün önce, beni müdüre takdim etmek üzere babam da benimle birlikte okula gelmişti. Derslere çoktan başlandığından ve ben de geç kaldığımdan, avluda biz geçerken iki yana dizilen öğrenciler aralarında fısıldaşıyordu: "Ooo! Yeni biri! Yeni biri!" ve ben, çok heyecanlanarak iyice babama sokuluyordum. Sonra diğer çocukların arasına karıştım, az sonra anlatacağım nedenlerden ötürü çok geçmeden göremeyeceğim diğer çocukların. – O gün, Mösyö Vedel öğrencilere, bazen dillerde ayrım gözetmeden aynı nesneyi işaret eden birçok sözcük olduğunu ve bunlara eşanlamlı dendiğini öğretiyordu. Örnek olarak da, her ikisi de fındık ağacı anlamına gelen "coudrier" sözcüğüyle "noisetier" sözcüğünü veriyordu. Usule uymak ve dersi canlandırmak için, anlatılan dersle soruların birbirlerini takip etmesine dikkat eden Mösyö Vedel öğrenci Gide'den söylediklerini tekrarlamasını rica etti...

Cevap vermedim. Cevap vermesini bilmiyordum. Ama Mösyö Vedel iyi bir adamdı: yaptığı tanımı gerçek öğretmenlerin sabrıyla bir daha tekrarladı, tekrar aynı örneği verdi; ama kendisinden sonra "coudrier" sözcüğünün eşanlamlısını söylememi istediğinde, ben yeniden kazık gibi durdum. O an âdet yerini bulsun diye biraz kızdı ve benden gidip avluda üst üste yirmi defa "coudrier"nin "noisette"le eşanlamlı olduğunu tekrarlamamı ve daha sonra gelip kendisine söylememi istedi.

Salaklığım sınıfı neşeye boğmuştu. Kendime bir başarı payı çıkarmak isteseydim, ceza dönüşü bu çok kolay olurdu, Mösyö Vedel beni geri çağırtıp üçüncü defa "coudrier"nin eşanlamlısını sorduğunda, "chou-fleur" ya da "citrouille" diye cevap verebilirdim. Ama hayır, ba-

şarı peşinde değildim, gülüşmelere meydan vermek de hoşuma gitmiyordu; sadece aptalın tekiydim. Yoksa pes etmemeyi mi kafaya koymuştum? – Hayır, bu bile değil; aslında, sanırım benden ne istendiğini, ne beklendiğini henüz kavrayamamıştım.

Okulda ceza uygulanmadığından, Mösyö Vedel bana "hal ve gidişten sıfır" vermekle yetindi. Bu ceza ahlaki olmakla birlikte, az sert de sayılmazdı. Ama bu beni hiç ırgalamıyordu. Her hafta "hal ve gidiş"ten ya da "temizlik ve düzen"den sıfırımı alıyordum; hatta bazen ikisinden birden.Hiç şaşmıyordu. Sınıfın sonuncularından biri olduğumu eklemeye lüzum yok. Tekrarlıyorum: Ben hâlâ uykudaydım; henüz doğmamış birinden farksızdım.

Çok kısa bir süre sonra, söylemek için cesaretimi toplamaya çalışacağım bambaşka nedenlerden dolayı okuldan uzaklaştırıldım.

III

Okuldan uzaklaştırılmamın sadece geçici olduğu açıkça belirtilmişti. Alt sınıfların müdürü Mösyö Brunig "kötü alışkanlıklarım"dan kurtulmam için bana üç ay tanımıştı; yaptığım şeyde bu kadar ayıplanacak ne olduğunu anlayamadığım için saklamaya pek de çalışmadığımdan, Mösyö Vedel'in bu kötü alışkanlıkları görüp ortaya çıkarması çok kolay olmuştu; çünkü hâlâ o anlattığım yarı uyku ve sersemlik halinde yaşamaktaydım (buna yaşamak denirse).

Annemle babam bir gece önce bir akşam yemeği daveti vermişlerdi; ceplerimi tatlılardan artakalan şekerlemelerle doldurmuştum; ve o sabah, Mösyö Vedel kendini paralayıp dururken, ben sıramda bir yandan şekerlemeleri mideye indirip bir yandan otuzbir çekiyordum.

Birden bana seslenildiğini duydum:

– Gide! Bana çok kızarmışsınız gibi geldi. Gelin de bir konuşalım.

Ben kürsünün dört basamağını tırmanır, arkadaşlarım da benimle dalga geçerken, yüzüme daha çok kan hücum etti.

İnkâra kalkışmadım. Mösyö Vedel'in eğilip alçak sesle sorduğu ilk soruya başımla evet dedim: Sonra canlı cenaze gibi sırama döndüm. Gene de, bu sorgulamanın

o kadarla kalmayacağı hiç aklıma gelmemişti; Mösyö Vedel soru sormadan önce bana bu konu hakkında hiçbir şey anlatmayacağına söz vermemiş miydi?

Gelin görün ki, aynı akşam babam müdür yardımcısından, üç ay süreyle okula yollanmamamı isteyen bir mektup aldı.

Ahlaklı tutum, iyi bir terbiye Alsace Okulu'nun özelliği, kurumun itibarıydı. Mösyö Brunig'in aldığı kararın bu bakımdan hiç de şaşırtıcı bir yanı yoktu. Daha sonra annem bana babamın gene de bu mektup yüzünden ve kararın bu kadar apar topar uygulanışı karşısında küplere bindiğini anlattı. Elbette babam öfkesini benden sakladı ama üzüntüsünü gösterdi. Annemle giriştiği ciddi tartışmalardan sonra doktora götürülmeme karar verildi.

O günlerde bizimkilerin doktoru, kısa bir süre sonra adli hekim olarak büyük bir otorite haline gelecek olan Doktor Brouardel'den başkası değildi. Annemin bu muayeneden tek beklediği şeyin, belki birkaç öğüdün dışında tamamen ahlaki bir etki olduğunu düşünüyorum. Annem birkaç dakika Brouardel'le yalnız konuştuktan sonra dışarı çıkarken doktor beni muayenehanesine aldı:

– Konunun ne olduğunu biliyorum, dedi, sesini kalınlaştırarak, ve bugün seni muayeneye de, sorgulamaya da ihtiyacım yok, yavrum. Ama annen bir süre sonra seni bir kez daha buraya getirmenin gerekli olduğuna kanaat getirirse, yani sende bir düzelme olmazsa, o zaman (burada sesi korkunç bir hal almıştı) işte başvurmamız gereken aletler, biz senin gibi küçük oğlanları bunlarla ameliyat ederiz! – Ve çatık kaşlarının altından yuvarladığı gözlerini üzerimden ayırmadan, kolunu uzatıp koltuğunun arkasında asılı sıra sıra Tuareg mızrağını gösteriyordu.

Yalan o kadar sırıtıyordu ki, bu tehditi ciddiye almadım. Ama annemde gördüğüm o endişeli hal, paylamaları, babamın sessiz kederi zaten okuldan uzaklaştırılma habe-

riyle bayağı bir sarsılan uyuşukluğumu delip geçti sonunda. Annem söz vermemde ısrarcı oldu; Anna ve o kafamı başka şeylere vermem için ellerinden geleni yaptılar. O sırada Büyük Dünya Fuarı açılmak üzereydi; tahta perdelere yanaşır, hayran hayran hazırlıkları seyrederdik...

Üç ay sonra yeniden okul sıralarında arzı endam ettim: iyileşmiştim; en azından, ne kadar iyileşilebilirse aşağı yukarı o kadar. Ama hemen arkasından kızamığa yakalanıp epeyce zayıf düştüm; bunun üzerine annemle babam, derslerden çok az faydalanabildiğim için aynı sınıfı bir sonraki sene tekrar okumama karar vererek, yaz tatili başlamadan beni La Roque'a götürdüler.

1900'de La Roque'u satmak zorunda kaldığımda, yiğitlik taslayarak geçmişe olan bütün özlemlerimi gömdüm, geçmişe karşı gereksiz bir nefretle desteldediğim geleceğe olan güvendi bu ve içine yeterince teori de karışmıştı; bugün buna fütürizm diyebiliriz. Doğruyu söylemek gerekirse, o anki özlemlerim daha sonra hissedeceğim kadar şiddetli değildi. Bunun nedeni, o yerlerin hatırasının gitgide güzelleşmesi değil: Oraları yeniden görme ve daha çok gezdiğimden, içimin arzularla dolup taştığı bir yaşta özellikle darlığıyla üstüme üstüme gelen o küçük vadiyi kuşatan büyülü güzelliği takdir etme fırsatım oldu.

Ve kocaman ağaçların üstündeki küçücük gökyüzü

– Jammes'ın orada yazdığı hüzünlü şiirlerden birinde dediği gibi.

Orası *Ahlaksız*'da betimlemiş olduğum vadi ve evimiz. Bölge bana sadece dekor sunmakla kalmadı; bütün kitap boyunca derinden derine benzerliğinin peşinden gittim; ama şu anda mesele bu değil.

Mülk büyükbabamlar tarafından satın alınmış. Yan

taraftaki gizli kapının üstünde siyah mermer bir levhada şöyle bir yazı var:

CONDIDIT A 1577 NOB.DOM. FRANCISCUS
LABBEY DO ROQUAE.
MAGNAM PARTEM
DESTRUXIT A 1792 SCELESTE
TUMULTUANTIUM TURBA REFECIT A
1803 CONDITORIS AT NEPOS NOBILIS
DOMINUS PETRUS ELIAS MARIA
LABBEY DO ROQUAE, MILES[1]

Olduğu gibi aktardım ve bir değer taşıması bakımından Latincesiyle veriyorum.

Ne olursa olsun, her yanını saran mor salkımlardan başka hiçbir çekiciliği olmayan ana binanın daha yakın tarihli olduğu ilk bakışta anlaşılıyordu. Buna karşılık, küçük boyutlu ama çok hoş olan mutfak binası ve kuşatma duvarının üzerindeki gizli kapı, o zamanın üslubuna uygun bir şekilde tuğla ve taş sıralarının kullanımıyla güzel bir almaşıklık sergilemekteydi. Yapının tamamını, dereden çevrilen suyun besleyip canlandırdığı epeyce geniş ve derin bir hendek kuşatmıştı. Unutmabenilerin çiçek açtığı bir derecik bu suyu getirip bir çağlayan halinde hendeğe boşaltırdı. Odasına çok yakın olduğundan, Anna ona "benim çağlayanım" derdi; her şey zevkini çıkarmasını bilenindir.

Çağlayanın gürültüsüne, derenin şırıltısıyla, adanın dışında, gizli kapının tam karşısında topraktan fışkıran ve suyu özel olarak çevrilip getirtilen küçük bir pınarın hiç dinmeyen mırıltısı karışırdı; yemekler için, buz gibi

1. La Roque Manastırı, 1577'de inşa edildi. 1792'deki korkunç karışıklıklarda büyük bir kısmı harap oldu. 1803'te yeniden inşa edildi. (Ç.N.)

soğuk ve yazın sürahilerin üstünü boncuk boncuk terleten bu sudan almak için oraya giderdik.

Evin etrafında hiç durmadan bir kırlangıç sürüsü döner dururdu; çatı pervazlarına, pencere içlerine çamurdan yuvalarını kurarlar, biz de yavruların kuluçkadan çıkışlarını seyrederdik. La Roque'u düşündüğümde duyduğum ilk şey, onların çığlıkları; sanki geçerlerken mavi gökyüzü yırtılır gibi olurdu. Başka yerlerde de çok kırlangıç gördüm; ama hiçbir yerde oradaki gibi çığlık attıklarını duymadım; sanırım, yuvalarının önünden her geçişte böyle ötüyorlardı. Bazen o kadar yüksekten uçarlardı ki, insanın gözleri kamaşır, onları takip edemezdi, çünkü bu hep en güzel havalarda olurdu; hava döndüğünde, basınç düşünce onlar da alçaktan uçmaya başlarlardı. Anna bana onların uçarken kovaladıkları minicik böcek ve sineklerin hava basıncına göre yüksekten ya da alçaktan uçtuğunu açıklamıştı. Bazen suya o kadar yakın uçarlardı ki, zaman zaman atak bir kanat darbesi suyun yüzünü yarardı:

– Fırtına çıkacak, derlerdi o zaman annemle Anna.

Ve birden derenin, pınarın, çağlayanın ıslak gürültülerine yağmurun sesi de katılır; hendekteki suyun üstüne tiz sesli şıpırtılarla yağmur damlaları düşerdi. Suya bakan pencerelerden birine yaslanır, bıkıp usanmadan binlerce küçük halkanın oluşmasını, genişlemesini, iç içe geçmesini, bazen tam ortada çatlayan kocaman bir kabarcıkla dağılmasını seyre dalardım.

Büyükbabamların mülkün sahibi oldukları ilk zamanlarda oraya çayırlardan, koruluklardan ve çiftlik avluları arasından geçerek girilirmiş. Büyükbabam ve komşusu Mösyö Guizot, Caen'den Lisieux'ye giden yol üzerindeki La Bossière'den başlayarak, önce devlet bakanının yerleştiği La Val-Richer'den, sonra da La Roque'tan geçen yolu çizdirtmişler. Bu yolla La Roque

dünyanın geri kalanına bağlanıp, ailem orada yaşamaya başlayınca, büyükbabam şatonun bakımı çok masraflı ve zaten artık hiç kaldırılmaz olan iner kalkar küçük köprüsünün yerine tuğladan bir köprü yaptırdı.

Küçük bir çocuk için bir adada, küçücük bir adada, üstelik istediği zaman kaçıp gidebileceği bir adada yaşamanın ne kadar eğlenceli bir şey olduğunu nasıl anlatmalı? Adanın etrafı, binaların bölümlerini birbirine bağlayan korkuluk tarzında tuğladan bir duvarla çevriliydi; içe bakan kısmı sık sarmaşıklarla kaplı olan duvar o kadar genişti ki, üstünde tehlikesizce gezinilebiliyordu; ama iş oltayla balık avlamaya gelince, ayaktayken balıklar sizi rahat rahat görebildikleri için, duvarın üstünden eğilmek daha iyi oluyordu; aşağı doğru dimdik inen dış cephe yer yer yapışkanotlarıyla, kediotlarıyla, dağ çilekleriyle, taşkıranotlarıyla, hatta bazen, duvarı çatlattığı için annemin hiç de iyi gözle bakmadığı ama Anna'nın, bir baştankara içine yuva yaptığı için söktürtmediği küçük bir çalılıkla bezeliydi.

Evin önünde, gizli kapı ile mutfak binası arasındaki avludan, hendek duvarının üzerinden ve bahçeden ileriye doğru baktığınızda bakışlarınız göz alabildiğine vadiye gömülürdü; etrafını kuşatan tepeler daha yüksek olsaydı buna dar bir vadi denebilirdi. Sağ tarafta, tepenin yamacındaki yol Cambremer'e ve Léaupartie'ye, sonra da denize gidiyordu; bu bölgelerde çayırlar boyunca hiç kesintisiz uzanan yüksek çitler yüzünden yol neredeyse sürekli olarak gözden kaybolur; buna karşılık, yoldan bakıldığında La Roque da ancak kısa aralıklarla, mesela çitin devamlılığını bozan ve yumuşak bir eğimle nehre doğru inen çayırlara girilmesini sağlayan parmaklıklı kapılardan gözükürdü. Sakin sakin otlayan sürüye gölge veren dağınık birkaç güzel ağaç kümesiyle, yol ya da

nehir kıyısındaki bir iki yalnız ağaç vadinin tamamına sevimli ve sakin bir park görüntüsü verirdi.

Adanın iç kısmındaki ve benim başka bir ad bulamadığım için avlu dediğim alan çakıl taşlarıyla kaplıydı; salonla yemek odasının pencereleri önünde aralıklı olarak birkaç sardunya, küpeçiçeği ve bodur gül tarhı vardı. Arkada ise eve geniş ölçüde hâkim sofora cinsi muazzam bir akasya ağacının yükseldiği üçgen biçiminde küçük bir çimenlik. Yazın güzel günlerinde genellikle adadaki tek ağaç olan bu akasyanın altında toplanırdık.

Sadece aşağıya doğru baktığınız zaman bir manzara görüyordunuz, yani sadece evin ön tarafından baktığınızda; çünkü vadi, biri koruluğun içinden, Val-Richer'den, diğeri çayırlar arasından, iki kilometre ilerideki La Roque köyünden gelen iki derenin birleştiği noktada açılıp genişliyordu. Hendeğin arka tarafında, Val-Richer'e bakan yönde "Bayır" denilen ve aniden dimdik yükselen bir çayırlık vardı; annem, babamın ölümünden birkaç yıl sonra orayı bahçeye katıp birkaç öbek ağaç dikti ve içinden iki gezinti yolu geçirtti; uzun incelemelerden sonra yapılan bu yollar, ustalıkla düzenlenmiş kavisleri takip ederek, koruya açılan parmaklıklı küçük kapıya kadar çıkıyordu. Bir anda öyle bir gizemin içine dalıyordunuz ki, daha kapıdan geçerken kalp atışlarım biraz hızlanırdı. Bu koruluklar tepeyi kaplar, oldukça geniş bir alana yayılarak devam ederdi, hemen arkasından da Val-Richer korulukları başlardı. Babamın zamanında düzgün olan pek az patika vardı, dolayısıyla içine girilmesi zor olan bu koruluklar bana daha geniş görünürdü. Annem oraya gitmeme izin vererek bir kadastro haritasının üstünde, ilerisinde çayır ve tarlaların tekrar başladığı koruluk sınırını gösterdiği gün çok üzülmüştüm. Koruların ötesinde neler hayal ettiğimi pek hatırlamıyorum; belki hiçbir şey

hayal ettiğim falan da yoktu; ama eğer bir şeyler hayal ettiysem de, onu daha farklı bir şekilde hayal edebilmiş olmayı isterdim. Bu koruların boyutlarını, sınırlarını bilmek, gözümdeki çekiciliklerini azalttı; çünkü o yaşta seyirden çok maceraya düşkün olduğumu hissediyor ve her şeyde meçhul bir taraf bulmayı istiyordum.

Gene de La Roque'taki birincil uğraşım keşfe çıkmak değil, balık tutmaktı. Ey haksız yere kötülenen spor dalı! Seni ancak bilmeyenler ya da beceriksizler küçümser. Balık tutmayı bu kadar sevdiğim içindir ki, sonraları, en azından bizim ülkemizde keskin nişancı olmaktan başka ustalık istemeyen avcılık bana pek çekici gelmemiştir. Oysa alabalık tutmak, ne biçim bir ustalık, nasıl bir kurnazlık ister! Yaşlı bekçimiz Bocage'ın yeğeni Théodomir daha ben küçücükken bana olta tutmayı ve olta iğnesine gerektiği şekilde yem takmayı öğretmişti; çünkü alabalık balıkların en açgözlüsü ama en ürkeğidir de. Doğal olarak mantarını ve kurşun ağırlığım olmadan balık tutuyor, sadece korkutmaya yarayan bu budalaca şeyleri fena halde küçümsüyordum. Buna karşılık, "Floransa ipi" denen, haddeden geçirilmiş ipek misina kullanıyordum; hafif mavimsi olduklarından suda hemen hemen hiç görünmeme gibi bir üstünlükleri vardı; bunun yanı sıra, hendeğin içindeki, somon kadar ağır alabalıklarda da denenmiş, hatırı sayılır bir sağlamlığa sahiptiler. Ben daha çok, alabalıkların etinin daha yumuşak, kendilerinin de daha yırtıcı olduğu, yani balık tutmanın daha eğlenceli olduğu derede avlanmayı seviyordum. Annem, ona göre pek az fiziksel hareket gerektiren bir eğlenceye bu kadar merak sardığımı görerek üzülüyordu. Ben de o zaman, tam bir hareketsizliğin kural olduğu balık avının adının tembel sporuna çıkmasına itiraz ediyordum: Büyük nehirlerde ya da durgun sularda ve uyuşuk balıklar için bu eleştiriler doğru olabilirdi; ama benim avlandığım küçücük dere-

lerde alabalığı tam da sürekli geldiği ve hiç ayrılmadığı yerde faka bastırmak esastı; yemi fark ettiği an, kıtlıktan çıkmışçasına üzerine saldırıyordu; bunu hemen yapmıyorsa, yem olarak kullandığınız böcekten başka, oltanın ucu, iğnenin ucu, misinanın ucu, balık avlayanın gölgesi gibi bir şey daha fark etmiş ya da balıkçının yaklaştığını duymuş demekti: O andan itibaren beklemenin yararı yoktu, ne kadar ısrar ederseniz, işin tadını o kadar kaçırırdınız; öncekinden daha tedbirli davranıp, kayarak, sürünerek, otlar arasında yere yapışarak daha sonra gelmek en iyisiydi ve böceği, dere kenarlarını neredeyse kesintisiz bir biçimde kaplayan ve kıyıyı sadece büyük yakıotlarının ya da defnelerin bittiği yerlerde terk eden çalılık, fındık ve sorgun ağacı dallarının izin verdiğince uzağa fırlatmak lazımdı; ama bir aksilik olup da olta ipinin ya da iğnesinin bu çalılıklara takılması halinde, balığın kesinlikle ürküp kaçması bir yana, oltayı kurtarmak için bir saat uğraşmak gerekirdi.

La Roque'ta çok sayıda "misafir odası" vardı; ama bunlar her zaman boş kalırdı; nedeni de, babamın Rouen sosyetesiyle pek az görüşmesiydi; Parisli meslektaşlarınınsa kendi aileleri, kendi alışkanlıkları vardı... Misafir deyince, ben sadece La Roque'a ilk kez, sanırım okuldan uzaklaştırılışımı izleyen o yaz gelen Mösyö Gueroult'yu hatırlarım. Babamın ölümünden sonra birkaç kez daha geldi; her seferinde oldukça kısa bir süreliğine de olsa, annemin onunla görüşmeyi dul kaldıktan sonra da sürdürürken, oldukça cüretkâr bir iş yaptığının farkında olmadığından emin değilim. Aile çevrem kadar burjuvası yoktu ve Mösyö Gueroult bohemliğin yanından bile geçmese de, sonuçta bir sanatçıydı, yani kesinlikle "bizim dünyamızdan" değildi – bir müzisyendi, bir besteciydi, mesela Paris'e görmeye gittiği Gounod ya da Stephen Heller gibi daha ünlü müzisyenlerin dostuydu. Çünkü

Mösyö Gueroult Rouen'da oturur ve Saint-Ouen kilisesinde Cavaillé-Coll'ün yeni teslim ettiği büyük orgları çalardı. Kiliseye çok bağlıydı ve kilise tarafından himaye ediliyordu; öğrencileri arasında kurulu düzene sıkı sıkıya bağlı iyi ailelerin çocukları vardı; Gueroult'ya tam bir saygı değilse de, büyük bir itibar gösteren ailem de bunlar arasındaydı. Sert ve enerjik bir profili, oldukça hoş hatları, kıvır kıvır gür siyah saçları, küt bir sakalı, dalgın ya da aniden hırçınlaşan bakışları, ahenkli, yumuşak ama gerçek tatlılıktan uzak bir sesi, okşayıcı ama hükmedici bir tutumu vardı. Her sözünden, her tavrından anlatılmaz bir bencillik ve bilgiçlik akıyordu. Özellikle elleri çok güzeldi, hem yumuşak hem de güçlüydü. Piyanonun başında, neredeyse ilahi bir şahlanış onu bambaşka biri yapıyordu; çalışı bir piyanistten çok bir orgcunun çalışına benzerdi ve zaman zaman incelikten yoksundu ancak andantelerde müthişti, özellikle büyük bir tutkuyla bağlı olduğu Mozart'ınkilerde. Gülerek şöyle derdi:

– Allegrolar için bir şey diyemem ama ağır tempolarda Rubinstein'a bedelim.

Bunu o kadar babacan bir tavırla söylerdi ki, kimse böbürlenme olarak görmezdi; ve aslında, ne hayranlıkla hatırladığım Rubinstein'ın, ne de dünyada herhangi birinin, mesela Mozart'ın "do minör fantezi"sini ya da Beethoven'ın bir "konçerto"sunun falanca largosunu ondan daha trajik bir soylulukla, daha büyük bir sıcaklık, şiirsellik, güç ve ağırbaşlılıkla çalabileceğini sanmıyorum. Sonradan ona karşı öfke duymak için binlerce nedenim olmuştur: Bach'ın füglerini bazen sürprizsiz uzayıp gitmekle suçluyordu; iyi müziği sevse de, kötüsünden yeterince nefret etmiyordu; dostu Gounod ile, César Franck'a karşı insafsız ve inatçı bir küçümsemeyi paylaşıyordu vs.; ama, seslerin dünyasına doğmakta olduğum o dönemde, o benim büyük üstadımdı, yalvacım, sihirbazımdı. Her

akşam yemekten sonra sonatlar, operalar, senfonilerle beni hayran bırakırdı ve saat konusunda her zaman dediğim dedik olan ve beni apar topar yatmaya gönderen annem bu gecelerde oldukça geç yatmama izin verirdi.

Erken geliştiğimi iddia edecek değilim ve bu müzik saatlerinden aldığım büyük zevki en başta ve neredeyse sadece Mösyö Gueroult'nun babamın ölümünden iki ya da üç yıl sonraki son ziyaretlerine bağlamak gerektiğine inanıyorum. Bu arada, onun yönlendirmesiyle annem beni birçok konsere götürmüştü ve ben de yararlandığımı göstermek için, bütün gün senfonilerden küçük parçalar söyler ya da ıslıkla çalardım. Bunun üzerine Mösyö Gueroult eğitimimi üstlenmeye başladı. Beni piyanonun başına oturtuyor ve bana her öğrettiği parçada, parçanın içini dolduran, onu açıklayan, canlandıran hayali şeyler uyduruyordu: Her şey diyaloğa ya da öyküye dönüşüyordu. Eklenen öykü fazla salakça ya da fazla yetersiz olmadıkça, küçük bir çocukta kullanılan bu yöntemin biraz yapay olmakla birlikte pek de kötü olmadığını düşünüyorum. Düşünün ki, ancak on iki yaşındaydım.

Öğleden sonraları Mösyö Gueroult beste çalışırdı; nota yazımı konusunda eğitim alan Anna bazen ona sekreterlik yapardı; zayıflamaya başlayan gözleri yüzünden olduğu kadar, annemin iddiasına göre, zorbalığını hayata geçirme ihtiyacı yüzünden de onun yardımını isterdi. Anna ona tapıyordu. Sabah gezintilerinde ona eşlik ediyor, hava çok sıcak olursa pardösüsünü taşıyor ve gözlerini güneşten korumak için ona şemsiye tutuyordu. Annem bu kadar pohpohlanmaya itiraz ediyordu; Mösyö Gueroult'nun utanmazlığı onu kızdırıyordu; kendisinin bile göstermekten kaçınamadığı bu aşırı ilgiyi onu hırpalamaya çalıştığı cılız bir iğneleme yağmuruyla ödetmek istiyor, ama bu işi o kadar beceriksizce yapıyordu ki, bu iğnelemeler Gueroult'yu güldürmekten başka işe yara-

mıyordu. Mösyö Gueroult'nun neredeyse tamamen kör olmasından çok uzun zaman sonra bile annem, bu her yeri saran geceden birçok kişi gibi kuşkulanmış ya da en azından Mösyö Gueroult'yu rol yapmakla ve "o kadar da kör olmamakla" suçlamıştı. Onu dalkavuk, fırsatçı, dümenci, çıkarcı, zalim bulurdu; adamda hepsinden biraz vardı, ama o bir müzisyendi. Bazen yemekte, gözlüklerinin arkasında çoktan dumanlanmış olan gözleri iyice dalar gider; klavyenin üzerine koyar gibi masaya koyduğu güçlü elleri kıpır kıpır oynardı; ve ona bir şey söylediğinizde, aniden kendisine gelip size döner, şöyle cevap verirdi:

– Pardon! "Mi" bemoldaydım da.

Kuzenim Albert Démarest (benden yirmi yaş büyük olmasına rağmen, kendisine daha o zamandan büyük bir sempati beslerdim) teklifsizce Gueroult baba dediği bu adamla özel bir yakınlaşma içindeydi. Ailedeki tek sanatçı olan Albert müziği tutkuyla seviyor ve kendisi de çok güzel piyano çalıyordu; müzik onların tek anlaşma konusuydu; başka her şeyde birbirlerinin zıttıydılar. Gueroult babanın her kusuruna karşılık Albert'in karakterinde bir derinlik öne çıkmaktaydı. Albert ne kadar dürüst, ne kadar açık sözlüyse, öteki o kadar hin ve ikiyüzlüydü; biri ne kadar cömertse, ötekinin eli o kadar sıkıydı; ve her konuda bu böyleydi; ama Albert iyiliği, disiplinsizliği yüzünden hayatta nasıl hareket edeceğini pek bilemezdi; kendi çıkarlarını gözetemiyor, hangi işe girişse altından zararla kalkıyordu ve bu yüzden ailede onu pek de ciddiye alan yoktu. Mösyö Gueroult içinde bir nebzecik merhametin sezildiği korumacı bir hoşgörüyle ona hep "Şu koca Bert" derdi. Albert ise Mösyö Gueroult'nun yeteneğine hayrandı; ama insan olarak ondan hoşlanmıyordu. Sonradan bir gün bana Gueroult'yu Anna'yı öperken yakaladığını anlattı. Önce Anna'ya

olan saygısından hiçbir şey görmemiş gibi yapmış; ama Gueroult'yla yalnız kalır kalmaz da şöyle demişti:

– Az önce sen ne yaptın öyle?..

Olay Crosne Soleği'ndaki evin salonunda geçmiş. Albert çok uzun boylu ve güçlü kuvvetliydi; maestroyu odanın duvarına sıkıştırmış, adam kekeleyip duruyormuş:

– Şu koca Bert de ne bet! Gördün ya, şaka yapıyordum işte.

– Alçak! diye bağırmış Albert. Eğer seni bir daha böyle şaka yaparken yakalarsam...

– Çok kızmıştun, diye eklemişti; bir kelime daha söyleseydi, sanırım onu gırtlaklardım.

Albert Démarest, belki de okuldan uzaklaştırılmamı izleyen yaz tatilinden dönüşte benimle ilgilenmeye başladı. Bende sempati duyulacak ne fark etmiş olabilirdi? Bilmiyorum; ama özellikle de bu ilgiyi o kadar hak etmediğimi hissettiğim için, kuşkusuz ona minnettarlık duyuyordum. Ve hemen bu ilgiye bir parça daha layık olmak için çabalamaya başladım. Sempati, henüz uykuda olan pek çok güzel niteliğin açığa çıkmasına yol açabilir; ben en rezil serserilerin öncelikle şefkatli bir tebessümün yokluğunu çekmiş kişiler olduğuna sıklıkla inanmışımdır. Kuşkusuz benim için annemle babamın tebessümlerinin yeterli olmaması garip; ama şu bir gerçek ki, onlardan çok Albert'in onaylaması ya da onaylamamasına karşı hassasiyet duymaya başlamıştım.

Annemle babam Démarest teyzem ve Anna'yla bezik oynarlarken, onun yemekten sonra babamın çalışma odasında beni bir kenara çektiği sonbahar akşamını net bir şekilde hatırlıyorum. Konuşmasına alçak sesle, hayatta kendimden başka nelerle ilgilendiğimi pek anlayamadığını söyleyerek başladı; bunun bencil insanların bir özelliği olduğunu ve kendi üzerinde benim de onlardan biriymişim gibi bir etki bıraktığını belirtti.

Albert insanları yargılayan biri değildi. O görünüşte çok serbest, hayalperest, neşe ve mizah dolu bir insandı: Beni kınamasında düşmanca bir yan yoktu; tersine, sempatisi yüzünden bana böyle sert çıktığını hissediyordum; beni sıkıştıran da buydu. O ana kadar benimle böyle konuşan olmamıştı; Albert'in sözleri kuşkusuz onun tasavvur edemediği, benim bile ancak çok daha sonra keşfedebildiğim kadar derinlerime işlemişti. Genelde bir dostta en az sevdiğim şey, hoşgörülü olmasıdır; Albert hoşgörülü değildi. İnsan onun yanında gerektiğinde kendine karşı silahlar bulabilirdi. Bense pek de bilmeden bunu aramaktaydım.

Annemle babam neredeyse hiç devam edemediğim dokuzuncu sınıfı bana tekrar okuttu; bu da benim zahmetsizce iyi notlar almamı sağladı; böylece birdenbire çalışmaktan zevk almaya başladım.

Kış o yıl sert geçti ve uzun sürdü. Annem iyi akıl ederek bana paten dersi aldırdı. Babanın bir meslektaşının oğulları olan ve küçüğü benimle aynı sınıfta okuyan Jules ve Julien Jardinier de benimle birlikte ders alıyorlardı; tam bir yarış halindeydik! Ve oldukça çabuk ustalaştık. Ben önce Luxembourg Parkı'nın havuzunda, sonra Meudon ormanlarındaki Villebon Göleti'nde ya da Versailles'daki büyük kanalda yaptığımız bu sporu delice seviyordum. O kadar çok kar yağmış ve öyle bir don yapmıştı ki, hatırlarım, Tournon Sokağı'ndan Alsace Okulu'na –okul Assas Sokağı'ndaydi, yani Luxembourg Parkı'nın öteki ucunda– kadar patenlerimi hiç çıkarmadan kayarak gitmiştim; büyük parkın yollarında, kenarlardaki iki yüksek kar yığınının arasında sessizce kaymak kadar eğlenceli ve tuhaf bir şey yoktu. O zamandan beri böyle kış olmadı.

İki Jardinier'yle de gerçek arkadaş sayılmazdım. Ju-

les yaşça çok büyüktü; Julien'in ise az görülür bir şişmanlığı vardı. Ama bazı ailelerin münasip evliliklerle ilgili fikirlerini dostluk konusunda da benimsemişe benzeyen anne ve babalarımız bizi bir araya getirmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyorlardı. Zaten Julien'i sınıfta her gün görüyordum; paten kayarken de, gezilere gittiğimizde de benimle birlikteydi. Aynı dersler, aynı sıkıntılar, aynı zevkler; benzerlik bu kadarla kalıyordu; ve şimdilik bize yetiyordu. Elbette dokuzuncu sınıfın sıralarında arkadaş olmayı daha çok isteyeceğim birkaç öğrenci vardı; ama ne yazık ki, onların babaları fakültede profesör değildi.

Alsace Okulu'nda öğrenciler (en azından alt sınıflar) her salı 2'den 5'e kadar bir öğretmenin gözetiminde gezilere götürülürdü, Sainte-Chapelle'i, Notre-Dame'ı, Panthéon'u, Sanatlar ve Meslekler Müzesi'ni –küçük ve karanlık bir salonda ustalıklı bir ayna oyunuyla yoldan gelen geçenin küçük boyutlarda yansıdığı küçük bir ayna vardı; ressam Téniers'nin[1] insanlarının boyutunda ama hareket halindeki canlı kişilerle çok eğlenceli küçük bir tablo gibiydi; müzenin geri kalanı kasvetli ve çok sıkıcıydı–, Invalides'i, Louvre'u ve Montsouris Parkı'nın karşısında yer alan, Géorama Universel denen olağanüstü bir mekânı ziyaret etmiştik; burası alpakalar giymiş koca bir kabadayı olan sahibinin coğrafya haritası şeklinde düzenlediği salaş bir bahçeydi. Dağlar deniz kabuklarından yapılmıştı; çimentolanmasına rağmen göllerin içinde su yoktu; Akdeniz havzasında, sanki İtalyan çizmesinin ne kadar dar olduğunu göze sokmak istercesine birkaç kırmızı balık yüzmekteydi. Öğretmen bizden Karpatlar'ı göstermemizi isterken; kabadayı, elinde uzun bir değ-

1. Téniers, özellikle halk sahneleriyle ünlü Flaman ressamı (1610-1690). (Ç.N.)

nek, sınırları çizer, şehir adlarını sıralar, bir alay belirsiz ve tuhaf şeyin açıklamasına girişir, o hale getirene kadar ne çok zaman harcadığını üstüne basa basa anlatarak eserini göklere çıkartırdı; öğretmen çıkışta sabrı için onu kutladığında, bilgiç bir tonda cevap verirdi:

– Fikir olmadan sabır bir hiçtir.

Bütün bunlar hâlâ duruyor mu merak ediyorum.

Bazen müdür yardımcısı Mösyö Brunig de Mösyö Vedel'in yerine bize katılırdı; böyle durumlarda Mösyö Vedel saygıyla geri çekilirdi. Mösyö Brunig bizi şaşmaz bir şekilde Botanik Bahçesi'ne ve şaşmaz bir şekilde, doldurulmuş hayvanların bulunduğu karanlık galerilere (yeni Doğa Tarihi Müzesi henüz ortada yoktu) götürür, ayrı bir vitrinin altında şeref mevkiine sahip denizkaplumbağasının önünde durdurur, bizi etrafına halka halinde toplar ve şöyle derdi:

– Pekâlâ! Çocuklar. Haydi bakalım! Kaplumbağanın kaç dişi var? (O içi doldurulmuş kaplumbağanın doğal ve hayat dolu bir ifadeyle ağzını yarı açık tuttuğunu söylemeliyim.) İyice sayın. Acele etmeyin. Hazır mısınız?

Ama bunu yapmasına hiç gerek yoktu; biz onun kaplumbağasını zaten tanıyorduk. Tabii bu, kahkahayı koyvererek inceliyormuş gibi yapmamıza da engel değildi; daha iyi görmek için azıcık itişir kakışırdık. Dubled iki diş gördüm diye inat ederdi, ama maskaranın tekiydi zaten. Koca Wenz gözlerini hayvana diker, yüksek sesle hiç durmadan sayar da sayar ve ancak altmışı geçince Mösyö Brunig, çocukların düzeyine inmesini bilenlere has o saf gülüşle onu durdurur ve La Fontaine'den alıntı yaparak, "Yaklaşamadınız bile" derdi. Ne kadar çok diş bulursanız, hesaptan o kadar uzaklaşırsınız. En iyisi sizi durdurayım. Sizi çok şaşırtacağım. Sizin diş sandığınız şeyler kıkırdaksı küçük çıkıntılardır. Kaplumbağaların hiç dişi yoktur. Kaplumbağa kuşlar gibidir; gagası vardır onun.

Bunun üzerine hepimiz nezaketen, bir "aaaa" çekerdik.

Ben bu komediye üç defa katılmışımdır.

Anne babalarımız, Julien'le bana o gezi günleri için ikişer metelik verirdi. Bunu beraberce tartışıp kararlaştırmışlardı; bana Madam Jardinier'nin Julien'e verdiğinden fazlasını vermeye annemin gönlü razı gelmemişti; onların durumu bizimkinden daha orta halli olduğundan, karar vermek Madam Jardinier'ye düşmüştü.

– Bu çocuklar elli santimi ne yapacaklar? diye bağırmıştı Madam Jardinier. Annem de iki meteliğin "son derece yeterli" olduğunu kabul ediyordu.

Bu iki metelik genelde Clément babanın dükkânında harcanırdı. Luxembourg Parkı'nın içinde, hemen hemen okula en yakın parmaklıklı kapının yanındaki bu dükkân, tıpkı bankların renginde, yeşile boyanmış küçük bir tahta barakaydı. Eski lise hademelerini andıran mavi önlüklü Clément baba bilye, topaç, meyankökü şerbeti, naneli, elmalı ya da kirazlı çubuk şekeri, saat zembereği şeklinde kendi etrafına sarılmış meyankökü şeritleri, içine beyaz ve pembe anason taneleri doldurulmuş ve her iki ucu pembe pamuk ve bir tıpayla kapatılmış cam tüpler satardı; anason taneleri pek matah bir şey değildi ama boşalan tüpler ağız tüfeği olarak kullanılabiliyordu. Bunlar "frenküzümü likörü, anasonlu içecek, curaçao" gibi etiketler taşıyan ve sırf daha sonra vantuz ya da sülük gibi dudaklara yapıştırma zevki için alınan küçük şişeler gibiydi. Julien ve ben genelde satın aldığımız şeyleri paylaşırdık; bu yüzden birbirimize danışmadan hiçbir şey almazdık.

Ertesi yıl, Madam Jardinier ile annem haftalık lütuflasını elli santime çıkartmayı uygun buldular – sonunda ipekböceği yetiştirmeme olanak veren bir rahatlama; ipekböceklerini beslemek için haftada iki kez Saint-

Sulpice Sokağı'ndaki bir aktardan almaya gittiğim dut yaprakları ipekböceklerinden daha pahalıydı. Kurtçuklardan tiksinen Julien, bundan sonra kendisinin de canının istediğini satın alacağını ve bana haber bile vermeyeceğini ilan etti. Bu yüzden aramıza büyük bir soğukluk girdi ve ikili sıralar halinde gitmemiz gereken salı gezilerinde ikimiz de kendimize yeni arkadaşlar bulduk.

Gerçek bir tutkuyla vurulduğum biri vardı. Bir Rustu. Okul kayıtlarında ismini aramam gerekecek. Ona ne olduğunu bana kim söyleyecek? Sağlığı bozuktu, görülmemiş derecede solgundu; sapsarı, epeyce uzun saçları, masmavi gözleri vardı; sesi hafif bir aksanın ahenk kattığı akıcı bir sesti. Tüm varlığından, sanırım kendini zayıf hissetmesinden ve sevdirmeye çalışmasından bir tür şiirsellik yayılıyordu. Arkadaşlar onu pek kale almazdı, zaten o da oyunlara nadiren katılırdı; bana gelince, bana baktığı an, başkalarıyla oynadığım için utandığımı hissederdim ve bazı teneffüslerde aniden bakışlarıyla karşılaştığımda oyundan pat diye çıkıp onun yanına gittiğimi hatırlarım. Onunla alay ederlerdi. İsterdim ki, ona saldırsınlar da ben onu koruyayım. Alçak sesle biraz konuşmamıza izin verdikleri çizim dersinde yan yana olurduk; o zaman bana babasının çok ünlü büyük bir bilgin olduğunu anlatırdı; bense ona ne annesini, ne de hangi nedenlerle Paris'te bulunduğunu sormaya cesaret edebilirdim. Günün birinde gelmez oldu ve kimse bana hasta mı, yoksa Rusya'ya geri mi döndü, söyleyemedi; en azından bir çeşit çekingenlik ya da utanma duygusu, onun hakkında bilgi verebilecek olan öğretmenlere sorular sormaktan beni alıkoydu, ben de hayatımın ilk ve en derin hüzünlerinden birini kendime sakladım.

Annem benim için yaptığı harcamalarda, mali durumumuzun Jardinier'lerinkinden hissedilir derecede

üstün olduğunu hiçbir şekilde hissetmemem için fazlasıyla titiz davranıyordu. Julien'inkiyle tıpatıp aynı olan kıyafetlerim onunkiler gibi La Belle Jardinière'den gelirdi. Ben kıyafet konusunda son derece hassastım ve hep böyle sakil ve zevksiz giyindiğim için de kahroluyordum. Beresiyle bir denizci kıyafeti ya da kadife takımım olsa havalara uçardım. Ama Madam Jardinier ne "denizci" tarzından, ne de kadifeden hoşlanıyordu. Bu yüzden daracık kısa ceketler, dizde bağlanan kısa pantolonlar ve çizgili çoraplarla dolaşıyordum; bollaşıp torbalanan ve sefil bir şekilde bileklerime inen ya da ayakkabılarımın içine kaçan kısacık çoraplar. En korkuncunu sona sakladım: kolalı gömlek. Göğüs kısmı kolalı gömlekler giymekten kurtulmam için neredeyse yetişkin bir adam olmayı beklemem gerekti. Usul böyleydi, modaydı, elden ne gelirdi. Eğer sonunda istediğim olmuşsa, bu düpedüz moda değiştiği için olmuştur. İster oyunda, ister derste olsun, yılın her günü kimseler farkında olmadan ceketinin altında saklı bir tür beyaz zırh taşıyan bedbaht bir çocuk tasavvur edin, bir de bu zırhın bitiş yerinde bir suçlu halkası vardı; çünkü, çamaşırcı kadın, sanırım aynı paraya, yakalığın takıldığı boyun kısmını da kolalamaktaydı; yakalık azıcık geniş ya da azıcık dar olsa, gömleğin üstüne tam oturmaz (on defasından dokuzunda durum böyleydi), berbat potlar oluşurdu; ve azıcık terlemeyegöreyim, göğüslük feci dururdu. Gidin de böyle bir kılıkta spor yapın bakalım! Komik bir küçük melon şapka her şeyin üstüne tuz biber ekerdi... Ah! Şimdiki çocuklar mutluluklarının kıymetini bilmiyor!

Bununla birlikte, koşmayı severdim ve Adrien Monod'dan sonra sınıf şampiyonuydum. Hatta jimnastikte, direğe ve ipe tırmanmada ondan daha iyiydim; halkalarda, barfikste, paralel barda çok iyiydim; ama başım döndüğünden trapezde son derece başarısızdım. Güzel

yaz akşamları Luxembourg Parkı'nın içindeki geniş bir yolda birkaç arkadaşla buluşurduk, Clément babanın dükkânında sona eren yoldu bu; orada top oynardık. Ne yazık ki, oynadığımız şey henüz futbol değildi; top aynıydı ama kurallar çok baştan savmaydı ve futbolun tam tersine, ayakları kullanmak yasaktı. Olduğu haliyle biz bu oyuna bayılırdık.

Ama kıyafet meselesini daha bitirmedim: Pascaud Cimnastik Salonu her yıl büyük perhizin üçüncü perşembesi müşterilerinin çocukları için bir balo düzenlerdi, bir kıyafet balosu. Annemin oraya gitmeme izin vereceğini anlar anlamaz, zihnim bu eğlenceye odaklanır odaklanmaz, kıyafet değiştirme zorunluluğu fikri aklımı başımdan aldı. Bu delice coşkuyu kendi kendime açıklamaya çalışıyorum. Ne yani! Başka bir kişiliğe bürünme daha o zamandan insana bu kadar büyük bir mutluluk vaadinde bulunabilir miydi? Daha o yaşta? Hayır: daha çok, renkli olma, parlak olma, ayrıksı olma, olmadığınız biri gibi görünmeyi oynama zevki... Madam Jardinier'nin Julien'i pastacı kılığına sokacağını söylediğini duyduğumda sevincim kursağımda kaldı.

– Bu çocuklar için önemli olan, diye açıklıyordu anneme (ve annem de hemen tasdik ediyordu), bir kostüm giymek, değil mi? Kostümün ne olduğu önemli değil.

O andan itibaren beni neyin beklediğini biliyordum; çünkü bu iki hanım La Belle Jardinière'in bir kataloğuna bakarak, "pastacı" kıyafetinin –"küçük marki"yle başlayan ve "zırhlı süvari", "kukla", "sipahi" ve "dilenci" diye fiyatların azala azala devam ettiği bir listenin en altında –, "pastacı" kıyafetinin diyordum, "gerçekten de çok çok ucuz" olduğunu keşfetmişlerdi.

Çırak önlüğüm, çırak kolluklarım, çırak takkemle bir cep mendili gibiydim. O kadar üzgün görünüyordum ki, annem bana mutfaktan bir tencere, gerçek bir

bakır tencere vermek istedi ve kemerimin altına bir sos kaşığı sıkıştırdı, bu eklemelerle renksiz mi renksiz kıyafet değişikliğimin sevimsizliğini biraz olsun azaltacağını düşünmüştü. Ayrıca, önlüğümün cebine kurabiyeler doldurmuştu: "İkram etmen için."

Balo salonuna girmemle, "küçük pastacılar"ın sayısının yirmiyi bulduğunu fark etmem bir oldu; sanki yatılı okuldaydık. Koca tencere beni çok rahatsız ediyordu; kapana kısılmış gibiydim; ve utancım yetmezmiş gibi, bir de âşık olmayayım mı, evet, narinliği, zarafeti ve konuşkanlığıyla bende büyüleyici bir anı bırakacak olan benden biraz daha büyük bir oğlana kesinlikle âşık oldum.

Küçük bir şeytan ya da soytarı kılığına girmişti, daha doğrusu üzerinde narin bedenini olduğu gibi ortaya çıkaran çelik pullarla süslü siyah bir mayo vardı. Herkes onu görmek için itişip kakışırken, o başarı ve sevinç sarhoşu gibi hoplayıp zıplıyor, taklalar atıyor, bir sürü numara sergiliyordu; bir hava perisine benziyordu; gözlerimi ondan alamıyordum. Bakışlarını bana çevirmesini istiyordum ama bir yandan da o maskara kılığımdan ötürü bundan korkuyordum; kendimi çirkin, acınacak bir halde hissediyordum. İki burgu dönüş arasında nefes nefese kaldı, herhalde annesi olan bir hanıma yaklaştı, ondan bir mendil istedi ve terini silmek için –ter içindeydi çünkü–, başının üstündeki iki küçük keçi boynuzunu tutan siyah saç bandını çıkardı; yanına gittim ve tutuk hareketlerle ona birkaç kurabiye ikram ettim. Teşekkür edip dalgınca bir tane aldı ve hemen arkasını dönüp gitti. Biraz sonra, içimde büyük bir acıyla ben de balodan ayrıldım ve eve dönünce öyle bir umutsuzluk krizine kapıldım ki, annem gelecek yıl bana "dilenci" kostümü almaya söz verdi. Evet, en azından o kostüm bana uyardı; belki soytarının da hoşuna giderdi.. Bir dahaki baloda "dilenci" oldum böylece, ama bu defa da soytarı yoktu.

Sekizinci sınıfa başladığımda, annemin hangi nedenlerle beni yatılı okula yerleştirdiğini anlamaya çalışmıyorum artık. Yatılı liselere karşı çıkan Alsace Okulu'nda yatakhane yoktu; ama öğretmenler evlerine az sayıda yatılı öğrenci almaları için teşvik ediliyordu. Artık onun sınıfına gitmememe rağmen, ben Mösyö Vedel'in evine düştüm. Mösyö Vedel Sainte-Beuve'ün evinde oturuyordu ve Sainte-Beuve'ün küçük giriş koridorunun sonundaki büstü aklımı kurcalıyordu. O tuhaf "azizeyi", babacan havalı, başında püsküllü bir takke olan yaşlı bir beyefendi gibi gösteren bu büst beni çok şaşırtıyordu. Gerçi Mösyö Vedel bize Sainte-Beuve'ün erkek ve "büyük bir eleştirmen" olduğunu söylemişti; ama bir çocuğun her şeye inanmasının da bir sınırı vardır.

İki ya da üç odada beş altı yatılıydık. Ben ikinci kattaki bir odayı Roseau adında uyuşuk, kanı çekilmiş ve yerinden kımıldamayan irikıyım biriyle paylaşıyordum. Diğer arkadaşları hiç hatırlamıyorum... Yoo: Okula geldiğinin ertesi günü mürekkeple kendine bıyık yaptığında sınıfta kendisine hayran olduğum Amerikalı Barnett'i hatırlıyorum. Üzerinden dökülen bir asker ceketi ve geniş kısa pantolon giyiyordu; yüzü çiçek bozuğuydu ama son derece içten ve güleçti; üzerinden neşe ve sağlık akıyordu, durmadan tehlikelerle dolu birtakım tuhaflıklar icat etmesine neden olan bir kabına sığamama hali içindeydi bu yüzden gözümde büyük bir itibara sahipti ve beni fena halde heyecanlandırıyordu. Kalemini hep o çalı gibi saçlarına silerdi. Vedel'in evine girdiği ilk gün, yemeklerden sonra teneffüse çıktığımız evin arkasındaki küçük bahçenin ortasına dikilip gövdesini muzaffer bir edayla arkaya atarak, hepimizin gözü önünde kasıla kasıla bir güzel işemişti. Pervasızlığı karşısında taş kesilmiştik.

O küçük bahçe bir yumruklaşmaya sahne oldu. Genelde ben sakindim, hatta fazlasıyla yumuşaktım ve kuş-

kusuz her zaman altta kalacağıma inandığından, vurdu kardıdan nefret ederdim. Burada hatırası hâlâ içimi sızlatan bir macerayı anlatmam lazım: Luxembourg'un içinden geçerek okuldan dönerken, her zaman yaptığımın tersine küçük bahçenin karşısındaki demir parmaklıklardan geçmiştim ki –yolu fazla da uzatmış olmuyordum–, bir grup öğrenciyle burun buruna geldim, herhalde bunlar Alsace Okulu'na gidenleri nefretlik aristokratlar olarak gören bölge okulundandılar. Aşağı yukarı benimle yaşıttılar ama belirgin bir biçimde daha yapılıydılar. Yanlarından geçerken bana alaycı alaycı sırıttıklarını,,sinsilik ya da kin dolu gözlerle baktıklarını gördüm ve elimden geldi kadar vakur, yoluma devam ettim; ama en azmanları gruptan ayrılıp bana doğru geldi. Kanım çekilmişti. Karşıma dikildi. Kekeledim:

– Ne var... ne istiyorsunuz benden?

Cevap vermiyor ama sol yanımda benimle birlikte yürüyor.

Yürürken gözlerimi yere dikmiştim ama üzerime dikili bakışlarını hissediyordum; ve sırtımda da diğerlerinin bakışını hissediyordum. Oturmak istiyordum. Birden:

– Al sana! İşte istediğim bu! dedi yumruğunu gözümde patlatarak.

Gözüm kararda ve bir kestane ağacının dibine, ağaçları sulamaya yarayan o çukur yere yuvarlandım; tekrar kalktığımda çamur içinde ve allak bullak bir haldeydim. Şişen gözüm çok acıyordu. Gözün ne kadar esnek olduğunu henüz bilmiyor ve çıktı sanıyordum. Gözümden bol miktarda yaş boşanınca, "İşte" diyordum, "gözüm akıp gidiyor." – Ama bana çok daha acı gelen şey, ötekilerin gülüşleri, laf atmaları ve bana saldırana alkış tutmalarıydı.

Aslında, yumruk yemeyi sevmediğim kadar yumruk atmayı da sevmiyordum. Gene de, Vedel'in evinde, çok

şükür adı aklımdan çıkmış olan ve barışçılığımı fazlaca istismar eden basık alınlı kızıl saçlı lanet biri vardı. Eşek şakalarına iki defa, üç defa katlanmıştım; ama birden kan beynime sıçradı; üzerine saldırdım, kıskıvrak yakaladım; bu sırada diğerleri etrafımızda halka olmuştu. Çocuk benden epeyce büyük ve benden çok daha kuvvetliydi; ama şaşkınlığı işime yaradı, kendimi tanıyamıyordum; öfkeden gücüm ikiye katlanmıştı; ona vurdum, itip kaktım, anında yere serdim. Sonra, o yere serilmiş yatarken, zafer sarhoşluğu içinde onu eski çağlardaki gibi ya da öyle sandığım bir şekilde yerlerde sürükledim; kızıl yelesinden tutup çektim, yelesinin bir tutamı elimde kaldı. Parmaklarımın arasında kalan bu bir tutam yağlı saç yüzünden zaferimden biraz iğrendim ama onu yendiğim için şaşkınlık içindeydim; daha önce bu bana o kadar olmayacak bir şey gibi geliyordu ki, böyle bir şeyi göze almak için iyice zıvanadan çıkmış olmalıydım. Bu zafer diğerlerinin nezdindeki itibarımı yükseltti ve uzun süre rahat bırakılmamı sağladı. Bu vesileyle, girişmeyi göze almadıkça insana imkânsız gibi gelen çok fazla şey olduğuna inandım.

Eylül ayının bir kısmını, yeni evlenen Charles Gide amcamın kayınpederinin Nîmes yakınlarındaki mülkünde geçirmiştik. Babam oradan güya incirin sebep olduğunu söyledikleri bir rahatsızlıkla dönmüştü. Aslında, rahatsızlığı bağırsak tüberkülozuydu; sanırım annem bunu biliyordu; ama o tarihte tüberküloz, teşhis konmadıkça iyileşeceği umut edilen bir hastalıktı. Zaten babamın hastalığı iyileşme umudu taşınmayacak kadar ilerlemişti. Aynı yıl (1880) 28 Ekim günü sessizce öldü.

Ölüsünü gördüğüme dair bir hatıram yok, ama ölmeden birkaç gün önce artık hiç kalkmaz olduğu yatağında görmüştüm. Önünde, çarşafların üstünde açık bir

kitap duruyordu ama kitap ancak meşin sırtı görünecek şekilde ters çevrilmişti; herhalde babam ben içeri girerken onu öylece bırakmış olmalıydı. Annem daha sonra bunun Eflatun'un bir eseri olduğunu söyledi.

Ben Vedel'in evindeydim. Beni almaya geldiler; kim olduğunu hatırlamıyorum; belki de Anna'ydı. Yolda her şeyi öğrendim. Buna rağmen acım annemi matem kılığı içinde görünce patlak verdi. Ağlamıyordu; yanımda kendini tutuyordu; ama ben onun çok ağlamış olduğunu hissediyordum. Kollarında hıçkırarak ağladım. Benim şiddetli bir sinir krizi geçirmemden korkuyordu ve bana çay içirmek istedi. Dizlerinin üstündeydim; fincanı tutuyor, bir kaşık çay alıp bana uzatıyordu, kendini gülümsemeye zorlayarak şöyle dediğini hatırlıyorum:

– Haydi bakalım! Şu da hangara girebilecek mi acaba?

Ve birden kendimi artık üzerime kapanan bu sevgiyle sarmalanmış hissettim.

Uğradığım kayba gelince, onu nasıl mı idrak ettim? Üzüntümden bahsedebilirdim, ama ne yazık ki, ben daha çok bu yasın arkadaşlarımın gözünde bana kazandırdığı bir nevi ayrıcalıktan etkilenmiştim. Düşünsenize! Tıpkı babam madalya aldıktan sonra meslektaşlarının yaptığı gibi, hepside bana yazmıştı! Sonra kuzinlerimin geleceğini öğrendim! Annem cenaze törenine katılmamama karar vermişti; amca ve teyzelerim annemle beraber cenaze arabasını takip ederlerken, Emmanuèle ve Suzanne evde kalıp bana eşlik edeceklerdi. Onları tekrar görme mutluluğu acımı neredeyse, hatta tamamen bastırıyordu. Artık onlardan bahsetmenin zamanı geldi.

IV

Emmanuèle benden iki yaş büyüktü; Suzanne çok az bir farkla büyüğümdü; Louise hemen arkasından geliyordu. Adeta bir çırpıda ikisinden birden kurtulmak istercesine "oğlanlar" diye çağrılan Edouard ile Georges ise bize handiyse dikkate bile alınmayacak, beşikten daha dün çıkmış bebekler gibi gelirdi. Emmanuèle bana göre çok sakindi. Oyunumuz "edepli" olmaktan uzaklaştığı an, hatta fazla gürültülü olmaya başlar başlamaz oyundan çıkardı. Bir kitap alıp tek başına bir köşeye çekilirdi; sanki kaçıyor gibiydi; ne kadar seslensek aldırmazdı; dış dünya onun için var olmaktan çıkardı; yer kavramını o kadar kaybederdi ki, birden sandalyesinden yuvarlandığı olurdu. Asla kavga etmezdi; sırasını ya da yerini başkalarına vermek ve bunu da hep güler yüzlü bir incelikle yapmak onda o kadar doğaldı ki, insanın aklına acaba bunu bir erdem olarak değil de hoşuna gittiği için mi yaptığı, asıl farklı davranırsa mı kendini zorlamış olacağı sorusu takılıyordu.

Suzanne'ın atak bir karakteri vardı; aceleciydi, düşünmeden davranırdı; o varken en basit oyun bile canlanıverirdi. En çok onunla ve surat asmadığı zamanlarda Louise'le oynamayı severdim; çünkü Louise'in kız kardeşlerine göre bir anı bir anına uymayan huzursuz bir karakteri vardı.

Oyunlarımızı anlatmama gerek var mı? Belki de oyunlara aktardığımız coşku hariç, bu oyunların bizim yaşımızdaki çocuklarınkinden çok da farklı olabileceğini düşünmüyorum.

Dayımla yengem beş çocuklarıyla birlikte Lecat Sokağı'nda otururlardı. Dükkânların bulunmadığı, hiçbir hareketliliğin yaşanmadığı, ne bir kişiliği ne de güzelliği olan o kasvetli taşra sokaklarından biriydi. Bu sokak, kendisinden de kasvetli rıhtıma gelmeden önce, Flaubert'in ailesinin yaşadığı ve ağabeyi Achille'in babalarının ölümünden sonra kullandığı Hotel-Dieu'nün önünden geçiyordu.

Dayımın evi de sokak kadar sıradan ve iç karartıcıydı. Bundan daha sonra bahsedeceğim. Kuzinlerimi Crosne Sokağı'ndaki evde sık göremesem de, görünce çok sevinirdim; daha da hoşuma gidense, yazları gerek onlar La Roque'a geldiklerinde, gerekse biz dayımın mülkü olan Cuverville'e gittiğimizde onlarla kırda birkaç hafta geçirmekti. O günlerde birlikte ders çalışır, birlikte oynar, zevk ve meraklarımız, karakterlerimiz birlikte oluşur, hayatlarımız birlikte şekillenir, tasarılarımız, arzularımız birbirine karışırdı ve her günün sonunda ailelerimiz uyumaya götürmek için bizi ayırdıklarında, ben çocukça şöyle düşünürdüm: Ne yazık ki şimdi küçüğüz de ondan, ama gün gelecek artık geceleri bile bizi ayıramayacaklar.

Bunları yazdığım Cuverville'deki bahçe çok değişmedi. İşte budanmış porsukağaçlarıylarla çevrili ve içindeki kumlarda oynadığımız yuvarlak göbek; hemen yakınında, "çiçekli yol"da küçük bahçelerimizi düzenlediğimiz yer; gümüş pırıltılı bir ıhlamurun gölgesinde Emmanuel'in çok ürkek, Suzanne'ın tersine çok atak olduğu jimnastik hareketleri; sonra, gölgelik bir kısım, bazı güzel akşamlar yemekten sonra dayımın saklandığı "karanlık yol"; diğer akşamlar bize yüksek sesle Walter Scott'tan sonu gelmeyen bir roman okurdu.

Evin önündeki büyük sedir ağacı muazzam olmuş, dallarına tüner saatler geçirirdik; her birimiz orada kendine bir oda yapmıştı; birbirimize misafirliğe gider, sonra da dalların tepesinden, kancalarla, iplerle balık avlardık; Suzanne'la ben en yükseğe tırmanır, ağacın tepesinden aşağıdakilere bağırırdık: "Deniz göründü! Deniz göründü!" – Gerçekten de, hava açık olduğunda, oradan on beş kilometre uzaktaki küçük gümüşi çizgi görülebilirdi.

Hayır, bütün bunlar hiç değişmemiş ve ben içimde o zamanki çocuğu kolayca buluyorum. Ama çok gerilere gitmenin de hiç gereği yok: Emmanuèle ve Suzanne babamın ölümünde Paris'e beni görmeye geldiklerinde, ilk çocukluk döneminin eğlenceleri yerini çoktan başka oyunlara bırakmıştı.

Annem ailenin tavsiyesine uyarak, yasının henüz çok taze olduğu dönemi Rouen'da geçirmeyi kabul etti. Beni Mösyö Vedel'de bırakmaya gönlü razı olmadı ve böylece benim için o düzensiz ve disiplinsiz hayat, çok hoşuma gidecek olan o kesintili eğitim başlamış oldu.

Yani, o kışı Henri Rondeaux dayımın Crosne Sokağı'ndaki evinde geçirdik. Kuzinim Louise'e de ders veren öğretmen Mösyö Hubert her gün gelip beni biraz çalıştırırdı. Bana coğrafya öğretmek için "yazısız haritalar" kullanırdı ve ben de bütün yer isimlerini bulup kaydetmek, silik olarak basılmış çizgilerin üzerinden mürekkeple geçmek zorundaydım. Böyle olunca da, çocuğun gayret göstermesine hiç gerek kalmıyor; bu yüzden çocuk hiçbir şeyi aklında tutamıyordu. Tek aklımda kalan Mösyö Hubert'in haritaların üzerinde gezdirdiği, spatula gibi aşırı derecede yassı, enli ve küt uçlu parmakları.

O kış bana yeni yıl armağanı olarak bir kopya aleti alındı; hepi topu jelatinli bir maddeyle kaplı ve üzerine önce kopya edilecek yazılı kâğıdın, sonra basılacak kâğıtların konulduğu metal bir levhadan ibaret bu ba-

sit makinenin adını hatırlayamıyorum. Acaba bir gazete fikri bu armağandan mı çıktı? Yoksa tersine armağan bir gazete projesine karşılık olarak mı geldi? Önemi yok. Sonuçta yakınların okuduğu küçük bir gazete kurulmuş oldu. Çıkan birkaç sayıyı sakladığımı sanmıyorum: Kuzinlerimin şiir ve düzyazılarının olduğunu hatırlıyorum; benim katkıma gelince, sadece büyük yazarlardan birkaç sayfa kopya etmekten ibaretti; nitelemek istemediğim bir alçakgönüllülükle, büyüklerin benden çıkacak herhangi bir şeyden çok, Bouffon'un "Sincap küçük şirin bir hayvandır..."ını ya da Boileau'nun mektuplarından bazı bölümleri okumaktan hoşlanacaklarına ve böylesinin daha yakışık alacağına inanmıştım.

Henri Rondeaux dayım Houlme'da, şehirden dört beş kilometre uzakta Rouen işi dokumaların üretildiği bir fabrikanın yöneticisiydi. Arabayla sık sık oraya giderdik. En başlarda, fabrikanın karşısında dikdörtgen biçiminde, küçük, gösterişsiz, zihnimde en küçük bir iz bırakmayacak kadar silik bir ev vardı; dayım bu evi yıktırdı ve tam olarak aynı yere değilse de, biraz daha uzağına, ileride bahçe olacak yerin tam karşısına yalı köşküyle Normandiya evi arasında iddialı ve lüks bir bina yaptırdı.

Henri dayım dünya tatlısıydı. Yumuşak huylu, babacan, hatta biraz yapmacıklıydı; yüzünde de hiçbir özellik yoktu; sanırım, on sekiz yaşına doğru Katolikliği benimsediğini söylemiştim, değil mi? Büyükannem, oğlunun odasında bir dolabı açınca sırtüstü düşüp bayılmış: Dolapta Meryem Ana'lı bir sunak varmış.

Henri Rondeaux'lar Jules Ferry'yi[1] alaşağı etmek için kurulmuş aşırı uçta bir mizah gazetesi olan *Le Tribouler*'yi

1. Jules Ferry, Fransız politikacısı (1832-1893). Sömürgeciliğin yayılması taraftarıydı (Tonkin'in işgali). (Ç.N.)

alırlardı; bu gazete, bütün esprisi "Tonkin fatihi"nin burnunu hortum şeklinde kullanmaktan ibaret ahlaksızca karikatürlerle doluydu, kuzenim Robert de bunlara bayılırdı. Houlme'da, *Le Triboulet*'nin nüshaları *La Croix*'nınkilerin yanı başında salondaki masaların ya da bilardo masasının üstünde sanki meydan okur gibi açık vaziyette durur ve şirketin görüşlerini paylaşmayan misafirleri sıkıntıya sokardı; anne tarafından akrabalarım Démarest'ler ve annem hiçbir şey görmemiş gibi yaparlardı; Albert için için köpürürdü. Politika ve inanç konusundaki farklılıklara rağmen, annem ağabeyiyle ama en çok da yengesi Lucille'le geçinecek kadar uyumluydu. Bir düzen, geniş bir sağduyu ve yürek insanı olan yengem kocasına tam tamına uyuyordu; bununla birlikte, herkes onu daha üstün bulurdu; çünkü bir erkeğin eşit manevi niteliklerle kadından aşağı kalmaması için çok zeki olması lazımdır. Anlattıklarımın yaşandığı yılın ertesi yılı Henri dayım öldüğünde, fabrikanın idaresini Robert değil, yengem aldı ve greve gittikleri bir gün, işçilere kafa tutan da o oldu.

O günlerde Houlme'daki fabrika, ticaret hayatının hâlâ parlak olduğu Rouen'daki en önemli fabrikalardan biriydi. Orada kumaş dokunmazdı; sadece kumaş baskısı yapılırdı. Ama bu baskı işi bir sürü tamamlayıcı işlem gerektirdiğinden çok sayıda işçi çalışıyordu. Biraz uzaktaki çayırlıkta kuleye benzeyen bir kurutma hangarı vardı: Kafes aralıklarından geçen hava kumaşları sürekli hareket ettirir, birbirine sürtünen kumaşlardan gizemli hışırtılar duyulurdu: yeni baskıdan çıkmış, kıpırtısız ama pır pır eden beyaz kumaş şeritlerinin oluşturduğu sonu gelmez dikey ağlar içinde yolunuzu kaybetmenize neden olan bir alay küçük sahanlık, koridor ve iskele arasında zikzaklar çizen bir merdiven sarsılarak yükselirdi. Derenin karşısındaki, boyaların gizli olarak imal edildiği, bu yüzden her zaman kapalı duran küçük bir kulübeden,

sonunda sevmeye başladığınız tuhaf bir koku yayılırdı. Makinelerin bulunduğu bölümde saatlerce kalıp kumaşların, onlara renk ve canlılık kazandıran parlak bakır rulolarının altından geçişini seyretmek için can atardım; ama biz çocukların oraya yalnız başına gitmesine izin yoktu. Buna karşılık, kapısını her açık bulduğumuzda, büyük depoya izin almadan girerdik. Burası piyasaya sürülmeye hazır emprime kumaş toplarının düzenli biçimde üst üste yığıldığı geniş bir binaydı. Her katta, üç ray hattı üzerinde birbirine paralel üç koridor boyunca boş ya da dolu reyonlar arasında salonların bir ucundan diğer ucuna gidip gelen küçük vagonlar vardı. Suzanne, Louise ve ben, her birimiz bu küçük vagonlardan birine biner, heyecanlı yarışlar düzenlerdik. Emmanuèle bizimle depoya gelmezdi, çünkü sadece üç vagon vardı, o maceradan hoşlanmazdı ve en çok da, buna izin verip vermeyeceklerinden emin değildi.

Fabrikanın yanında, örnek kümesi ve kuzenim Robert'in özel bir tavşan ırkı yetiştirmekle oyalandığı devasa ambarıyla çiftlik uzanırdı; üst üste yığılmış çalı çırpılar tavşanlara yuva görevi görüyordu; kız arkadaşlarımın yokluğunda, orada samanlar üzerine uzanır ya da otururarak saatlerce bu küçük düşsel topluluğu seyrederdim.

Bahçe yol kenarındaki duvarla dere arasında sıkışmıştı. Ortada, kuşatılmış daracık haliyle Flaubert'i hayallere sürüklemiş olması gereken bir su birikintisi. Üzerinden oyuncak gibi komik bir metal köprü geçerdi. Havuzun zemini çimentolanmıştı ve bu zemin üzerinde bitki kalıntılarına benzeyen çok sayıda ağaç kurtçuğu incecik dal parçacıklarından oluşan o tuhaf kozalarında sürüklenirdi. Ben bir leğen içinde bunlardan yetiştiriyordum ama başkalaşımlarına tanık olamadan Houlme'dan ayrılmak zorunda kaldım.

O ilk zamanlarda canlı varlıklarla oynamanın verdiği zevki ilerde kitapların, müziğin ya da tabloların aynı coşkuyla verdiğinden şüpheliyim. Böcekbilime olan tutkumu Suzanne'la paylaşmayı başarmıştım; en azından ben ava çıkarken benimle geliyor ve benimle birlikte leş kurdu, pislikböceği ve kulağakaçan bulmak için leşlerin ya da hayvan gübrelerinin altına bakarken fazla iğrenmiyordu. Ailemin sonunda merakımı dikkate aldığını söylemeliyim, çünkü hâlâ bir çocuk olmama rağmen, büyükannemin teyze oğlu müteveffa Félix Archimède Pouchet'nin bütün böcek koleksiyonu bana verildi. Bu yaşlı bilgin, bu *dik kafalı kuramcı, Pasteur'e karşı* maceracı bir tez olan "heterojeni" ya da kendiliğinden üreme tezini savunduğu için bir ara meşhur olmuştu. Herkese her zaman Archimède adında bir akraba nasip olmaz. Onu tanımış olmayı ne kadar da isterdim! Doğa Tarihi Müzesi'nde profesör olan oğlu Georges ile ilişkimi daha sonra anlatacağım.

Zemini mantarla kaplı, sınıflandırılmış, dizilmiş, etiketlenmiş kınkanatlılarla dolu yirmi dört kutudan oluşan bu mirasa layık görüldüğüm için elbette gururum okşanmıştı; ama aman aman sevindiğimi de pek hatırlamıyorum. Kendi zavallı özel koleksiyonum bu hazinenin yanında çok boynu bükük duruyordu; kendim yakaladığım, sonra gene kendi ellerimle iğnelediğim bu böceklerden her biri benim için çok değerliydi. Ben koleksiyonu değil, böcek avlamayı seviyordum.

Fransa'nın bizim iklimde yetişen en büyük kınkanatlılar olan boynuzluteke ve geyikböceklerinin dolaştığı şanslı köşelerinin hayalini kuruyordum; La Roque'ta bunlardan hiç yoktu; ama Val-Richer'deki bıçkı atölyesinin yanında çok eski bir talaş yığınının altında bir pislikböceği türü olan bir *oryctes nasicornis* kolonisi yakaladım. Neredeyse geyikböcekleri kadar iri olan bu parlak

akaju renkli güzel böcekler iki göz arasında isimlerini borçlu oldukları kıvrık bir boynuz taşırlar. Onları ilk gördüğümde deliye dönmüştüm.

Talaş yığınını eşeledikçe mayıskurduna ya da mayısböceği larvalarına benzeyen kocaman beyaz kurtçuklar şeklindeki larvaları da ortaya çıkıyordu. Ayrıca erik iriliğinde, birbirine yapışık, beyazımsı ve yumuşak, acayip yumurta paketçikleri ya da tespihleri de buluyordum ve bunlar önce garip bir şekilde meraklarını kurcalıyordu. Gerçek anlamda kabuğu olmayan bu yumurtalar kırılmıyordu, hatta insan esnek ve kıvış kıvış olan zarı yırtmakta bile zorlanıyordu – yırtılınca da içinden, hayretlere seza! incecik bir karayılan çıkıveriyordu.

La Roque'a talaşla doldurulmuş bir sandık içinde yetiştirdiğim pek çok orytes larvası götürdüm, ama hepsi de ikinci başkalaşım evresine gelemeden öldüler, sanırım bunun nedeni, başkalaşım geçirebilmek için toprağa gömülmeleri gerektiğiydi.

Lionel de R... böcek avlamada bana yardım ederdi. İkimiz de aynı yaştaydık. Yetimdi, kız kardeşiyle birlikte Val-Richer'de, büyükbabası Guizot'nun damadı olan eniştesinin yanında kalıyordu. Her pazar Val-Richer'e giderdim. Kuzinlerim bizde olduğunda, hizmetçiler bizi toplu halde oraya götürürdü. Yol eğlenceliydi ama biz pazar kıyafetlerimizi giymiş olurduk; ziyaret bir angaryaya dönüşürdü. Lionel ile aramda ilerde çok pekişecek olan yakınlık henüz kurulmamıştı ve ben onda yerinde duramayan, öfkesi burnunda, dediğim dedik, çöp gibi ince bacaklı, şişe fırçası saçlı, her daim ter içinde ve hareket eder etmez kapkırmızı olan bücür bir oğlan görüyordum sadece. En sevdiği spor, yepyeni güzelim panama şapkamı kapıp, girilmesi yasak olan bir yıldızçiçeği tarhının içine atmaktan ya da ternöv cinsi "Miço" adındaki azman köpeği bize karşı kışkırtıp bizi yere devirmesini sağlamaktan

ibaretti. Bazen daha yaşlı ebeveynler de orada olurdu; çok eğlenceliydi: "İngiliz barı" oynanırdı; ama ikindi kahvaltısından sonra gerçekten eğlenmeye başladığımızda, hizmetçiler bize seslenirdi: Eve dönme zamanı gelmiş olurdu. Bu dönüşlerden birini özellikle hatırlarım:

Neredeyse bir anda korkunç bir fırtına patlak vermişti; gök morumsu bulutlarla doldu; yıldırım, dolu, hortum ve cehennem azabına maruz kalacağımıza dair kaygılı bir önsezi içindeydik. Eve varmak için adımlarımızı sıklaştırdık. Ama fırtına üzerimize çullanmaktaydı; sanki bizi takip ediyordu; hedefte olduğumuzu, evet, doğrudan tehdit edildiğimizi hissediyorduk. Bunun üzerine, her zaman yaptığımız gibi, davranışlarımızı beraberce gözden geçirerek birbirimizi soru yağmuruna tutuyor ve bu dehşet salan Zeus'un kime diş bilediğini bulmaya çalışıyorduk. Sonra, yakın tarihlerde pek de büyük bir günah işlemediğimizi görünce, Suzanne bağırmaya başlamıştı:

– Hizmetçiler yüzünden!

Hemen son hızla koşup arayı açtık ve o günahkâr kadınları göklerin gazabına terk ettik.

1881 yılında, ben on ikinci yaşındayken, bölük pörçük eğitimimden ve La Roque'taki avareliğimden endişeye kapılan annem eve bir eğitmen getirtti. Ona Mösyö Gallin'i kimin tavsiye ettiğini pek bilmiyorum. Gencecik çıtkırıldımın tekiydi, bir ilahiyat öğrencisiydi, korkanın miyop ve saf oluşu yüzünden verdiği dersler benden çok onu bunaltıyor gibiydi, bu kadarı da fazlaydı. Koruluklarda bana eşlik ederdi ama kırlardan hoşlanmadığını saklamazdı. Geçerken bir fındık dalının burundan sıkmalı gözlüğüne takılmasına bayılırdım. Dudaklarının ucuyla yapmacık bir edayla *Comeville'in Çanları*'ndan bir şarkı söyler, şu sözleri tekrarlar dururdu:

Sevilmeyen
Gelgeç sevdalar.

Mıymıy sesinin kibar yapmacıklığı beni deli ederdi; sonunda, böylesi ahmaklıkları şarkı diye söylemekten ne zevk aldığını anlayamadığımı açıkça söyledim.

Bunu aptalca buluyorsunuz, çünkü daha çok gençsiniz, diye karşılık verdi, kendini beğenmişlikle. İleride anlayacaksınız. Tersine, çok incelikli bir şey bu.

Bunun çok gözde bir operanın çok beğenilen bir bölümü olduğunu da ekledi... Her şey nefretimi körüklüyordu.

Bu kadar kırık dökük bir eğitimin her şeye rağmen bende bir şeyleri başarabilmesine hayran olmuşumdur: Ertesi kış annem beni güneye götürdü. Kuşkusuz bu karar uzun uzadıya tartıp biçmelerin, sabırlı tartışmaların sonucuydu; annem her işini her zaman düşünüp taşındıktan sonra yapardı. Acaba pek de iyi olmayan sağlık durumum mu endişelendiriyordu onu? Yoksa, yapılmasını gerekli gördüğü şeyde ısrar etmeyi seven yengemin, Charles Gide amcamın karısının paylamalarına mı boyun eğmişti? Bilemiyorum. Ana babaların gerekçelerini anlayamazsınız.

Charles Gide'ler o dönemde Montpellier'de Salle-l'Evêque Sokağı'nın bir çıkmaz sokak oluşturan ucunda, Castelnau konağının ikinci ve en üst katında oturuyorlardı. Castelnau'lar sadece birinci katla, çok daha geniş olan ve çıkmamıza izin verilen bahçeyle aynı seviyede bulunan bir zemin katını kendilerine ayırmışlardı. Hatırladığım kadarıyla, bahçe yeşil meşe ve defne ağaçlarıyla doluydu ama konumu çok hoştu; en uç kısmına hâkim olduğu Esplanade'ın üstünde köşeli bir taraça şeklindeydi, taraçadan baktığınızda şehrin dış mahallelerini ve amcamın

da çalışma odasının pencerelerinden seyrettiği sivri Saint-Loup tepesine kadar olan tüm mesafeyi görürdünüz.

Annemle benim Charles Gide'lerde kalmamamızın nedeni onları rahatsız etmemek için miydi? Yoksa sadece onların bizi ağırlayacak *yerlerinin olmayışı mı? Çünkü* Marie de bizimle beraberdi. Belki de yasta olan annem yalnız kalmak istiyordu. Yakın bir semtte kışı geçireceğimiz mobilyalı bir daire bulana kadar Nevet Oteli'ne yerleştik.

Annemin seçtiği ev büyük meydandan başlayıp yokuş aşağı inen bir sokaktaydı, sokak Esplanade'ın öbür ucunda, aşağısında kalıyordu, bu yüzden de sadece tek tarafında evler vardı. Büyük meydandan uzaklaşıp aşağı inildikçe yol daha karanlık ve daha pis bir hal alıyordu. Bizim ev ortalarda bir yerdeydi.

Küçük, çirkin, sefil bir daireydi; eşyalar iç karartıcıydı. Annemin odasıyla hem salon hem yemek odası olarak kullanılan odanın pencereleri Esplanade'a bakıyordu, daha doğrusu bakışınız gelip Esplanade'ın destek duvarına dayanıyordu. Benim odamla Marie'ninki çimensiz, ağaçsız, çiçeksiz bir ön bahçeden ışık alıyordu, üzerinde haftada bir ev sahibinin çamaşır serdiği yapraksız iki çalılık olmasa avlu diyebileceğiniz küçük bir bahçeydi bu. Bu bahçeyi diğer pencerelerin baktığı komşunun küçücük iç avlusundan alçak bir duvar ayırıyordu: Orada bağırış çağırışlar, şarkılar, zeytinyağı kokuları, kuruyan kundak bezleri, silkelenen halılar, boşaltılan lazımlıklar, viyak viyak ağlayan çocuklar, kafeslerinde gırtlaklarını patlayıncaya kadar öten kuşlar vardı. Avludan avluya gezinen bir deri bir kemik kalmış aç kediler ve pazar günü yapacak başka şey bulamadıkları için, kullanılmayan tabak çanaklarla onları kovalayan ev sahibinin oğlu ile onun on sekizlik koca haytalar olan arkadaşlarını görürdük. Akşam yemeğini iki ya da üç günde bir Charles

Gide'lerde yerdik; yemekleri mükemmeldi ve diğer günlerde bizim bir lokantadan getirttiğimiz yahniyle tezat teşkil ediyordu. Evimizin çirkinliği babamın ölümünün bizi yıkıma sürüklediğini düşündürüyordu bana; ama bu konuda anneme soru sormaya cesaret edemiyordum. Daire ne kadar iç karartıcı olsa da, liseden sonra bir cennet sayılırdı.

Ben bu lisenin Rabelais zamanından beri çok değiştiğinden kuşkuluyum. Hiçbir yerde insanın eşyasını asabileceği kancalı askılar olmadığından, bu eşyaları oturacak minder olarak kullanıyorduk; ayrıca bir üstteki öğrenci için ayak minderi görevi de görüyorlardı, çünkü basamaklar üzerinde oturuyorduk. Yazılarımızı dizlerimizin üstünde yazıyorduk.

Sınıf ve bütün lise iki taraf halinde bölünmüştü: bir Katoliklerin tarafı vardı, bir de Protestanların. Alsace Okulu'na girdiğimde Protestan olduğumu öğrenmiştim; daha ilk teneffüste çocuklar etrafımı sarıp sormuşlardı:

– Sen Katolik misin? Yoksa Protesgöt mü?

Bu tuhaf sözleri hayatımda ilk kez duyduğumdan –çünkü annemler bütün Fransızların aynı inanca sahip olmadığını öğrenmemem için çok dikkatli davranmışlardı ve Rouen'da annemle babam arasında hüküm süren karşılıklı anlayış, onların inanç farklılıklarını görmemi engellemişti– nutkum tutulmuş bir halde, bütün bunların ne anlama geldiğini bilmediğimi söyledim. Bana açıklama yapma işini üstlenen nazik bir arkadaş çıktı:

– Katolikler kutsal Meryem'e inananlardır.

Bu söz üzerine, o zaman ben de kesinlikle Protestanım diye bağırdım. Aramızda mucize kabilinden Yahudi yoktu; ama o zamana kadar konuşmayan ufak tefek çelimsiz biri aniden haykırdı:

– Benim babam ateist. Üstünlük taslayan bir tonda söylenen bu söz karşısında ötekiler apışıp kaldı.

Ben kelimeyi aklımda tutup anlamını anneme sordum:

– Ateist ne demek?

– Aşağılık bir salak demek.

Pek tatmin olmamıştım, bir kez daha sordum, sıkıştırdım; sonunda annem bıkıp, ısrarıma her zaman yaptığı gibi şu sözlerle bir son verdi:

– Şu an bunu anlamaya ihtiyacın yok ya da: Bunu ileride anlarsın. (Annemin beni deli eden bu türden çok geniş bir cevap hazinesi vardı.)

On-on iki yaşlarındaki yumurcakların daha o yaşta bu tür şeylerle ilgilenmesi şaşırtıcı mı? Hayır; orada sadece Fransızların doğuştan gelen taraf tutma ihtiyacı, Fransız toplumunda baştan aşağı her kesimde ve her yaşta görülen taraf olma ihtiyacı vardı.

Bir zaman sonra Lionel de R. ve kuzenim Octave Join-Lambert'le onun babasının arabasında Bois'da dolaşırken, ikisi beni bir güzel benzettiler: Bana kralcı mı, yoksa cumhuriyetçi mi olduğumu sormuşlar, ben de şöyle cevap vermiştim:

– Cumhuriyetçi elbette! Cumhuriyet yönetiminde yaşadığımıza göre, insanın cumhuriyetçiden başka ne olabileceğini henüz anlamıyordum. Lionel ile Octave bana hışımla saldırdılar. Eve döner dönmez:

– Yani böyle söylememem mi lazımdı? diye sordum anneme saf saf.

Yavrum, diye cevap verdi annem, kısa bir süre düşündükten sonra, sana ne olduğunu sorduklarında, iyi bir anayasal temsilden yana olduğunu söyle. Aklında tutabilecek misin?

Bu şaşırtıcı kelimeleri bana tekrar ettirdi.

– Ama... bunlar ne demek?

– Ne mi demek! Açıkçası, çocuğum: Ötekiler de se-

nin gibi bundan bir şey anlayamayacak, o zaman da seni rahat bırakacaklar demek.

Montpellier'de din meselesinin fazla önemi yoktu; ama Katolik aristokratlar çocuklarını papaz okullarına gönderdikleri için, lisede hemen hepsi birbiriyle yakın ilişkiler içinde olan Protestanların karşısında oldukça sevimsiz ve bize karşı apaçık hınç dolu hisler besleyen halk çocuklarından başka kimse kalmıyordu.

"Biz" diyorum, çünkü amcamla yengemin görüştükleri ve beni de götürdükleri ailelerin çocukları olan din kardeşlerimle neredeyse hemen kaynaşmıştım. Birbirleriyle akraba ve çok konuksever olan Westphal'ler, Leenhardt'lar, Castelnau'lar, Bazile'lervardı. Çocukların hepsi benim sınıfımda değildi ama çıkışta buluşuyorduk. Doktor Leenhardt'ın iki oğlu en çok görüştüklerimdi. Doğal, açık, dobra, biraz muzip, ama kesinlikle dürüst çocuklardı; elimde değildi, ama onlarla beraber olmaktan çok da zevk almıyordum. Sözlerindeki anlatamayacağım bir ayağı yere basma hali, tavırlarındaki açıkgözlük, benim bu arada iyice artan utangaçlığıma kapanmama neden oluyordu. Kederleniyor, surat asıyordum ve arkadaşlarımla ancak başka türlüsü elimden gelmediği için görüşmeye devam ediyordum. Benim oyunlarım ne kadar sessiz sakin idiyse, onlarınki o kadar gürültülüydü ve onlar ne kadar kavgacıysa, ben kendimi o kadar barışçı hissediyordum. Ders çıkışı dalaşmak onlara yetmediğinden, tek konuştukları top tüfek, barut ve "patlayan bezelyelerdi". Çok şükür Paris'te bizim henüz tanımadığımız bir icatmış bu; biraz patlayıcı, biraz ince çakıl ya da kum, hepsini uyduruk bir kâğıda sarıyordun, kaldırımda yürüyen birinin bacakları arasına atıyordun da pat diye patlıyordu. Leenhardt'ın oğullarının bana verdikleri ilk bezelyeleri, o berbat evimize gelir gelmez leğenimdeki suya atmaktan başka bir şey düşünememiştim. Ellerine geçen cep

harçlıkları barut almaya gidiyor, kendilerine armağan olarak verilen küçük bakır ya da çelik topların ağızlarını ıka basa bununla dolduruyorlardı, bu da beni kesinlikle dehşete sürüklüyordu. Bu patlama sesleri sinirlerimi bozuyor, bana iğrenç geliyordu ve böyle bir şeyden ne tür bir iblisçe zevk alınabileceğini anlamıyordum. Kurşun asker ordularına yaylım ateşi açıyorlardı. Benim de kurşun askerlerim vardı; ben de onlarla oynuyordum; ama bu onları eritmek içindi; askerleri kızgın bir tavanın içine dik olarak yerleştirirsiniz; birden tabanlarının üstünde sendelediklerini, burun üstü düştüklerini görürsünüz ve çok geçmeden solan üniformalarının altından parlak, çok sıcak ve çırılçıplak kalmış küçücük bir varlık çıkar... Montpellier lisesine geri dönüyorum:

Lisedeki eksikliklerim Alsace Okulu'ndaki sistem sayesinde telafi ediliyordu; ama bu düzelmeler ne kadar akıllıca olursa olsun, aleyhime dönmekteydi. Mesela bana düzgün bir şekilde şiir okumasını öğretmişlerdi, zaten doğal bir merakım da vardı buna; oysa lisede (en azından Montpellier lisesinde) ister şiir ister düzyazı olsun, hiçbir fark gözetmeksizin tekdüze bir sesle, mümkün olduğu kadar çabuk ve metnin, sadece çekiciliğini demeyeceğim, ama bütün anlamını da alıp götüren bir tonda okunması âdetti; böyle olunca da, akılda kalan tek şey, şiiri ezberlemek için çek ğiniz onca zahmetti. Bundan daha korkunç, daha abuk sabuk bir şey olamazdı; metni tanıyordunuz ama aynı metin olduğunu anlayamıyordunuz; duyduğunuzun Fransızca olduğundan kuşkuya düşüyordunuz. Okuma sırası bana gelince (ne olduğunu bir hatırlasaydım), çok istesem bile, onların tarzına ayak uyduramayacağımı ve bunun beni fazlasıyla tiksindirdiğini hissettim. Yani tıpkı bizim okuduğumuz gibi okudum.

İlk dizede bir afallama oldu, gerçek skandalların yarattığı cinsten bir afallama; sonra yerini bütün sınıfın ka-

tıldığı büyük bir kahkaha tufanına bıraktı. Sınıfın en üst sırasından en alt sırasına, sıraların bir ucundan diğer ucuna herkes gülmekten kırılıyordu; her öğrenci, sanki okulda daha önce gülünecek pek bir şey olmamış gibi gülüyordu; artık alay etmeyi bile bırakmışlardı; kahkahalar o kadar dayanılmazdı ki, Mösyö Nadaud bile kendini tutamadı; o en azından gülümsüyordu ama bu gülümsemeden cesaret alan kahkahalar artık durdurulmaz hale geldi. Öğretmenin gülümsemesi benim kesin mahkûmiyetim olmuştu; Tanrı'ya şükür ki çok hâkim olduğum parçayı sonuna kadar sürdürme sebatını nereden bulduğumu bilemiyorum. Bunun üzerine, Mösyö Nadaud'nun son derece sakin, hatta vakur bir sesle beni çok şaşırtarak ve sınıfın apışıp kalmasına yol açarak, şöyle dediği duyuldu:

– Gide, on. (En yüksek nottu bu.) Bu sizi güldürdü, beyler; tamam o zaman, izninizle şunu söyleyeyim: Şiiri sizin de işte böyle okumanız gerekirdi.

Mahvolmuştum. Beni arkadaşlarımla karşı karşıya getiren bu iltifatın en açık sonucu hepsinin bana cephe alması oldu. Aynı sınıftan olanlar arasında ani kayırılmalar bağışlanmaz ve Mösyö Nadaud, beni yıkmak istese, bundan âlâsını yapamazdı. Çocukların beni kasıntı, şiir okumamı da komik bulmaları yetmez miydi? Mösyö Nadaud'dan özel ders aldığımın öğrenilmesi beni rezil etme işine son noktayı koydu. Neden ders aldığımın açıklaması da şöyle:

Alsace Okulu'nun reformlarından biri de altıncı sınıfta başlatılan Latince dersiydi. Okulun iddiasına göre, liselerde öğrenciler dokuzuncu sınıftan itibaren *rosa, rosae* diye hafızlarken, Alsace Okulu öğrencilerinin altıncı sınıftan olgunluk sınavına kadar onlara yetişmek için bol bol vakti olacaktı. Daha geç başlanıyor ama geri kalınmıyordu; sonuçlar bunu kanıtlamıştı. Evet, ama yarışa kenardan katılan ben, engelliydim; Mösyö Nadaud'nun

usanç verici tekrarlarına rağmen, çoktan Vergilius çevirmeye başlayanlara yetişebilme konusunda bütün umudumu kaybetmiştim.

Bu aptalca şiir okuma başarısı ve ardından adımın kasıntıya çıkması arkadaşlarımın düşmanlığını iyice körükledi; daha önce bana yakınlık gösterenler yanıma yanaşmaz oldu; artık desteğimin de kalmadığını gören diğerleri iyice azıttılar. Alay ettiler, orda burda sıkıştırıp dövdüler. İşkence liseden çıkışta başlıyordu; gene de hemen değil –çünkü bir zamanlar arkadaşlarım olanlar her şeye rağmen gözlerinin önünde pataklanmama seyirci kalmazlardı–, köşeyi döner dönmez. Dersin bitmesini nasıl da korkarak beklerdim! Ve dışarı çıkar çıkmaz aradan sıyrılıp koşmaya başlardım. Neyse ki evimiz uzak değildi; ama yolumun üzerinde pusuya yatıyorlardı: Ben de pusuya düşürürler korkusuyla, yolumu uzattıkça uzatıyordum; berikiler bunu anlayınca pusu kurma işi bitti, sürek avı başladı; aslında bu eğlenceli de olabilirdi; ama onlarda oyun merakından çok bendeniz sefil ava karşı duyulan *nefreti* hissediyordum. Hele bir panayır işletmecisinin, bir sirk müdürünün Lopez ya da Tropez ya da Gomez diye bir oğlu vardı ki, atletik yapılı ve hepimizden de bayağı büyüktü, o kötü bakışları, pomatla yapıştırıp alnına düşürdüğü vıcık vıcık saçları ve kan rengi boyunbağı gözümün önünden gitmeyen, sınıf sonuncusu olmaktan gurur duyan haytanın tekiydi; çetenin elebaşısı oydu ve gerçekten de ölmemi istiyordu. Bazı günler eve üstüm başım yırtılmış, çamur içinde, kanayan burnumla, dişlerim birbirine çarparak, yılgın ve acınacak bir halde dönüyordum. Zavallı annem üzülüyordu. Sonra ciddi biçimde hastalandım, bu da cehennem azabının sonu oldu. Doktor çağrıldı: Çiçek çıkarıyordum. Kurtulmuştum!

İyi tedavi edilen hastalık normal seyrini izledi; yani

yakında ayağa kalkabilecektim. Ama nekahet dönemi ilerleyip, tekrar kapana kıstırılacağım an yaklaştıkça, çektiklerimi hatırlayıp korkunç bir sıkıntının, anlatılmaz bir sıkıntının benliğimi sardığını hissediyordum. Gomez belası rüyalarıma giriyordu; peşime takılıp kovalıyordu, nefes nefese kalıyordum; bir gün diğerleri kollarımı tutarken, onun dereden çıkarıp yüzüme sürdüğü kedi ölüsünün o iğrenç temasını bir kez daha hissedip yanağımı tekrar siliyordum; ter içinde uyanıyordum ama bu defa da Doktor Leenhardt'ın anneme söylediklerini düşünerek yeniden dehşete düşüyordum: Kısa bir süre sonra liseye dönebilecektim; yüreğim bunu kaldırmıyordu. Aslında, bu konuda anlattıklarım hiçbir şekilde daha sonra olacakların özürü olamaz. Çiçek hastalığının arkasından gelen sinirsel rahatsızlığımdaki hoşnutluk payını belirlemeyi nörologlara bırakıyorum.

Galiba her şey şöyle başladı: Ayağa kalkmama izin verdikleri ilk gün, hafif bir baş dönmesi yüzünden sendeleyerek yürüyordum, üç hafta yatakta kalınca bu normaldir. Eğer bu baş dönmesi biraz daha şiddetlenecek olsa,diye düşündüm, neler olabileceğini hayal edebilir miyim? Evet, elbette: Başımın arkaya çekildiğini hissedecektim; dizlerimin bağı çözülecekti (odamdan annemin odasına giden küçük koridordaydım) ve aniden sırtüstü devrilecektim. Oh! dedim içimden, hayal ettiğim şeyi taklit etsem! Ve hayal ederken, kendimi sinirlerimin çağrısına bıraktığımda nasıl bir gevşeme, nasıl bir rahatlama yaşayacağımı şimdiden hissetmeye başlamıştım. Düşerken kendime fazla zarar vermeyeceğimden emin olmak için arkama dönüp baktım...

Yan odada bir çığlık duydum. Marie'ydi; koşup geldi. Annemin dışarı çıktığını biliyordum; bir parçacık utanma ya da ona kıyamama yüzünden annemin karşısında kendimi tutuyordum; ama olanların ona rapor edilece-

ğini de hesaplanmıştım. Bu ilk denemenin ardından, önce başarmış olmama neredeyse hayret ederek, aniden cesaret kazandım, daha ustalaşmış ve daha kararlı bir biçimde hayal gücümü çalıştırıp daha başka hareketlere giriştim; kâh kesik kesik ve ani, kâh tersine, tekrarlarla ve dans ritimleriyle uzattığım hareketler. Bu konuda çok ustalaştım ve çok geçmeden oldukça geniş bir repertuarım oldu: Birinde neredeyse olduğum yere atıyor; bir diğeri pencereyle yatağım arasındaki azıcık mesafeyi gerekli kılıyordu, ayakta durmuş yatağıma geri dönerken her seferinde öne doğru atılıyor, son derece başarılı üç hamlede yatağa devriliyordum ve bir saate yakın süreyle devam ediyordu bu. Bir de yatakta uzanmışken yaptığım bir hareket vardı, yorganı üstümden atıyor ve tıpkı Japon hokkabazları gibi havaya kesik kesik tekmeler savuruyordum.

Sonradan, bu komediyi annemin gözü önünde de oynama cesaretini nereden bulduğuma şaşarak, kendime çok defa kızmışımdır. Ama bugün bu kızgınlığın bana pek de haklı gelmediğini itiraf edeceğim. Yaptığım bu hareketler bilinçli olsa da, pek istemli sayılmazdı. Yani olsa olsa, onları biraz engelleyebilirdim. Ama yaparken çok büyük bir rahatlama hissediyordum. Ah! Çok uzun yıllar sonra, sinirsel rahatsızlıklar çekerken, artık hoplama zıplama çağımın geçtiğine ne çok hayıflanmışımdır...

Bu tuhaf hastalığın ilk belirtilerinde eve çağrılan Doktor Leenhardt annemi sakinleştirebilmişti: Sinirsel, sadece sinirsel, demişti; ama ben gene de debelenip durmaya devam edince iki meslektaşını yardıma çağırmayı uygun gördü. Konsültasyon, nasıl ve neden bilmiyorum, Nevet Oteli'nin bir odasında yapıldı.[1] Üç doktor da ora-

1. İyice düşününce, bu muayene faslını Lamalou'daki iki kalışım arasına sıkıştırmak gerektiğine inanıyorum. Otelde bulunuşumuz da ancak bu şekilde açıklanabilirdi. (Yazarın notu)

daydı, Leenhardt, Theulon ve Boissier; sonuncusu, beni göndermeyi düşündükleri Lamalou-les-Bains'de doktordu. Annem ses çıkarmadan odada hazır bulunmuştu.

Maceranın aldığı seyir karşısında biraz korkuyordum; ikisi ak sakallı olan bu yaşlı beyler beni her bir yana döndürdüler, kalbimi, ciğerlerimi dinlediler, sonra aralarında alçak sesle konuşmaya başladılar. Foyam meydana çıkacak mıydı? İçlerinden biri, o sert bakışlı Mösyö Theulon şöyle mi diyecekti?

– Okkalı bir kötek, hanımefendi, işte bu çocuğa lazım gelen şey...

Ama yoo; beni muayene ettikçe, durumumun gerçekliğini gittikçe daha derinden hisseder gibiydiler. Sonuçta, kendim hakkında bu beylerden daha fazla şey bildiğimi iddia edebilir miyim? Onları kandırdığımı sanırken, kuşkusuz kendi kendimi kandırmıştım.

Seans bitti.

Tekrar giyiniyorum. Theulon babacan bir tavırla eğilip bana yardım etmek istiyor; Boissier onu hemen durduruyor; göz kırparak Theulon'a yaptığı küçük hareketi yakalıyorum ve üzerime dikilen kötü bir bakışın beni gözlediği, gözlemeye devam etmek istediği, ben artık gözlenmediğimi sanırken, ben ceketimin düğmelerini iliklerken, bu bakışın parmaklarımın hareketini kolladığı konusunda uyarılmış oluyorum. "Benimle Lamalou'ya gelecek olursa, bu bücür ihtiyara karşı çok dikkatli olmam gerekecek" diye düşünüyorum ve hiç farkında değilmişim gibi düğmeleri iliklerken parmak uçlarımı titreterek suratının biraz daha buruşmasına neden oluyorum.

Hastalığımı ciddiye almayan biri varsa, o da amcamdı; onun kimsenin hastalığını ciddiye almadığını henüz bilmediğimden, çok kızıyordum. O kadar kızıyordum ki, büyük oynayarak bu ilgisizliği yenmeye karar verdim. Ah! Ne berbat bir anı! Bazı şeyleri es geçmeyi kabul

etseydim, bu konuyu da atlar geçerdim! – İşte Salle-L'Evêque'teki dairenin sofasında bendeniz; amcam kütüphanesinden çıkmış ve ben onun geri geleceğini biliyorum; bir konsolun altına sokuluyorum ve o geçerken, belki beni kendiliğinden fark eder diye önce birkaç saniye bekliyorum, çünkü sofa çok geniş, amcam da yavaş yürür; ama elinde yürürken okuduğu bir gazete var; çok az kaldı, geçip gidecek... Bir hareket yapıyorum; bir inilti koyveriyorum; o zaman duruyor, kelebek gözlüğünü kaldırıp gazetesinin üstünden bakıyor.

– Bak hele! Ne yapıyorsun sen orada?

Kasılıyorum, büzülüyorum, kıvranıyorum ve dayanılmaz olmasını istediğim, hıçkırığa benzer bir şeyler arasından:

– Ağrım var, diyorum.

Ama anında fiyaskonun bilincine vardım: Amcam gözlüğünü tekrar burnunun üzerine yerleştirip burnunu da gazetesine gömdü, kütüphanesine dönüp kapıyı büyük bir sakinlikle kapadı. Ey utanç! Bana doğrulup ayağa kalkmaktan, elbisemin üstündeki tozları silkelemekten ve amcamdan nefret etmekten başka ne kalmıştı; bunu da bütün kalbimle yaptım.

Romatizması olanlar Lamalou-le-Bas'da kalırlardı; orada termal tesisinin yanında bir kasaba, bir kumarhane ve mağazalar da vardı. Dört kilometre yukarıdaki Lamalou-le-Haut ya da Hamalou-le-Vieux'de, yani sarsakların gittiği Lamalou'da ise acımasızlıktan başka bir şey yoktu. Kaplıca tesisi, otel, küçük bir kilise ve biri Doktor Boissier'ye ait olan üç villa: Hepsi bu kadardı; bir sel yatağının aşağı kısmında kalan tesis gözlerden uzaktı; bu sel yatağı otelin bahçesini aniden ikiye ayırıyor, gölgelikler arasından gizlice nehre doğru uzanıyordu. Benim içinde bulunduğum o yaşta, en yakındaki güzel-

lik güzelliğin doruğu gibi gelir; bir çeşit miyopluk uzak planlarla ilgilenmeye engel olur; ayrıntılar bütüne, kendini gizleyen ve ilerledikçe keşfedilen manzara kendini apaçık sunan manzaraya tercih edilir.

Yeni gelmiştik. Annemle Marie bavulları açmakla uğraşırlarken, ben hemen çıktım. Bahçeye koştum; o daracık koyağa girdim; eğilmiş yüksek ağaçlar şistli kaya duvarlarının üzerinde kubbe gibi duruyordu; termal tesisinin içinden geçen ve dumanı tüten bir derecik patikanın kenarında şırıldamaktaydı; dere yatağı kalın ve köpük köpük bir pas tabakasıyla kaplıydı; şaşkınlıkla kendimden geçmiştim ve hayranlığımı abartmak için, çok sevdiğim *Binbir Gece Masalları*'ndaki bir resimde Simbad'ın Mücevherler Vadisi'nde yaptığını gördüğüm gibi, kollarımı Şark usulü havaya kaldırıp yürüdüğümü hatırlıyorum. Sel yatağı o noktada bir dirsek yapan ve akıntılı suları şistli faleze çarpa çarpa onu derin bir biçimde oymuş olan nehirde son buluyordu; falezin üst kısmı otel bahçelerinin bakımsız uzantılarıyla çevriliydi: pırnallar, ladinler, kocayemişler ve Bakkha rahibelerinin sevdiği, bir çalıdan diğerine koşan, sonra suların üstünde tereddüt ederek püsküller halinde boşluğa eğilen saparnalar. Demir içeren kaynak sularının sıcaklığı nehrin berraklığında derhal yok oluyordu; kayaların ufalanmasıyla ortaya çıkan kurşun rengi döküntüler arasında sazan sürüleri oynaşıyordu; bu kayalar ancak biraz daha uzakta, daha derin suların daha yavaş aktığı aşağı kısımda alçalıyordu; yukarıda ise daha dar olan nehir daha hızlı akıyordu; burgaçlar, ters akıntılar, ivintiler, çağlayanlar, hayallerin yıkandığı serin havuzlar vardı; bazı yerlerde falezin öne doğru çıkıntı yapması yüzünden yol kesildiğinde, aralıklı olarak konmuş geniş ve düz taşlar karşı kıyıya geçmeyi sağlıyordu; sonra birdenbire iki kıyıdaki falezler karşılıklı olarak birbirine yaklaşıyordu; su kena-

rından ayrılıp, gölgeden çıkıp tırmanmak gerekiyordu. Falezlerin tepesinde, kızgın bir güneşin altında solmakta olan bazı ekinlerin bulunduğu bir araziyle karşılaşıyordunuz; daha uzakta, dağların ilk yamaçlarında uçsuz bucaksız yüzyıllık kestane ormanları başlıyordu.

Lamalou-le-Haut'nun havuzu, sanırım, Romalılar zamanından kalma olduğu iddiasındaydı; en azından ilkeldi ve onu bunun için seviyordum; küçüktü ama bunun bir önemi yoktu, çünkü karbon asidinin etkili olması için havuzun içinde hiç hareket etmeden durulması tavsiye edilmişti. Donuk pas rengindeki su çok sıcak değildi, ilk dalışta insan ürperdiğini de hissetmiyordu; sonra çok geçmeden, eğer hiç kıpırdamazsanız, binlerce minik su kabarcığı sizi huylandırıyor, üstünüze yapışıyor, sizi iğneliyor, serin suyun içinde sinir merkezlerindeki tıkanıklığının açılmasını sağlayan gizemli bir yanma hissi uyandırıyordu; demir de kendi başına ya da su kabarcıklarıyla birlikte etkisini gösteriyor, kim bilir başka hangi etkili unsurlar da işin içine karışıyordu ve bütün bunlar bir arada, kürü olağanüstü yararlı kılmaktaydı. Kaplıcadan deriniz pişmiş, kemikleriniz donmuş bir halde çıkıyordunuz. Yaşlı Antoine'ın daha da harlandırdığı bağ çubuklarından koca bir ateş alev alev yanıyor, Antoine'ın ateşin üstüne tuttuğu pijamanı balon gibi şişiyordu; çünkü hemen yatmanız gerekiyordu: Bitmek bilmeyen bir koridordan geçerek otele ve siz yokken bir "yatak tandırı"nın –akıllıca bir kemer sistemiyle çarşafla yorgan arasına asılan bir tür ocağa orada böyle deniyordu– ısıttığı odanıza ve yatağınıza gidiyordunuz.

Bu ilk kürden sonra toplanan doktorlar heyeti Lamalou'nun bana iyi geldiğini kabul etti (evet, bu kesin, Nevet Oteli'nde yapılan konsültasyon bu olmalı) ve sonbaharda yeni bir kürün yerinde olacağına karar verdi, bu da tam benim istediğim şeydi. Bu arada, duş tedavisi için Géradmer'ye gönderilecektim.

Daha önce Géradmer'yi, ormanlarını, koyaklarını, küçücük köylerini, orada sürdürdüğüm aylak hayatı anlattığım sayfaları burada kullanmaktan vazgeçiyorum. Yeni bir şey getirmeyecek ve ben artık çocukluğumun karanlıklarından bir an önce çıkmak istiyorum.

On aylık nadastan sonra annem beni Paris'e götürüp yeniden Alsace Okulu'na yerleştirdiğinde ben alışkanlığımı hepten kaybetmiştim. On beş gün geçmeden, asabi bozukluklar repertuarıma uygulanması daha kibar, dolayısıyla sınıfta daha pratik olan baş ağrılarını ekledim. Yirmi yaşımdan itibaren, hatta daha da önce tamamen kurtulduğum bu baş ağrılarını, sonradan çok sert biçimde yargıladım, bu ağrıları tamamen uydurma olmasalar bile, büyük ölçüde abartılmış olmakla suçladım. Ama şimdi tekrar nüksedince, onları çok iyi bildiğimi görüyorum, kırk altı yaşın[1] baş ağrıları on üç yaşınkiyle aynı ve ben çalışma azmimi bu ağrıların kırmış olabileceğini kabul ediyorum. Aslında tembel değildim ve Emile dayımın şöyle dediğini duyduğumda bütün ruhumla alkışlamışım:

–André çalışmayı hep sevecek.

Ama bana "düzensiz" diyen de oydu. İşin aslı, zorlanmaya gelemiyordum; daha o yaşta, sebatla çalışmayı durmadan erteliyor, zaten ite kaka gösterilen bir çabayı sürdürmeyi beceremiyordum. Üstüme aniden yorgunluk çöküyor, başıma ağrılar giriyordu, migrenim geçtikten sonra da kalan, daha doğrusu onun yerini alan ve günlerce, haftalarca, aylarca devam eden bir kopukluk yaşıyordum. Bütün bunlar bir yana, o zamanlar sınıfta yaptığımız her şeye karşı, sınıfın kendisine, ders sistemine, sınavlara, yarışmalara, hatta teneffüslere karşı; sıralardaki hareketsizliğe, yavaşlığa, hantallığa, durgunluğa

1. 1916'da yazıldı. (Yazarın notu)

karşı tiksinti duyuyordum. Baş ağrılarımın tam zamanında yetiştiği kesin; ne kadarının uydurma olduğunu ise söyleyemem.

Eskiden doktorumuz olan Brouardel bu arada o kadar ünlü olmuştu ki, annem, herhalde bana da ondan geçen ve aynı şekilde beni de belli bir yere varmış kişilerin karşısında tutuklaştıran, bilmiyorum nasıl bir çekingenlikle ona başvurmaktan kaçınıyordu. Onun yerine doktorumuz olan Mösyö Lizart'la o türden korkulacak bir şey yoktu; şöhretin onu asla ele geçiremeyeceğinden emin olabilirdiniz, çünkü onda tutunabileceği bir yan yoktu: sesi insanı okşayan, yumuşak bakışlı, hareketleri yavaş, sarışın, saf ve kendi halinde bir insan; görünüşte zararsız; ama aptal birinden korkacaksınız. Reçetelerini ve tavsiye ettiği tedaviyi nasıl bağışlamalı? Kendimi sinirli mi hissediyorum ya da öyle olduğunu mu iddia ediyorum, gelsin bromür; uykusuzluk mu çekiyorum, gelsin kloral. Hem de yeni yeni şekillenmeye başlayan bir beyin için! İlerideki bütün bellek zayıflıklarımdan ya da irade sorunlarımdan onu sorumlu tutuyorum . Eğer ölülere karşı dava açılabilseydi, onu mahkemeye verirdim. Haftalarca her gece yatağımın başucunda yarım bardak kloral solüsyonunun (minik hidrat kristalleriyle dolu şişeyi istediğim gibi kullanabiliyor ve dozunu keyfimce ayarlıyordum), evet bu kloral solüsyonunun uykusuzluğun keyfini beklediğini; haftalarca, aylarca, yemek masasına oturduğumda tabağımın yanında, azar azar yudumladığım bir şişe "Laroze şurubu" –potasyum bromürlü turunç kabukları; her yemekte önce bir, sonra iki, daha sonra üç kaşık içmem gerekiyordu (hem kahve kaşığı da değil, çorba kaşığıyla)– bulduğumu; sonra üçlü dozlarla sürüp giden ve bendeniz saf hasta hepten şapşallaşana kadar kesilmesi için hiçbir neden olmayan tedaviye kaldığım yerden devam ettiğimi hatırladıkça

öfkeden kuduruyorum. Bu arada, şurubun tadı da çok güzeldi. Nasıl oldu da ondan vazgeçebildim, hâlâ anlayamam.

Kesinlikle şeytanın gözü üzerimdeydi; karanlıklara kısılıp kalmıştım ve nasıl aydınlığa çıkabileceğimi hissettiren hiçbir şey yoktu. Şeytanla mücadele edebilmem için gereken, bahsedeceğim o meleksi müdahale işte o an gerçekleşti. Görünüşte son derece basit ama imparatorluklar için devrimler ne kadar önemliyse, benim hayatım için de o kadar önemli olan bir olay; oynanması tamamlanmayan bir dramın ilk sahnesi.

V

Yeni yıla yaklaşırken olmalı. Gene Rouen'daydık; sadece tatil olduğu için değil, bir aylık denemenin ardından Alsace Okulu'ndan gene ayrılmam yüzünden. Annem bana hasta gözüyle bakmaya razı olmuş ve eğitimimin şansa bırakılmasını kabullenmişti. Yani, eğitimim bir kez daha ve uzun bir süre için kesintiye uğramıştı.

Az yemek yiyordum; uykularım kötüydü. Lucile yengem bir dediğimi iki etmiyordu; sabahları Adèle ya da Victor odama gelip ateşi yakarlardı; uyandıktan sonra uzun süre tembellik etiğim geniş yataktan, kütüklerden çıkan ıslık sesini, öndeki ızgaraya sıçrayan zararsız kıvılcımların çıtırtılarını dinlerdim ve evin her köşesinde hüküm süren rahatlık hissi içinde uyuşukluğumun emilip dağıldığını hissederdim. Kendimi, o hem sevimli hem ciddi geniş yemek odasında annemle yengem arasında görüyorum; odanın dört köşesindeki nişlerde dört mevsimi temsil eden, Restorasyon döneminin zevkine uygun o edepli ama erotik beyaz heykeller yer alırdı, heykellerin kaide kısımları ise büfe şeklinde düzenlenmişti (Kış heykelinin kaidesi tabak ısıtma aygıtı olarak).

Séraphine bana özel yemekler hazırlardı; ama ben iştahsız iştahsız bakardım.

– Görüyorsunuz, hayatım; ona yemek yedirmek için kaç takla atmak lazım, derdi annem.

O zaman yengem:

– Sizce istiridye de mi ilgisini çekmez, Juliette?

Annem:

– Hayır; çok iyisiniz... Eh, bilmem ki! Denemekte yarar var.

Bu arada kasten zorluk çıkarmadığımı belirtmem lazım. Canım hiçbir şey çekmiyordu; sofraya işkenceye gider gibi gidiyor, zor bela birkaç lokma yutabiliyordum; annem yalvarıyor, azarlıyor, tehditler savuruyordu ve hemen hemen her yemek gözyaşları içinde son buluyordu. Ama anlatmam gereken şey bu değil...

Rouen'da kuzinlerimle tekrar buluşmuştum. Çocukluk zevklerimin beni daha çok Suzanne ve Louise'le yakınlaştırdığını söyledim; ama bu bile tam olarak doğru sayılmaz: Elbette daha çok onlarla oynuyordum ama bunun nedeni onların benimle oynamaktan daha çok hoşlanmalarıydı; ben Emmanuèle'i tercih ediyordum, üstelik o büyüdükçe bu tercihim daha da pekişiyordu. Ben de büyüyordum; ama bu aynı şey değildi; onun yanında ne kadar ciddileşsem de, çocuk olarak kaldığımı hissediyordum; onun çocukluktan çıktığını hissediyordum. Bakışlarındaki sevecenliğe, içine ne kadar az nüfuz edersem bana o kadar ilginç gelen hüzne benzer bir şeyler karışmıştı. Hatta Emmanuèle'in hüzünlü olup olmadığını da tam olarak bilmiyordum; çünkü hiçbir zaman kendinden bahsetmezdi ve bu keder başka bir çocuğun keşfedebileceği kederlerden değildi. Daha şimdiden kuzinimin yanında , bütün kalbimle daha yakın ve mükemmel olmasına çalıştığım bilinçli bir zevk ve düşünce ortaklığı içindeymiş gibi davranıyordum. Sanırım, o bununla eğleniyordu; mesela, Crosne Sokağı'ndaki akşam yemeklerinde sıra tatlıya geldiğinde, o tatmadan hiçbir

şeye elimi sürmeyeceğimi bildiğinden, önce kendini mahrum ederek beni sevdiğim şeyden mahrum bırakma oyunu oynardı. – Bütün bunlar çocuksu mu geliyor? – Heyhat! arkasından gelecekler o kadar az çocuksu ki.

Kız arkadaşımı bu kadar erken yaşta olgunlaştıran bu gizli kederi, çoğu zaman bir ruhun sırlarını keşfederken olduğu gibi yavaş yavaş keşfetmedim. Tasavvur dahi edemediğim bir dünya her şeyiyle ve bir anda karşımda belirdi ve gözlerim, tıpkı Kurtarıcı İsa'nın dokunmasıyla görmeye başlayan doğuştan körler gibi bir anda bu dünyaya açıldı.

Akşam olurken kuzinlerimden ayrılıp, annemin beni beklediğini sandığım Crosne Sokağı'ndaki eve döndüm; ama evi boş buldum. Bir süre tereddüt edip bekledim, sonra Lecat Sokağı'na geri dönmeye karar verdim; beni beklemediklerini bildiğimden, bu bana çok daha büyük bir zevk veriyordu. Zihnimin bana yabancı olan her türlü mekân ve zamanı gizemle doldurmaya dair çocukça ihtiyacını çoktan bir kenara atmıştım. Arkamda olup bitenler aklımı fazlasıyla kurcalıyordu, hatta bazen yeterince çabuk dönersem, bir şey göreceğim gibi gelirdi.

Her neyse, bir şeyler yakalama arzusuyla vakitsiz olarak Lecat Sokağı'na gittim. O akşam gizlilik merakım tatmin oldu.

Daha eşikte acayip bir koku aldım. Her zamankinin tersine araba kapısı kapalı değildi, bu yüzden zili çalmak zorunda kalmadım. Gizlice içeri süzülüyordum ki, yengemlerde çalışan illet bir kadın olan Alice, belli ki pusuya yattığı hol kapısının arkasında beliriverdi ve en tatsız sesiyle:

– Aa! Siz miydiniz! Şimdi niye geldiniz ki?

Açık ki, beklenen ben değildim.

Ama cevap vermeden geçtim.

Emile dayımın çalışma odası zemin katındaydı, dayı-

mın günün yarısı kapandığı, puro kokan sevimsiz küçük bir büroydu bu; sanırım onu işlerden çok dertler meşgul ediyordu, oradan yaşlanmış olarak çıkardı. Son zamanlarda kesinlikle çok çökmüştü; bunu kendi kendime mi fark ettim, yoksa alnındaki keder çizgileri, bakışlarındaki endişeli ve bazen bezgin ifade annemin Lucille yengeme, "Şu zavallı Emile de çok değişti!" dediğini duyduktan hemen sonra mı dikkatimi çekti, bilmiyorum. O gün dayım Rouen'da değildi.

Gürültü yapmadan ışıksız merdivenlerden çıktım. Çocukların odaları en yukardaydı; alt katta da dayımla yengemin odaları vardı; ben birinci kattaki yemek odasıyla salonun önünden geçtim. Bir hamlede ikinci kata çıkmaya hazırlanıyordum, ama yengemin odasının kapısı ardına kadar açıktı; oda çok aydınlıktı ve ışığı sahanlığa vuruyordu. Hızla içeriye bir göz attım, yengemin baygın bir halde bir kanepeye uzanmış olduğunu gördüm; yanında Suzanne ile Louise, eğilmişler, annelerini yelpazeliyorlar ve galiba tuzruhu koklatıyorlardı. Emmanuèle'i görmedim, daha doğrusu, bir tür önsezi bana onun orada bulunamayacağını hissettirdi. Görürler de beni alıkoyarlar korkusuyla hızla geçtim.

İlk önce içinden geçmek zorunda olduğum Emmanuèle'in kız kardeşlerinin odası karanlıktı, neyse ki perdeleri henüz kapanmamış olan iki pencereden giren akşam güneşi sayesinde yolumu bulabildim. Kız arkadaşımın kapısının önüne geldim; yavaşça vurdum, cevap alamayınca tekrar vuracaktım ki, kapalı olmayan kapı kendiliğinden açıldı. Bu oda daha da karanlıktı; yatak dip taraftaydı; yatağın önündeki Emmanuèle'i önce fark edemedim, çünkü diz çökmüştü. Odanın hoş olduğunu sanarak tam gidecektim ki, Emmanuèle seslendi:

– Neden geldin? Geri gelmemeliydin...

Ayağa kalkmamıştı. Kederli olduğunu hemen anla-

yamadım. Gözyaşlarını yanağımda hissedince gözlerim birden açıldı.

Burada ne onun derdinin ayrıntılarını, ne de ona acı çektiren ve zaten o anda hemen hemen hiç kavrayamadığım iğrenç sırrın hikâyesini nakletmek hoşuma gidiyor. Bugün her şeyiyle saflık, sevgi ve şefkat timsali olan bir kız için annesini yargılamak, annesinin tutumunu kınamak zorunda kalmaktan daha kahredici bir şey olamayacağını düşünüyorum; acısını daha da artıran şey, nasıl bilmiyorum, suçüstü yakaladığı ve onu perişan eden bu sırrı –şehirde dedikodusu yapılan, hizmetçilerin alaya aldığı, kız kardeşlerinin masumiyet ve kaygısızlığının hakkından gelen bu sırrı– içinde saklamak ve taptığı babasından gizlemek zorunda olmasıydı. Hayır, ben bütün bunları çok daha sonra anlayacaktım; ama şimdiden çok sevdiğim bu küçük varlığın yüreğine büyük, dayanılmaz bir kederin; bütün aşkımı, bütün hayatımı versem de iyileştiremeyeceğim bir acının çöktüğünü hissediyordum. Daha ne diyeyim?.. O güne kadar amaçsızca dolaşıp durmuştum; birdenbire hayatımın yeni bir yöne girdiğini keşfettim.

Görünüşte hiçbir şey değişmemişti. Beni meşgul etmiş olan küçük olayların hikâyesine önceki gibi devam edeceğim; değişen tek şey şu: Bu olaylar artık beni çok fazla meşgul etmez olmuştu. Kaderimin sırrını kalbimin derinliklerinde saklıyordum. Kaderim bu kadar eleştirilip didiklenmeseydi, bu anıları zaten yazmazdım.

Kışı Côte d'Azur'de geçirdik. Anna da bizimle gelmişti. Aniden verilen yanlış bir kararla, kırlara ulaşmanın çok zor olduğu, çok yakın olduğunu umduğumuz denizinse sebze bahçelerinin ötesinde düş kırıcı bir serap gibi göründüğü Hyères'de kaldık önce; oradaki günler bize çok sıkıcı geldi; üstelik Anna ve ben hastalandık. İsmi yarın aklıma gelecek doktorun biri, bir çocuk doktoru,

annemi sinirsel ya da diğer bütün rahatsızlıklarımın gazdan ileri geldiğine inandırdı; beni muayene ederken midemde endişe verici boşluklar ve şişkinliğe eğilim fark etti; hatta büyük bir maharetle kötü gazların oluştuğu bağırsak kıvrımını gösterdi ve şişkinliği önlemek için, bandajcı kuzenine sipariş edilecek ortopedik bir kuşak yazdı. Her hareketimi zorlaştıran ve çöp gibi sıska olduğumdan karnımı sıkmakta zorlanan bu gülünç kuşağı bir süre taktığımı hatırlıyorum.

Hyères'deki palmiyeler, çiçek açmış okaliptüsler kadar sarmadı beni. Gördüğüm ilk ağaçta kendimden geçtim; yalnızdım; hemen koşup olayı annemle Anna'ya haber vermem gerekti ve çiçekli dallara ulaşamadığımdan, yanımda küçücük bir dal bile getiremediğim için Anna'yı vakit kaybetmeden harika ağacın altına sürükledim. Anna şöyle dedi:

– Bu bir okaliptüs, Avustralya'dan getirilen bir ağaç.

Sonra bana kışın dökülmeyen yaprakların sıralanış biçimini, dalların dizilişini, ağaç kabuğunun yaşını gösterdi...

Bir at arabası geçti; çuvalların tepesine tünemiş bir çocuk bu tuhaf çiçeklerle kaplı bir dalı koparıp bize attı; çiçekleri yakından incelemek için sabırsızlanıyordum. Bir tür reçineli buğuyla kaplı gri-yeşil renkli tomurcuklar kapalı buhurdanlara benziyordu; tazelikleri olmasa, insan bunları tohum sanabilirdi; bu buhurdanlardan birinin kapağı erkek organların harekete geçmesiyle birden açılıyor; kapak yere düşerken, serbest kalan erkek organlar bir hale şeklinde açılıyordu; taçyaprakları olmayan bu beyaz çiçek, keskin, ince uzun ve sarkık yaprakların arasında uzaktan bir denizlalesine benziyordu.

Okaliptüsle ilk karşılaşma ve Costebelle'e giden yolun kenarındaki çitlerde küçük bir külahlı yılanyastığının keşfi bu tatilin olayları oldu.

Biz Hyères'de sıkıntıdan patlarken, umduğumuzu bulamamamıza gönlü razı olmayan annem, Esterel'in ötesinde bir keşfe çıkıyor, mest olmuş vaziyette geri dönüyor ve ertesi gün bizi Cannes'a götürüyordu. Şehrin en sevimsiz semtinde, istasyonun yanındaki çok sıradan bir otele yerleşmiş olsak da, ben Cannes'ı çok hoş hatırlıyorum. Grasse taraflarında henüz hiçbir otel ve neredeyse hiçbir villa yoktu. Cannet yolu zeytinlikler arasından geçiyordu; şehrin bittiği yerde hemen kırlar başlıyordu. Zeytinlerin gölgesinde bol miktarda nergisler, anemonlar, laleler boy atmıştı, uzaklaştıkça çiçekler bollaşıyordu.

Ama asıl hayranlık duyduğum bitki topluluğu bambaşka bir yerdeydi; Marie beni Lérins adalarına gezmeye götürdüğünde haftada bir iki defa seyredebildiğim denizin altından bahsetmek istiyorum. Tercihan gittiğimiz Sainte-Marguerite'te, kayaların aşınmasıyla çok sayıda havuza bölünmüş, dalgaların dövmediği küçük derin koylar bulmak için iskeleden fazla uzaklaşmamıza gerek yoktu. Deniz kabukları, yosunlar, madreporlar orada Doğu'ya özgü bir şatafatla bütün ihtişamlarını sergilemekteydiler. İlk bakış hayranlığa yol açardı; ama bu ilk bakışla yetinen bir yolcu hiçbir şey görmemiş demekti: Narkissos gibi eğilerek hiç kıpırdamadan suya baktığımda, yaklaşmamla ürküp saklanan her şeyin binlerce delikten, kayalardaki binlerce girintiden tekrar ortaya çıkmasını hayranlıkla uzun uzun seyrediyordum. Her şey soluk almaya, kıpırdamaya başlıyordu; kaya bile canlanır gibiydi ve cansız sandığınız bir şey ürkek ürkek hareket etmeye başlıyordu; yosun yumakları arasından yarısaydam, esrarengiz davranışlı, tuhaf varlıklar ortaya çıkıyordu; su kalabalıklaşıyordu; dipteki kum yer yer hareketleniyor, yaşlı sazlar sandığımız renksiz boruların ucundaki narin bir taçyaprağın, hâlâ biraz ürkekçe, hafif irkilmelerle serpilip açıldığını görüyorduk.

Marie yakınlarda kitap okur ya da örgü örerken, ben güneşe aldırmadan bir denizkestanesinin yavaş ve dairesel bir çalışmayla kendine bir yuva kazışını, bir ahtapotun renk değiştirmesini, bir denizgülünün dokunaçlarıyla etrafı yoklayışını, avlanmaları, kovalamacaları, pusu kurmaları, kalbimi çarptıran bir alay gizemli dramı hiç bıkmadan saatlerce seyrederdim. Genelde bu kendimden geçişlerden sıyrıldığımda sarhoş gibi olur, şiddetli bir baş ağrısı çekerdim. Çalışmak nasıl söz konusu olabilirdi?

O kış boyunca bir kitap açtığımı, tek bir harf yazdığımı, ders çalıştığımı hatırlamıyorum. Tıpkı bedenim gibi zihnim de tamamen tatile girmişti. Bugünse, annem bu zamandan yararlanıp, mesela İngilizce öğrenmemi sağlayabilirdi diye düşünüyorum; ama İngilizce annemle babanın benim yanımda anlamamı istemedikleri şeyleri konuşurken kullandıkları bir dildi; üstelik, Marie'nin öğrettiği azıcık Almanca'yı kullanırken o kadar bocalıyordum ki, beni daha fazla sıkmamayı uygun gördüler. Salonda çok sıradan ama her gün biraz alıştırma yapabileceğim bir piyano da vardı; heyhat! anneme, herhangi bir çabaya mal olacak her şeyden uzak tutulmam tavsiye edilmemiş miydi?.. O günlerde azıcık teşvik edilseydim, bugün nasıl bir virtüoz olabileceğimi hayal ettikçe Mösyö Jourdain[1] gibi öfkeden kuduruyorum.

İlkbaharın başında Paris'e dönünce, annem yeni bir daire aramaya başladı, çünkü Tournon Sokağı'ndaki evin artık bize uygun olmadığına karar verilmişti. Elbette, diyordum, Montpellier'deki o mobilyalı iğrenç daireyi hatırladıkça, elbette babamın ölümü servetimizin tükenmesine yol açtı; hem zaten, Tournon Sokağı'ndaki

1. Molière'in bir kahramanı. (Ç.N.)

ev artık ikimiz için çok büyük. Annemle benim neyle yetinmek zorunda kalacağımızı kim bilir?

Endişem kısa sürdü. Çok geçmeden annemle Démarest teyzemin kira, semt, kat meselelerini tartıştıklarını duydum ve yaşam biçimimiz hiç de öyle kısıtlanacak gibi görünmüyordu. Babamın ölümünden beri, Claire teyzem annemin üzerinde tahakküm kurmuştu. (Annemin epeyce yaş büyüğüydü.) Kestirip atan bir tarzda ve kendine has bir dudak büküşle şöyle diyordu:

– Evet, kat sorununu geçelim. İnsan merdiven çıkmaya razı olabilir. Ama, diğer hususa gelince, yoo Juliette, olmaz; hatta kesinlikle olmaz derim. – Ve elinin tersiyle yaptığı kesin ve itiraz kabul etmez küçük bir hareketle tartışmaya son noktayı koyuyordu.

Bu "diğer husus" araba kapısıydı. Hiç misafiri gelmeyen, araba da kullanmayan çocuklara araba kapısı kolaylıkla vazgeçilebilecek bir şeymiş gibi görünebilir. Ama çocuk olarak benim bu konuda oy hakkım yoktu; üstelik, teyzem böyle kestirip attıktan sonra, insan buna ne karşılık verebilirdi?

– Bu bir kullanıp kullanmama meselesi değil, bir görgü meselesi.

Sonra, annemin sustuğunu görerek, daha yumuşak ama daha sıkıştırıcı bir tarzda yeniden başlıyordu:

– Bunu kendine borçlusun; bunu oğluna borçlusun.

Sonra bir acele, dahası da var dercesine ekliyordu:

– Hem zaten, çok basit, araba kapın olmazsa, ben sana seninle görüşmekten vazgeçeceklerin isimlerini şimdiden sayabilirim.

Ve hemen annemi korkudan titretecek şeyleri sıralamaya başlıyordu. Ama annem ablasına bakıyor, biraz üzgün bir havayla gülümseyip soruyordu:

– Peki ya sen Claire, sen de gelmez misin?

Bu söz üzerine teyzem dudaklarını büzüp elindeki işe dönüyordu.

Bu konuşmalar, ancak Albert yokken yapılıyordu. Albert kuşkusuz yol yordam bilmez biriydi. Gene de annem, eleştirici bir yapısı olduğunu hatırlayarak onu seve seve dinlerdi; ama teyzem Albert'in fikrinin sorulmamasından yanaydı.

Özetle, seçilen yeni daire eskisinden hissedilir derecede daha geniş, daha güzel, daha şirin ve daha konforluydu. Tarif etmeyeceğim.

Tournon Sokağı'ndaki daireden ayrılmadan önce, oraya bağlı bütün geçmişe son bir kez daha bakıyor ve bu konuda yazdıklarımı tekrar okuyorum. Bana öyle geliyor ki, çocukluğumun, içinde sabırla beklediği karanlıkları aşırı derecede karartmışım; yani bir an için beni uykudan uyandıran iki kıvılcımdan, iki tuhaf sarsıntıdan bahsetmeyi bilememişim. Bunları daha önce, tarih sırasının gerektirdiği yerde anlatmış olsaydım, o sonbahar akşamı Lecat Sokağı'nda görünmez gerçeklikle yüz yüze gelen tüm varlığımın yaşadığı altüst oluşu kuşkusuz çok daha iyi anlatmış olurdum.

Sarsıntıların ilki beni çok gerilere götürüyor; hangi yıl olduğunu belirtmek isterdim ama bütün söyleyebileceğim, babamın hâlâ hayatta olduğu. Sofradaydık; Anna akşam yemeğini bizimle yiyordu.Annemle babam, sabah akrabamız Widmer'lerin dört yaşındaki küçük çocuklarının öldüğünü öğrendikleri için üzgündüler; benim henüz bundan haberim yoktu, ama annemin Nana'ya söylediği birkaç kelimeden bunu anladım. Küçük Emile Widmer'i ancak iki üç defa görmüştüm ve ona karşı aman aman bir sempati de duymamıştım; ama öldüğünü anlamamla birlikte, birden yüreğime bir keder okyanusu akın etti. Annem beni kucağına aldı ve hıçkırıklarımı dindirmeye

çalıştı; bana hepimizin öleceğini söyledi; küçük Emile'in cennette olduğunu, orada ne gözyaşı ne acı olduğunu, kısacası, şefkatli ruhunun en avutucu olduğunu düşündüğü her şeyi söyledi; hiçbir şey kâr etmedi, çünkü beni ağlatan tam olarak küçük akraba çocuğunun ölümü değil, ne olduğunu bilmediğim, anlatılmaz bir kederdi ve bunu anneme açıklayamayışım şaşırtıcı değildi, çünkü bugün bile açıklayamam. Bu bazılarına ne kadar komik görünürse görünsün, ileride Schopenhauer'den bazı sayfalar okurken, birdenbire bu kederi tanıyormuşum gibi geldi. Evet gerçekten, anlamak için[1].....

.....

Elimde olmadan ve dayanamayarak anlattığım bu ölüm haberi karşısında yaşadığım ilk *Schaudem*'imin[2] hatırası böyle.

İkinci ürperişim daha da tuhaf: Birkaç yıl sonraydı, babamın ölümünden biraz sonra: yani on bir yaşlarında olmalıyım. Sahne gene sofrada, bir kahvaltı sırasında geçti; ama bu defa annemle ben yalnızdık. O sabah okuldaydım. Neler olmuştu? Belki de hiçbir şey... Peki o zaman neden bir anda çözülüverdim ve hıçkırıklar arasında kıvranarak annemin kollarına atılırken, yeniden o anlatılmaz kederi, tıpkısı tıpkısına küçük akrabamın ölümü sırasında hissettiğim o kederi hissettim? Bilmem hangi meçhul ortak iç denizin özel kapakları açılıvermişti de sanki, dalgalar ölçüsüzce kabarıp yüreğime doluyordu; kederli olmaktan çok, büyük bir dehşet içindeydim; ama bunu anneme nasıl anlatabilirdim, onun tek seçebildiği, hıçkırıklarım arasında umutsuzca tekrarladığım şu anlaşılmaz sözlerdi:

1. Alıntıya yer vermiyorum, çok uzun olacak.
2. *Schaudem*, korkuyla ürpermek, titremek anlamında Almanca kelime. Gide bunu bir ağlama krizi halinde yaşıyor. (Ç.N.)

– Ben başkaları gibi değilim! Ben başkaları gibi değilim!

Başka iki hatıra gene Tournon Sokağı'ndaki evle ilgili: Oradan taşınmadan, bunları çabucak anlatmalıyım. Noel'de armağan olarak kendime Troost'un büyük kimya kitabını almıştım. Kitabı alan Lucille yengemdi; isteğimi ilkin ilettiğim Claire teyzem, bana bir ders kitabı hediye etmeyi komik buluyordu; ama ben avaz avaz bağırarak hiçbir kitabın bana bu kadar zevk veremeyeceğini söyleyince, Lucille yengem kabul etti. Beni memnun etmek için kendi zevkinden çok benimki üzerine kafa yormak gibi iyi bir yanı vardı ve birkaç yıl sonraki Sainte-Beuve'ün *Lundis* koleksiyonunu, sonra Balzac'ın *İnsanlık Komedisi*'ni de ona borçluyum. Ama şimdi kimyaya dönüyorum.

Ancak on üç yaşındaydım ama hiçbir öğrencinin bu kitaba benim kadar hummalı bir şekilde gömülmediğini iddia ederim. Gerçi söylemeye gerek yok, bu okumalara gösterdiğim ilginin bir bölümü yapmayı tasarladığım deneylerle bağlantılıydı. Annem Tournon Sokağı'ndaki dairenin arka kısmında, benim odamın yanında bulunan ve kobay fareleri yetiştirdiğim servis odasının bu işte kullanılmasına razı olmuştu. Küçük bir ispirto ocağını, uzun boyunlu kaplarımı ve aletlerimi oraya yerleştirdim. Annemin buna izin vermesine hâlâ hayranlık duyarım; ya duvarların, zeminin ve benim başıma gelebilecek tehlikelerin pek farkında değildi ya da benim için bir fayda sağlayacaksa bu tehlikeleri göze almaya değdiğini düşünüyordu, her hafta harcamam için oldukça kabarık bir meblağ ayırırdı; ben de hemen gider, bunları Sorbonne Meydanı'nda ya da Ancienne-Comédie Sokağı'nda tüplere, imbiklere, deney kaplarına, tuzlara, metal ve metalsilere ve nihayet, bugün bazılarını bana satmayı kabul etmelerine hâlâ şaştığım asitlere yatırırdım; herhalde bunları hazırlayan çırak beni alışverişe gönderilen basit

bir aracı olarak görüyordu. Kaçınılmaz olarak bir sabah, içinde hidrojen imal ettiğim kap suratıma fırladı. Hatırlıyorum, bu bir lamba şişesiyle yapılan "kimyasal armonika" denen bir deneydi... Hidrojen üretimi mükemmeldi; gazın çıkacağı ince uzun tüpü sabitleştirmiş; bir elimde kibriti, diğeriyle içinde alevin parlaması gereken lamba şişesini tutuyordum; ama daha kibriti yaklaştırmamla, aletin içine dolan alevin şişeyi, tüpleri ve tıpaları patlatması bir oldu. Patlamanın gürültüsüyle kobaylar olağanüstü yükseğe sıçradılar, lamba şişesi elimden kurtuldu. Korkudan titrerken kabın daha sıkı kapanmış olması halinde, suratımda patlayabileceğini anladım, bu da beni gazlarla uğraşırken daha ihtiyatlı olmaya sevk etti. O günden itibaren kimya kitabımı başka bir gözle okudum. Sakin cisimleri, çalışılması zevkli olanları mavi; şüpheli ya da korkunç tepkime verenlerin hepsini kırmızı kalemle işaretledim.

Son günlerde genç yeğenlerime ait bir kimya kitabını karıştırma fırsatı buldum. Hiçbir şey anlamadım; her şey değişmiş; formüller, yasalar, cisimlerin sınıflandırılması, isimleri, kitaptaki yerleri, hatta özellikleri... Bense onları değişmez sanırdım! Yeğenlerim şaşkınlığımla eğleniyorlar; bense bu altüst oluşlar karşısında, hep çocuk olarak kalacağını hayal ettiğiniz eski arkadaşlarınızı karşınızda birer aile babası olarak bulduğunuzda hissettiğiniz türden gizli bir hüzne kapılıyorum.

Diğer hatıra Albert Démarest'le yaptığım bir konuşma. Biz Paris'teyken, annesiyle birlikte haftada bir defa bize akşam yemeğine gelirdi. Claire teyzemle annem yemekten sonra bir iskambil partisine ya da tavla oyununa otururlardı; Albert ve ben genelde piyanonun başına geçerdik. Ama o akşam sohbet, müziğe baskın çıktı. Yemekte ne söyledim de, Albert üstünde durmaya değer buldu, bilemiyorum. Ötekilerin yanında bir şey demedi

ve yemeğin bitmesini bekledi; ama, hemen arkasından beni bir kenara çekerek...

Albert'e karşı daha o zamandan bir hayranlık besliyordum; sözlerini, hele de benim doğal eğilimime zıt iseler, nasıl bir ruhla içtiğimi söylemiştim; aslında, doğal eğilimlerime nadiren karşı çıkardı ve ben onun, benimle ilgili olup da, özellikle annem ve ailenin geri kalanı tarafından anlaşılmama tehlikesi bulunan şeyleri anlamak için olağanüstü bir dikkat gösterdiğini düşünürdüm.

Albert uzun boyluydu; hem güçlü kuvvetli hem de çok yumuşaktı; gerek tam da benim söylemeye cesaret edemediğim, gerekse düşünmeye bile cesaret edemediğim şeyleri söylediğinden, en küçük konuşması bile beni anlatılmaz biçimde eğlendirirdi; sesinin tonu bile beni mest ederdi. Onun her sporda, özellikle de kano ve yüzmede çok başarılı olduğunu biliyordum; açık hava sarhoşluğunu tattıktan, bedensel gelişmesini güzel bir biçimde tamamladıktan sonra, şimdi de tamamen resim, müzik ve şiirle meşguldü. Ama o akşam hiç bu konulardan konuşmadık. O akşam Albert bana vatanın ne demek olduğunu açıkladı.

Bu konuda elbette öğrenecek çok şeyim vardı; çünkü çok iyi birer Fransız olsalar da, annem de, babam da bana ne topraklarımızın ne de ruhumuzun sınırları konusunda çok net bir duygu aşılamışlardı. Kendilerinde de böyle bir duygu olduğunu söyleyemeyeceğim; ve ben yapı olarak babam gibi gerçeklerden çok fikirlere önem verdiğimden, on üç yaşımda bu konuda bir ideolog gibi, bir çocuk gibi ve bir salak gibi fikir yürütüyordum. O akşam yemeği sırasında, 1870'te "eğer Fransa olsaydım" kendimi kesinlikle savunmayacağımı –ya da bu tür bir saçmalık– söylemişim; zaten askeri olan her şeyden dehşet duyuyordum. Albert'in üstünde durmayı gerekli gördüğü nokta buymuş.

Bunu itirazlara kalkışmadan, büyük laflar etmeden, bana sadece işgali ve kendi askerlik hatıralarını anlatarak yaptı. Kışkırtan güce karşı tıpkı benim kadar dehşet duyduğunu, ama tam da bu yüzden, savunan gücü sevdiğini ve askerin güzelliğinin savunmayı kendisini için değil, tehlikede olduğunu hissettiği zayıfları korumak için yapmasında olduğunu söyledi. Konuştukça sesi ciddileşiyor ve titriyordu:

–Yani sen, insanın ana babansına hakaret edilmesine, kız kardeşlerinin ırzına geçilmesine, malının mülkünün yağmalanmasına soğukkanlılıkla göz yumabileceğini mi düşünüyorsun? Ve yüzü gölgede kalsa da, yaşlarla dolduğunu gördüğüm gözlerinin önünden herhalde savaşın görüntüsü geçiyordu. Benim bacaklarımı sarkıtarak üzerine tünediğim babamın geniş masasının hemen yanındaki alçak bir koltuğa oturmuştu, söylediklerinden ve ondan daha yüksekte oturuyor olmaktan biraz rahatsız olmuştum. Odanın öteki ucunda teyzemle annem, o akşam yemeğe gelen Anna'yla beraber bir kâğıt oyunu ya da bezikle meşguldüler. Albert hanımların duymayacağı şekilde alçak sesle konuşuyordu; konuşması bittikten sonra, o iri elini ellerimin arasına aldım ve anlattıklarına ikna olmaktan çok kesinlikle yüreğinin güzelliği karşısında duygulanarak sessizce öyle kaldım. En azından, yıllar sonra bu sözleri çok daha iyi anlayacak kadar geliştiğimde, bu konuşmayı hatırladım.

Evden taşınma düşüncesi ve eşyaları yerleştirmenin vaat ettiği eğlence beni son derece heyecanlandırıyordu; ama bu taşınma bensiz gerçekleşti. Cannes'dan dönüşte annem beni yeni bir öğretmenin yanına yatılı verdi; bundan yararlanacağımı, kendisine de ayak bağı olmayacağımı umuyordu.

Eline teslim edildiğim Mösyö Richard Auteuil'de

oturacak kadar zevkliydi; belki de annem, Auteuil'de oturduğu için beni ona teslim etmişti. Mösyö Richard Raynouard Sokağı'nda, galiba 12 numarada, bitişiğinde fazla büyük olmayan ama Paris'in yarısının görüldüğü bir taraça oluşturan bir bahçenin bulunduğu iki katlı salaş bir evde oturuyordu. Bütün bunlar hâlâ duruyor; kuşkusuz sadece birkaç yıl için, çünkü orta halli bir öğretmen ailesinin ekonomik nedenlerle Raynouard Sokağı'nı seçtiği günler geride kaldı. Mösyö Richard sadece yatılı öğrencilerine ders veriyordu, yani bana ve sanırım daha çok iyi hava ve güzel manzara için para ödeyen iki İngiliz kıza. Mösyö Richard *in partibus*, yani vekil öğretmendi; ancak meslek sınavını verdikten sonra bir lisede Almanca öğretmenliği bulabildi. Önce kendini rahipliğe hazırlamıştı ve sanırım bu nedenle de oldukça iyi bir eğitim görmüştü, çünkü ne tembeldi, ne de akılsız; sonra tam eşikteyken, şüpheler ve vesveseler (daha doğrusu ikisi birden) onu durdurmuştu. Önceki eğiliminden bakışlarında ve sesinde doğal olarak bir rahibe yaraşır, yani yüreklere seslenen dokunaklı bir şeyler kalmıştı; ama neredeyse istemsiz olduğuna inandığım yarı kederli, yarı üzgün bir tebessüm en sert sözlerini bile yumuşatıyor, bundan da kendini pek ciddiye almadığını anlıyorduk. her tür üstün niteliğe, hatta erdeme sahipti ama haline tavrına bakılırsa ne tam olarak tutarlı ne de ayakları yere basan bir insan gibi görünüyordu; bir anı bir anına uymazdı, aylaktı, en ciddi şeyleri alaya, en abuk sabuk şeyleri ciddiye almaya hazırdı – çok küçük de olsam, duyarlı olmaktan vazgeçmediğim ve o zamanlar bugünkünden de katı bir şekilde yargıladığım kusurlar. General Bertrand'ın dul eşi olup Raynouard Sokağı'nda bizimle birlikte kalan baldızının onu pek kale almadığını düşünürüm; bu kadını bu yüzden daha çok takdir ediyordum. Büyük sağduyu sahibi ve daha iyi zamanlar

görmüş geçirmiş bir kadındı ve bana bu evdeki aklı başında tek insan gibi geliyordu: üstelik yüreği de çok genişti ama bunu ancak çok iyi bir vesile çıkarsa gösterirdi. Madam Richard da kuşkusuz onun kadar iyi yürekliydi; hatta ondan çok daha iyi yürekli olduğu bile söylenebilirdi, çünkü sağduyu namına bir şeyi olmayınca, sadece kalbiyle konuşuyordu. Sağlığı bozuktu, zayıftı, yüzü solgun ve bitkindi; çok yumuşak olduğundan, kocasının ve kız kardeşinin karşısında daima siliniyordu, ona dair çok silik bir hatıraya sahip oluşum kuşkusuz bu yüzden; oysa tersine sağlam, kesin ve kararlı olan Madam Bertrand, özelliklerini belleğime kazımasını bilmiş. İhtiyatlı davranıp bizden uzak tuttuğu ve bana kalırsa annesinin aşırı otoritesinden biraz bunalan, benden birkaç yaş küçük bir kızı vardı. Yvonne Bertrand narindi, neredeyse sıskaydı, sanki disiplin yüzünden kavruk kalmıştı; gülerken bile görseniz, daima ağlamış gibi dururdu. Ancak yemeklerde ortalığa çıkardı.

Richard'ların iki çocuğu vardı; bahçede toprak yediğini gördüğüm günden beri şaşkınlıkla izlediğim on sekiz aylık küçük bir kız ve bununla çok eğlenen, olsa olsa beş yaşında bir oğlan olduğu halde kardeşine bakmakla görevlendirilen Blaise.

Ben kâh yalnız kâh Mösyö Richard'la birlikte, bahçenin en uç tarafındaki, komşu evin kör duvarına dayanan camlı kulübeye limonluk denebilirse, bir limonlukta çalışıyordum.

Yazı yazdığım kürsünün yanındaki bir rafın üzerinde, büyüdüğünü gördüğümü iddia ettiğim bir glayöl duruyordu. Soğanını Saint-Sulpice pazarından almış ve saksıya kendi ellerimle ekmiştim. Çok geçmeden topraktan yeşil bir kılıç çıkmıştı ve günden güne boy atması beni büyülüyordu; onu kontrol etmek için saksının içine, hergünkü ilerlemeyi kaydettiğim beyaz bir çubuk sap-

lamıştım. Yaprağın saatte milimetrenin beşte üçü kadar uzadığını hesaplamıştım, bu da her şeye rağmen, biraz dikkatli olunursa çıplak gözle görülebilecek bir şeydi. Ama, gelişmenin hangi noktadan gerçekleştiğini öğrenmek için yanıp tutuşuyordum. Bitkinin geceleyin bir çırpıda büyüdüğüne inanma noktasına gelmiştim, çünkü gözlerimi yaprağa dikip beklemek bir işe yaramıyordu... Fareleri gözlemlemek bundan katbekat ödüllendiriciydi. Ben beş dakikalığına bir kitabın ya da glayölümün karşısına geçmeyeyim, beni eğlendirmek için uslu uslu koşup geliyorlardı; onlara her gün şekerlemeler getiriyordum, sonunda güvenlerini o kadar kazanmıştım ki, gelip çalıştığım masanın üstündeki kırıntıları yerlerdi. Sadece iki taneydiler; ama ben kendimi bir tanesinin gebe olduğuna inandırmıştım ve her sabah kalp çarpıntıları içinde umutla minik yavruların ortaya çıkmasını bekliyordum. Duvarda bir kovuk vardı; Mösyö Richard yaklaştığında hemen oraya giriyorlardı; yuvaları orasıydı; yavruların ordan çıkmasını bekliyordum; Mösyö Richard dersimi okuturken, göz ucuyla orayı kolluyordum; doğal olarak kendimi derse veremiyor, yalan yanlış okuyordum; sonunda Mösyö Richard neden bu kadar dalgın olduğumu sordu. O zamana kadar dostlarımın varlığı konusundaki sırrı saklamıştım. O gün her şeyi anlattım.

Genç kızların farelerden korktuğunu biliyordum; ev kadınlarının korkmasını da kabul ediyordum; ama Mösyö Richard bir erkekti. Hikâyem onu fena halde ilgilendirmiş gibiydi. Kovuğu göstermemi istedi, sonra beni şaşkın bir halde bırakarak bir şey söylemeden çıktı. Birkaç saniye sonra elinde dumanı tüten bir çaydanlıkla geri döndü. Anlamaya cesaretini gösteremedim. Korkarak sordum:

– Ne getirdiniz, beyefendi?

– Kaynar su.

– Ne yapmak için?

– Şu sizin pis hayvanlarınızı haşlamak için.

– Yoo! Mösyö Richard, yalvarırım size! Yalvarırım. Üstelik sanıyorum yeni yavruları oldu...

– Daha iyi ya.

Ve onları ele veren ben olmuştum! Elbette önce ona hayvanları sevip sevmediğini sormam gerekirdi... Ağlamalar, yakarmalar; hiçbir şey fayda etmedi. Ah! Ne iğrenç adam! Galiba kaynar suyu kovuğa boşaltırken pis pis sırıtıyordu da; ama ben gözlerimi çevirmiştim.

Onu kolay kolay bağışlayamadım. Gerçek şu ki, olayın arkasından kapıldığım büyük üzüntü karşısında biraz şaşırmış göründü; açıkça özür dilemedi ama ne kadar komik olduğumu, bu küçük hayvanların korkunç olduğunu, pis koktuklarını ve çok hastalık yaydıklarını, en önemlisi de benim çalışmama mâni olduklarını anlatırken gösterdiği çabada biraz ne yapacağını bilememe hali sezer gibi oldum. Ve Mösyö Richard geri adım atabilen biri olduğundan, bir süre sonra bana telafi babında, zararlı olmamak koşuluyla hangi hayvanı istersem alabileceğini söyledi.

Bir çift kumru geldi. Her şey bir tarafa, bu kuşları bana hediye eden sahiden o muydu, yoksa sadece bunlara katlandı mı? Benim nankör belleğim bu hususu atlamış... Sorgun dalından kafes, limonluğun uzantısı olan, tel örgüsünün yarısı kopmuş ve içinde beni hiç mi hiç ilgilendirmeyen üç adet gürültücü, hırçın, aptal tavuğun yaşadığı bir kümese asıldı.

İlk günler kumrularımın dem çekmesine hayran oldum; bundan daha tatlı bir şey duymamıştım; bütün gün aralıksız , pınarlar gibi cıvıldıyorlardı; bu ses tatlıyken sinir bozucu bir hal aldı. İki İngiliz kız öğrenciden biri olan Miss Elvin, kumruların sesinden fazlaca sinirleri bozulunca, onlara bir yuva yapmam konusunda beni ikna etti. Ben bunu yapar yapmaz dişi yumurtlamaya koyuldu ve dem çekmeler de seyrekleşti.

Kumru iki yumurta yumurtladı; âdetleri böyle; ama kuluçkada daha ne kadar yatacağını bilemediğimden, ikide birde kümese giriyordum; orada eski bir tabureye tünediğimde yuvayı rahatlıkla görebiliyordum; ama kuluçkadaki hayvanı rahatsız etmek istemediğim için, saatlerce kalkmasını bekliyor ve her seferinde yumurtaların çatlamamış olduğunu görüyordum.

Sonra bir sabah, daha içeri girmeden, burnumla aynı hizadaki kafesin tabanında içleri hafif kanlı çatlamış kabuklar fark ettim. Nihayet! Ama yavruları yakından seyretmek için kümese girmek istediğimde, kapının kapalı olduğunu görerek şaşkına döndüm. Kapıya küçük bir asma kilit takılmıştı, önceki gün Mösyö Richard'ın benimle beraber semt pazarından aldığı kilitti bu.

– Bu bir işe yarar mı? diye sormuştu satıcıya.

– Beyefendi, büyüğü kadar işe yarar, diye cevap vermişti adam.

Kuşların yanında saatlerce kalmamdan öfkeye kapılan Mösyö Richard ile Madam Bertrand bunu engellemeye karar vermişlerdi; öğlen yemeğinde bana o günden itibaren asma kilidin kapıda duracağını, anahtarın Madam Bertrand'da kalacağını ve bana günde bir defa saat dörtte, ikindi kahvaltısı teneffüsünde verileceği söylediler. Ne zaman bir karar alınması ya da bir ceza uygulanması gerekse, Madam Bertrand yardıma koşuyordu. Böyle zamanlarda sükûnetle, hatta tatlılıkla ama kesin bir kararlılıkla konuşurdu. Bu korkunç kararı bana açıklarken, neredeyse gülümsemekteydi. İtiraz etmeyip sustum ama aklıma bir fikir gelmişti: Bu ucuz kilitlerin hepsi de benzer anahtarlarla açılır; geçen gün Mösyö Richard bunlardan bir tane seçerken fark etmiştim bunu. Cebimde şıngırtısını duyduğum birkaç kuruşla... Öğle yemeğinden hemen sonra kaçıp pazara koştum.

Kalbimde hiçbir isyan duygusuna yer olmadığını be-

lirteyim. Dolap çevirmeyi ne o zaman, ne de daha sonra sevmişimdir. Madam Bertrand'ı kandırma değil, onunla eğlenme iddiasındaydım. Bu çocukça davranışın bana yaşatacağını kurduğum eğlenceli anlar gözümü nasıl bu kadar kör etti de, davranışımın Madam Bertrand'ın gözünde alabileceği şekli göremedim? Ona sevgi, saygı duyuyordum, hatta, söyledim ya, onun bana değer vermesi benim için çok önemliydi; belki hissettiğim bir parça kızgınlık, benden söz dinlememi istemesi yeterli olacakken, onun böylesine somut bir engellemeye kalkışmış olmasından ileri geliyordu; ona bunu da hissettirmek niyetindeydim; çünkü aslına bakılırsa, o benim kümese girmemi yasaklamamıştı ki; sadece bir engel koymuştu, sanki... Her neyse! ona asma kilidinin neye mal olduğunu gösterecektik. Doğal olarak, kümese girerken ondan saklanmayacaktım; beni görmezse, eğlencenin tadı kaçardı; kapıyı açmak için, onun pencereleri kümese bakan (şimdiden şaşkınlığını düşünüp gülmeye başlamıştım bile) salona gelmesini bekleyecek, sonra da iyi niyetimi göstermek için ona anahtarın eşini uzatacaktım. Pazardan dönerken kafamda hep bunları kurmuştum; açıkladığım gerekçelerde kimse mantık aramasın, ben onları olduğu gibi ortaya döküyorum, aklıma estiği gibi ve bir düzene tabi tutmadan.

Kümese girerken, gözlerim kumrulardan çok Madam Bertrand'ı arıyordu; ben onu salonda sandığımdan pencereleri gözetliyordum; ama hiçbir şey görünmüyordu; sanki asıl saklanan oydu. Çabam nasıl da boşa gitmişti! Onu çağıramazdım ya! Bekledim; bekledim ve sonunda boynumu büküp dışarı çıkmak zorunda kaldım. Kuluçkaya şöyle bir bakabilmiştim. Anahtarımı kilitten çıkarmadan, bir Quintus-Curtius versiyonunun beni beklediği limonluğa döndüm, belli belirsiz bir tedirginlikle ve ikindi kahvaltısı için teneffüs vakti geldiğinde ne yapacağımı düşünerek dersimin başından ayrılmadım.

Saat dörde birkaç dakika kala küçük Blaise gelip beni buldu: Teyzesi benimle konuşmak istiyormuş. Madam Bertrand salonda beni bekliyordu. Herhalde beni daha da etkilemek için olacak, ben girerken ayağa kalktı; kendisine yaklaşmamı bekledi, sonra şöyle dedi:

– Görüyorum ki, hakkınızda yanılmışım; ben karşımdakinin dürüst bir çocuk olduğunu umut etmiştim.. Az önce sizi görmediğimi mi sandınız?

– Ama...

– Eve doğru bakıp duruyordunuz, korkudan..

– Ama, açıkçası bu...

– Hayır, tek kelime bile söylemenize izin vermeyeceğim. Bu yaptığınız çok kötü. O anahtarı nereden buldunuz?

– Ben...

– Cevap vermenizi yasaklıyorum. Kilitleri kurcalayan insanları nereye atarlar, haberiniz var mı? Hapse. Bu sahtekârlığınızı annenize anlatmayacağım, çünkü bu yüzden çok üzülür; eğer onu biraz daha düşünseydiniz, böyle bir şey yapmaya asla cesaret edemezdiniz.

O konuştukça, davranışımın gizli nedenlerini ona anlatmamın asla mümkün olmayacağı kafama dank ediyordu; aslına bakılırsa, artık kendim de bu nedenleri seçemez olmuştum; heyecanımın sönmesiyle, haylazlığım şimdi bana bambaşka bir pencereden görünüyordu ve tek görebildiğim şey aptallıktı. Aslında, kendimi savunmadaki beceriksizliğim aynı anda mağrur bir boynu bükülüğü de beraberinde getirmiş, bu da Madam Bertrand'ın vaazını yüzüm kızarmadan sineye çekmemi kolaylaştırmıştı. Konuşmamı yasakladıktan sonra, galiba şimdi de sessizliğime illet olmaya başlamıştı, çünkü söyleyeceğini söylediği halde, şimdi de suskunluğum yüzünden konuşmaya devam etmek zorunda kalmıştı. Sesim çıkmayınca ben de gözlerimi konuşturdum:

– Bundan böyle sizin bana değer verip vermemenize aldırmıyorum,diyordubugözler;beniyanlışyargıladığınız andan itibaren, ben de sizi kale almaktan vazgeçiyorum.

Ve umursamazlığımı abartmak için de, on beş gün boyunca kendimi tutup kuşlarımı görmeye gitmedim. Sonuç dersler için mükemmel oldu.

Mösyö Richard iyi bir öğretmendi; kendini eğitme ihtiyacından çok, öğretmeye meraklıydı; kendisini öyle bir yumuşaklık ve bir tür neşeyle bu işe kaptırıyordu ki, dersleri hiç de sıkıcı geçmiyordu. Daha öğrenmem gereken çok şey olduğundan, karmaşık bir zaman çizelgesi hazırlamıştık ama hiç geçmeyen baş ağrılarım yüzünden işler hep aksıyordu. Kaytarmaya çok yatkın olduğumu da söylemem lazım; Mösyö Richard gerek beni yormaktan korktuğu için, gerekse kendi merakından buna hazırlıklı oluyordu ve ders sohbete dönüşüyordu. Özel öğretmenlerle her zaman böyle bir sakınca vardır.

Mösyö Richard'da bir edebiyat zevki vardı ama bu zevki mükemmelleştirecek kadar da okumuş biri değildi. Klasikler karşısında esnediğini benden saklamıyordu; müfredata uymak zorundaydı ama bir Cinna incelemesini atlar, bana *Le Roi S'amuse*'u ("Kral Eğleniyor") okurdu. *Triboulet'nin saraylılara söylediği* laflar karşısında gözlerimden yaş gelir, sesimde hıçkırıklarla haykırırdım:

Ah! Bakın işte! Bu el, namı olmayan el,
Bir halk adamının ve bir serfin ve yol yordam
bilmezin eli,
Yuhalayanların karşısında silahsız görünen,
Ve kılıcı olmayan bu elin, beyler, tırnakları var!

Bugün içi boş sözlerine tahammül edemediğim bu

dizeler, on üç yaşındayken bana dünyanın en güzel dizeleri gibi gelirdi ve hayran olduğum şu dizede başka türlü duygulanırdım:

Kucaklaşalım, Cinna...

Mösyö Richard'ın arkasından Marki de Saint-Vallier'nin meşhur tiradını tekrarlardım:

Kadınların iffetine mezar olan yatağınızda,
Aşağılık buselerinizinle acımadan soldurdunuz,
Lekediniz, kirlettiniz, onurunu çiğnediniz, kırdınız,
Brézé Kontesi Diane de Poitiers'yi.

Böyle şeyler yazmaya cesaret edebilmek, hem de manzum olarak! İçimi coşkulu bir şaşkınlıkla dolduran buydu işte. Çünkü bu dizelerde en hayran olduğum şey, kesinlikle cüretkârlıktı. Cüretkâr olansa, bunları on üç yaşında okumaktı.

Bir keman gibi titrediğimi gören Mösyö Richard heyecanım karşısında, duyarlılığımı daha alışılmadık sınavlardan geçirmeye karar verdi. O günlerde kendisinin başucu kitapları olan Richepin'in *Les Blasphèmes*'ini ("Küfürler") ve Rollinat'nın *Les Névroses*'unu ("Nevrozlar") getirip bana okumaya başladı. Tuhaf bir eğitim!

Bu okumaların tarihini tam olarak söylememi sağlayan şey, bunları okuduğum yeri net olarak hatırlamam. Üç yıl beni çalıştıran Mösyö Richard ertesi kış Paris'in merkezine yerleşti; "Kral Eğleniyor", "Nevrozlar" ve "Küfürler"e dekor olan yer Passy'deki küçük limonluk.

Mösyö Richard'ın iki erkek kardeşi vardı. Bir küçüğü olan Edmond zekâsı ve tavırlarıyla dikkat çeken ince uzun bir genç adamdı, bir önceki yaz avanak Gallin'in yerine bana eğitmenlik yapmıştı. O zamandan beri onu görmemiştim; sağlığı pek iyi değildi ve Paris'te kalamı-

yordu. (Geçenlerde onun o tarihten sonra bankacılıkta parlak bir kariyer yaptığını öğrendim.)

Benden ancak beş yaş büyük olan ikinci kardeş oraya kalmaya geldiğinde ben Raynouard Sokağı'nda daha yeniydim. Geçen yıl Edmond Richard anneme bahsettiği için varlığından haberdar olduğum Guéret'deki ablasının yanında yaşıyordu daha önce; Edmond La Roque'a geldiği akşam annem ona nezaketen yakınları hakkında sorular sormuştu:

– Kız kardeşiniz yok, değil mi?

– Var, hanımefendi, demişti. Sonra, terbiyeli bir erkek olarak, tek heceli cevabı biraz kısa bulmuş ve tatlı bir sesle eklemişti:

– Guéret'de yaşayan bir ablam var.

– Aa öyle mi! demişti annem; Guéret'de ha. . Peki ne yapıyor?

– Pastacı.

Bu konuşma akşam yemeğinde geçmişti; kuzinlerim de oradaydı; yeni eğitmenin ağzının içine bakıyorduk, hayatımızı paylaşmaya gelen bu yabancı adam azıcık da olsa ukala, bön ve mızmızsa, tatilimizi mahvedecekti.

Edmond Marchant bize sevimli gelmişti ama ortak yargımızın, hayatı hiç tanımayanların taşımaya pek teşne oldukları o son derece acımasız ve değişmez bu yargının üzerinde şekilleneceği ilk sözlere kulak kesilmiştik. Alaycı değildik ama Edmond'un aslında çok sade, dürüst ve güleceğimizi tahmin etmesine rağmen, cesaretle söylediği "Pastacı" sözü karşısında içinde kötülük olmayan ama önüne geçemediğimiz bir gülme krizine tutulduk. Ne kadar saygısızca olduğunu hissederek kahkahalarımızı elimizden geldiği kadar bastırmaya çalıştık; onun duymuş olabileceği düşüncesi bu hatırayı üzücü kılar.

Abel Richard ise kıt zekâlı değilse de, iki ağabeyi kadar akıllı değildi; bu nedenle eğitimi de ihmal edil-

mişti. Bakışları yumuşak, elleri gevşek, sesi sızlanır gibi, ağır kanlı koca bir oğlandı, çok işe yarardı, hatta herkesin yardımına koşardı ama pek becerikli olmadığından, yaptıklarının karşılığında teşekkürden çok azar işitirdi. Hep etrafımda dönüp durmasına rağmen, birlikte çok sohbet etmezdik; ona söyleyecek bir şey bulamazdım ve o da ağzından üç cümle çıkmayagörsün, nefes nefese kalırdı adeta. Bir yaz akşamı, günün bütün sıkıntısının huşu içinde dağıldığı o sıcak ve güzel akşamlardan birinde geç vakte kadar taraçada oturmuştuk. Abel âdeti üzere her zamanki gibi yanıma yanaştı, ben de her zamanki gibi onu görmezden geldim; biraz uzağa, gündüzleri Mösyö Richard'ın çocuklarının sallandığı bir salıncağa oturmuştum; ama çocuklar yatalı uzun zaman olmuştu; ayağımın ucuyla salıncağın hareket etmesini önlüyordum, Abel'in gene çok yakınıma geldiğini ve hiç kıpırdamadan salıncağın kayışına yaslanarak istemeden hafifçe titremesine yol açtığını hissedince başımı öte yana çevirip, gözlerimi ışıklarıyla gökteki yıldızlara karşılık veren şehre diktim. İkimiz de uzun bir süre böyle kaldık; ufak bir hareket yapınca, sonunda ona baktım. Kuşkusuz tek beklediği ona bakmammış; zorlukla işitebildiğim boğuk bir sesle kekeledi:

– Arkadaşım olur musunuz?

Abel'e karşı son derece sıradan bir sevgiden başka bir şey hissetmiyordum; ama kendini açan bu kalbi geri çevirmek için ondan nefret ediyor olmak gerekirdi. Cevap verdim:

Elbette, ya da kafam karışmış ve tutuk bir biçimde:

– Olurum..

Ve o, anında, hiçbir geçişe gerek duymaksızın şöyle dedi:

Haydi o zaman, size sırlarımı göstereceğim. Gelin.

Peşinden gittim. Holde bir mum yakmak istedi; o

kadar titriyordu ki, bir sürü kibrit kırdı. O anda Mösyö Richard'ın sesini işittim:

–André! Neredesiniz? Yatma vaktiniz geldi.

Abel karanlıkta elimi tuttu.

Yarın bakarız, dedi boynunu büküp.

Ertesi gün beni odasına çıkardı. Orada iki yatak gördüm, biri Edmond Richard gittiğinden beri boştu. Abel, tek kelime etmeden, bir masanın üstünde duran oyuncak dolaba gitti ve saat zincirine asılı olarak taşıdığı bir anahtarla açtı; içinden ince pembe kurdeleyle sarılmış on iki kadar mektup çıkarıp fiyongunu çözdü ve paketi bana uzatarak:

– Alın! Hepsini okuyabilirsiniz, dedi büyük bir içtenlikle.

İşin aslı, canım hiç çekmiyordu bunu. Bu mektuplardaki yazılar hep aynıydı; bir kadının ince, düzgün, sıradan, muhasebecilerin ya da tüccarlarınkine benzer, görmesi bile merakı söndüren el yazısı. Ama kaçamazdım; ya okuyacak ya da Abel'i gaddarca incitecektim.

Bunların aşk mektubu olduklarını sanabilirdim; ama hayır: Bunlar ablasının, Guéret'li pastacı kadının mektuplarıydı; sadece ödenecek faturalardan, geçen vadelerden, "borç bakiyeleri"nden –bu sevimsiz sözcüğü ilk defa görüyordum– bahseden sızlanmalı, acınacak mektuplardı ve imalardan, üstü kapalı ifadelerden Abel'in, ailelerinin servetinden kendine kalan paranın bir kısmını cömertçe ablasına bıraktığını anlıyordum; özellikle, Abel'in jestinin "borç bakiyelerini karşılamaya" yetmeyeceğinin belirtildiği bir cümleyi hatırlıyorum...

Abel okumam için yanımdan uzaklaşmıştı; ben onun mektupları çıkardığı minik dolabın yanındaki beyaz tahtadan bir masaya oturmuştum; Abel dolabı kapatmamıştı ve ben bir yandan okurken, bir yandan da yan gözle başka mektuplar çıkar korkusuyla dolaba bakıyordum;

ama dolap boştu. Abel açık olan pencerenin yanında duruyordu. Bu sayfaları ezbere bildiğine hiç kuşku yoktu; uzaktan, okumamı takip ettiğini hissediyordum. Kuşkusuz sevecen birkaç söz bekliyordu, bense hissettiğimden fazla heyecan belirtisi göstermekten tiksindiğim için ne diyeceğimi pek bilemiyordum. Bir çocuğun, güzelliğini hissetmekte en zorlandığı dramlar, parayla ilgili olanlardır; bunlarda hiçbir güzellik olmadığına yemin edebilirdim, heyecanlanabilmem içinse belli bir güzelliğe ihtiyacım vardı. Sonunda Abel'e ablasının bir resmi olup olmadığını sormayı akıl ederek, hem yalan söylemekten kurtulmuş, hem de ilgilendiğimi göstermiş oldum. Kem küm edip cüzdanından telaşla bir fotoğraf çıkardı:

– Nasıl da size benziyormuş! diye bağırdım.

– Ya! Öyle, değil mi! dedi ani bir sevinç gösterisiyle. Ben bu sözü belli bir niyetle söylememiştim ama onu bir dostluk gösterisinden çok bu sözler rahatlatmıştı.

– Şimdi bütün sırlarımı öğrendiniz, dedi, ben resmi ona geri verdikten sonra. Siz de bana sizinkileri anlatacaksınız, değil mi?

Ablasının mektuplarını okurken dalgın dalgın Emmanuèle'i hatırlamıştım. Bu iç karartıcı neşesiz mektupların yanında, kız arkadaşımın o güzel yüzü nasıl bir ışık halesiyle çevriliydi! Hayatımın bütün aşkını ona vereceğime dair içtiğim ant neşeyle dolup taşan yüreğimi kanatlandırıyor; içimde belirsiz emeller kıpır kıpır ediyor, anlaşılmaz birilerce heves; şarkılar, gülüşler, danslar ve kıvrak ezgiler aşkıma eşlik ediyordu... Abel'in sorusu üzerine, bunca güzel şeyle kabaran yüreğimin genzimde düğümlendiğini hissettim. Peki onun bunca yoksulluğu karşısında ben kendi hazinemi uygun bir şekilde sergileyebilir miyim? diye düşündüm. Bu hazineden birkaç kırıntı mı seçip ayıracaktım? Nasıl olurdu! Bu bütün halinde ve sonsuz bir servetti, bozdurulamayacak bir

külçe. Küçük boş dolaba, Abel'in kurdeleyle yeniden özene bezene bağladığı mektup paketine tekrar baktım; ve Abel:

– Bana sırlarınızı söyleyeceksiniz, değil mi? diye tekrar sorunca da şöyle cevap verdim:

– Benim sırrım yok ki.

VI

Commaille Sokağı, birleştiği Bac Sokağı'nın o kesiminde uzun zaman yüksek evlerin koruyucu cepheleri arkasında saklı kalan bahçeler arasından açılmış yeni bir sokaktı. Bu evlerin araba kapıları tesadüfen aralık kalmışsa, büyülenen meraklı bakışlar akla hayale gelmeyecek gizemli derinliklere, özel mülklerin bahçelerine, onların devamı olan bakanlıkların, elçiliklerin bahçelerine, Fortunio bahçelerine kadar uzanırdı; kıskançlıkla korunmuş, ama en modern komşu evlerin pencerelerinden bakanların zaman zaman çok pahalı bir seyretme ayrıcalığına sahip olduğu bahçelerdi bunlar.

Salonun iki penceresiyle kütüphaneninki, annemin odasının ve benim odamın pencereleri, aramızda sadece sokağın genişliği kadar bir mesafe olan bu harika bahçelerden birine bakardı. Sokağın sadece bir tarafında yapılaşma vardı; evlerin karşısındaki alçak duvar ancak birinci katların önünü keserdi; biz dördüncü katta oturuyorduk.

Annemle ben daha çok onun odasında otururduk. Sabah çayımızı orada içerdik. Mösyö Richard yeniden Paris'in merkezine döndüğü için, artık onun "gündüzlü öğrencisi" olduğum, yani akşam yemekleri ve yatmak için eve döndüğüm o ikinci yıldan bahsediyorum. Sabah Marie'nin annemin saçını yapmaya başladığı saatte evden

çıkardım; yarım saat kadar süren bu işlem sırasında yanlarında durmam, bu yüzden ancak tatil günleri mümkün olabiliyordu. Beyaz bir bornozasarınan annem pencerenin önünde ışığa karşı otururdu. Marie ona kendini göreceği biçimde istenilen yüksekliğe ayarlanabilen, üç ayaklı metal bir gövde üzerine monte edilmiş, her yöne çevrilebilen oval bir ayna tutardı; gövdenin etrafını çepeçevre saran ve üzerine tarak ve fırçaların konduğu minicik bir raf vardı. Annem dönüşümlü olarak kâh elinde tuttuğu bir akşam önceki *Temps* gazetesinden üç satır okur, kâh aynaya bakardı. Aynada başının üstünü ve Marie'nin tarak ya da fırçayla silahlanmış işkence çektiren elini görürdü; Marie ne yaparsa yapsın, hep hışımla yaparmış gibi görünürdü.

– Oh! Marie, çok canımı acıtıyorsunuz! diye sızlanırdı annem.

Ben sağlı sollu şöminenin iki yanını kaplayan iki geniş koltuktan (ahşap kısımları, hatta şekli kapitone döşemenin kabarıklığı altında kaybolan, nar çiçeği rengi kadifeden lenduha gibi koltuklar) birine yayılmış, kitap okurdum. Bir an gözümü annemin güzel profiline doğru kaldırırdım; hatları aslında yumuşak ve ciddiydi, ama o anda bornozun çiğ beyazlığı ve Marie saçını arkaya doğru çektiği zaman gösterdiği direnç yüzünden biraz sertleşmiş olurdu.

– Marie, siz fırçalamıyor, tokaçlıyorsunuz.

Marie bir an durur; sonra eskisinden bin beter işine devam ederdi. Bunun üzerine annem gazeteyi kucağına bırakır ve ellerini boyun eğme işareti olarak kendine özgü tarzda kavuştururdu; parmaklarını kenetler, bir tek işaretparmaklarını karşılıklı kavis yaptırarak öne doğru uzatırdı.

– Hanımefendi saçını kendi yapsa daha iyi olacak; o zaman şikâyet edeceği bir şey kalmaz.

Ama annemin saç tuvaleti birtakım hileler gerekti-

riyordu ve Marie'nin yardımcılığından vazgeçmesi çok sancılı oldu. Arkada yassı bir topuz oluşturan taç biçiminde sarılmış bir örgünün üzerinde, şakaklara dökülen ortadan ayrık dümdüz iki perçemin münasip biçimde kabarık durması ancak birkaç eklemeyle mümkün olabiliyordu. O sıralar her şeyi bunlarla doldururlardı: O sakil "kalça yastığı" dönemiydi.

Marie kesinlikle aklına estiği gibi konuşamazdı –annem buna göz yummazdı– taşı gediğe koymakla yetinirdi: Bastırılmış bir kabına sığmazlıkla ağzından kaçan birkaç kelime ıslıksı bir sesle ortalığa dökülüverirdi. Annem onun yanında biraz çekinirdi ve eğer Marie masada servis yapıyorsa, konuşmak için onun çıkması beklenirdi:

– Désirée'ye (cümlenin muhatabı Claire teyzemdi) kaç kere söyledim, mayonezi hâlâ fazla sirkeli.

Désirée Marie'nin eski aşkı Delphine'in yerine gelmişti; ama ahçı ne yaparsa yapsın, Marie daima onun tarafında olurdu. Ben de bunun üzerine ertesi gün onunla dışarı çıkarken:

– Biliyor musun Marie, diye, en rezil dedikoducular gibi lafa girdim, Désirée annemin sözünü dinlemezse, onu hâlâ evde tutar mıyız, bilemiyorum. (Aynı zamanda önemli görünmek içindi de bu.) Dünkü mayonezi...

– Sirkesi gene fazla kaçmış, biliyorum, diye sözümü kesmişti Marie, oh olsun dercesine. Dudaklarını ısırmış, bir an gülmesini tutmuş, sonra patlayacak gibi olunca, koyvermişti:

– Haydi oradan! Ağzınızın tadını da çok bilirsiniz.

Marie estetik heyecanlara karşı hepten duyarsız değildi; ama pek çok İsviçrelide olduğu gibi onda da güzellik duygusu yükseklik duygusuyla karışıyordu; ve benzer şekilde müzikteki yetenekleri de ilahilerle sınırlıydı. Gerçi bir gün ben piyanodayken, aniden salona girdi; oldukça yavan sayılabilecek bir *Sözsüz Romans* çalmaktaydım.

– İşte ben buna müzik derim, dedi başını hüzünle sallayarak; sonra öfkeyle ekledi:

– Sizin o triolelerinizden daha güzel değil mi, sorarım size.

Anlamadığı her müziğe istisnasız "triole" derdi.

Matmazel de Goecklin'in dersleri yetersiz bulunınca, ne yazık ki ondan çok da iyi olmayan bir erkek öğretmenin ellerine teslim edildim. Mösyö Merriman, Pleyel piyano yapımevinde test ediciydi; hiçbir yeteneği olmadığı halde piyanistliği meslek edinmişti; çok çalışarak Konservatuar'da yanılmıyorsam bir birincilik ödülü kazanmayı başarmıştı; düzgün, pırıltılı, soğuk çalış tarzı sanattan çok aritmetiği ilgilendirir gibiydi; piyanonun başına geçtiğinde, insan onu kasa başında oturan bir muhasebeci sanırdı; parmaklarının altında beyaz, siyah ve çengel notalar toplama yapar gibi birbirine eklenirdi; sanki parçanın sağlamasını yapıyordu. Şüphesiz, beni teknik konusunda eğitebilirdi; ama öğretmekten hiç hoşlanmıyordu. Müzik onunla korkunç bir angaryaya dönüşüyordu; Cramer, Steibelt, Dussek beğendiği ustalardı, en azından hep onları över, onlardan etkilenmemi isterdi. Beethoven'ı şehvet düşkünü buluyordu. Haftada iki defa tam saatinde gelirdi; ders birkaç alıştırmanın tekdüze tekrarından ibaretti, üstelik bunlar parmaklar için çok yararlı olabilecek alıştırmalar değil, salakça en rutin egzersizlerdi; birkaç gam, birkaç arpej, sonra ben işlediğimiz parçanın "son sekiz mezür"ünü, yani en son üzerinde çalıştığımız mezürleri tekrarlamaya başlardım; sekiz adım sonra, kurşunkalemle kocaman bir V çizer, bir ormanda kesilecek ağaçların işaretlenmesi misali, bir dahaki derste hakkından gelinecek çalışmayı işaretlerdi; ardından, duvar saati çalarken ayağa kalkarak şöyle derdi:

– Gelecek ders için şu sekiz mezürü çalışacaksınız.

Hiçbir zaman en küçük bir açıklamada bulunmazdı.

Müzik zevkimi ya da duyarlılığımı demiyorum (bu nasıl söz konusu olabilirdi ki?) ama belleğimi ya da düşüncelerimi azıcık da olsa göz önünde bulundurmuyordu. Eğer annem beni vakit kaybetmeden, ilerde (ne yazık ki, çok geç!) benim için eşsiz bir eğitmen olacak Mösyö de la Nux'un ellerine teslim etmiş olsaydı, o gelişim, esneklik ve özümseme çağında ne ilerlemeler kaydedebilirdim. Yazık! İki yıllık iç karartıcı hafızlamadan sonra Merriman'dan kurtuldum derken, Schifmacker'in eline düştüm.

O günlerde iyi bir öğretmen bulmanın bugünkü kadar kolay olmadığını kabul ediyorum; la Schola henüz öğretmen yetiştirmiyordu; Fransa'nın her yerinde müzik eğitiminde büyük bir boşluk vardı, üstelik, annemin görüştüğü çevrelerde müzikten kimsenin neredeyse hiçbir şey anladığı yoktu. Annem hem kendini hem beni eğitmek için azımsanmayacak ölçüde çaba sarf ediyordu; ama çabaları yanlış yönlendirilmişti. Schifmacker'i de ona bir dostu hararetle tavsiye etmişti.

Eve geldiğinin ilk günü bize sistemini açıkladı. Demirci ocağı gibi kızaran, konuşurken sözleri ağzında geveleyen, ıslık çalan, tükürük sıçratan, yerinde duramayan, tıknefes, irikıyım yaşlı bir adamdı. Sanki basınç altındaydı da, buharını salıyordu. Fırça gibi saçları ve favorileri vardı; bu kar beyazı saçlar yüzünde eriyormuş gibi ikide birde silmesi gerekiyordu. Diyordu ki:

– Diğer öğretmenler ne buyuruyorlarmış? Alıştırma yapmak lazımmış, alıştırmaymış, yok şuymuş, yok buymuş! Ben alıştırma mı yaptım? O halde rahat bırakın beni! İnsan çalmayı çala çala öğrenir. Tıpkı konuşmak gibi. Hadi ama! Siz ki mantıklı birisiniz hanımefendi, gün boyu dilini kullanacağı gerekçesiyle çocuğunuza her sabah dil alıştırmaları yaptırılmasını ister miydiniz? Ra, ra, ra, ra, gla, gla, gla, gla. (Burada, Schifmacker'in tükürük yağmuru karşısında tam anlamıyla dehşete kapılan

annem koltuğunu hissedilir biçimde geri çekerken, beriki kendininkini bir o kadar yaklaştırıyordu.) –İnsanın dili kıvrak olsun olmasın, söylenen şey, söylenmesi gereken şeydir ve piyano başında da insanın daima hissettiğini ifade edebileceği kadar parmağı var. Ah! Her elde on parmak olmuş, hiçbir şey hissetmedikten sonra neye yarar!– Bu sözler üzerine koca bir kahkaha atıyor, sonra kahkahasını yarıda kesip öksürmeye başlıyor, ardından birkaç saniye nefes nefese kalıp boğulur gibi oluyor, gözlerini devirip olduğu gibi akını ortaya çıkarıyor, terini siliyor, mendiliyle yelpazeleniyordu. Annem gidip bir bardak su getirmeyi öneriyordu; ama o, önemli olmadığı anlamında bir işaret yapıyor, kısacık kolları, bodur bacakları son bir kez sarsılıyordu; hem gülüp hem öksürünce böyle olduğunu açıklıyor, bana dönüp çın çın öten bir sesle, "Hımm!" diyerek sözünü sürdürüyordu:

– O zaman, yavrucuğum, anlaşılmıştır: Artık alıştırma falan yok. Bakınız, hanımefendi, şu maskaraya bir bakınız, nasıl da memnun! Daha şimdiden içinden şöyle diyordur: Schifmacker babayla canınız hiç sıkılmayacak. Çocuk haklı.

Tamamen tükürük yağmuru altında kalan, nutku tutulan, bu kadar maskaralık karşısında gene de eğlenen ama daha çok ürken annem, hayattaki her şeyde bir çaba gösterdiği ve ne olursa olsun, yaptığı her işte sebat ettiği için zorlanma ve gayrete yer vermeyen bir yöntemi pek onaylamıyor, başladığı bir cümlenin sonunu getirebilmek için boşa çaba sarf ediyordu; ardı arkası gelmeyen tükürük yağmuru altında annemin şöyle şeyler dediğini duyuyorduk:

– Evet, elverir ki... ama, o istemez... elbette... şu şartla...

Schifmacker birden ayağa kalkıp:

– Şimdi, "bu piyano öğretmeni de konuşmaktan

başka şey bilmiyor" diye düşünmemeniz için, size bir şey çalacağım.

Piyanoyu açtı, birkaç akor geçti, sonra Stephen Heller'den marş havasında küçük bir etüde başlayıp cehennemi bir tempo ve sersemletici bir canlılıkla çalmaya başladı. Kısacık parmaklarını neredeyse hiç oynatmadığı kıpkırmızı ve küçük elleriyle piyanoyu yoğuruyordu adeta. Çalışında o ana kadar dinlemiş olduklarımı hatırlatan hiçbir şey yoktu, ne de ilerde dinleyebileceklerimi; "icra" denen şeyden nasibini almamıştı ve sanırım, basit bir gamda bile tökezleyebilirdi; bu yüzden, ondan dinlediğimiz şey, asla tam olarak yazıldığı şekliyle bir parça değil de, o parçanın coşku, lezzet ve tuhaflık dolu bir benzeriydi.

Hayatımdan alıştırmaları çıkarması beni çok da memnun etmemişti; ben alıştırma yapmayı seviyordum; daha fazla ilerlemek için öğretmen değiştirmiştim ve bu tuhaf adamla... şüpheliydim. Garip ilkeleri vardı; mesela şu: Parmak tuşun üzerinde asla hareketsiz durmayacak; tıpkı kemancının parmağının ya da titreşen tel üzerinde gezinen keman yayının yaptığına benzer şekilde bu parmakla notayı devam ettiriyormuş gibi yapıyor ve böylece parmağını tuşun üzerinde ileri geri oynatışına göre sesi yükseltip alçaltıyormuş, onu istediği gibi biçimlendiriyormuş izlenimi veriyordu. Çalarken melodiyi adeta yoğuruyormuş havası veren o tuhaf gidip gelme hareketinin nedeni buydu.

Dersler korkunç bir sahneyle bir anda son buldu. İşte buna yol açan şey: Schifmacker cüsseli biriydi, söylemiştim. Salondaki küçük sandalyeleri için ve onların nazik yapısının böyle bir ağırlığı çekemeyeceğinden korkan annem, gidip sofadan çirkin, muşamba kaplı ve salonun mobilyasıyla hiçbir şekilde uyuşmayan sağlam bir sandalye getirmişti. Bunu piyanonun yanına koydu ve dediğine göre, "nereye oturması gerektiğini iyice anlasın

diye" diğerlerini uzağa çekti. İlk derste her şey yolunda gitti, sandalye sağlam çıktı ve o koca vücudun baskı ve kıpır kıpırlığına dayandı. Ama ikinci derste korkunç bir şey oldu: Herhalde bir önceki derste yumuşayan muşamba Schifmacker'in pantolonuna yapışmaya başlamış. Ne yazık ki, bunu ancak dersin sonunda, ayağa kalkmak istediği zaman fark edebildik. Boşa çabalayıp duruyordu! Schifmacker sandalyeye yapışmış, sandalye ona yapışmıştı. İnce pantolonun (mevsim yazdı) kumaşı biraz daha eskimiş olsa, arka kısmı kesin orada kalacaktı; birkaç saniye sıkıntılı bir durum oldu... Sonra, hayır! Yeni bir hamle üzerine, sanki uzlaşmak ister gibi yerinden yavaş yavaş sökülüp ayrılan muşamba oldu. Ben henüz gülmeye cesaret edemeyecek kadar üzgün bir halde sandalyeyi tutuyordum; o ise öne doğru çekerek şöyle diyordu:

– Tanrım! Tanrım! Bu cehennem icadı da neyin nesi? – Ve muşambanın yerinden sökülüşünü omzunun üstünden takip etmeye çalışıyor, bu yüzden suratı daha beter kızarıyordu.

Neyse ki, Mösyö Schifmacker'in bütün cilasını beraberinde alıp götürerek geride haşmetli gerisinin izini bıraktığı muşambayı saymazsak, olay herhangi bir yırtık olmadan, zararsız ziyansız bitti.

İşin en ilginç yanı, Schifmacker'in ancak bir sonraki derste kızmış olmasıydı. O gün ona neler oldu bilemiyorum, ama dersten sonra sofada onu geçirirken, birden fena halde sövüp saymaya başladı, ne yapmak istediğimi anladığını, benim "sinsi bir oğlan" olduğumu, kendisiyle alay edilmesine daha fazla katlanamayacağını ve üç kuruşluk adam muamelesi gördüğü bir eve bir daha adımını atmayacağını söyledi.

Sahiden de bir daha görünmedi; ve bir süre sonra, gazetelerden onun bir sandal sefasında boğulduğunu öğrendik.

Ben salona ancak piyano orada durduğu için girerdim. Oda genelde yarı kapalı dururdu, üstlerine canlı kırmızı renkte ince çizgileri olan beyaz perkalden kılıflar geçirilmiş mobilyalar titizlikle korunurdu. Bu kılıflar sandalye ve koltuklara o kadar güzel otururdu ki, annemin kabul günü olan çarşamba tantanasının ardından her perşembe sabahı bunları yeniden geçirmek bir zevkti; perkal kılıfın kıvrım yerleri çok ustalıklı yapılmıştı ve arkalıkların desteklerine minik kopçalarla tutturulurdu. Salonu sıkıcı ve ahenksiz şatafatıyla göze battığı zaman değil de, böyle ağırbaşlı, mütevazı kılıflardan üniformasını yeniden kuşanmış ve yazın kapalı panjurların ardında tatlı bir serinliğe büründüğünde mi daha çok seviyordum, tam emin değilim. Salonda kumaş döşenmiş çeşit çeşit sandalyeler, duvarlar boyunca sıralanmış ya da salonun ortasından başlayarak, şöminenin iki yanında diğerlerinden çok daha önemli ve şatafatı gözlerimi kamaştıran iki koltukla birleşen iki sıra halinde dizilmiş, perdelerle aynı renkte mavi ve altın sarısı Şam kumaşıyla kaplı taklit XVI. Louis tarzı koltuklar vardı; şöminenin yanındaki koltukların "Cenova kadifesi"nden yapıldığını biliyordum ama kadifenin, gipür dantelin ve nakışın bir arada kullanıldığı bu kumaşın nasıl karmaşık bir tezgâhta dokunmuş olabileceğini pek tahayyül edemiyordum; döşemelik kumaşın *rengi açık kahverengiydi; koltukların ahşap kısmı siyah* ve yaldızlıydı; bu koltuklara oturmama izin yoktu. Şöminenin üstünde yaldızlı bakırdan şamdanlar ve sarkaçlı bir saat vardı: Pradier'den cinsellikten uzak bir Sapho. Avize ve aplikler için ne diyeyim? Her "seçkin" salondaki her avizenin ille de bunlar gibi kristal salkımlı olması gerekmediği konusunda ikna olabildiğim gün, düşünce gelişimimde büyük bir adım atmış oldum.

Şöminenin önünde bulunan ve aklımda sadece mavi tonları kalan ipek kaplı panoda, yabangüllerinin altında

Çin işi bir köprü görülürdü; panonun bambu çerçevesini kristal damlalar süsler, sedef balıkların baş ve kuyruklarına ikişer ikişer asılmış ve sırmayla tutturulmuş, mavisi kaplamanınkiyle aynı olan ipek püsküller sağ ve sol yanlardan sarkardı. Sonradan bu panoyu evliliğinin ilk günlerinde annemin gizlice işlediğini anlattılar; doğum gününde çalışma odasına giren babam bu panoyu görmüş. Nasıl da donup kalmış! O sakin ve anneme tapan adam, neredeyse küplere binmiş:

– Yoo, Juliette! diye bağırmış; yoo, rica ederim. Burası benim mekânım. Bırakın da, en azından bu odayı tek başıma, kendi bildiğim gibi düzenleyeyim.

Sonra, yeniden sevimliliğini takınarak, panoyu çok sevdiği ama onu salonda görmeyi tercih ettiği konusunda annemi ikna etmiş.

Babamın ölümünden beri her pazar akşam yemeklerini Claire teyzem ve Albert'le birlikte yiyorduk; bir onlar bize gelir, bir biz onlara giderdik, onlar geldiğinde kılıfları kaldırmazdık. Yemekten sonra Albert'le ben piyanonun başına geçerken, annemle teyzem, tepesine o zamanlar üretilen şu alengirli abajurlardan biri geçirilmiş olan bir gaz lambasının aydınlattığı masaya otururlardı; galiba artık bu abajurlardan yok; annemle ben yılda bir kez aynı dönemlerde Tournon Sokağı'nda çok çeşidi olan bir kırtasiyeciye gider bir yenisini alırdık; ışık geçirmeyen mukavvanın üstündeki ustalıklı kabartı ve oyuklar, farklı renklerde incecik kâğıtlar arasından ışığın huzmeler halinde dışarı sızmasını sağlardı; gerçekten de büyüleyici bir görüntüydü.

Salondaki masanın üstünde kalın bir kadife örtü vardı; örtünün kenarlarına, sanırım M... Sokağı'nda oturdukları günlerde Anna ile annemin sabırlı bir çalışmayla ortaya çıkardıkları, yün ve ipekten çok geniş bir şerit ge-

çirilmişti. Bu şerit masadan taşar ve ancak uzaktan beğenilebilecek şekilde yanlardan dümdüz aşağı sarkardı. Söz konusu kenar süsü burgu halinde birbirine dolanmış şakayıklar ve kurdelelerden oluşuyordu, ya da en azından öyle algılanabilecek sarı ve fırdolayı sarılmış bir şeydi. Kenar süsü kadifeyle birleşmek için çaba harcamıştı, yani yem ve tahrik unsuru niyetine kenar süsünün dışına taşan yalancı kadife uzantıları düzenli girinti çıkıntılar oluşturuyordu; ama kadife, kenar süsüyle uyum sağlamak için hiçbir çaba göstermemişti; Cenova kadifesinden koltuklara ayak uydurmayı tercih etmiş, uzatılan yemler lahana yeşili olarak kalırken o bu koltukların açık kahve rengini benimsemişti..

Böylece, annem ve teyzem iskambil oynarken, Albert'le ben, Alman ya da Fransız baskılarında dört el piyano için ne kadar düzenleme varsa çılgınca çözmeye çalışır, Mozart'ın, Beethoven'ın ve Schumann'ın trioların, kuatuorlarına ve senfonilerine girişirdik.

Aşağı yukarı Albert'in düzeyine gelmiştim, yine de abartılacak bir durum değildi, ama bu, yaşadığım en canlı ve en derin müzik zevkini birlikte tatmamızı sağladı.

Biz çalarken, hanımlar sohbetlerine hiç ara vermezlerdi; biz fortissimolara çıkarken, onların da sesi yükselirdi; ama pianissimolarda, heyhat! seslerini alçaltmazlar, biz de bu saygısızlık karşısında çok üzülürdük. Sessizlik içinde ancak iki defa çalabildik ve bu gerçekten mest edici bir şeydi. Annem, anlatacağım koşullar içinde birkaç günlüğüne beni yalnız bırakmış ve Albert de iki akşam üst üste akşam yemeğine bana gelme nezaketini göstermişti; kuzenimin benim için ne ifade ettiği anlaşıldıysa, onun bir tek bana kalmasının ve sadece benim için gelmiş olmasının nasıl bir şenlik olacağı anlaşılır. Akşamı gecenin geç saatlerine kadar uzattık ve o kadar nefis çaldık ki, melekler duymuş olmalıydı.

Annem La Roque'a gitmişti; çiftliklerimizden birinde tifo salgını baş göstermiş ve annem de bunu öğrenir öğrenmez, bu insanlar kendi çiftçileri olduğuna göre, bunu bir görev bilip hastalara bakmak üzere oraya gitmişti. Claire teyzem, çiftçilerden önce oğluna karşı sorumluluğu olduğunu, ancak küçücük bir yardımı dokunabilecekken kendini çok büyük bir tehlikeye attığını söyleyerek onu durdurmaya çalışmıştı; teyzem, çiftlikte oldukça yeni olan bu dik kafalı, açgözlü insanların anneminki gibi hiç çıkar gözetmeyen bir yüce gönüllülüğü takdir etmekten hepten aciz olduklarını da ekleyebilirdi. Albert'le ben, çiftlikten iki kişi öldüğü için fena halde paniğe kapılmış, gitmemesi için tutturuyorduk. Öğütler, yalvarıp yakarmalar, hiçbir şey fayda etmedi; kıyamet kopsa, annem görev bildiği şeyden şaşmazdı. Her zaman açıkça öyle görünmese de, hayatını kendisiyle ilgili olmayan bin bir uğraşla dolduruyor; bu yüzden ondaki görev düşüncesi çoğu zaman bir alay önemsiz zorunluluk halinde un ufak olup dağılıyordu.

Sık sık annemden bahsetmek zorunda olduğumdan, yol boyunca hakkında hatırlayacaklarımın onu yeterince resmedeceğini düşünüyordum; ama onun "iyi niyetli bir insan" (bu sözleri İncil'deki anlamına en yakın anlamda kullanıyorum) olarak görülmesini tam olarak sağlayamamaktan korkuyorum. Annem hep bir iyiliğe, hep daha iyiye doğru gitmeye gayret ederdi ve asla kendinden hoşnutluk içinde yan gelip yatamazdı. Alçakgönüllü olmak ona hiç de yetmiyordu; durmadan kendi kusurlarını ve başkalarında yakaladığı kusurları azaltmaya, kendini ve başkalarını düzeltmeye, kendini eğitmeye çalışırdı. Babamın sağlığında bütün bunlar büyük bir aşkın önünde boyun eğiyor, o aşkın içinde eriyordu. Bana olan sevgisi kuşkusuz babama duyduğu sevgiden bir nebzecik daha azdı ama babama karşı gösterdiği bütün o itaati, annem

şimdi benden talep ediyordu. Bu yüzden çatışmalar çıkıyor, sadece babama çektiğime iyice inanmaya başlıyordum; ebeveynlerle olan en derin benzerlikler ancak ileri yaşlarda ortaya çıkıyor.

Bu arada, benim ve kendisinin kültürü konusunda çok dikkatli, müziğe, resme, şiire ve genel olarak kendisini aşan her şeye karşı büyük bir saygıyla dolu olan annem, benimkiyle birlikte kendi zevkini ve değer yargılarını da geliştirmek için elinden geleni yapıyordu. Bir resim sergisine gideceksek–*Le Temps*'da bahsi geçen hiçbir sergiyi kaçırmazdık–, bunu asla bu sergiden bahseden gazetenin bir nüshasını yanımıza almadan, yok yere beğenmek ya da hiç beğenmemek korkusuyla eleştirmenlerin değerlendirmelerini yerinde tekrar okumadan yapmazdık. Konserler konusunda ise, o zamanki programların dar kapsamlı oluşu ve az çok tekdüzeliği hataya pek az yer bırakıyordu; yapılması gereken tek şey, dinlemek, takdir etmek ve alkışlamaktı.

Annem beni hemen her pazar Pasdeloup orkestrasının[1] konserlerine götürürdü; daha sonra, Konservatuvar'a abone olup iki yıl boyunca iki pazarda bir konsere gittik. Bu konserlerin bazılarından çıkarken derinden etkilenmiş olurdum ve henüz bunları anlayacak yaşta olmasam da (annem beni oraya 1879'da götürmeye başladı) duyarlılığımın şekillenmesindeki katkıları hiç de az değildir. O yaşta âdet olduğu üzere, neredeyse hiç ayırt etmeden, neredeyse seçim yapmadan ve hayranlık duymaya karşı olan acil ihtiyacım yüzünden her şeye hayrandım: *Do Minör Senfoni* ve *İskoç Senfonisi*, Ritter'in (ya da Risler) Pasdeloup'da pazardan pazara tekrarladığı Mozart'tan konçertolar süiti ve Félicien David'in, kuşkusuz bugün

1. 1861'de Paris'te Jules Pasdeloup tarafından kurulan orkestra. (Ç.N.)

biraz demode ve derinlikten yoksun bulunacak bu sevimli eserine Pasdeloup ve dinleyicisinin özel düşkünlüğü sayesinde defalarca dinlediğim *Çöl* senfonisi; bu eser beni o zamanlar, Marie'yle Luxembourg Parkı'na yaptığım ilk ziyaretlerim sırasında Tournemine'in bana dünyanın en güzel manzarası gibi gelen o Doğu manzarası gibi büyülerdi: Bu tabloda durgun sulara yansıyan nar çiçeği ve portakal rengi bir günbatımı fonu üzerinde boyunlarını uzatmış develer, hortumlarını uzatmış filler ve çok uzaklarda göğe uzanan minareleriyle bir cami resmedilmekteydi.

Bu ilk "müzik anları"nın anıları ne kadar canlı olursa olsun, içlerinde bir tanesi var ki, onun yanında diğer hepsi solda sıfır kalır: 83'te Rubinstein, Erard salonuna bir dizi konser vermeye gelmişti; programlarda piyano müziği başlangıcından ele alınıp günümüze kadar getiriliyordu. Ben hepsinde bulunamadım, çünkü yer fiyatları *annemin dediği gibi "el yakıyordu"*, sadece üçüne gittim – bu konserlerin anısı bende o kadar pırıl pırıl, o kadar net ki bazen söz konusu olan bizzat Rubinstein'ın anısı mıdır, yoksa sadece, o zamandan beri defalarca okuyup etüt ettiğim parçaların mı, kuşku duyarım. Ama hayır; duyduğum ve gözümün önünde canlanan tam olarak o; ve o parçalardan bazıları: mesela Couperin'den birkaç parça, Beethoven'ın *Do Majör Piyano Sonatı* (op. 53) ve rondo tarzındaki *Mi Minör Piyano Sonatı* (op. 90), Schumann'ın *Peygamber Kuşu*; daha sonra bunları ancak Rubinstein'la kıyaslayarak dinleyebilmişimdir.

Çok büyük bir saygınlığa sahipti. Kimilerinin, oğlu olduğunu söyledikleri (yaşının bu iddiayı inanılır kılıp kılmadığını kontrol edemedim) Beethoven'a benziyordu; elmacık kemikleri çıkık yassı bir yüz, gür saçlar altında yarısı görünen geniş bir alın, fırça gibi kaşlar; dalgın ya da ezici bir bakış; irade sahibi olduğunu gösteren bir çene ve etli dudaklarının ifadesinde hırçın bir yan. İnsanı cezbet-

miyor; hükmü altına alıyordu. Yabani havasıyla sarhoşa benziyordu ve çoğu zaman da öyle olduğu söyleniyordu. Gözlerini kapatıp seyirci yokmuş gibi çalıyordu. Bir parçayı icra etmekten çok, onu arar, keşfeder ve yavaş yavaş besteler gibiydi; ama bunu kesinlikle bir doğaçlama olarak değil, ateşli bir içsel bakışla, hayranlığını da şaşkınlığını da bizzat kendisinin yaşadığı giderek gelişen bir ilhamla yapıyordu sanki.

Gittiğim üç konserden ilki eski müziğe, diğer ikisi Beethoven ve Schumann'a ayrılmıştı. Aynı şekilde gitmek istediğim bir Chopin konseri de oldu ama annem Chopin'in müziğini "muzır" bularak beni götürmeyi reddetti.

Sonraki yıl konserlere fazla gidemedim; daha çok tiyatroya, Odéon'a, Français'ye, en çok da Opéra-Comique'e gittim, orada dönemin köhnemiş repertuvarından verilmek istenen ne varsa hepsini dinledim aşağı yukarı: Grétry, Boieldieu, Hérold, o zamanlar zarafetleri bana büyük keyif verirken, bugün herhalde sıkıntıdan patlarım. Oh! Sorunum bu sevimli ustalarla değil, dramatik müzikle; genel olarak da tiyatroyla. O zamanlar tiyatroya çok mu fazla gittim acaba? Her şey bana öncesi sonrası belli, kurallara uygun, abartılı, yavan gelirdi... Oldu da, yanılıp şaşılıp kendimi gene bir tiyatro salonunda buldum, eğer yanımdaki arkadaşlar beni tutmasa, en azından kabalık etmeden sıvışıp gitmek için birinci perde arasını zor beklerim. Geçenlerde sahne zevkleriyle azıcık barışmam için Vieux-Colombier'ye gitmem, Copeau'nun sanatı ve heyecanı ile topluluğunun neşesini görmem gerekti. Ama yorumları bir yana bırakıyor ve hatıralarıma geri dönüyorum.

İki yıldır yaşıtım bir çocuk bize gelip yaz tatilini benimle birlikte geçiriyordu; bana bu arkadaşı bulmak için çaba gösteren annem, bunda iki açıdan yarar görmekteydi: Ailesinin durumu elvermediği için bütün yaz Paris'te

kalacak bir çocuğa temiz kır havası aldırmak ve beni balık tutmanın fazlasıyla iç dünyaya yönelik keyiflerinden çekip çıkarmak. Armand Bavretel'in işi beni gezdirmekti. Elbette rahip çocuğuydu. İlk yıl Edmond Richard'la geldi; ertesi yıl, evinde yatılı kalmaya başlamış olduğum büyük Richard'la. Armand ince, narin, neredeyse güzel sayılabilecek hatları olan, kırılgan görünüşlü bir çocuktu; cin gibi bakan gözleri ve ürkek haliyle bir sincaba benziyordu; yapı olarak afacandı, ve kendini rahat hissettiği an neşeleniyordu da; ama ilk akşam, La Roque'taki geniş salonda, Anna'nın ve annemin gösterdiği şefkate rağmen kendini yapayalnız hisseden zavallı çocuk hıçkıra hıçkıra ağlamıştı. Ona ben de büyük bir şefkatle yaklaştığım için, bu gözyaşları karşısında şaşırmaktan çok adeta sarsıldım; annemin gösterdiği ilgiye minnettarlık duymuyor gibi geliyordu bana; neredeyse onda minnet duygusu diye bir şeyin olmadığını düşünecektim. O zamanlar zenginliğin çehresinin yoksul biri için nasıl küçük düşürücü olduğunu anlayamazdım; oysa La Roque'taki salon çok da lüks sayılmazdı; ama insan kendini orada sefaletin kışkırtıp ayyuka çıkarttığı o dertler güruhundan uzakta hissediyordu. Armand da ailesinden ilk kez ayrılıyordu ve galiba, alışık olmadığı her şeyden incinen insanlardandı. Neyse ki, ilk akşamın tatsız izlenimleri kısa sürdü; çok geçmeden annemin ve onu daha iyi anlamak için haklı nedenleri olan Anna'nın kendisini sevmesine izin verdi. Bana gelince, bir arkadaşımın olması beni çok mutlu etmişti, böylece olta iğnelerimi bir kenara kaldırdım.

En büyük eğlencemiz, Gustave Aimard'ın maceralarını anlattığı *Trapeurs de l'Arkansas* ("Arkansaslı Tuzak Avcıları") misali kendimizi ormana atmaktı; bilinen yollara burun kıvırıyor, ne sık ağaçlıklar ne de bataklıklar karşısında geri adını atıyor, tersine, sık çalılıklar yüzünden bin bir güçlükle dizlerimizin ve ellerimizin üstünde

emeklemek, hatta yerde yüzükoyun sürünmek zorunda kaldıkça mest oluyorduk, çünkü kestirmeden gitmeyi kalleşlik sayıyorduk.

Pazar öğleden sonralarını Val-Richer'de geçiriyorduk; büyük çiftlikte saklambaç oynardık, ambarlar, depolar ve daha bir sürü yapının arasında oynadığımız için maceradan yana zengin, heyecanlı geçerdi bu oyun. Oraların esrarını çözdükten sonra, Lionel ile kız kardeşi Blandine'in de geldiği La Roque'ta başka yerler aradık; La Cour Vesque çiftliğine (annemle babam Cour l'Evêque derdi) çıkardık, bu yeni dekorun bilinmezliği içinde oyunlar öncekinden de heyecanlı hale gelmişti. Blandine, Armand'la gider, ben Lionel'le kalırdım; taraflardan biri arar, diğer taraf samanların, kuru ot balyalarının, çalı çırpı demetlerinin altına saklanırdı; çatılara tırmanır, daracık yerlerden, zemin kapaklarından ve sıkma makinesinin tepesindeki elmaların boşaltıldığı o tehlikeli delikten geçerdik; aranırken bin bir cambazlık icat ederdik... Ama, kovalamaca ne kadar heyecan verici olsa da, toprağın nimetleriyle temas, hasat yığınlarının arasına dalmalar ve çeşit çeşit kokulara bulanma belki de en gerçek zevkti. Ey kurutulmuş yonca kokusu, domuz ağılının, ahırın, ya da tavlanın kekremsi kokuları, sıkma makinesinden sızan baş döndürücü kokular ve daha uzakta, fıçıların arasında dolaşan ve fıçılardan sızan kokulara belli belirsiz bir küf kokusunun karıştığı o buz gibi hava akımları! Evet, daha sonraları şaraplık üzümlerin sarhoş edici buğusunu da tanıdım, ama şıranın o olgunlaşmamış baygın kokusu yerine, Eski Ahit'te elmalarla canlandırılmak isteyen Şulam kızı[1] gibi havada dolaşan o nefis elma kokusunu içime çekmeyi tercih etmişimdir.

1. Şulam kızı: Eski Ahit'te Hz. Süleyman'ın göz koyduğu siyahi bir kadınla bir çoban arasındaki aşk şarkısı (*Neşideler Neşidesi*). (Ç.N.)

Lionel'le ben ambarın temiz zemini üzerine yumuşak eğimler halinde inen altın sarısı muazzam buğday yığınının karşısında ceketlerimizi çıkarıp atar, sonra gömleklerimizin kollarını sıvayarak kollarımızı omzumuza kadar buğday yığınına daldırır ve açık parmaklarımızın arasından minicik taze tanelerin akışını hissederdik.

Bir gün, her birimizin ayrı ayrı ve gizlice kendine özel bir mekân hazırlaması ve sırayla diğer üçümüzü davet etmesi ve gelenlerin de yanlarında yiyecek bir şeyler getirmesi konusunda anlaştık. Şans bu ya, ilk sıra bana düştü. Kendime ev olarak görünüşü çok güzel, beyaz, pürüzsüz, ama ancak bir sırık yardımıyla ve muazzam bir sıçramayla üstünden aşabildiğim bir ısırgan yığınının arasında kaybolmuş, koca bir kalker blokunu seçtim. Güzel evime "Neden olmasın?" adını verdim. Sonra tahta oturur gibi kaya blokunun üstüne oturup konuklarımı bekledim. Sonunda geldiler; ama beni onlardan ayıran ısırganlardan surları görünce çığlıklar attılar. Kullandığım sırığı, atlamaları için onlara uzattım; ama sırığı kapmalarıyla gülerek son hızla kaçmaları bir oldu,, hem sırığı hem yiyecekleri beraberlerinde götürmüş, beni bu şeytan ininde bir başıma bırakmışlardı, sırıkla hamle yapamayınca ısırganların üzerinden aşmam çok zor oldu.

Armand Bavretel bizimle sadece iki yaz geçirdi. 84 yazında kuzinlerim de gelmediler ya da çok kısa kaldılar, ben de La Roque'ta yalnız kalınca daha çok Lionel'le arkadaşlık ettim. Val-Richer'de ikindi kahvaltısı etmemin uygun görüldüğü pazar günleri açıkça buluşmak bizi kesmediğinden, gerçek âşıklar gibi randevulaşıyor, kalp çarpıntılarıyla ve içimiz titreyerek gizlice randevuya koşuyorduk. Karşılıklı yazdığımız mektupları bırakmak için.

Gizli bir yer ayarladık; nerede ve nasıl buluşacağımızı bildirmek için birbirimize şifreli ve ancak bir şifre anahtarı yardımıyla okunabilecek gizemli, tuhaf mek-

tuplar yolluyorduk. Mektubu kapalı bir kutuya koyup, kutuya da ormanın kenarındaki bir çayırlıkta her ikimizin evine eşit mesafede bulunan yaşlı bir elma ağacının dibindeki yosunların arasına saklıyorduk. Birbirimize olan abartılı duygularımızda kuşkusuz, La Fontaine'in dediği gibi, "azıcık gösteriş" vardı, ama asla ikiyüzlülük yoktu ve birbirimize dostluk yemini ettikten sonra, inanıyorum ki, birbirimize kavuşmak için ateş olsa atlardık. Lionel bu kadar ciddi bir andın bir simgesi olması gerektiğine inandırdı beni; yapma bir filbahri çiçeğini ikiye ayırıp yarısını bana verdi, diğer yarısını da kendi aldı ve muska olarak üzerinde taşıyacağına yemin etti. Ben yarım çiçeğimi işlemeli küçük bir keseye koyup boyun muskası şeklinde boynuma astım ve ilk komünyonuma kadar göğsümde sakladım.

İlişkimiz ne kadar tutku dolu olsa da, araya en küçük bir cinsellik karışmıyordu. Bir kere, Lionel adamakıllı çirkindi; sonra, bir hayli bana has olduğuna inandığım ve çok geçmeden hayatımdaki en büyük sevimsizliklerden biri haline gelecek olan, zekâ ve duyguları birbiriyle harmanlamadaki temel beceriksizliğimi daha o zamandan hissetmeye başlamıştım kuşkusuz. Bu arada, Lionel Guizot'nun torununa layık bir şekilde Corneille'vari duygular sergilemekteydi. Bir gün ayrılış anında kardeşçe sarılmak üzere ona yaklaştığımda, kollarını uzatıp beni itti ve tumturaklı bir tavırla şöyle dedi:

– Hayır; erkekler birbirine sarılmaz!

Beni hayatına ve ailesinin hayat tarzına daha çok sokmak gibi dostça bir derdi vardı. Yetim olduğunu söylemiştim; Val-Richer o zamanlar, iki R. kardeşler iki kız kardeşle evlendiklerinden, aynı zamanda Guizot'nun damadı olan amcasına aitti. Mösyö de R... milletvekiliydi ve eğer Dreyfus olayının başında gösterdiği yegâne cesaretle partisine karşı (sağ cenahtandı yani) oy kullan-

mamış olsaydı, hayatının sonuna kadar da öyle kalırdı. Son derece iyi ve dürüsttü, onda biraz kişilik, cevher ya da, görünüşte küçüklerin her zaman en itaatkâr üyeler olmadığı bu kalabalık aile sofrasında yaşı dolayısıyla değil de başka bir nedenle reislik etmesini sağlayacak bir şeyler eksikti; ama bu iyi adam zaten üstünlüğü altında ezildiği karısının yanında önemli görünebilmek için çok çile çekiyordu. Madam de R... aslında çok sakin, çok yumuşak ve yeterince nazik bir kadındı; ses tonunda ya da hal ve tavırlarında dediğini kabul ettirmeye çalışan hiçbir yan yoktu; ama, yepyeni ya da çok derin şeyler söylemedikçe, asla konuşmak için konuşmaz ve ağzından anlamlı olandan gayrı bir şey çıkmazdı (çocukluk hatıralarıma eklenen daha yakın tarihli hatıralar da var), öyle ki, çok doğal bir hükümranlık gibi herkesin üzerinde kurduğu üstünlük gerçekti. Özelliklerinin Mösyö Guizot'yu hatırlattığını pek sanmıyorum; ama onun sekreterliğini yapmış, düşüncelerine sırdaş olmuştu, bilincinde olduğu bu geçmişin ağırlığıyla saygınlığı artmaktaydı kuşkusuz.

Mösyö de R...'nin yanı sıra, ailedeki herkes az çok politikayla meşguldü. Lionel odasında Orléans dükünün (o zamanlar onun kim olduğunu kesinlikle bilmiyordum) bir fotoğrafı karşısında kendimi keşfetmemi sağlamıştı. Güney Fransa'da bir idare bölgesinde propaganda çalışmaları yapan ağabeyi seçimlerde üst üste kaybetmişti. Postacı Lisieux'den postayı getirirdi, biz tam sofradayken gelirdi; büyüklü küçüklü herkes bir gazete kapardı; yemeğe ara verilir ve misafir olarak ben, masanın etrafında uzun bir süre kimsenin yüzünü göremezdim.

Pazar sabahları M. de R... salonda dua okur, akrabalar, çocuklar ve hizmetkârlar da hazır bulunurdu. Lionel beni zorla yanına oturturdu; ve dua sırasında, biz diz çökmüş durumdayken, elimi kavrar, sanki arkadaşlığımızı Tanrı'ya sunmak ister gibi, avcunda sıkı sıkı tutardı.

Gerçi Lionel her zaman yücelik için can atmazdı. İbadet odasının (buranın salon olduğunu söylemiştim) yanında kütüphane odası vardı; duvarları kitaplarla kaplı, büyük *Ansiklopedi* ile Corneille'in eserlerinin yan yana durduğu, kare planlı geniş bir odaydı burası. *Ansiklopedi* el altında olduğundan, çocuğun merak duygusuna açıktı; Lionel kütüphaneyi boş bulacağını anlar anlamaz içeri dalıp, kendini kaybedercesine *Ansiklopedi*'yi karıştırırdı. Bir madde bir diğerine sürüklerdi; her şey canlılık, hoşluk ve kesinlik içinde sunulmuştu; XVIII. yüzyılın bu pervasız tabu yıkıcıları eğitirken eğlendirmekten, şaşırtmaktan ve oyalamaktan çok iyi anlıyorlardı. Odada dolaşırken, Lionel dirseğiyle beni dürter (pazarları yandaki salonda daima birileri olurdu) ve göz kırparak, dokunma mutluluğuna asla eremediğim malum kitapları işaret ederdi. Kaldı ki, Lionel'inkin den daha hantal ya da daha meşgul bir zihne sahip olduğum olduğum için olacak, böyle şeylere –neden bahsettiğim anlaşılmıştır herhalde– onun kadar meraklı değildim; daha sonra sözlükte bulup ortaya çıkardığı şeyleri bana anlatır, keşiflerini benimle paylaşırken, tahrik olmaktan çok afallamış olarak onu dinlerdim; onu dinlerdim ama hiç soru sormazdım. İmalı laflardan hiçbir şey anlamıyordum ve gene ertesi yıl, Lionel takınmayı pek güzel bildiği o üstün ve her şeyi ben bilirim tavrıyla, ağabeyinin boş duran odasında *Bir Av Köpeğinin Hatıraları* gibi pek manidar bir başlığı olan bir kitap bulduğunu söyleyince, bir sürek avından bahsediliyor sandım.

Bu arada *Ansiklopedi*'deki yenilikler gitgide tükenmekteydi ve Lionel'in ondan öğreneceği hiçbir şeyin kalmadığı gün gelip çattı. Çok tuhaf bir dönüşle, ama bu defa birlikte, çok ciddi şeyler okumaya başladık: Bu, Bossuet oldu, Fénelon oldu, Pascal oldu. "Sonraki yıl" diye diye on altı yaşıma geliyorum. Dini eğitimime hazırlanıyordum

ve kuzinimle aramızda başlayan yazışmalar zihnimin de o yöne kaymasına yol açıyordu. O yıl, yaz bittikten sonra da Lionel'le görüşmeye ara vermedik; Paris'te sırayla birbirimize gidip geliyorduk. Çok yararlı da olsa, hiçbir şey o günlerdeki sohbetlerimiz kadar iddialı olamazdı; yukarıda adları geçen büyük yazarları "incelediğimiz" için kasım kasım kasılıyorduk; felsefi bölümler hakkında birbirimizle yarışırcasına ahkâm kesiyor ve tercihen anlaşılması en güç olanlarını seçiyorduk. *Traités de la Concupiscence* ("Tensel Arzular Üzerine İncelemeler") *De la Connaissance de Dieu et de soi-même* ("Tanrı'yı ve Kendini Tanıma Üzerine") gibi eserleri bir bir devirdik; tumturaklı laflara düşkün olduğumuzdan, kafamız karışmadıkça her şey bize çok yüzeysel geliyordu; bugün görsem yüzümü kızartacak ama, gene de zihnimizi şahlandıran ve en çok da ulaştığımız tatmin bakımından komik olan budalaca değerlendirmeler ve uzun uzun açıklamalar yapıyorduk.

Lionel konusunu bitiriyorum, çünkü güzel arkadaşlığımızın arkası gelmedi ve bu konuya dönmeye fırsatım olmayacak. Birkaç yıl daha görüşmeye devam ettik ama gitgide daha az keyif alır olduk. Zevklerim, fikirlerim ve yazılarım hoşuna gitmiyordu; önce beni düzeltmeye kalktı, sonra da görüşmeyi kesti. Galiba, ancak süratle inişe geçen arkadaşlıklara elverişli düşünce yapısına sahip olanlar soyundandı; demek istediğim, tepeden bakmanın ve himayenin eşlik ettiği arkadaşlıklara. Birbirimize en düşkün olduğumuz günlerde bile bana kendisi gibi doğmadığımı hissettirirdi. Kont Montalembert'le arkadaşı Cornudet'nin yazışmaları o günlerde yayımlanmıştı; La Roque'un salonunda da, Val-Richer'nin salonunda da masanın üstünde bu kitap (84 tarihli yeni baskı) dururdu; Lionel ve ben de kendimizi bu akıma kaptırmıştık ve Montalembert'in büyük adamlık tasladığı bu mektupları okudukça çok heyecanlanıyorduk; Montalembert'in

Cornudet'yle olan dostluğu etkileyiciydi; Lionel bizim arkadaşlığımızın da böyle olduğunu hayal ediyordu; elbette Cornudet ben oluyordum.

Ona bir şey öğretilmesine tahammülsüzlüğü de kuşkusuz bundan ileri geliyordu; o her zaman her şeyi sizden önce bilirdi ve bazen, sizin görüşünüzü, size borçlu olduğunu unutarak kendisininmiş gibi size sunduğu ya da sizden aldığı bilgiyi gururla şişinerek size sattığı olurdu. Ordan burdan topladıklarını kendisininmiş gibi kullanırdı. Musset'yi keşfettiğimiz günlerde sanki kendi düşüncelerinin bir meyvesiymiş gibi büyük bir kibirle söylediği, üstelik de saçma olan bir sözü bir dergide görünce nasıl da eğlenmiştim: "O, yüreğinde güzel bir müzik kutusu olan bir berber çırağıdır." (Sainte-Beuve'ün *Cahiers*'sinde ["Günceler"] Guizot'nun da aynı eğilimde olduğunu okumamış olsaydım, belki de bu kusurdan hiç bahsetmeyecektim.)

– Peki ya Armand?

Birkaç ay boyunca Paris'te seyrek de olsa onu görmeye devam ettim. Ailesiyle merkez halinin karşısında A... Sokağında oturuyordu. Yumuşak huylu ve ağırbaşlı asil bir kadın olan annesi ve iki kız kardeşiyle beraber yaşıyordu; bana göründüğü kadarıyla, bu kız kardeşler arasında epeyce büyük olanı, çok sık rastlandığı üzere en nankör ev işlerini ve her türlü angaryayı üstlenerek, küçük kız kardeşinin karşısında gölgede kalmayı kabullendiği ve sevgi dolu bir fedakârlıkla her şeyden vazgeçtiği için kendini değersizleştirmişti. Aşağı yukarı Armand'la aynı yaşta olan küçüğü sevimliydi; sanki bu kasvetli evde zarafet ve şiiri temsil etme rolünü kabul etmiş gibiydi; herkes tarafından sevildiği hissediliyordu, en çok da Armand tarafından, ama anlatacağım garip bir şekilde. Armand'ın, tıp eğitimini bitirip hastası olacak müşteriler aramaya başlayan bir de ağabeyi vardı; onunla karşı-

laştığımı hiç hatırlamıyorum. Babaları Rahip Bavretel'e gelince, kuşkusuz insan sevgisi onun bütün vaktini alıyordu ve kendisiyle henüz hiç karşılaşmamıştım ki, Madam Bavretel'in Arnand'ın birkaç arkadaşını kahvaltıya davet ettiği bir akşamüzeri, müneccim krallar pastasını paylaştığımız sırada yemek odasında beliriverdi, dehşet bir beliriş. Ah! Aman Tanrım, nasıl da çirkindi! Kısa boylu, kare omuzlu, elleri kolları gorilinkine benzeyen bir adamdı; rahip redingotunun saygınlığı görünüşündeki sakilliği daha da ortaya çıkarıyordu. Ya kafasına ne demeliydi? Tutam tutam birbirine yapışmış, yağ içindeki kır saçları yüzünden redingotunun yakası parlıyordu; patlak gözleri ağır gözkapaklarının altında devrilip duruyordu; burnu biçimsiz bir çıkıntıydı; mor renkli şişkin altdudağı salyalar akıtarak gevşek bir halde aşağı sarkıyordu. Onun ortaya çıkmasıyla birlikte eğlencemiz, bıçak gibi kesildi. Yanımızda sadece birkaç saniye kaldı ve "Güzel güzel eğlenin, yavrularım" ya da "Tanrıya emanet olun" gibisinden anlamsız birkaç laf etti ve konuşmak istediği Madam Bavretel'i de peşinden sürükleyerek dışarı çıktı.

Ertesi yıl, yine aynı koşullarda tam tamına aynı girişi yaptı, aynı cümleyi ya da tam tamına ayni mealde bir cümle söyledi ve tam karısını peşine takıp aynı şekilde dışarı çıkacakken, kadının aklına, o zamana kadar beni sadece isim olarak tanıyan kocasına takdim etmek gibi münasebetsiz bir fikir gelince, rahip beni kendine doğru çekti, ne zulüm! Ve kendimi korumaya kalmadan bana sarılıverdi.

Onu sadece iki defa görmüştüm ama üzerimde bıraktığı izlenim o kadar canlıydı ki, o zamandan beri hayallerimde bir saplantı olarak kalmaya devam etti; hatta yazmayı tasarladığım bir kitabın öyküsüne girmeye bile başladı, içine biraz Bavretel'lerin evinde soluduğum o zifiri atmosferi yayabileceğim bu kitabı yazmayacağım

da henüz belli değildi. Bu evde fakirlik zenginlerin çoğu zaman sandıkları gibi, salt yoksunlukla ilgili bir durum olmaktan çıkıyordu; fakirliğin elle tutulurcasına gerçek, saldırgan olduğunu, dikkat kesilip tetikte beklediğini hissediyordunuz; kalplerde ve zihinlerde korkunç bir şekilde hüküm sürüyor, her yere sızıyor, en gizli ve en yumuşak yerlere dokunuyor ve hayatın hassas dengelerini bozuyordu. O zamanlar, bugün artık gözümde açıklığa kavuşan şeylerin hiçbirini anlayamayacak kadar bilgisizdim; Bavretel'lerdeki birçok anormallik tuhafıma gidiyordu; kuşkusuz bunun da tek nedeni, bu anormalliklerin nereden kaynaklandığını görememem ve ailenin utandığı için gizlemeye büyük özen gösterdiği bu rahatsızlık hissinin her an ve her yerde farkına varamamamdı. Tam olarak şımarık bir çocuk sayılmazdım; bizim kadar varlıklı olmayan arkadaşlarımdan hiçbir konuda daha ayrıcalıklı olmamam konusunda annemin ne kadar titizlendiğini anlatmıştım; ama annem beni alışkanlıklarımdan vazgeçirmeyi, mutluluğumun sihirli çemberini kırmayı asla düşünmemişti. Nasıl bilmeden Fransız ve Protestansam, bilmeden de ayrıcalıklı bir konumdaydım; bunların dışına çıkan her şey bana egzotik görünüyordu. Nasıl ki bizim oturduğumuz evin bir araba kapısının olması şart sa, daha doğrusu, Claire teyzemin dediği gibi, bir araba kapımız olmasını "kendimize borçluysak", aynı şekilde, birinci mevkiinin haricinde asla seyahat etmemeyi de "kendimize borçluyduk"; keza tiyatroda da, kendine saygısı olan insanların balkondan başka bir yerde oturabileceğini aklım almazdı. Böyle yetiştirilmenin beni ne tür tepkilere hazırladığını anlatmak için çok erken; ben henüz, Armand'ı annemin ikinci galeriden iki kişilik yer ayırttığı –çünkü, ilk kez yalnız gitmemize izin vererek bizim yaşımızdaki iki velet için bu yerlerin yeterli olduğunu düşünmüştü– Opéra-Comique'teki bir

matineye götürdüğümde, etrafımı kuşatan insanlar bana aşağı tabakadanmış gibi gelince kendimi her zamankinden fersah fersah yüksek bularak delirdiğim o gündeyim; hemen kontrole koşup bizi yeniden kendi düzeyime kavuşturacak bilet farkı için cebimde ne varsa vermiştim. Şunu da söylemeliyim, Armand'ı ilk defa davet etmişken, ona en iyisini sunamamış olmak da beni üzmüştü.

Her neyse, Madam Bavretel 6 Ocak'ta kutlanan müneccim krallar yortusunda, Armand'ın arkadaşlarını pastadan "kral çekmeye" davet etmişti. Ben bu küçük kutlamaya birkaç kez katılmıştım; ama her yıl gidemiyordum, çünkü kışın o günlerinde biz genellikle ya Rouen'da ya da güneyde olurduk; ama 1891'in hemen başında oraya dönmüş olmalıyım, çünkü Madam Bavretel'in iyi kötü hepsi de ünlü olan diğer gençlere beni çoktan üne kavuşmuş bir yazar gibi takdim ettiğini hatırlıyorum. Elbette bu toplantıların gerisinde küçük kız kardeşin geleceği sorunuyla ilgili kaygılar da yok değildi. Madam Bavretel, bu ünlü gençler arasından belki bir kısmet çıkabileceğini düşünmüştü ve onun üstünü kapatmak ve neredeyse inkâr etmek istediği bu kaygı, müneccim krallar gününü fırsat bilip en patavatsız ve en rahatsızlık verici imalara yeltenen Armand'ın arsızca işe karışmasıyla ayan beyan gün ışığına çıkmıştı; pastayı dilimleyen oydu ve küçük kral figürünün yerini bildiğinden, o parçanın kız kardeşine ya da olası talibe çıkması için ne mümkünse yapıyordu. Başka kız bulunmaması yüzünden, onu kraliçe seçmesi kaçınılmaz olmuştu. Ama o zaman da gelsin alaycı laflar! Şurası açık ki, birkaç yıl sonra kendisini canına kıymaya kadar götürecek o garip hastalık Armand'da daha o zamanlardan vardı. Kız kardeşiyle bu kadar uğraşmasını başka türlü açıklayamıyorum; kızı ağlatmadığı bir an yoktu ve eğer sözler yetmezse, kızın yanına gidip onu hırpalar, çimdiklerdi. Peki o zaman neydi bu? Yoksa

ondan nefret mi ediyordu? Ben tersine ona taptığına ve onun için her şey yüzünden, hatta kendi yaptığı eziyet yüzünden bile acı çektiğine inanıyorum, çünkü asla gaddar olmayan yumuşak huylu biriydi; ama içindeki o karanlık şeytan aşkını habisleştirmekten zevk alıyordu. Armand bizimleyken asabi, şen şakraktı ama kendine karşı, ailesine karşı, sevdiği her şeye karşı takındığı o iğneleyici tavrı onu sefalet üzerine espriler yapmaya itiyordu; lekeler, yırtık ve sökükler, eksik sofra takımları, annesinin saklamak istediği ne varsa ortaya dökerek kadını üzer, bütün davetlileri huzursuz ederdi. Madam Bavretel şaşkına döner, az sadaka çok bela savar kabilinden alttan almaya çalışır, ama özür dilemenin tadını kaçırarak, "Mösyö Gide'in evinde kral pastasını böyle çatlak bir tabakta ikram etmeye kalkışmayacaklarını biliyorum" gibi laflarla durumu mahvederdi; Armand ise, küstahça kahkahalar atarak ya da "Bu tabağa ben ayağımla bastım" veya "O çatlak elini keser, dostum" diye haykırarak bu lafların beceriksizliğini iyice açığa vururdu; haykırışlar asabi bir şekilde çıkardı ağzından, sanki bütün bunları elinde olmadan yapıyormuş gibi bir hali vardı. Armand kaba saba şakalar yapar, anne itiraz eder, kız kardeş ağlar, konuklar hangi deliğe gireceklerini bilemezken, bir de rahibin büyük bir ciddiyetle içeri girip üzerine tüy diktiğini gözünüzün önüne getirin!

Eğitimimin beni sefaletin egzotizmine karşı ne kadar hassaslaştırdığını açıklamıştın ama burada bu egzotizmin içine bilemiyorum nasıl, aklımı karıştıran ve bir süre sonra bana gerçeklik kavramını tamamen kaybettiren asık yüzlü ve rahatsız edici, kibar ve tuhaf bir şeyler de karışıyordu; her şey etrafımda dalgalanmaya, bağılmaya, düşselliğe yuvarlanmaya başlıyordu; sadece mekân, insanlar, sözler değil, bizzat kendim de, uzaktan şiir gibi olduğum ve tınılarıyla beni şaşırtan kendi se-

sim de. Bazen Armand'ın bütün bu tuhaflıklardan habersiz olmadığını, hatta buna katkıda bulunmaya çabaladığını düşünüyordum, çünkü onun bu konsere taşıdığı kulak tırmalayıcı nota çok yerinde ve adeta beklenen bir şeydi; dahası, bizzat Madam Bavretel de "Bütün gazetelerin övgüyle bahsettiği, diksiyonda Konservatuar birincilik ödülü sahibi" Mösyö Dehelly'ye "André Walter'in Defterleri"nin yazarını "Kuşkusuz okumuş olduğunuz şu çok ilginç kitabın yazarı" diyerek takdim eder, her davetliye bu minval üzere yaklaşırken, bu çılgınca ahenk karşısında mest olmuş gibi geliyordu bana; o kadar ki, ben, Dehelly ve diğerleri bizzat kendimizin yarattığı atmosferin zorlamasıyla çok geçmeden gerçekdışı kuklalar gibi konuşmaya, el kol hareketleri yapmaya başlamıştık. Dışarı çıktığımızda, kendimizi yeniden sokakta bulmak bizi çok şaşırtmıştı.

Armand'ı tekrar gördüm... O gün beni ablası karşıladı. Evde yalnızdı. Armand'ı, iki kat yukardaki odasında bulabileceğimi söyledi; çünkü aşağıya inmeyeceğini söylemesini istemişti ablasından. Odasının nerede olduğunu biliyordum ama hiç girmemiştim. Yanılmıyorsam ağabeyinin bir muayenehane açtığı dairenin karşısındaki merdivene açılıyordu doğrudan. Hiç de küçük olmayan, ama eğri büğrü olmuş berbat bir çinko reflektörün soluk yansımalar gönderdiği daracık bir aydınlıktan hava aldığı için çok loş bir odaydı. Armand kıyafetiyle, toplanmamış haldeki yatağına uzanmıştı; gecelik entarisi üzerindeydi; tıraş olmamıştı; kıravatsızdı. Ben girince kalktı, her zaman yapmadığı bir şekilde sarılıp kucakladı. Konuşmamızın başını hatırlamıyorum. Kuşkusuz zihnim onun söylediklerinden çok odasının görünüşüyle meşguldü. Odada gözümü okşayacak en küçük bir eşya bile yoktu; sefalet, çirkinlik, karanlık o kadar boğucuydu ki, fazla uzatmadan benimle dışarı çıkmayı kabul edip etmeyeceğini sordum.

– Ben artık dışarı çıkmıyorum, dedi kesin bir dille.

– Neden?

– Şu halimle çıkamayacağımı pekâlâ görüyorsun.

Israr ettim, bir yakalık takabileceğini ve tıraş olup olmamasına da pek aldırmadığımı söyledim.

– Yıkanmadım da, diye itiraz etti. Sonra, buruk bir sırıtışla, artık yıkanmadığını ve odasının bu yüzden bu kadar pis koktuğunu anlattı; odasından ancak yemek yemek için çıktığını ve yirmi gündür kapı dışarı adım atmadığını söyledi.

– Ne yapıyorsun?

– Hiç.

Yatağının yanındaki masanın bir köşesinde duran birkaç kitabın başlıklarını okumaya çalıştığımı görünce:

– Ne okuduğumu mu öğrenmek istiyorsun? diye sordu.

Uzun zamandan beri başucu kitabı olduğunu bildiğim Voltaire'in *La Pucelle d'Orléans*'ını ("Orléanslı Kız"), Pigault-Lebrun' ün *Le Citateur*'ünü, Paul de Kock'un *Le Cocu*'sünü uzattı. Sonra, tuhaf bir şekilde sır verme isteği kabararak, elinden ancak kötülük geldiği için kapandığını, başkalarına zarar verdiğini, onların kendisinden hoşlanmadığını, onları iğrendirdiğini bildiğini; zaten göründüğü kadar da zeki olmadığını ve sahip olduğu azıcık zekâyı da nasıl kullanacağını bilemediğini anlattı.

Bugün kendi kendime onu o halde terk etmemeliydim diyorum; en azından onunla daha çok konuşmalıydım; şurası açık ki, Arnand'ın hali ve söyledikleri beni o an daha sonraki kadar etkilememişti. Şunu da eklemem lazım: Bana damdan düşer gibi intihar hakkında ne düşündüğümü sorduğunu ve benim de, gözlerinin içine bakarak, bazı hallerde intiharın bana övgüye değer bir şey gibi göründüğünü –o günlerde çok iyi becerdiğim bir damara basma huyuyla– söylediğimi hatırlar gibi oluyo-

rum, ama bütün bunları, o son görüşmeyi kafamın içinde evire çevire ve rahibi de içine koymayı tasarladığım kitap için allaya pullaya sonradan hayal edip etmediğimden emin değilim.

Bundan birkaç yıl sonra (bu arada onunla görüşmez olmuştuk) Armand'ın ölüm haberini aldığımda bunu özellikle tekrar düşündüm. Seyahatteydim ve cenazesine gidemedim. Bir süre sonra zavallı annesini gördüğümde, ona sorular sormaya cesaret edemedim. Armand'ın kendini Seine Nehri'ne attığını dolaylı yoldan öğrendim.

VII

O yılın (1884) başında, başıma olağanüstü bir şey geldi. Yılın ilk günü sabahı, daha önce söylediğim gibi Vaugirard Sokağı'nda oturan Anna'yı kutlayıp kucaklamaya gitmiştim. Daha şimdiden keyfim yerinde, kendimden, havadan ve insanlardan hoşnut, her şeyle ilgili, ufacık bir şeyle neşelenir ve gelecekle dopdolu bir halde geri dönüyordum. Bilmiyorum neden, o gün dönerken, her zamanki yolum olan Saint-Placide Sokağı yerine, sol tarafta ona paralel küçük bir sokağa sapmıştım; eğlence olsun diye, sadece bir değişiklik olsun diye. Vakit öğleye geliyordu; hava açıktı ve neredeyse ortalığı sımsıcak yapan güneş bu dar sokağı uzunlamasına kesiyor, öyle ki bir kaldırım ışık içindeyken, diğeri gölgede kalıyordu.

Yarı yolda güneşten ayrılarak gölgenin keyfini çıkarmak istedim. O kadar neşeliydim ki, gözlerim havada şarkılar söylüyor, hoplayıp zıplıyordum. İşte o an, havada dönüp duran altın renkli küçücük bir şeyin, gölgeyi delen bir parçacık güneş misali, sanki sevincime bir karşılık olarak bana doğru geldiğini gördüm, kanat çırparak bana yaklaştı ve Kutsal Ruh'un güvercini gibi gelip kasketime kondu. Elimi kaldırdım; güzel bir kanarya elimin üzerine çıktı; tıpkı göğsümü doldurduğunu hissettiğim kalbim gibi çarpıntılar içindeydi. Herhalde

taşkın neşem, duyguları gelişmemiş insanlar tarafından anlaşılmasa bile, dışardan belli olmalıydı; birazcık hassas gözler için aynalı kuş tuzağı gibi ışıldamış olmalıydım ve saçtığım ışık bu yaratığı gökten bana doğru çekmişti.

Kanaryayı eve getirdiğim için mest olmuş bir halde koşarak annemin yanına gittim; ama kabıma sığamayışımın, ayaklarımın yerden kesilişinin nedeni daha çok, kuş tarafından ilahi bir şekilde seçildiğimden emin olmanın coşkusuydu. Şimdiden bir çağrı aldığıma inanmak eğilimindeydim; mistik bir çağrı demek istiyorum; artık kendimi bir tür gizli anlaşmaya tabi olmuş gibi hissediyordum ve annemin benim için falanca ya da filanca kariyeri, sözgelimi, benim zevklerimle mükemmel uyuştuğunu düşündüğü Sular ve Ormanlar İdaresi'nde bir kariyeri arzu ettiğini duydukça, onun tasarılarına bir oyuna katılır gibi nezaketen, gönülsüzce katılıyor, ama hayati faydanın başka bir yerde olduğunu da çok iyi biliyordum. Az kalsın anneme şöyle diyecektim: Ben kendim hakkında nasıl karar veririm? Buna hakkım olmadığını bilmiyor musun? Benim seçilmiş biri olduğumu hâlâ anlamadın mı? – Galiba beni bir meslek seçimi konusunda teşvik ettiği bir gün, ağzımdan buna benzer bir şeyler çıktı.

Kanaryayı (dişiydi) geniş bir kafese, La Roque'tan getirdiğim bir saka ailesinin yanına koydum; onlarla çok da iyi anlaştı. Havalara uçuyordum. Ama en şaşırtıcı olanını henüz anlatmadım: Bundan birkaç gün sonra bir sabah, o sırada Mösyö Richard'ın oturduğu Batignolles'e giderken, tam Saint-Germain Bulvarı'nı karşıdan karşıya geçmeye hazırlandığım sırada, yolun ortasına doğru yanlamasına inen... –hayal mi görüyordum?– bir kanarya daha görmez miyim! Kuşa doğru koştum; ama kuşkusuz aynı kafesten kaçan, ama ötekinden daha yabani olan bu kuş benden kaçıp daha uzağa konuyordu, düzgün bir uçuş değildi bu,

o ana kadar tutsak olup da özgürce uçmaktan sersemleyen bir kuş gibi kısa mesafelerle, yere çok yakın uçuyordu. Bir süre onu kovaladım; tramvay hattı boyunca üç defa benden kaçtı ama sonunda kasketimi üzerine kapamayı başardım. İki ray arasındaydım o sırada, bir tramvayın ikimizi birden ezmesine ramak kalmıştı.

Bu av yüzünden derse geç kalmıştım; sevinçten deliye dönmüş bir halde, havalara uçarak, elimde tuttuğum kanaryamla öğretmenime koştum. Mösyö Richard'ı kibarca oyalamak hiç de zor değildi ve ders saati kuşumu Commaille Sokağı'na götürebileceğim geçici küçük bir kafes aramakla geçti. Dişi kanaryama tam da bir erkek arıyorken, onun gene gökten düştüğünü görmek, işte bu bir mucizeydi. Böyle hikmet dolu maceraların bana nasip olması karşısında, bizzat kendim gerçekleştireceğim kahramanlıkların bana hissettireceğinden çok daha delice bir gurura kapılıyordum. Kuşkusuz ben seçilmiş biriydim. Artık İlyas Peygamber gibi, hep gözlerim havada, kıvancımı ve nimetimi göklerden bekleyerek yürüyordum.

Kanaryalar kuluçkaya yattılar ve birkaç hafta sonra, kafesin genişliğine rağmen, yavrularım itişip kakışmaya başladı. Kuzenim Edouard'ın evci günü olan pazarları hepsini odama salıyorduk; neşe içine uçuşuyorlar, her yana pisliyorlar, başımıza, mobilyaların tepelerine, gerilmiş iplerin üstüne, Boulogne ormanından ya da Meudon ormanından getirilerek çekmecelerin arasına sıkıştırılan, yatay olarak anahtar deliklerine sokulan, dik olarak saksıların içine saplanan dallara konuyorlardı. Zemin katta, ustalıkla üst üste yığılmış bir halı yığının arasında da bir beyaz fare ailesi cirit atmaktaydı. Bir tek akvaryumum kusur kalmıştı.

Çeşitli nedenler Richard'ları Paris'e geri getirmişti: Passy semtinde kiraların artması; küçük Blaise'in öğrenimine başlayabileceği bir lisenin yakınında olma arzusu;

bu lisenin öğrencilerine ek ders verme umudu. Diğer yandan, Madam Bertrand'ın kızının yanına yerleşme kararı almasının bütçede kuşkusuz büyük bir gedik açmış olduğunu da eklemek lazım. Bir de, pansiyoner kalan iki İngiliz genç hanım boğazın karşı yakasına geri dönmüştü. Edmond Richard tekrar Buéret'ye gitmişti. Artık ben de geceleri Mösyö Richard'ın evinde kalmıyordum; her sabah saat 9'a doğru onun evine gidiyor; öğlen yemeğini orada yiyip akşam yemeği için Commaille Sokağı'na geri dönüyordum. O yıl okullar açılınca bir kez daha Alsace Okulu'nu denemiş ve birkaç ay direnmiştim; ama beterin beteri baş ağrıları yüzünden bir kez daha engellenmiştim ve diğer yönteme dönmek şart olmuştu, şu yuları fazla sıkı tutmayan, hoşgörülü, gevşek eğitime yani. Avareliğe yatkın oluşu yüzünden Mösyö Richard bu iş için biçilmiş kaftandı. Ne çok defa ders yerine gezmelere çıkmışızdır! Güneşten gayretimiz mi tükendi, çığlığı basıyorduk: Bu güzel havada tıkılı kalmak günahtır!

Önceleri sokak sokak dolaşıp düşünüyor; gözlem yapıyor, fikir yürütüyorduk; ama sonraki yıl gezintilerimiz bir amaca kavuştu: Bilmiyorum hangi nedenle, Mösyö Richard yeniden taşınmayı kafasına koymuştu; oturduğu ev kesinlikle işini görmüyordu; daha iyi bir yer bulmak lazımdı... Bunun üzerine, biz de ihtiyaç gerekçesiyle olduğu kadar da eğlence olsun diye ev ilanlarını takip edip "kiralık" ne kadar yer varsa gidip gördük.

Lüks binalarda, izbe evlerde ne katlar tırmandık! Ava tercihen sabahları çıkıyorduk. Çoğu zaman barınak boş olmuyor, içinde oturanları sabahın köründe gafil avlıyorduk. Bu keşif gezileri bana bir sürü roman okusam öğrenemeyeceğim kadar çok şey öğretti. Condorcet Lisesi'nin, Saint-Lazare Garı'nın ve "Avrupa" mahallesi denen yerin civarında ava çıkıyorduk; ara sıra kaldırdığımız avı varın artık siz düşünün. Mösyö Richard da

eğleniyordu; ayıp olmasın diye içeri benden önce girme nezaketini gösteriyor ve kimi zaman hemen bana dönüp bağırıyordu: "Gelmeyin!" Ama gene de pek çok şey görme fırsatını buldum ve ziyaret ettiğimiz bu evlerin bazılarından ağzım bir karış açık çıktığım oldu. Bu dolaylı hayat dersi benden farklı yapıdaki biri için bir hayli tehlikeli olabilirdi; arsa aldığım keyif beni bozmuyor, sadece zihnimi kamçılıyordu; hatta görebildiğim kadarıyla ahlak düşüklüğüne karşı daha çok bir tür reddediş geliştiriyor, içgüdüsel olarak içten içe isyan duyuyordum. Ve belki de fazlasıyla pespaye bir macera, Mösyö Richard'ı bu ziyaretlerin münasebetsizliği konusunda aydınlattı sonunda: Bu işe bir son verdi. Tabii kendine uygun bir ev bulmuş da olabilir. Her halükârda, biz ev aramayı kestik.

Dersler dışında çok okuyordum. Amiel'in *Günce*si'nin ortalığı kasıp kavurduğu günlerdi; bu kitabı bana Mösyö Richard tavsiye etmiş, içinden uzun bölümler okumuştu; orada kendi kararsızlıklarının, hayal kırıklıklarının, şüphelerinin hoşgörülü bir yansımasını buluyor, bunları bir çeşit mazeret, hatta onaylanma gibi görüyordu; bana gelince, vesveseleri, kararsızlıkları ve laf kalabalığı bugün tüylerimi diken diken eden bu yapmacıklı ahlak anlayışının muğlak çekiciliğine kapılmadan edemiyordum. Hem sonra, Mösyö Richard'a ayak uydurmak da vardı işin içinde; ona duyduğum sempati yüzünden kitabı beğeniyor, daha doğrusu, çoğu zaman olduğu üzere, anlamadığımı düşünmesini istemiyordum; her halükârda duyduğum hayranlık son derece içtendi.

Richard'ların sofrasında iki pansiyoner otururdu; biri benden büyük, diğeri bir iki yaş daha küçüktü. Büyük olanı, Adrien Giffard, annesi babası ölmüş bir yetimdi, ne kız kardeşi vardı ne de erkek, anası babası belli olmayan bir çocuktu adeta; ne gibi maceralardan sonra Mösyö Richard'ın evine geldiğini pek bilmiyorum. Hayatta an-

cak bir figüran olarak ve sayıyı artırmak için yer alır gibi görünen, ikinci plandaki insanlardan biriydi. Ne kötü ne iyi, ne neşeli ne üzgündü, dikkatini hiçbir konuya bütünüyle veremezdi. Mösyö Richard'la La Roque'a gelişi tam da Armand'ın artık gelmez olduğu yıla rastlamıştı. İlk zamanlar, anneme olan saygısından dolayı rahat rahat sigara içemediği için çok keyifsizdi; bu yüzden neredeyse hasta oldu; durumun anlaşılmasıyla, önüne istediği kadar tütün koyuldu ve o da sigaranın birini yakıp birini söndürmeye başladı.

Ben piyanoda çalışırken, yaklaşır, kulağını aletin ahşap kısmına dayar ve ben gam çalıştığım sürece sonsuz mutluluğa benzer bir halde öylece kalırdı; bir parçaya başlar başlamaz da hemen giderdi. Derdi ki:

– Ben müziği sevmiyorum; sizin yaptığınız alıştırmalar hoşuma gidiyor.

Kendisi ise pazardan alınma bir flütle denemeler yapardı.

Annemden korkuyordu. Sanırım, onun gözünde annem başını döndüren bir uygarlık aşamasını temsil ediyordu. Günün birinde, bir gezinti sırasında bir çitten atlarken (çünkü biraz lapacıydı) arkasına takılan bir böğürtlen dalı pantolonunu yırttı. Bu halde annemin karşısına çıkma düşüncesi onu o kadar dehşete düşürdü ki, kaçtı ve iki gün –nerede yattığını, ne yiyip içtiğini bilemediğimiz iki gün– ortalarda görünmedi.

– Dönmemin nedeni, diye açıklamıştı bana daha sonra, tütün. Yoksa başka her şeyden vazgeçebilirim.

Bernard Tissaudier fırça gibi kısacık kesilmiş siyah saçları olan, renkli, açık sözlü, neşeli, koca bir oğlandı; son derece sağduyulu, sohbet etmeyi seven ve kendisine oldukça büyük bir sempati beslediğim biriydi. Akşamları, ikimizin de yarım pansiyoner olduğu Mösyö

Richard'ın evinden çıktığımızda, yolun bir kısmını gevezelik ederek birlikte yürümekten hoşlanırdık; en sevdiğimiz konulardan biri çocuk eğitimiydi. Richard'ların çocuklarını acınacak bir tarzda yetiştirdikleri konusunda mükemmelen anlaşıyorduk ve kuramlar deryası üzerinde birlikte yol alıyorduk – çünkü o sırada, doğuştan gelen özelliklerin sonradan edinilenlere ne kadar baskın geldiğini ve dokusuna göre sert ya da gevşek duran kumaşın bütün o aprelerin, kolaların, ütüleme ve plilerin arasından doğal haliyle kendini nasıl gösterdiğini henüz bilmiyordum. Eğitim üzerine bir makale yazmayı tasarlıyor ve Bernard'a ithaf edeceğime söz veriyordum.

Adrien Giffard, Lakanal'in derslerini takip ediyordu. Bernard Tissaudier Condorcet Lisesi'ne gidiyordu. Bir akşam *Temps*'da bir makale okuyan annem bir çığlık atarak soru sorar bir tonda şöyle dedi:

– Arkadaşın Tissaudier'nin lise çıkışında en azından Le Havre pasajından geçmediğini umarım. (Bilmeyenler için söylemek lazım, söz konusu pasaj liseden iki adım ötededir.)

Arkadaşım Tissaudier'nin hangi yoldan geçtiğini asla dert etmediğim için, soru cevapsız kaldı. Annem tekrar söze başladı:

– Söyle, oradan geçmesin.

Annemin sesi ciddiydi ve kaşları tıpkı fırtınalı bir günde Le Havre-Honfleur arasında yaptığımız gemi yolculuğunda kaptanın çatıldığını hatırladığım kaşları gibi çatılmıştı.

– Neden?

– Çünkü gazetede Le Havre pasajına son derece berbat insanların girip çıktığını okudum.

Daha fazla konuşmadı ama bu bilmece gibi sözler benim aklımı bulandırmıştı. "Berbat insanların girip çık-

tığı" sözünden annemin ne demek istediğini aşağı yukarı anlıyordum ama hiçbir edep ve yasa fikrinin gem vuramadığı hayal gücümde Le Havre pasajı (oraya hiç gitmemiştim) bir anda bana bir ahlaksızlık yuvası, bir cehennem, arın namusun katledildiği bir Roncevaux[1] gibi göründü. Hafif meşrep kadınların evlerine yaptığım keşif seferlerime rağmen, on beş yaşımda fuhuş çevreleri konusunda inanılmaz derecede cahil kalmıştım; bu konuda hayal ettiklerimin gerçek hayatta hiçbir temeli yoktu; hayallerimi ahlaksızlıkla, müstehcenlikle, hoş şeylerle ve tiksintiyle –daha önce sözünü ettiğim içgüdüsel ayıplama yüzünden, özellikle de tiksintiyle– süsleyip şişiriyordum; mesela zavallı Tissaudier'nin bir sefahat âleminde yosmalar tarafından parçalandığını görüyordum. Mösyö Richard'ın evinde o öylesine sakin, öylesine neşeli ve sade, al yanaklı tombul oğlana bakıp bunları düşündükçe, kalbim sıkışıyordu... Odada Adrien Giffard, o ve ben yalnızdık, ödevlerimizi yapıyorduk. Sonunda dayanamadım ve kaygıyla boğulan bir sesle sordum:

– Bernard, sen lise çıkışında Le Havre pasajından geçmiyorsun, değil mi?

Önce ne evet dedi, ne hayır; ama soruma, beklenmedik sorgulayışım yüzünden çok doğal olan başka bir soruyla karşılık verdi:

– Neden soruyorsun bunu? dedi gözlerini kocaman açarak.

Birden yüreğimi küçük Raoul'ün ölümündeki gibi ya da kendimi herkesten kopmuş, dışlanmış hissettiğim

1. Roncevaux, İber Yarımadası'na geçişte Charlemagne ordusunun artçı kuvvetlerine kumanda eden Roland'ın Basklılar (Chanson de Roland'da Müşrikler) tarafından pusuya düşürülüp bozguna uğratıldığı boğaz (778). (Ç.N.)

günkü gibi muazzam, dinsel, paniğe benzer bir şey kapladı; hıçkırıklarla sarsıla sarsıla arkadaşımın dizlerine kapanıverdim:

– Bernard! Oh! Sana yalvarıyorum: Sakın oraya gitme.

Sözlerimdeki vurgu, hummalı halim, gözyaşlarım bir delininki gibiydi. Adrien sandalyesini geri çekerken gözleri yuvalarında ürküntüyle dönüyordu. Ama benim gibi püriten bir eğitim almış olan Bernard Tissaudier, kaygımın doğası hakkında bir an bile yanılmadı; en doğal ve en uygun tarzla beni sakinleştirdi:

– Yani sence ben bu mesleği tanımıyor muyum? dedi.

Yemin ederim, böyle söyledi.

Heyecanım anında sönüverdi. Bu işler hakkında benim kadar ya da bana kıyasla çok şey bildiğini hemen anladım; onun bu konuya doğrudan, sağlam ve hatta azıcık alayla karışık bakışı benim dengesizce paniğe kapılmamdan çok daha sağlıklıydı; ama beni şaşırtan, tam da buydu ya: Benim bir ejdarha haline getirdiğim "şeye" soğukkanlılıkla ve dehşetten ürpermeden de bakılabileceğiydi. "Meslek" kelimesi, o ana kadar ancak çirkinliğin ve şiirselliğin dokunaklı bir karışımı olarak gördüğüm şeye pratik ve bayağı bir anlam katarak kulağımda korkunç bir şekilde yankılanıyordu; sanırım, fuhuşun para meselesiyle bir ilgisi olabileceği ya da şehvet karşılığında para ödenebileceği asla aklıma gelmemişti; belki de (çünkü her şeye rağmen birkaç şey okumuştum ve kendimi çok da saf göstermek istemem) benden daha küçük, hatta demeliyim ki daha yumuşak huylu birinin bunları bilmesi beni afallatmış olmalıydı. Sadece bunları bilmekle bile saflık lekelenmiş gibi geliyordu bana. Buna bir de, belki içimi ne kadar titrettiğinin farkında olmadığım

bir sevgi, kardeşçe bir koruma ihtiyacı ve onu bozulmuş görmenin üzüntüsü de karışıyordu...

Bu arada, ben Tissaudier'nin verdiği karşılık üzerine donakalmış ve kendi gülünçlüğümden başka bir şey hissetmezken, o omzuma vurdu ve çok rahatlatıcı, kocaman samimi bir gülüşle:

– Benim için korkmana gerek yok, haydi ama! diye devam etti, her şeyi yerli yerine oturtan bir tazda.

Gözyaşları ve hıçkırıkların eşlik ettiği, *yaşamış* ve anlatmış olduğum o ilk üç sahnede beni bile çok şaşırtan bu derin boğulma hissini elimden geldiğince tarif ettim. Gene de buna benzer bir şey yaşamayanlar için tamamen anlaşılmaz olarak kalmasından korkarım. O zamandan beri bu tuhaf alamet nöbetleri seyrekleşmek bir yana iyice yer etti ama daha ılımlı hale geldi, dizginlendi, deyim yerindeyse ehlileşti, tıpkı cinine alışan Sokrates[1] gibi ben de artık dehşete kapılmamayı öğrendim. Şarap içmeden sarhoş olmanın çoşkulu ruh halinden başka bir şey olmadığını ve bu taşkınlıkla sarsıldığım o mutlu anın Dionysos'un beni ziyaret ettiği an olduğunu çabuk anladım. Heyhat! Tanrı'yı tanıyanlar için, onun görünmez olduğu o çöküntü dönemleri ne kadar kasvetli ve umutsuzdur!

Tumturaklı çıkışım Bernard Tissotier'yi pek az etkilemişken, verdiği cevabın güler yüzlü saflığı karşısında ben nasıl da bocalamıştım! Galiba bu konuşmanın ardından, ya da hemen sonra sokaktaki bazı manzaralara dikkat etmeye başladım. Démarest teyzem Saint-Germain Bulvarı'nda, aşağı yukarı Cluny tiyatrosunun karşısında, daha doğrusu Collège de France'a çıkan yokuşun karşısında oturuyordu, dördüncü kattaki dairesinin

1 Sokrates'in kendini bildiğinden beri duyduğu, ona bağlı olan, hayatına yön veren, önünden gidip onu aydınlatan, aklı karıştığında ona yol gösteren, karşılıklı konuşma yoluyla felsefe yapmayı esinlendiren ses. (Ç.N.)

balkonundan Collège de France'ın cephesi görünürdü. Doğrusu ya, evin araba kapısı vardı; ama nasıl olmuştu da zevk sahibi ve ilkeleri olan teyzem bu mahalleyi seçmişti? Saint-Michel Bulvarı'yla Mauber Meydanı arasında hava kararırken kaldırımlarda pazarlıklar başlıyordu. Albert annemi uyarmıştı:

– Teyze, demişti benim yanımda, akşam yemeğine bize geldiğinizde (on beş günde bir gidiyorduk onlara) bu koca oğlan sizinle dönse, sanırım daha iyi olur. Bir de dönüşte, tramvay durağına kadar şosenin ortasından yürürseniz iyi yaparsınız.

Tam olarak anlamış mıydım bilemiyorum. Annemi bindirdiğim tramvaydan önce gitmeyi gurur meselesi yaparak Bac Sokağı'ndan teyzemin evine kadar hiç durmadan koşmayı âdet edinmiştim, ama bu alışkanlığımın tersine bir akşam, –bir bahar akşamıydı– annem öğleden sonrayı ablasında geçirdiğinden ve ben de her zamankinden daha erken çıktığımdan, yavaş yavaş yürüyerek bu taptaze ılık havanın keyfini çıkarıyordum. Neredeyse varmıştım ki, tam geçeceğim yerde saçlarını salmış, karar veremiyormuş gibi bir o yana bir bu giden bazı kadınların tuhaf halini fark ettim. Tissaudier'nin kullandığı "meslek" kelimesi zihnimde yankılandı; şimşek gibi bir an, kadınların yanından geçmemek için kaldırımdan ayrılsam mı diye tereddüt ettim; ama içimde bir şey neredeyse her zaman korkuya galip gelir: Ödlek görünme korkusudur bu; böylece yürümeye devam ettim. Birden, daha önce farkına varmadığım ya da bir kapıdan fırlamış olan, bu kadınlardan biri bana doğru geldi ve yolumu keserek yüzüme dikkatle bakmaya başladı. Ani bir dönüş yapmak zorunda kaldım ve adımlarım nasıl da sarsak ve telaşlıydı! Bunun üzerine, daha önce şarkı söyleyen kadın hem paylayan, hem alaycı, hem de yaltaklanan ve neşeli bir sesle bağırdı:

– Korkacak ne var, yakışıklı yavrum benim!

Yüzüme dalga dalga kan hücum etti. Paçayı ucuz kurtarmışçasına heyecanlanmıştım.

Müşteri arayışındaki bu kadınlar yıllar sonra bile bende hâlâ, insanların yüzüne kezzap atan kadınlar kadar dehşet uyandırıyordu. Aldığım püriten eğitim yapımda var olan ve benim hiçbir kötülük görmediğim çekingenliğimi alabildiğine artırmaktaydı. Karşı cinse olan meraksızlığım had safhadaydı; kadınlığın bütün sırrını tek bir hareketle keşfedebilecek olsam bile, bu hareketi hiç yapmadım; tiksintilerime ayıplama adını vermek ve irkilişimi erdem saymak gibi bir avuntuya kaptırmıştım kendimi; içine kapanık, huzursuz bir halde yaşıyordum ve kendime bir direnme ideali yaratmıştım; teslim olursam, kötü alışkanlıklarıma teslim oluyordum, dışarının tahrikleri ilgimi çekmiyordu. Üstelik insan o yaşta ve bu meseleler konusunda kendini nasıl da alabildiğine kandırır! Şeytana inanma noktasına geldiğim bazı günler, o kutsal isyanlarımı, soylu diklenişlerimi düşündüğümde, karanlıkta öteki'nin güldüğünü ve ellerini ovuşturduğunu görür gibi oluyorum. Ama önceden hissedebilir miydim ki hangi göller?.. Bundan söz etmenin yeri değil.

Dairemizi anlatırken, kütüphaneyi bir yana bıraktım. Çünkü babam öldüğünden beri annem oraya girmeme izin vermiyordu. Oda kilitleniyordu; ve dairenin en arka tarafında bulunmasına rağmen, bana sanki evin merkeziymiş gibi geliyor; düşüncelerim, emellerim, arzularım hep onun etrafında dönüyordu. Orası annemin zihninde, ölünün aziz hatırasının soluk alıp verdiği bir tür tapınaktı; kuşkusuz, hemencecik babamın yerini almamı yakışıksız buluyordu; bu arada, kendi gözümde bana ne kadar önemli olduğumu hissettirebilecek ne varsa mümkün mertebe benden uzak tuttuğuna da

inanıyorum; kısacası, diyeceğim o ki, çocuk kitaplarıyla uzaktan yakından ilgisi bulunmayan bu kitapları susamışlığımın hizmetine sunmak ona pek de ihtiyatlı gelmiyordu. Gene de on altı yaşıma gelirken, Albert benim için araya girdi; tartışmalarından bir iki kelime yakaladım; annem bağırıyordu:

– Kütüphaneyi yağmalayacak.

Albert, okumaya olan merakımın cesaretlendirilmeyi hak ettiğini söyleyip tatlılıkla itiraz ediyordu.

– Koridordaki ve kendi odasındaki kitaplar ona epeyi bir süre yeter. Bekleyelim, hepsini okusun bir; diye karşı çıkıyordu annem.

– Kütüphanedekilere bir yasak meyve çekiciliği kazandırmaktan korkmuyor musunuz?

Annem, "Bu hesaba göre, hiçbir şeyin hiçbir zaman yasaklanmaması gerekir" diyerek itiraz ediyordu. Bir süre böyle çırpındı durdu, sonunda ona kafa tutan Albert olduğunda neredeyse her zaman yaptığı gibi pes etti; çünkü ona karşı büyük bir sevgi, büyük bir takdir hissi besliyordu, çünkü annemin indinde sağduyu daima kazanırdı.

Doğrusunu söylemek gerekirse, hayır, yasaklama bu odanın çekiciliğine hiçbir şey katmıyordu; belki fazladan birazcık gizem. Ben hemen isyan eden tiplerden değilimdir; tersine, itaat etmek, kurallara uymak, razı olmak daima hoşuma gitmiştir, dahası, gizli saklı yapılan şeylere karşı özellikle tiksinti duyarım; sonraları ve ne yazık ki sıklıkla bir şeyleri örtbas etme durumunda kaldığım olduysa da, bu aldatmacayı, günü gelince her şeyi gün ışığına çıkarma konusundaki hiç eksilmeyen umudumu, hatta kararlılığımı içinde barındıran geçici bir korunma gibi kabul ettim. Bugün bu anıları yazmamın nedeni de bu değil mi?.. Bir zamanlar okuduğum kitaplara gelince, annemden gizli yaptığım okumalardan bir tekinin bile aklımda kalmadığını söyleyebilirim; onu kandırmamayı

onur meselesi yapmıştım. Kütüphanedeki kitaplarda bu kadar özel olan ne vardı? Bir kere, görünüşleri çok güzeldi. Sonra, odamda ve koridorda hemen hemen sadece tarih, yorum ve eleştiri kitapları varken, babamın kütüphanesinde tam da bu eleştiri kitaplarında sözü geçen yazarları keşfediyordum.

Albert tarafından hemen hemen ikna edilen annem gene de bir anda teslim olmadı: Bir ara yol buldu. Odaya girmeme izin vardı, ama o da yanımda olacaktı, hoşuma giden ve onun okumama izin vereceği kitabı seçecektim ama onunla birlikte yüksek sesle okuyacaktım. Seçtiğim ilk kitap Gautier'nin bütün şiirlerinin birinci cildi oldu.

Anneme seve seve kitap okuyordum ama onun beğendiği kitaplar, belli bir okuma zevki oluşturma endişesi yüzünden, kendi kişisel yargısına güvensizliği yüzünden, bambaşka türden kitaplar oluyordu. Bunlar Paul Albert'in sığ ve sıkıcı incelemeleriydi; bunlar günde bir bölüm okuyarak arka arkaya beş cildini tamamladığımız Saint-Marc-Girardin'in *Cours de littérature dramatique*'i ("Tiyatro Edebiyat Dersleri") idi. Bu çeşit beslenmelerin beni okumaktan soğutmuş olmamasını sevinçle karşılıyorum. Ama hayır; tersine bunlardan zevk alıyordum *ve öyle acil bir susamışlık* içindeydim ki, tercihen kitapların en eğitime dayalı olanına, en özlüsüne, en çetrefiline gidiyordum. Bugün annemin, eleştiri eserlerine o kadar değer vermekte hiç de haksız olmadığını düşünüyorum; *onun batası bunları daha iyi seçememekti; ama* onu bilgilendirecek kimse de yoktu. Hem sonra! Sainte-Beuve'ün *Yeni Pazartesi Konuşmaları*'nı Taine'in *İngiliz Edebiyat Tarihi*'ni hemen okumuş olsam, ilerde yararlanacağını gibi *yararlanabilir miydim onlardan? Önemli* olan zihnimi meşgul etmekti.

Annemin beni tercihan ya da en azından eşit derecede tarih kitaplarına yönlendirmemiş olması sizi şaşır-

tıyorsa, aklımın almadığı bir şey varsa, o da tarihti diye cevap vereceğim. Bu açıklamam gereken bir sakatlık. İyi bir öğretmen olayların gerisindeki karakterlerin oynadığı oyunları göstermesini bilseydi, belki ilgimi uyandırabilirdi; ama bahtıma, tarih öğretmenlerim hep kendini bir şey sanan ukalalar oldu. O zamandan beri binlerce defa doğamı zorlamak istedim ve kendimi elimden geldiği kadar bu konuya verdim; ama beynim ayak diredi ve en parlak hikâyelerden bir teki bile aklımda kalmadı – olayların dışında, bir kenarında yer alanlar ve bir ahlakçının bunlardan çıkarabileceği sonuçlar dışında. Lise birinci sınıfı bitirdiğimde, Schopenhauer'in tarihçinin zihniyle şairin zihni arasındaki farkı kurmaya çalıştığı sayfaları nasıl da minnetle okudum: "İşte bu yüzden tarihten hiçbir şey anlamıyorum!" diyordum kendi kendime büyük bir zevkle: "Çünkü ben bir şairim. İstediğim şey şair olmak! Ben şairim!"

Was sich nie und nirgends hat begeben
Das allein veraltet nie.[1]

Ve onun Aristoteles'ten alıntıladığı şu cümleyi tekrarlıyordum: "Tarihten daha önemli olan şey felsefe, tarihten daha güzel olan şeyse şiirdir." Ama Gautier okumalarıma geri dönüyorum.

İşte bir akşam annemin odasındayım, özellikle şairlere ayrılmış, camekânlı küçük bir kitaplıktan almama izin verdiği kitapla yanına oturmuşum. Ve yüksek sesle *Albertus*'ü okumaya başlıyorum. *Albertus* ya da *L'Ame et le péché*... ("Ruh ve Günah") O dönemde Gautier'nin adı hâlâ nasıl da bir saygınlık halesiyle çevriliydi! Sonra, o pervasız altbaşlık da ilgimi çekmişti: Teolojik Şiir.

1. Asla ve hiçbir yerde var olmamış olan / Bir tek o asla eskimez. (Ç.N.)

Gautier, o günlerde pek çok okullu gibi benim için de kalıplaşmış olanı küçümsemeyi, özgürlüğü, kuralları aşmayı temsil ediyordu. Ve tabii, onu seçmemde bir nevi meydan okuma da vardı. Annem bana eşlik etmek mi istiyordu: ilk pes edenin kim olacağını görecektik. –Ama en çok da kendime karşı bir meydan okumaydı bu; tıpkı birkaç ay önce kendimi zorlayıp, büyük bir gerginlik ve güvensizlikle Saint-Placide Sokağı'ndaki şifalı otlar satan leş gibi dükkâna girerek; şarkı sözlerine varıncaya kadar ne ararsan satan adamdan Ah! ne de güzel kokarmış, Alexandrine! sözlerinin geçtiği en aptal ve en müptezel şarkıyı satın almam gibi. Neden mi? Oh! Söyleyeyim size: Sadece meydan okumak için; çünkü aslında, hiçbir istek duymuyordum. Evet, kendimi zorlama ihtiyacıyla ve bir gece önce, dükkânın önünden geçerken kendi kendime, " İşte bunu yapmaya asla cesaret edemezsin" dediğim için. Bunu yapmıştım.

Geniş koltuklardan birine gömülmüş, kanaviçesini işleyen anneme bakmadan okuyordum. Çok neşeli başlamıştım, ama ilerledikçe sesim donuklaşıyor, bu arada metin de daha bir müstehcenleşiyordu. Bu "gotik" şiirde Albertus'ü cezbetmek için en körpe kızlardan birinin kılığına giren bir büyücü kadın konu edilir: sonu gelmeyen tasvirler için bahane... Annemin iğneyi batırıp çıkaran eli gitgide asabileşmeye başlamıştı; bir yandan okumaya devam ederken, gözüm hareketlerindeki fevriliğe takılıyordu. Şu kıtaya gelmiştim:

... Hatun o kadar güzeldi ki,
Lanetlenebilirdi cennetteki bir aziz uğruna onun.
Ah! Ne hoş bir manzara bu!! Alabaldığına mahcup
ve kıpkırmızı...

– Şu kitabı bana versene biraz, dedi annem, birden

okumamı keserek ve ben de derin bir oh çektim. Ona baktım: Kitabı lambaya yaklaştırdı ve dudaklarını kısıp, kapalı bir celsede açık saçık bir ifadeyi dinleyen bir yargıcın çatık kaşlı bakışıyla, arkadan gelen kıtaları gözden geçirdi. Ben bekliyordum. Sayfayı çevirdi; sonra, tereddüt ederek, kaldığımız yere döndü; sonra baştan başlayarak tekrar çevirdi ve kitabı bana geri verirken okuyacağım yeri gösterdi:

– Evet... Haydi:

Koca bir saraya bedeldi.

dedi, sansürlenen –ve ancak çok sonra okuyup tam bir hayal kırıklığına uğradığım– kıtaları ona göre en iyi özetleyebilecek dizeyi okuyarak.

Bu sıkıntılı ve komik deneme çok şükür ki bir daha tekrarlanmadı. Birkaç hafta boyunca kütüphaneye bakmaktan kaçındım ve sonunda annem girmeme izin verdiğinde, artık bana eşlik etmekten hiç bahsetmedi.

Babamın kütüphanesinin büyük bir bölümü Yunanca ve Latince kitaplardan oluşuyordu, bir de, söylemeye bile gerek yok, elbette hukuk kitaplarından; ancak şeref mevkii hukuk kitaplarına ait değildi. Bu mevki büyük Glasgow baskısından Euripides'e, Lucretius'a, Aiskhylos'a, Tacitus'a, Heyne'nin güzel Vergilius'una ve içli şiirler yazan üç Latin ozanına ayrılmıştı. Bu seçimde, babamın tercihlerinin etkisinden çok, bu kitapların cilt ve boylarının belli ölçüde birbirine uydurulması endişesini görmek gerektiğini sanıyorum. Çoğu beyaz parşömenle kaplı bu kitaplar bütünün koyu ve parlak ciltleri arasında sertlik yaratmadan öne çıkıyordu. Kunt kitaplığın derinliği, biraz daha yüksek ikinci bir kitap sırası oluşturulmasına olanak vermişti; ve bir Horatius ile bir Thukydides arasında, küçük formatlı o nefis Lefèvre baskısından Yu-

nan lirikleri koleksiyonunun, Burmann'ın Ovidius'larının fildişi rengi önünde ve gene parşömen kaplı yedi ciltlik bir Titus-Livius'un önünde lacivert maroken ciltleriyle sergilediği mütevazılığı görmek kadar nefis bir şey olamazdı. Mobilyanın orta kısmında, Vergilius'ların altında içine çeşitli albümlerin konduğu bir dolap vardı; dolapla silme çıkıntısı arasındaki küçük çekme tahta, rahle işini görüyor, okuduğunuz kitabı koymanıza ya da ayakta okumanıza olanak veriyordu; dolabın her iki yanındaki alçak raflar ağır *in-folio*'ları taşıyordu: *Yunan Antolojisi*, bir Plutharkos, bir Platon, Iustinianus'un *Digesta*'sı. Ama bu güzel kitaplar benim için ne kadar çekici olursa olsun, camekânlı küçük kitaplıktakiler çok daha ağır basıyordu.

Orada sadece Fransızca kitaplar ve neredeyse sadece şairler vardı... Uzun zamandan beri, dolaşmaya çıktığımda Hugo'nun ilk derlemelerinden birini yanıma almayı âdet edinmiştim, anneme ait olan ve sanırım ona da Anna'nın verdiği şirin küçük bir baskıydı bu; *Voix intérieures*'den, ("Gönülden Sesler") *Chants du crépuscule*'den ("Şafak Türküleri") ve *Feuilles d'automne*'dan ("Sonbahar Yaprakları") ezberlediğim ve bıkıp usanmadan tekrarladığım pek çok şiiri yakında Emmanuèle'e de okumaya söz veriyordum kendi kendime. O dönemde şiire karşı tutku dolu bir ilgim vardı; şiiri hayatın en güzel şeyi ve varacağı son nokta olarak görürdüm. Güzel bir düzyazının kıyas kabul etmez üstünlüğünü ve bu üstünlüğün nadide bir şey olduğunu anlayana kadar çok zaman geçti – bunu çok çabuk anlamanın iyi bir şey olmadığına inanıyorum zaten. O yaşlarda doğal olduğundan, o zamanlar sanatla şiiri karıştırırdım; ruhumu kafiyelerin ve bu kafiyelerin zorunlu geri dönüşüp tekrarlarına bırakmıştım; içiminde bu kafiyelerin havalanmak isteyen bir çift kanadın ahenkle çırpınışı gibi açıldığını hisseder, erinçle dolardım. Gene de camekânlı kitaplıkta yaptığım en heye-

can verici keşif, galiba Heinrich Heine'nin şiirleri oldu. (Çevirisinden bahsediyorum.) Şüphesiz ölçü ve kafiye kullanılmaması heyecanın büyüsüne yanıltıcı bir çağrı da katmaktaydı, çünkü bu şiirlerde benim hoşuma giden bir başka şey de, öncelikle bunları taklit edebileceğime kendimi inandırmış olmamdı.

Kendimi on altı yaşımın o bahar mevsimi, açık duran küçük kitaplığın önündeki Etrüsk desenli halının üzerine uzanmış, yüreğimin verimli baharını, Heinrich Heine'i titreyerek keşfederken, onunla tanışırken ve çağrısına cevap verirken görüyorum. Ama bir okuma hakkında ne anlatılabilir? – Bu benim hikâyemin ve bütün anıların kaçınılmaz kusurudur; en göze çarpanı anlatırsınız; en önemli olan, sınırları belirlenmeden, atlanıp geçilir. Ben o zamana kadar önemsiz olaylar üzerinde durmaktan zevk alırdım; ama şimdi hayata doğuyordum.

Önceki yıl görülmemiş sıklıkla nüksederek, derslerimi, en azından takip ettiğim dersleri yüzüstü bırakmama yol açan baş ağrıları artık seyrekleşmişti. Kuşkusuz eğitimi anneme artık pek ciddi gelmeyen Mösyö Richard'ı bırakmıştım; annem beni o yıl Chevreuse Sokağı'nda, dönmemden umut kesilmeyen Alsace Okulu'nun hemen yanındaki Keller pansiyonuna teslim etti.

Keller pansiyonundaki öğrenci sayısı çok yüksek olsa da, ben lise derslerine devam etmeyen tek öğrenciydim. Sabah akşam tam da pansiyonun boşaldığı saatlerde gidiyordum. O saatlerde boş sınıflarda büyük bir sessizlik hüküm sürer ve ben derslerimi kâh bir sınıfta kâh ötekinde; tercihen de çalışmaya daha elverişli, kara tahtayla ilişkilerin sıklaştığı, aynı zamanda etüt hocalarının sırdaşlığına da elverişli, küçücük bir sınıfta yapardım. Ben her zaman sırlara bayılmışımdır; kulağımın onları dinlemek için biçilmiş kaftan olmasıyla böbürlenirdim ve gururumu bu kadar okşayan başka bir şey yoktu. Genelde,

karşınızdakinin yüreğine ağırlık yapan şeyleri anlatma ihtiyacını duyduğunu ve içini döktüğü kulağın gerçekten bunları dinleyecek nitelikte olup olmadığını hiç dert etmediğini anlamam uzun zaman aldı.

Mösyö de Bouvy de acılarını bana anlatırdı. Pansiyonda etüt hocası olan Mösyö de Bouvy içini çekmeden tek bir cümleye başlamazdı. Gür sakallı, kara kıllı, lapacı bir adamdı. Onunla ne çalıştığımı hatırlamıyorum; herhalde çok şey de öğrenmiyordum, çünkü, daha dersin başında Mösyö de Bouvy'nin bakışları sönüverirdi; iç çekişleri arttıkça artar, çok geçmeden cümlesi bu iç çekişlere yetişemez olurdu. Ben derslerimi çalışırken, o düşünceli düşünceli başını sallar, peş peşe şikâyet dolu "of"lar mırıldanır, sonra aniden çalışmamı bölerek şöyle derdi:

– Bu gece de eve girmeme izin vermedi.

Mösyö de Bouvy'nin acıları evlilik hayatına ilişkindi.

– Ne! diye haykırırdım, korkarım, acımaktan çok eğlenerek: Gene merdivende mi yattınız?

– Of of! Siz de bunu tahammül edilmez buluyorsunuz.

Boşluğa bakıyordu. Sanırım, artık beni görmüyor ve konuştuğu kişinin bir çocuk olduğunu unutuyordu.

– En fenası da, diye devam ediyordu, durumu anlamayan öteki kiracıların maskarası oldum.

– Kapıyı zorlayamaz mısınız peki?

– Bunu yaparsam, beni dövüyor. Kendinizi benim yerime koyun bir.

– Sizin yerinizde olsam, ben de onu döverdim.

Derin derin iç çekiyor, gözlerini bön bön tavana dikiyor ve bir hikmet yumurtlarcasına:

– Bir kadın dövülmez, diyor ve sakalının arasından ekliyordu: Hele yalnız değilse!..

Çok geçmeden Mösyö de Bouvy'nin yerine, meyha-

ne ve batakhane kokan, pis, kara cahil, alkolik; ama hiç olmazsa sırlarını anlatmayan Mösyö Daniel geldi; onun da yerini artık hatırlamadığım bir başkası aldı.

Birbirini izleyen bu etüt hocalarının cehaleti ve bayağılığı, gerçekten haslet sahibi bir insan olan ve pansiyonu ilk zamanlardaki büyük ve sanırım tamamen hak edilmiş itibarına yakışır bir şekilde tutmak için çırpınan Mösyö Keller'i çok üzüyordu. Bir süre sonra, Mösyö Simonnet tarafından verilen matematik hariç, bütün derslerimi yalnız ondan alma şansını elde ettim; her ikisi de mükemmel öğretmenlerdi, çocuğun zihnini yormak bir yana, onu özgürleştirmek için büyük çaba harcayan ve bu uğurda yıpranan şu doğuştan öğretmenlerden; öyle ki bu öğretmenler öğrenciyle ilişkilerinde Vaftizci Yahya'nın kelamını uygulamaya koyar gibidirler... "Ona büyümek, bana da küçülmek gerektir" – ikisi de beni o kadar şevke getirmişlerdi ki, on sekiz aydan biraz fazla bir sürede eğitimsiz geçen yıllarımı telafi etmiş ve 1887 Ekim'inde lise birinci sınıf için Alsace Okulu'na dönerek uzun zamandır görmediğim arkadaşlarıma kavuşmuştum.[1]

1. Galiba gene hata yaptığımı sanıyorum, çünkü eski arkadaşlarım benden bir yıl ilerde olduklarından, ben ancak bir alt sınıftakilerle buluşabilmiştim. (Yazarın notu)

VIII

Bende neşe daima baskın gelir; bu yüzden de gelişlerim gidişlerimden daima daha samimidir. Ayrılış anında sevinçli olduğunu göstermek hiç hoş kaçmaz. Keller pansiyonundan ayrılacağım için çok sevinçliydim, ama çok sevdiğim Mösyö Jacob'u üzerim korkusuyla bunu pek de belli etmek istemiyordum. Öğretmenim Mösyö Keller'e böyle ön adıyla hitap ederdik; daha doğrusu, pansiyonun kurucusu ve müdürü olan yaşlı babasına saygısından kendisine böyle denilmesini istiyordu. Tıpkı Dickens'ın *Büyük Umutlar* romanındaki Wemmick gibi, Mösyö Jacob'un da büyüklerine –çünkü annesi de hâlâ hayattaydı–, ama özellikle yaşlı babasına karşı neredeyse dini ve onu adeta felce uğratan derin bir saygısı vardı. Kendisi de çoktan olgunluk çağına gelmiş olmasına rağmen, düşüncelerini, tasarılarını, hayatını, ancak resmî törenler gibi vesilerle ortaya çıkması yüzünden öğrencilerin çok az tanıdıkları ama otoritesinin ağırlığını bütün bir kurumun üstünde hissettiren bu *Aged*'a göre şekillendiriyordu; Mösyö Jacob, ikinci katta İhtiyar'ın kapandığı odadan aşağı inerken (kutsal tabletlerle dağdan inen Musa misali), bu otorite iyice içine işlemiş oluyordu. Yalnız başıma asla cesaret edemeyeceğim için bir iki defa annemle girmeme izin verilen çok kutsal bir

mekândı bu (*Aged*'in gerçekten yaşadığına tanıklık edebilirim). Bizi fırın gibi küçük bir odaya aldılar, bütün gün yandaki pencereden avluda dolaşan öğrencileri seyrettiği, yeşil kumaşla kaplı geniş bir koltukta oturan yaşlı adam, önce bizi karşılamak üzere ayağa kalkamadığı için özür diledi. Sağ dirseğini yanlamasına üstü evrakla kaplı akaju bir yazı masasının üstüne dayamıştı; sol tarafındaki küçük yuvarlak sehpanın üstünde kocaman bir Kitabı Mukaddes ve nezlesi hiç geçmediğinden, tükürük hokkası olarak kullandığı mavi bir çanak fark ettim. Çok uzun boylu olmasına rağmen, yılların ağırlığı belini bükememişti. Bakışları dik, sesi sertti ve Mösyö Jacob'un pansiyonun geri kalanına ilettiği emirlerini doğruca Tanrı'dan aldığı anlaşılıyor ya da hissediliyordu.

Bu dünyadan ilk ayrılan olmaya karar veren Madam Keller'e gelince, onu büyükannemden sonra görebildiğim en buruşuk yaratık olarak hatırlıyorum. Büyükannemden daha ufak tefekki ama kırışıklıkları gene de onunkinden biraz daha azdı.

Mösyö Jacob'un kendisi de evliydi ve aşağı yukarı benim yaşlarımda, pansiyonun hayhuyu içinde kaybolan ve kendileriyle ancak kopuk ilişkilerim olan üç çocuğu vardı. Mösyö Jacob ters bir adam görüntüsü vermek ve iyi tarafını öğrencilerinden saklamak için boşuna gayret ederdi; çünkü özünde çok yumuşak biriydi: aslında daha çok babacan demeliyim – bu kelime bana göre içinde niyet açısından çocuksu bir şeyler barındırır. Neşeli bir insandı ama pek esprili olmadığı için, genellikle nükte yerine cinaslara başvurur; önemli olan tek şey keyifli olduğunu göstermekmiş gibi ve başındaki dertler daha iyisini bulmasına engel olduğundan, bıkıp usanmadan hep aynı cinasları tekrarlardı. Mesela, Vergilius'u çevirirken, işi biraz aceleye getirip yanlışlar yaptığımda şunu duymam kaçınılmaz olurdu: "Acele etmeyelim, ecele gitmeyelim";

ve oldu da, bir hata mı yaptı, hemen haykırırdı: "Pardon, beyefendi! hatalı olan benim." Ah, harika adam! İsviçre böyle insanların vatanı. Töpffer de onların yazarı.

Pazar sabahları, Mösyö Hollard ve Mösyö de Pressensé'nin sırayla vaaz verdikleri Madame Sokağı'ndaki ayinde armonyum çalardı; neredeyse Rahip Bavretel kadar çirkin, yaşlı bir vaiz olan Mösyö de Pressensé *Temps* redaktörünün babasıydı, oldukça iyi bir hatip olsa da temcit pilavı gibi aynı şeyleri tekrarlardı, müzmin nezleden mustarip olduğu için de en dokunaklı olabilecek vaazları kimi zaman güme giderdi. Mösyö Jacob ilahilerden önce, ruhunun saflığını dile getirdiği basit prelüdlerle doğaçlamalar yapardı; ezgi konusunda hayal gücünden tamamen yoksun olan ben, onun bu verimliliği karşısında hayranlık duyardım.

Her neyse, Alsace Okulu'na gideceğim için Keller pansiyonundan ayrılmak zorunda kalınca, Mösyö Jacob'a emeklerini minnetle andığımı göstermenin ince bir yolunu aradım. Elbette onu görmeye devam edebilirdim, pansiyon Alsace Okulu yolu üzerinde olduğundan zaman zaman onu ziyaret edebilirdim ama ona söyleyecek hiçbir şey bulamazdım; hem böylesi bana yetmiyordu. Bu saçma incelik -daha doğrusu, beni incelik konusunda titizlenmeye zorlayan, kâh gereksiz vesveselerle beni kıvrandıran, kâh ilgili kişilere karşı akıl almaz nezaket gösterilerinde bulunmamı tavsiye eden, inceliğimi ispatlama ihtiyacı- haftada bir defa Keller'lerde yemek yeme fikrini doğurdu. Bunun içinde, çok bayılmasam da yatılı okul yemeğinden tatma isteği de vardı. Çarşambaları öğlen yemeğini pansiyonda yemem konusunda anlaşmaya varıldı. Dana eti günüydü bu. Ben öteki öğrencilerin arasına oturtulacağımı sanıyordum; ama Mösyö Jacob bana önemli bir konuk muamelesi yaptı, onun beni içine soktuğu bu ayrıcalıklı konum kadar rahatsız edici bir şey

olamazdı. Baş köşede Mösyö ve Madam Keller'in oturduğu masanın diğer ucunda on beş kadar öğrenci yemek yiyordu. Mösyö Jacob'un yanına oturmuştum, diğer öğrencilerle aramda kocaman bir boşluk bulunduğundan, baş köşeyi onunla birlikte paylaşıyor gibiydim. En fenası da, Keller'lerin oğullarının bile, ailelerinden uzakta, sınıfın geri kalanıyla bir arada oturmalarıydı. Topluluğa ayak uydurmaya çalıştığım her seferinde başıma geldiği üzere, beni yola sokmak için gösterilen bu çaba beni başkalarından daha da farklı kılmaktan başka işe yaramadı.

Artık her şeye karşı duyduğum o aşırı ilgi özellikle Emmanuèle'in her yerde benimle birlikte olmasından ileri geliyordu. Keşfedip de hemen onunla paylaşmak istemediğim tek bir şey yoktu ve sevincim ancak onunla paylaşırsam tam oluyordu. Okuduğum kitaplarda hayranlığımızı, şaşkınlığımızı, aşkımızı hak ettiğini düşündüğüm her cümlenin kenar boşluğuna onun adının baş harflerini yazıyordum. Onsuz hayat benim için artık bir hiçti ve her yerde benimle birlikte olmasını istiyordum, tıpkı yazları La Roque'ta onu koruluğa sürüklediğim –ev halkı uykudayken çıkardık– sabah gezintilerdeki gibi. Otlar çiyden ağırlaşmış, hava serin olurdu; şafak pembeliği çoktan solmuşken, güneşin eğik ışınları nefis bir tazelikle bize gülümserdi. El ele ilerlerdik ya da patika fazla darsa ben birkaç adım önden giderdim. Hiçbir tanrıyı, av hayvanlarını, sincapları, tavşanları, karacaları, o saatin masumiyetine güvenerek koşup eğlenen, silkinip uyuşukluğundan sıyrılan, insanlar uyanmadan ve gün uyku sersemliğini üzerinden atmadan önce gündelik cennet bahçesine hayatiyet kazandıran hiçbir canlıyı ürkütmemek için sessiz ve ağır adımlarla yürürdük. Tam bir büyülenme... dilerim ölüm anında hatıran karanlığı yener! Gün ortasının kızgın sıcağında ruhum kaç defa çiylerinle serinlemiştir...

Birbirimizden ayrı düştüğümüzde mektuplaşıyorduk. Aramızda devamlı bir yazışma başlamıştı... Geçenlerde mektuplarımı tekrar okumak istedim; ama onlardaki havayı tahammül edilmez, kendimi de iğrenç buldum. Bugün kendimi, ancak basit varlıkların doğallıkla doğal olabileceklerine inandırmaya çalışıyorum. Bense bir yığın eğri arasından kendi doğrumu bulup çıkarmak durumundaydım; henüz içinde yol aldığım dolaşıklığın bilincinde değildim; kalemimin takıldığını hissediyor ama neye takıldığını pek bilemiyordum; henüz bu dolaşıklığı çözmeyi beceremediğim için de, kesip atıyordum.

Düşüncelerimde çok büyük etkisi olacak olan Eski Yunanlıları keşfetmeye de o sıralar başladım. Leconte de Lisle'in o günlerde çok konuşulan ve bana (sanırım) Lucille yengemin verdiği çevirileri yeni çıkmıştı. Bu çevirilerde keskin doruklar, sarsıcı bir parıltı ve beni mest etmeye çok uygun egzotik tınılar vardı; hatta bu çeviriler sertlikleri ve okuyucudan daha dikkatli bir ilgi isteyip konuya yabancı olana bazen itici gelen görünürdeki küçük zorluklar yüzünden takdir topluyordu. Ben bunlarda Olympos'u, insanın acısını ve tanrıların güler yüzlü sertliğini seyrediyordum; mitolojiyi öğreniyordum; Güzellik'i kucaklıyor, ateşler içindeki kalbime bastırıyordum.

Kız arkadaşım da *İlyada*'yı ve tragedyaları okumaktaydı; onun *hayranlığı benimkini iyice coşturuyor*, onunkiyle birleştiriyordu; paskalyadaki komünyon töreninde bile bundan daha fazla bütünleşme yaşadığımızdan kuşkuluyum. Tuhaf şey! Bu güzelim pagan ateşi ben tam da Hıristiyanlığa adım atmaya hazırlanırken tutuşmuştu. Bugün bakınca, ikisinin birbirini pek de engellememiş olmasına şaşıyorum; son kertede bu durum benim çok ılımlı bir Hıristiyan adayı olmamla açıklanabilirdi; ama hayır! inancımın ne kadar kuvvetli olduğunu ve bu

inancı nasıl en uç noktalara götürdüğümü birazdan anlatacağım. Aslında, kalplerimizdeki tapınak, doğu tarafındaki kapıları ardına kadar açık olan ve ışığın, müziğin ve kokuların ilahi bir biçimde içeriye dolmasına izin veren camiler gibiydi. Bir şeyleri dışlamak bize inanca ihanet gibi gelirdi; güzel olan ne varsa içimizde kabul görürdü.

Komünyon törenim için beni hazırlayan Rahip Couve kuşkusuz dünyanın en saygıdeğer adamıydı; ama, Tanrım! Dersleri nasıl da sıkıcıydı! Bende en küçük bir iz bile bırakmamış kızlı erkekli on kişi kadardık. Ders Saint-Michel Bulvarı'nda Luxembourg Parkı karşısında oturan Mösyö Couve'un yemek odasında yapılıyordu. Büyük oval masanın etrafına oturuyorduk ve bir önceki derste Mösyö Couve'un işaret ettiği Kitabı Mukaddes ayetlerinin okunmasından sonra, bir dua ile başlayıp bir dua ile biten derse geçiyorduk. İlk yıl kutsal kitabın tahliliyle geçmişti; ve bütün bu yıl boyunca, bir sonraki yıl derslerin canlanacağı umuduyla bekledim; ama Mösyö Couve, sanırım kendi katı ilkelerinin bir parçası olan o asık yüzlü duygusuzluğu dogmaların incelenmesine ve Hıristiyan öğretisinin tarihi açıdan değerlendirilmesine de taşıyordu. Ve bizler onun o tekdüze sesinin akıp gittiği bütün bir ders boyunca, bir dahaki toplantıda sunmamız gereken özet için hababam not tutardık. Sıkıcı derslerden sonra daha da sıkıcı ödevler. Mösyö Couve'un ruhu gibi dümdüz ve sert sesinde dahi bir kuralcılık vardı; içimi titreten endişeli heyecanı hiçbir şey onun bu soğuk yaklaşımı kadar söndüremezdi. Aslında çok yumuşak kalpli biriydi ama bu özelliği burada kendini göstermiyordu... Ne büyük yeis! Çünkü ben kutsal gizemlere Eleusis'e[1] yaklaşır gibi yaklaşmaktaydım. Nasıl

1. Eski Yunanistan'da dini gizemlerin törenlerle açıklandığı kent. (Ç.N.)

de içim titreyerek sorular sorardım! Ve aldığım tek cevap peygamberlerin sayısı ve Aziz Pavlos'un yolculuğu boyunca geçtiği yerler olurdu. Müthiş bir hayal kırıklığı içindeydim; ve sorularım hâlâ cevapsız kaldığından, kendi kendime bana öğretilen dinin, yani Protestanlığın, benim çağrılarıma cevap verecek din olup olmadığını sorgulama noktasına gelmiştim; Katolikliği birazcık tanımak isterdim; çünkü sonuçta bu dini kuşatan sanatın her türlüsüne karşı daima duyarlı olmuştum ve Bossuet, Fénelon ya da Pascal'ı okurken yaşadığım soluk kesici heyecanı Mösyö Couve'un derslerinde hiçbir şekilde bulamamıştım.

Bu konuyu bizzat Mösyö Couve'a açma saflığında bulundum; özel görüşmemizde, *Tanrı*'yı arayışımda kalbimin hangi kiliseye yaklaştığından emin olmadığımı söyleyecek kadar ileri gittim... Bu mükemmel adam Katolik öğretisinin son derece dürüst bir şekilde ele alındığı bir kitap verdi bana; söylemeye bile gerek yok, elbette bu Katolikliğe bir övgü değildi; ama yergiden de çok uzaktı; yani beni soğutmak için bundan daha uygun bir şey bulunamazdı. Kitap bir mahkeme tutanağı kadar sade, Mösyö Couve'un dersleri kadar iç karartıcıydı; o kadar ki, ya tıpkı orada olduğu gibi burada da susuzluğumla baş başa kalacağımı ya da susuzluğumu kendi kendime gidermem gerektiğini düşündüm; ki bunu da çılgınca yaptım. Yani, Kitabı Mukaddes'i o zamana kadar hiç göstermediğim bir titizlikle okumaya başladım. Kitabı Mukaddes'i iştahla, yalayıp yutarcasına ama yöntemli bir biçimde okudum. En baştan başladım, sonra okumaya devam ettim, ama aynı anda birçok bölümü ele aldım. Her akşam annemin odasında ve onun yanında tarihler bölümünden bir ya da birkaç bap, şiirlerden bir ya da birkaç bap, peygamberlerden bir ya da birkaç bap okuyordum. Böyle yaparak, çok geçmeden bütün

Kitabı Mukaddes'i baştan sona öğrendim; sonra, daha yavaş ama yatışmamış bir iştahla bölüm bölüm tekrar okumaya başladım. Eski Ahit metnini dindarca bir saygıyla okuyordum ama duyduğum heyecan kuşkusuz sadece dini bir heyecan değildi, tıpkı *İlyada* ya da *Oresteia*'nın bana hissettirdiklerinin sadece edebiyatla sınırlı kalmaması gibi. Daha doğrusu, sanat ve din içimde dindarca bir tapınışla kucaklaşıyor, bense onların tam anlamıyla kaynaşmasında kendimden geçişlerin en mükemmelini tadıyordum.

Ama İncil... Ah! İşte nihayet aşkın nedenini, insanı sarışını, sonsuz tüketişini bulmuştum. Burada duyduğum his Emmanuèle'e karşı duyduğum hissi anlamamı sağlıyor, onu güçlendiriyordu; Emmanuèle'e duyduğum histen hiçbir farkı yoktu; sanki düpedüz onu derinleştiriyor ve yüreğimde ona gerçek yerini veriyordu. Kitabı Mukaddes'i ancak akşamları kana kana içebiliyordum; ama İncil'i sabahları daha büyük bir içtenlikle elime alıyor, gün boyunca da ara sıra tekrar bakıyordum. Yeni Ahit'i cebimde taşıyor, yanından hiç ayırmıyordum; her an çıkarıp bakıyordum, hem sadece yalnız kaldığım zamanlar değil, beni alaya alabilecek ve alaylarından en korktuğum insanların yanında bile: mesela tıpkı bir rahip gibi tramvayda; mahcubiyetimi ve kızaran yüzümü arkadaşlarımın takılmaları arasında Tanrı'ya sunarak, Keller pansiyonunda ya da daha sonra Alsace Okulu'nda teneffüslerde. İlk komünyon törenim alışkanlıklarımı pek değiştirmedi; şaraplı ekmek ayini bana ne yeni bir coşku tattırdı, ne de zaten içimde var olan coşkuyu hissedilir derecede artırdı; tersine, o günü kuşatmasından memnuniyet duyulan, benimi gözümde ise o günün kutsallığını neredeyse kirleten şaşaa ve törensellikten rahatsız bile oldum. Ama o günden önce bir isteksizlik yaşamadığım gibi, sonrasında da inancımda bir tavsama yaşamadım;

tam tersine, dini heyecanım komünyondan sonra daha da arttı ve ertesi yıl doruk noktasına ulaştı.

O dönemde, aylarca bir melek saflığında kaldım, sanırım azizleri saran duygunun aynısıydı bu. Yaz mevsimindeydik. Olağanüstü bir lütufla, ancak gerçek anlamda yarar sağlayabileceğim derslere, yani az sayıda birkaç derse girme izni kopardığımdan, neredeyse okula hiç gitmez olmuştum. Kendime bir zaman çizelgesi hazırlamıştım ve buna sıkı sıkıya uyuyordum, çünkü çizelgenin katılığında büyük bir doyum buluyor, ondan asla sapmamaktan gurur duyuyordum. Şafakla birlikte kalkıyor, akşamdan doldurduğum küvetteki buz gibi suya dalıyordum; sonra, ders çalışmaya başlamadan önce, Kitabı Mukaddes'ten birkaç ayet okuyordum, daha doğrusu akşam o günkü içedönüşümü beslemeye uygun görüp işaretlediklerimi tekrar okuyordum; ardından dua ediyordum. Duam, Tanrı'ya daha iyi nüfuz etmek isteyen ruhun hissedilebilir bir atılımı gibiydi; ve bu atılımı her saat tekrarlıyordum; dersimi yarıda kesiyor ve onu yeniden bir adak olarak sunmadan dersin konusunu asla değiştirmiyordum. Çile çekmek için bir tahtanın üzerinde yatıyordum; gece yarısı uyanıyor, artık çile çekmek amacıyla değil de, içime sığmayan sevinç yüzünden gene diz çöküyordum. O an bana mutluluğun zirvesine ulaşmışım gibi geliyordu.

Daha ne ekleyeyim?.. Ah! Bu ışık saçan hatıranın ateşini söndürmek isterdim! Bu türden hikâyelerin tuzağı da bu işte: En önemsiz ve boş olaylar bütün alana tecavüz edip, anlatılabilecek her şeyin yerini alıyor. Heyhat! burada ne anlatmalı? Yüreğimi böylesine kabartan şey üç kelimeyle anlatılabilir; bense onu boş yere şişirip uzatıyorum. Ey ışıklarla dolu yürek! Ey bu ışıkların tenimin diğer tarafına yansıtacağı gölgelere aldırmayan yürek! Kuzinime olan aşkım, belki de tanrısallığa benzerliğiyle, onun yokluğunu kolayca kabulleniyordu. Bir

kişiliğin en çarpıcı özellikleri, bunların bilincine varılmadan önce şekillenir ve ortaya çıkar. Ama ben, içimde şekillenen şeyin anlamını henüz kavrayabilir miydim?..

Gene de, akşam teneffüsünde Pierre Louis'nin[1] elimde yakaladığı kitap İncil değil, Heinrich Heine'nin artık kendi metninden okuduğum *Şarkılar Kitabı*'ydı. Fransızca kompozisyon dersinden çıkmıştık. Lise birinci sınıfta yeniden buluştuğumuz Pierre Louis derslere hiç ara vermeden devam etmişti. Sadece parlak bir öğrenci olmakla kalmıyordu; içinde bir tür deha yatıyor ve yaptığı her şeyi çok büyük bir zarafetle yapıyordu. Her yeni Fransızca sınavında, birincilik hiç tartışmasız onundu; ardından gelenlerden açık ara öndeydi. Öğretmenimiz Dietz, öteki sınıf öğretmenlerinin de defalarca ilan ettiği şeyi eğlenceli bir sesle ilan ederdi: "Birinci, Louis." Kimse onun yerini almaya cesaret edemez, bunu aklından bile geçiremezdi; kuşkusuz ben de diğerlerinden farksızdım – çünkü yıllardır tek başıma çalışmaya alışık olduğumdan, asabiydim ve yirmi beş sınıf arkadaşımın varlığıyla gayrete gelmekten çok, bundan rahatsız oluyordum. Ve birden, sanırım pek dikkat etmediğim halde, o kompozisyon dersinde:

– *Birinci, Gide, diye söze başladı Dietz, sıralamayı okurken.*

Bunu bir meydan okuma gibi yüksek sesle, kürsüye koca bir yumruk indirerek ve gözlüklerinin üstünden çepeçevre sınıfı tarayarak, bastıramadığı muzip bir tebessümle söyledi. Dietz sınıfının karşısında, klavyesinin önündeki orgcu gibiydi; bu maestro bizden canının istediği gibi , bizim bile beklemediğimiz, hiç ummadığınız sesler çıkarırdı. Bazen, virtüözlerde görüldüğü gibi, bu

1. İleride eserlerine imzayı Pierre Louys olarak atacak. (Fransız editörün notu)

seslerle fazla eğlendiği de söylenebilirdi. Ama dersleri o kadar eğlenceliydi ki! Ben bu derslerden aşırı beslenmiş, şişip kabarmış olarak çıkardım. Onun o sıcacık sesini ne de çok severdim! Bir de onun kürsü koltuğuna yanlamasına gömülerek, bir bacağını koltuğun kolunun üzerinden geçirip, dizini burnuna kadar çekerek takındığı o boşvermişlik halini...

– Birinci, Gide!

Bütün bakışların bana döndüğünü hissettim. Kızarmamak için muazzam bir gayret sarf ettikçe daha da beter kızardım; başım dönüyordu; ama Pierre Louis'nin canını sıkma düşüncesiyle iyice gerilmiş olduğumdan, derecemden hiç de memnun değildim. O bu aşağılanmaya ne diyecekti? Ya benden nefret edecek olursaydı! Sınıfta benim için varsa yoksa oydu; elbette onun bundan haberi yoktu; o güne kadar onunla yirmi kelime bile etmemiştik; o çok hareketliydi , bense acınacak derecede çekingen, kararsız ve tutuktum, vesveseler yüzünden felce uğramış haldeydim. Bununla beraber, son zamanlarda bir karar almıştım; onun yanına gidecek ve şöyle diyecektim: "Louis, artık konuşmamız lazım. Eğer burada seni anlayabilecek biri varsa, o da benim..." Evet, sahiden de, kendimi onunla konuşmanın eşiğinde hissediyordum. Ve aniden felaket gerçekleşti:

– İkinci, Louis.

Ve uzaktan, hiç olmadığı kadar uzaktan, onun kalemini yontuşuna bakıyordum, hiçbir şey duymamış gibi bir hali vardı,, ama bana biraz gergin, biraz solgun görünüyordu. Kızardığımı hissettiğim için yüzüme kapadığım ellerimin arasından ona bakıyordum.

Hemen sonraki teneffüste, âdetim olduğu üzere, diğer çocukların gürültüyle oynadığı avluya giden camlı koridora çekildim; orada yalnızdım; orada korunmuş haldeydim. Cebimden *Şarkılar Kitabı*'nı çıkardım ve

dostluk acısı çeken kalbimi onun aşkıyla teselli ederek tekrar okumaya başladım:

Das Meer hat seine Perlen;
Der Himmel hat seine Sterne

Aber mein Herz, mein Herz,
Mein Herz hat seine Liebe[1]

Arkamda ayak sesleri. Dönüyorum. Pierre Louis. Üzerinde kolları kısacık, siyah beyaz pötikareli bir ceket var; çok kavgacı olduğu için yakası yırtılmış; kravatı yana kaymış... Hâlâ gözümün önünde! çok çabuk boy atan bir çocuk gibi biraz sarsak, esnek, narin; dağınık saçları güzel alnını yarı yarıya örtüyordu. Ben kendimi toparlamaya zaman bulamadan karşıma dikilmişti ve hemen:

– Ne okuyorsun? dedi.

Konuşamadığımdan kitabı ona uzattım. Bir an *Şarkılar Kitabı*'nı karıştırdı:

– Demek şiir seviyorsun? diye devam etti, henüz onda hiç rastlamadığım bir ses tonu ve tebessümle.

Nasıl yani! Bir düşman olarak gelmemişti. Kalbim eriyordu.

– Evet, bunları biliyorum, dedi küçük kitabı bana uzatarak. Ama Almancada Goethe'ninkileri tercih ederim.

Çekinerek konuşmaya yeltendim:

– Şiir yazdığını biliyorum.

Dietz'in, ders sırasında "homurdandığı" için Louis'den ceza niyetine yazmasını istediği mizahi şiir yakın zaman önce sınıfta elden ele dolaşmıştı.

1. Denizin incileri / Göğün yıldızları var / Fakat kalbimin / Kalbiminse aşkı var (Adam Yayıncılık, s. 302, çev. Behçet Necatigil)

– Mösyö Pierre Louis, gelecek pazartesi bana homurdanma üzerine otuz dize yazacaksınız, demişti Dietz.

Ben bu şiiri ezberlemiştim (galiba hâlâ ezberimde); elbette bir okullunun yazdığı, ama müthiş oturmuş bir şiirdi. Ona şiirini okumaya başladım. Gülerek yarıda kesti.

– Ah! Bunlar ciddi şeyler değil. İstersen sana başkalarını gösteririm; gerçek olanları.

Eşsiz bir dirilikle doluydu; sanki içsel bir kaynama, bana son derece tatlı gelen coşkulu bir tutuklukla, içindeki cevherin kapağını zorluyor gibiydi.

Zil çaldı, teneffüs sona erdi, dolayısıyla sohbetimiz de. O günlük yeterince sevinç yaşamıştım. Ama sonraki günler bir düş kırıklığı oldu. Ne mi olmuştu? Louis artık benimle konuşmuyordu; sanki beni unutmuş gibiydi. Sanıyorum, âşıklarınkine benzer ürkekçe bir sıkılganlıkla, uç veren arkadaşlığımızın sırrını ötekilerden saklamak istiyordu. Ama ben bunu böyle anlamıyordum; onun konuştuğunu gördüğüm kişileri, Glatron'u, Gouvy'yi, Brocchi'yi kıskanıyordum, onların grubuna yaklaşmakta tereddüt ediyordum; beni tutan şey, ne utangaçlık ne de gururdu; başkalarının arasına karışmaktan tiksiniyor ve Louis'nin beni onlarla bir tutmasını kabullenemiyordum. Onu yalnızken görme fırsatını kolluyordum; çok geçmeden bu fırsat doğdu.

Louis'nin kavgacı olduğunu söylemiştim; güçlü kuvvetli olmaktan çok, yerinde duramayan biri olduğundan, çoğu zaman alt ediliyordu. Alsace Okulu arkadaşları arasındaki bu dalaşmalar çok da vahşice sayılmazdı; Montpellier Lisesi'ndeki kapışmalarla uzaktan yakından ilgisi yoktu. Ama Louis alaycıydı; karşısındakini tahrik ederdi; kendisine bir dokunulmasın, zıvanadan çıkmışçasına kavgaya başlardı; üstü başı bu yüzden zaman zaman perişan olurdu. O gün, kavgada kafasından fırlayan kasket

havada uçarak uzaklaşıp benden tarafa düşünce, ben de gizlice kaptım, daha sonra evine götürme (hemen yakında oturuyordu) kararıyla kalbim çarparak ceketimin altına sakladım.

"Elbette bu ilgim karşısında duygulanacaktır" diyordum kendi kendime; "kuşkusuz bana şöyle diyecek: 'İçeri girsene.' Ben önce reddedeceğim. Sonra gene de gireceğim. Sohbet edeceğiz. Belki de bana şiirlerini okuyacak..."

Bütün bunlar dersten sonra oluyordu. Ötekilerin uzaklaşmasını bekledim ve en son ben çıktım. Louis önümde arkasına bakmadan yürüyordu; ve caddeye çıkar çıkmaz da adımlarını sıklaştırdı; yürüyüşümü onunkine uydurdum. Kapısının önüne geldi. Karanlık bir bina girişine daldığını gördüm, ben de arkasından girince merdivende ayak seslerini duydum. İkinci katta oturuyordu. Sahanlığa vardı, kapıyı çaldı... Bunun üzerine, hemen açılan kapı tekrar kapanmadan önce, dostça olmaya çalışan ama heyecandan boğuklaşan bir sesle çabucak bağırdım:

– Hey, Louis! Sana kaskatini getirdim.

Ama karşılık olarak, zavallı umudumun üstüne iki kat yukardan şu ezici kelimeler döküldü:

– Tamam. Kapıcıya bırak.

Hayal kırıklığım kısa sürdü. Daha sonraki gün acil bir görüşme buna bir son verdi, ardından birçok başka görüşme geldi; çok geçmeden, akşam dersi çıkışlarında, ertesi günkü derslerimiz için verdiği sürece Louis'nin evinde istediğim zaman ve istediğim kadar kalmayı âdet edinmiştim. Onun üstün niteliklerini anlata anlata kafasını şişirdiğim annem, bu yeni arkadaşımı tanımak istemişti. Onu Commaille Sokağı'na nasıl da korkuyla titreyerek götürmüştüm. Ya geçer not almazsa!

Louis'nin kibar tavırları, incelik ve terbiyesi onu

annemle tanıştırdığım an içimi rahatlattı; ve o gittikten sonra, annemin şöyle dediğini duymak bana sonsuz bir zevk verdi:

– Arkadaşın çok iyi yetiştirilmiş. Sonra, sanki kendi kendine konuşur gibi, ekledi: "Bu beni şaşırtıyor."

Çekinerek soracak oldum:

– Neden?

– Sen bana onun ailesini küçük yaşta kaybettiğini ve ağabeyiyle tek başına yaşadığını söylememiş miydin?

– Onun bu terbiyeli tavırlarının, yaradılışından kaynaklandığını kabul etmek lazım, diye fikir yürüttüm.

Ama annem eğitim der başka bir şey demezdi. Eliyle küçük bir hareket yaptı (biraz ablasınınkini hatırlatan bir hareketti) ve ben bundan şunu okudum: sana ne cevap vereceğimi bilirim ama tartışmak istemiyorum; sonra barışmak için ekledi:

– Sonuçta, hakikaten kibar bir çocuk.

Bu tanıştırma faslından bir süre sonra Louis bana bir pazar kırlara çıkmayı önerdi. Mesela, benim Luxembourg Parkı kadar iyi bildiğim ama yeni dostluğumuzun Labirent'in bütün sırlarıyla donatabileceği Meudon ormanlarına gidecektik. Bu fikre düşen tek gölge, Louis'ye bu sefer de benim şiir getireceğim konusunda verdiğim sözdü; kendi şiirlerimden... Ona benim de şiir yazdığımı söylerken, çok ileri gitmiştim; sahiden de, hep bir şiir yazma arzusuyla doluydum; ama esin perim çok sıkılgan ve tutuktu. Aslında, bütün çabam çok önem verdiğim düşünceleri "şiirleştirmeye" yönelikti – o sıralarda bayıldığım ve benim gibi duygusal bir öğrencinin örnek almasının, öğütlerine kulak verip uymasının son derece sakıncalı olduğu Sully Prudhomme tarzında. Kafiye konusu beni müthiş zorluyordu; kafiyeler heyecanıma eşlik etmedikleri, yön vermedikleri, onu desteklemedikleri gibi, sürekli kafiye peşinde koşacağım diye içimdeki bu

heyecan da tavsıyor ve tükeniyordu; o ana kadar hiçbir iyi sonuç elde edememiştim. Bu geziden önceki cumartesi günü umutsuzca kendimi zorladım ama, ey, umutsuzluk! şöyle başlayan bir şiirin ikinci kıtasına geçmeyi başaramadım:

Onunla konuşmak istedim, beni anlamadı.
Seviyorum dediğimde gülmeye başladı.
Kelimeleri daha iyi seçmeliydim söylemek için,
Küçümser gibi davranmalıydım aşkımı gizli tutup
Heyecanlı görünmemeli,
belki de geçmeliydim gülüp.

Devamı beş para etmezdi ve böyle olduğunu hissettikçe de öfkeden kuduruyordum. Ama, Pierre Louis'ye beceriksizliğimi açıklamak için, bir kitabın, bir kitap tasarısının yüreğimi tümüyle ele geçirdiğini, zihnimi tamamen meşgul ettiğini, diğer her konuda elim ayağımı bağladığını anlattım. Bu kitap, yazmaya başladığım ve bütün sorgulamalarımla, bütün iç çekişmelerimle, bütün altüst oluş ve kararsızlıklarımla; en çok da kitabımın eksenini oluşturan ve her şeyi etrafında döndürdüğüm aşkımla beslediğim "André Walter'in Defterleri"ydi.

Bu kitap karşıma dikilmiş görüşümü kapıyordu, öyle ki artık asla öteki tarafa geçemeyeceğimi düşünüyordum. Onu yazarlık hayatımın ilk kitabı gibi değil de, tek bir kitap gibi görüyordum, ondan ötesini hayal edemiyordum; bu kitap bana bütün özümü tüketecekmiş gibi geliyordu; ondan sonrası ölümdü, delilikti, kendimle birlikte kahramanımı da içine atacağım, tanımlayamadığım bir boşluk ve korkunçluktu. Çok geçmeden ikimizden hangisinin diğerini yönlendirdiğini söyleyemeyecek hale gelecektim, çünkü benim önceden hissetmediğim, deyim yerindeyse kendimde denemediğim hiçbir şey ona

ait olmasa da, çoğu zaman bu ikinci ben'i öne iterek peşinden sürükleniyor ve "onun" deliliğinde mahvolmaya hazırlanıyordum.

Kendimi gerçekten bu kitaba hasretmem için bir yıldan daha fazla bir zaman gerekti; ama belirsiz bir içsel huzursuzluğu açığa çıkarmak ihtiyacıyla günlük tutmayı alışkanlık edinmiştim; bu günlükten pek çok sayfa "Defterler"de olduğu gibi aktarılmıştır. İçinde yaşadığım kaygının içime dönerek bütün dikkat yetilerimi emmek gibi ciddi bir sakıncası vardı; sadece bana ait olan mahrem şeyleri yazıyordum, sadece onları yazmak istiyordum; hikâyeyi küçümsüyordum ve olaylar bana münasebetsiz huzur bozucular gibi geliyordu. Bugün belki de iyi kotarılmış bir hikâye kadar sevdiğim bir şey olmadığı için, o sayfaları tekrar okuduğumda öfkeye kapılıyorum; ama o günlerde, sanatın ancak özelde soluk alabildiğini anlamaktan çok uzaktım, onu önemsiz olaylardan uzak tuttuğumu iddia ediyor, belirlenmiş her çerçeveyi önemsiz sayıyor, sadece işin en ince özünü düşleyip duruyordum.

Pierre Louis beni bu yönde teşvik etmiş olsaydı, yanmışım. Çok şükür ki, ben ne kadar müzisyensem, o da o kadar sanatçı olarak, böyle bir şeye kalkışmıyordu. Birbirinden bu kadar farklı iki yaradılış olamazdı ve bu yüzden onunla arkadaşlık etmeyi olağanüstü yararlı buluyordum. Ama hangi noktalarda birbirimizden farklı olduğumuzu henüz biz de bilmiyorduk. Edebiyata ve güzel sanatlara duyduğumuz ortak sevgi bizi yakınlaştırıyordu; bize, bir tek bu sevginin önemi varmış gibi geliyordu (hatalı mıydık?).

Ertesi yıl bizi ayırdı. Georges Louis, Passy'ye yerleşti. Arkadaşım son yılını Janson Lisesi'nde okuyacaktı. Ben de, neden bilmiyorum, Alsace Okulu'ndan ayrılıp Henri-IV Lisesi'ne gitmeye karar verdim. Daha doğrusu,

çok geçmeden hiçbir derse girmemeye ama birkaç ek dersin yardımıyla sınavlarıma tek başıma hazırlanmaya karar verdim. Bilgeliğe adım atış olmasını istediğim son sınıftaki bu felsefe dersleri bana göre inzivaya çekilmeyi gerekli kılıyordu. Birinci sömestrden sonra liseden ayrıldım.

IX

Kendimi hikâyeme kaptırınca, Anna'nın ölümünü zamanında anlatamadım. Mayıs 1844'te bizi terk etti. On gün önce annemle ben, uzun zamandan beri onu tanınmaz hale getirip acılar çekmesine neden olan tümörün ameliyatla alınması için Chalgrin Sokağı'ndaki sağlık yurduna götürmüştük. Anna'yı. Onu temiz, soğuk ve sıradan küçük bir odada bıraktım; bir daha da görmedim. Ameliyat başarılı geçti, bu doğru, ama onu fazlasıyla zayıf düşürdü; Anna kendini toparlayamadı ve kendine has o alçakgönüllü tarzıyla ölüme gittiğini hiç fark ettirmeden, sessiz sedasız hayata veda etti, sadece ölmüş olduğunu fark ettik. Son saatlerinde ne annemin ne benim onun yanında bulunabildiğimizi, bizimle vedalaşamadığını ve son gördüğü yüzlerin sadece yabancı yüzler olduğunu düşündükçe kahroldum. Yalnızlığının hüznünü haftalar ve aylarca içimden atamadım. Yaşadıklarını kafamda canlandırıyor; Tanrı hariç her şeyin terk etmiş olduğu, doğmakta olan bu ruhun umutsuzca seslenişini duyuyor, sonra da içine düştüğü hayal kırıklığını hissediyordum; *Dar Kapı* adlı romanımın son sayfalarında açığa çıkan, işte bu seslenişin yankısıdır.

Lise birinci sınıftan hemen sonra, Albert Démarest portremi yapmayı teklif etti. Kuzenime karşı sevgi dolu

ve tutkulu bir hayranlık beslediğimi söylemişim; o benim gözümde cesareti, sanatı, özgürlüğü temsil ediyordu ama, bana karşı çok büyük bir sevgi göstermesine rağmen onun yanında tedirgin oluyor, kalbinde ve düşüncelerinde işgal ettiğim küçücük yeri sabırsızlıkla ölçerek, hiç durmadan benimle daha fazla ilgilenmesini sağlamanın yollarını araştırıyordum. Kuşkusuz, ben duygularımı abartmaya ne kadar meraklıysam, Albert de bu duyguları yatıştırmaya o kadar önem veriyordu. Onun bu mesafeli hali yüzünden belli belirsiz acı çekiyordum, bugünse, o tavrından uzaklaşmayarak bana en büyük iyiliği yaptığına inanıyorum.

Teklifi beni şaşırttı. Önce söz konusu olan, Salon'a sunmak istediği ve bir kemancıyı resmedeceği bir tablo için ona modellik etmemdi. Albert elime bir kemanla bir yay tutuşturdu, hem kemanın hem benim ruhlarımızı açığa çıkartması gereken bir pozu korumak uğruna didinirken, parmaklarım kemanın telleri üzerinde kasıldıkça kasılıyordu.

– Kederli bir hava takın, diyordu. Kuşkusuz bundan hiç zorlanmıyordum, çünkü bu aşırı gergin duruşu korumaya çalışmak anında bir işkenceye dönüşüyordu. Kıvırdığım kolum uyuşuyor, yay parmaklarımın arasından kayıp gidiyordu...

– Haydi bakalım! Dinlen. Görüyorum ki, dayanacak halin kalmadı.

Ama duruşumu bozarsam, bir daha aynı pozu alamamaktan korkuyordum.

– İyiyim ben. Devam et.

Kısa bir süre sonra, yay elimden kayıyordu. Albert palet ve fırçasını bırakıyor, laflamaya başlıyorduk. Albert bana hayatını anlatıyordu. Teyzemle eniştem uzun zaman onun zevk ve meraklarına karşı çıkmışlar, o da bu yüzden ciddi olarak çalışmaya çok geç başlayabilmişti. Kırk yaşında hâlâ arayış içindeydi, tökezliyor, duraksıyor,

durmadan baştan başlıyor ve bir arpa boyu ilerleyemeden olduğu yerde dönüp duruyordu. Büyük bir duyarlılığa sahipti ama fırçayı kullanışı hantal ve acemiydi, resmini yaptığı her şey üzücü bir şekilde kendisinin uzağında kalıyordu; yetersizliğinin bilincindeydi ama her yeni tabloda, başarma umuduyla aşırı heyecanlanıp coşuyordu. Heyecandan titreyen bir ses ve gözlerinde yaşlarla, kimseye bahsetmeyeceğime söz verdirerek bana "konu"sunu anlatıyordu. Genellikle Albert'in tablolarının konusunun resimle doğrudan bağlantısı oldukça azdı; çizgi ve renklerin yardımına başvuruyor ve onların pek uysal olmadıklarını görerek canı sıkılıyordu. Zayıflığı, ürekliği tuvallerinde ona rağmen kendini ele veriyor, anlatmak istediğinden tamamen bağımsız olarak onlara, bu tabloların en has nitelikleri olarak kalan bir çeşit mızmız zarafet bahşediyordu. Biraz daha kendine güvenle, biraz daha saflıkla bu beceriksizlikler işine yarayabilirdi; ama titizlik ve alçakgönüllülük yüzünden hiç durmadan bunları düzeltmeye çalışıyor ve en hoş kararsızlıklarını sıradanlaştırmaktan başka bir yere varamıyordu. O sırada çok deneyimsiz olsam da, bütün o iç hazinesine rağmen Albert'in sanat âleminde bir kahraman olmadığını anlayacak durumdaydım; ama o sıralar ben de heyecanın en yüce etkiyi yarattığına inanıyor ve "konular"ından birinin aniden başarı kazandığını görme umudunu onunla paylaşıyordum.

– Schumann'ın *Gizem Saati* ezgisinde ifade ettiği o duyguyu ben de resimde ortaya çıkarmak isterdim, anlıyor musun: Vakit akşam; bir çeşit tepenin üstünde, uzanmış, gurup vaktinin buğusuyla sarmalanmış bir kadın karaltısı, kollarını ona doğru alçalmakta olan kanatlı bir yaratığa doğru uzatmış. Meleğin kanatlarına ezgi gibi kıpır kıpır–elleriyle kanat çırpar gibi yapardı–, yumuşacık, çılgınca bir şey kondurmak isterdim; ve şarkı söylerdi:

Gök yeri kucaklıyor
Bir aşk öpücüğüyle.

Sonra bana, melekle kadının hatlarını, yani deseninin yetersizliğini bir sürü bulutla elinden geldiğince gizlediği eskizlerini gösterirdi.

– Tabii, derdi mazaret ve yorum niyetine, tabii model kullanmalıydım. Sonra da dertli dertli eklerdi: "Bizim meslekte bu model sorununun ne kadar can sıkıcı bir şey olduğunu bilemezsin. Bir kere korkunç pahalı..."

Burada bir parantez açayım: Albert, babasından kalan miras payını aldığından beri, açıklamak zorunda olduğum bazı gizli yükümlülükler üstlenmemiş olsa, kendini neredeyse varlıklı bir hayatın içine bulabilirdi. Ama bu yükümlülüklerine para yetiştirememe korkusu durmadan içini kemiriyor, onda bir saplantı haline geliyordu. Üstelik, bu masraf etme korkusu onun doğasında vardı; her zaman böyle olmuştu.

– Ne yapayım, derdi; elimde değil. Hep eli sıkı biri oldum. Beni utandıran ama hiçbir zaman düzeltemediğim bir kusur bu. Yirmi yıl önce Cezayir'e gittiğimde, yanımda yolculuk için bir kenara ayırdığım küçük bir servet götürmüştüm; fazla harcarın korkusundan parayı neredeyse hiç dokunmadan geri getirdim; orada aptal gibi her türlü eğlenceden mahrum ettim kendimi.

Tersine, özünde çok cömert olan bu insan için elbette bu bir cimrilik değil, alçakgönüllülüğün bir biçimiydi. Resmine harcadığı her şey için (çünkü bunları satacağından hiçbir zaman emin olamıyordu) kendini yer bitirirdi. Tuvali boşa harcarım, fazla boya kullanırım endişesini kafasından atamadığından, acınacak şekilde pintilik ederdi. En çok da modellerin saat ücreti konusunda pintilik ederdi.

– Hem sonra, diye devam ederdi, hiçbir zaman kendime göre model bulamıyorum; hiçbir zaman tam olmuyor; üstelik bu insanlar kendilerinden ne istendiğini asla anlamıyorlar. Ne kadar salak olduklarını hayal bile edemezsin. Size sergiledikleri şeyle, sizin onlardan istediğiniz o kadar farklıdır ki! Yorum yapan ressamlar var, biliyorum; duyguya metelik vermeyenler de. Bense gördüğüm şey karşısında daima rahatsız oluyorum. Öte yandan, modelden vazgeçebilecek kadar hayal gücüne de sahip değilim... Bir de, komik ama, poz süresince model yorulacak korkusu beni yiyip bitiriyor; gidip dinlenmesini rica etmemek için kendimi zor tutuyorum.

Ama esas engel, Albert'in kimseye açmaya cesaret edemediği, benim de ancak iki yıl sonra anlayabildiğim engeldi. Albert, on beş yıldır, bütün yakınlarından, hatta erkek kardeşinden bile habersiz, bir kadınla birlikte yaşamaktaydı ve bu kıskanç sevgili onun genç, güzel ve "gizem saati"nin gerektirdiği ölçüde çıplak bir kadınla saatlerce bir odaya kapandığını görmeye katlanamıyordu.

Zavallı sevgili Albert! İkili hayatının sırrını bana açarken hangimiz daha heyecanlıydık, bilmiyorum. Onun aşkı kadar saf, soylu, sadık; onun aşkı kadar ürkek ve soluk aldırmayan bir aşk olamazdı. Daha o zamandan karının dediği ve ileride evleneceği kadını Denfert Sokağı'nda küçük bir apartman dairesine yerleştirmişti, onu rahat ettireceğim diye didinip duruyordu; kadın da ince dikiş nakış işleriyle mütevazı ev bütçesini artırmaya çabalıyordu. Albert beni götürüp onunla tanıştırdığında, beni en fazla çarpan şey Marie yengenin son derece seçkin havası oldu; sabırlı ve ağırbaşlı güzel yüzünü karanlıkta düşünceli düşünceli eğmişti; alçacık bir sesle konuşuyordu; çiğ ışık kadar gürültüden de korkar gibiydi ve Albert'den, küçük bir kız çocuğunun doğumuyla çoktan kutsanmış bulunan bir durumu yasallaştırmasını iste-

meye hiç kalkışmaması, sanırım kendini küçük görmesi yüzündendi. Albert, Herkül gibi görünüşüne karşılık çok çekingen bir insandı. Bu birlikteliğe kesin surette uygunsuz bir evlilik gözüyle bakacak olan annesini üzmemek için hep geri adım atıyordu. Herkesin ve tek tek kişilerin, en çok da teyzesinin ne diyeceğinden korkuyordu; daha doğrusu bu olumsuz yargıların beraberliğine gölge düşürmesinden çekiniyordu. O kadar açık, o kadar dobra biri olduğu halde, bu yalancı hayat yüzünden mecbur kaldığı sinsice kıvırtmaları tercih ediyordu. Bütün bunların yanı sıra çok da vicdanlıydı, annesinin hakkı olarak gördüğü şeyden kısmama konusunda çok dikkatli davranıyor, kalbini, zamanını iki taraf arasında pay ediyor ve hep yarım bir hayat yaşıyordu. Enistemin ölümünden ve diğer kuzenlerimin evlenmesinden beri tek yoldaşı olarak kaldığı teyzem ona beyinsiz koca çocuk muamelesi yapıyordu ve kendini oğlunun ondan vazgeçemeyeceğine inandırmıştı; Albert iki gecede bir akşam yemeğini annesiyle yiyor ve her gece yatmaya onun yanına dönüyordu. Sırrını saklamak için, aslında hayatında neredeyse aşkı kadar yer tutan bir arkadaşlığı kullanıyordu; onaylanan, kabul gören bu arkadaşlığa annesi bile oldukça iyi bir gözle bakmaktaydı. Albert teyzeme bahşetmediği her akşam yemeğini, güya arkadaşı Simon'la yiyordu; güya onunla beraber olduğu için gecikiyordu; Mösyö Simon bekârdı ve bu iki koca adamın ortaklığı kadar şüphe çekmeyecek bir şey olamazdı. Bu arkadaşlık perdesi Albert'in uzun süren yokluklarını ve teyzemin La Roque ya da Cuverville'de geçirdiği yaz ayları boyunca eşiyle yaşadığı yaz tatillerini de örtmekteydi.

Edouard Simon Yahudi'ydi; ama, belki yüz hatları bir yana bırakılırsa, bana göre ırkına has özellikleri yok denecek kadar belirsizdi; ya da belki, ben bunları fark edemeyecek kadar gençtim. Edouard Simon, servet sa-

hibi olmasına rağmen, son derece mütevazı bir hayat sürerdi; tek merakı, tek derdi başkalarına destek olmak, onların yardımına koşmaktı. Eskiden mühendisken, uzun zamandan beri insanseverlikten başka bir meslek icra etmemekteydi. Hem iş arayan işçilerle hem çalışacak adam arayan patronlarla bağlantı kurarak evinde bir çeşit bedeva iş ve işçi bulma kurumu oluşturmuştu. Günü yoksulları ziyaretlerle, girişimlerde bulunmakla, koşuşturmakla geçiyordu. Sanırım onu harekete geçiren şey, tek tek insanlara olan sevgisinden çok, bütün bir insanlığa, daha soyut olarak da adalete olan sevgisiydi. Yardım severliğine sosyal bir görev havası veriyordu; ve gene de, bu bakımdan Yahudiliği fazlasıyla öne çıkmaktaydı.

Bu kadar faal, bu kadar faydalı bir erdemin karşısında, bunun apaçık sonuçları karşısında, zavallı Albert dostunun hiç anlamadığını kabullenmek zorunda kaldığı kendi kuruntularından utanç duyuyordu.

– Yüreklendirilmeye, desteklenmeye ihtiyacım var, diyordu Albert üzgün bir tavırla bana. Edouard sanki yaptığım şeyle ilgileniyormuş gibi yapıyor; ama bu bana olan sevgisinden; yoksa o sadece yararlı olan şeylerden anlar. Ah! Görüyorsun, beş para etmez bir adam olmadığımı kendime kanıtlamam için bir başyapıt yaratmam gerekirdi.

Bu sözler üzerine, o damarlı ve kıllı elini şimdiden açılmaya başlamış alnına götürürdü ve hemen ardından gür kaşlarının darmadağın, o yumuşak bakışlı kocaman gözlerininse yaşlarla dolu olduğunu görürdüm.

Belki en başında resme karşı çok da duyarlı değildim –heykele daha duyarlı olduğum kesin–, ama anlamak için öyle bir arzu, öyle bir ihtiyaçla kıvranıyordum ki, resim duygum çok geçmeden gelişti. Bir gün Albert deneme babında masasının üstünde bir fotoğraf bırakmış, bir bakışta bunun Fragonard'ın bir deseni olduğunu anlamama

hayran kalmıştı; bense onun buna şaşırmasına şaşırmıştım; çünkü bu konuda kimsenin yanılabileceğini sanmıyordum. Başını sallıyor ve bana bakarak gülümsüyordu:

– Seni "patrona" götürmeliyim, dedi sonunda. Atölyesini görmek hoşuna gider.

Albert Jean-Paul Laurens'in öğrencisiydi; hâlâ "patron" dediği bu adama karşı bir köpeğin, bir oğulun ve bir havarinin hislerini beslemekteydi. O sıralarda Jean-Paul Laurens Notre-Dame-des-Champs Sokağı'nda, kocaman iki atölyeyenin arasında yer alan oldukça rahatsız, bir dairede oturuyordu; salona çevrilen atölyelerin birinde Madam Laurens misafir kabul ediyor, diğerinde ise "patron" çalışıyordu. Her salı akşamı iki atölye arasındaki perdeler kaldırılırdı. Her hafta tekrarlanan bu gecelere sadece çoğu eski öğrencilerden oluşan birkaç yakın dost gelirdi; biraz müzik çalınırdı; sohbet edilirdi; toplantılar çok candan, çok sade olurdu: Yine de, benim için yepyeni olan bu ortama ilk girdiğimde kalbim küt küt atmıştı... Dekorasyondaki ciddi, koyu kırmızı ve neredeyse gizemli uyum beni hemen hemen dini bir duyguyla sarmaladı önce; bana her şey gözü ve ruhu okşar gibi, bilmem hangi ciddi düşüncelere davet eder gibi görünüyordu. O gün birden gözüm açıldı ve o an annemin mobilyalarının ne kadar çirkin olduğunu anladım; sanki evden bir şeyleri yanımda getirmiştim ve o denli büyük bir aşağılık duygusu içindeydim ki, Jean-Paul Laurens'in eski sınıf arkadaşım olan büyük oğlu atölyede bulunup içtenliğiyle beni rahatlatmaya çalışmasaydı, sanırım utanç ve çekingenlikten bayılırdım.

Paul-Albert'le yaşıttık; ama sene kaybetmem yüzünden uzun zamandır onu görmemiştim; beraber okuduğumuz dokuzuncu sınıftan beri. Sevimli ve ele avuca sığmaz tembel tenekenin teki olarak hatırlıyordum kendisini. Sınıfın en arka sıralarından birinde oturur, derslerde bütün

zamanını defterlerini bana dünyanın en olağanüstü desenleri gibi gelen fantastik desenlerle doldurmakla geçirirdi. Bazen beni de onun yanına göndersinler diye özellikle ceza almaya çalışırdım. Ezip mürekkebe batırdığı mürekkepkaleminin kalın ucunu fırça gibi kullanırdı; kendini bu işe tamamen kaptırır, bu da ona çalışıyormuş gibi bir hava verirdi; ama eğer öğretmen kalkıp ona soru soracak olsa, Paul afallamış hali ve boş bakışıyla çok uzaklardan gelmiş gibi görünür; bütün sınıf gülmekten kırılırdı. Onu tekrar görmekten ve onun beni tanımasından elbette mutlu olmuştum, ama beni bir burjuva gibi göreceği korkusuyla içim içimi yemekteydi. Albert'e poz verdiğimden beri (portremi yeni bitirmişti) kişiliğimle daha çok ilgilenir olmuştum; kendimi nasıl biri gibi hissediyorsam, ne olmak istiyorsam –bir sanatçı– tam da öyle görünme takıntım neredeyse var olmamı engelliyor ve beni "kasıntı" denen şeye çeviriyordu. Anna'dan miras kalan ve annemin odama koyduğu, benim de üzerinde çalıştığım küçük bir yazı masasının aynasında bıkıp usanmadan hatlarımı seyrediyor, inceliyor, bir aktör gibi üzerlerinde çalışıyordum; dudaklarımda, bakışlarımda hissetmeyi istediğim bütün tutkuların ifadesini arıyordum. En çok da kendimi sevdirmek istiyordum; karşılığında ruhumu verirdim. O günlerde bana öyle geliyordu ki, o küçük aynanın karşısına geçmezsem yazamayacak, hatta düşünemeyecektim; heyecanımın, düşüncemin bilincine varmak için, önce bunu gözlerimde okumam gerekirmiş gibi geliyordu. Narkissos gibi eğilip kendi görüntüme bakıyordum; o günlerde yazdığım bütün cümleler bu yüzden biraz eğiktir.

Paul Laurens'le aramızda çok geçmeden bir dostluk kuruldu, bu dostluk kısa bir süre sonra da iyice pekişti; bundan söz etmek için, beraber çıktığımız seyahati bekliyorum ve önce Albert'e geri dönüyorum.

Albert'i sırnı açmaya iten şey sadece sevgisi de-

gildi. Bir art düşüncesi vardı ve çok geçmeden de bunu bana açtı. Artık on iki yaşını geçen kızının müziğe yeteneği vardı. Fırçaları tuvalin üstünde ne kadar beceriksizse, parmakları da piyanoda o kadar beceriksiz olan Albert öcünü kızı aracılığıyla alma hayalleri içindeydi; kendi umutlarını ve hırslarını Antoinette'e yöneltmişti.

– Onu piyanist yapacağım, diyordu. Bu beni teselli edecek. Gençken çalışmadığıma çok yanıyorum. Kızımın bu işe başlamasının zamanıdır.

Bu arada, o zamana kadar aldığım piyano derslerinin sıradanlığı ve daha iyi derslerden sağlayacağım yarar konusunda gözleri nihayet açılan annem, yirmi aydan beri müzik eğitimimi süratle şaşırtıcı ilerlemeler kaydetmemi sağlayan Marc de la Nux adındaki çok değerli bir öğretmene teslim etmişti. Albert bana kuzinime ders verip veremeyeceğimi ve bu harika eğitimin birazını ona aktarıp aktaramayacağımı sordu; çünkü, harcama yapmaktan çekindiği için, bizzat Mösyö de la Nux'e baş vurmaya cesaret edemiyordu. Rolümün önemi ve Albert'in bana olan güveniyle göğsüm kabararak bunu hak etmek için hemen çalışmaya başladım. İki yıl boyunca kaçırmamayı onur meselesi yaparak haftada iki defa verdiğim bu dersler hem benim hem öğrencim için o kadar yararlı oldu ki, daha sonra la Nux'ün yaşlı babası kızla doğrudan ilgilenmeye başladı. Hayatımı kazanmak zorunda kalsaydım, öğretmen olurdum; tercihen de piyano öğretmeni; öğretmeye karşı büyük bir tutkum var ve öğrencinin azıcık da olsa buna değmesi halinde, her şeye katlanacak kadar da sabırlıyım. Bu konuda birkaç deneyimim oldu ve derslerimin en iyi öğretmenlerinkinden aşağı kalmadığına inanarak böbürleniyordum. La Nux'ün babasının derslerinin benim için ne ifade ettiğini henüz söylemediysem, konuyu fazla yayma korkusundandır; ama artık bundan söz etme zamanı geldi.

Matmazel Goecklin'in, Mösyö Schifmacker'in, özellikle de Mösyö Merriman'ın dersleri kadar iticisi bulunamazdı. Kendi deyişiyle "kutsal ateş" hiç sönmesin diye gözünü dört açan Mösyö Gueroult'yu zaman zaman görüyordum; ama bu adamın en tutulan tavsiyeleri bile beni bir yere vardıramamıştı. Mösyö Gueroult iyi eğitemeyecek kadar bencildi. Eğer daha önceden eline teslim edilseydim, Mösyö de la Nux benden nasıl da bir piyanist yaratırdı! Ama annem, başlangıç için bütün eğitmenlerin birbirinden farksız olduğuna dair o yaygın kanıyı paylaşmaktaydı. Marc de la Nux daha ilk dersten her şeyde köklü değişikliklere girişti. Ben müzik belleğim hiç yok ya da yok denecek kadar az sanırdım; bir parçayı ancak temcit pilavı gibi tekrarlayarak ezberleyebiliyor, ikide birde metne bakmak zorunda kalıyor, gözlerimi metinden ayırdığım an unutup gidiyordum. De la Nux beni öyle bir çalıştırdı ki, birkaç haftada defteri bile açmadan Bach'ın birçok füğünü aklımda tutabiliyordum; "re" bemol diye çaldığımı sandığım notanın "do" diyez olarak yazıldığını görünce kapıldığım şaşkınlığı hatırlarım. Onunla her şey canlanıyor, her şey aydınlanıyordu, her şey armoninin gereklerine cevap veriyor, çözülüp ayrışıyor ve ustalıkla yeniden birleşiyordu; anlıyordum. Havarilerin de böyle bir kendinden geçişle Kutsal Ruh'un üzerlerine indiğini hissettiklerini hayal ediyorum. O zamana kadar ilahi bir dilin seslerini gerçek anlamda duymadan tekrarlayıp durmuşum da, şimdi birdenbire konuşmaya başlamışım gibi geliyordu bana. Her nota özel bir anlama bürünüyor, söze dönüşüyordu. Öylesine büyük bir heyecanla çalışmaya koyulmuştum ki! Bu çaba beni şevke getiriyor, en bıktırıcı alıştırmalar en sevdiklerim olmaya başlıyordu. Bir gün dersten sonra yerimi başka bir öğrenciye bıraktığımda, sahanlıkta, kapalı da olsa içeriyi duymamı engellemeyen

kapının önünde biraz oyalandım. Benden sonra gelen, belki benden daha büyük olmayan öğrenci, o sırada üzerinde çalıştığım parçayı, Schumann'ın büyük *Fantezi*'sini benim henüz beceremeyeceğim şekilde öylesine güçlü, öylesine görkemli, öylesine kendinden emin çaldı ki, merdivenin basamağına çöküp uzun süre kıskançlıktan hüngür hüngür ağladım.

Mösyö de la Nux beni eğitmekten büyük zevk alır gibiydi ve dersleri çoğu zaman saptanan süreyi aşardı. Onun annemle görüştüğünü uzun zaman sonra öğrendim; annemi, yeterince ilerlemiş bulunan eğitimimin bundan sonrasını müziğe hasretmenin yerinde olacağı konusunda ikna etmeye çalışmış; ondan beni tamamen kendisinin ellerine teslim etmesini rica etmiş. Annem tereddüt etmiş, Albert'e danışmış, sonra hayatta sadece başkalarının eserlerini yorumlamaktan çok daha iyi şeyler yapabileceğimi düşünerek bu teklifi reddetmiş; ve benim boş hayallere kapılmamam için de Mösyö de la Nux'den teklifi (bu teklifin hiçbir çıkara dayanmadığını da eklemeliyim) hakkında bana hiçbir şey söylememesini rica etmiş. Ben bütün bunları çok sonra Albert'den, geriye dönmenin artık olanaksız olduğu bir zamanda öğrendim.

Mösyö de la Nux'ün sorumluluğumu üstlendiği dört yıl boyunca aranızda büyük bir samimiyet kuruldu. Bana ders vermeyi kestikten sonra bile (bir gün bana kendisi olmadan da çalmayı öğrettiğini söyleyince, çok üzüldüm, itirazlarım artık gereksiz bulduğu derslere devam etme konusunda onu ikna edemedi), düzenli olarak onunla görüşmeyi sürdürdüm. Ona karşı, ileride Mallarmé için hissettiğime benzeyen bir çeşit hayranlık, saygı ve çekingenlik içeren bir çeşit sevgi beslemekteydim; bu hissi de hayatta sadece ikisine karşı duydum. Gözümde her ikisi de, en nadir biçimlerinden biriyle,

kutsallığı temsil etmekteydiler. Ruhum safça bir reverans ihtiyacıyla önlerinde eğiliyordu.

Marc de la Nux sadece bir öğretmen değildi; kişiliği de çok kuvvetliydi, hayatı baştan başa hayranlık vericiydi. Beni sırdaşı yapmıştı. Özellikle hayatının son zamanlarında onunla yaptığımız sohbetlerden bazı sözlerini kaydetmişimdir; tekrar okuduğumda bu sözler bana hâlâ son derece ilginç geliyor; ama hikâyemde fazla yer kaplarlardı. Burada hızlı bir tasvirini yapabilirim sadece:

Marc de la Nux kuzeni Leconte de Lisle gibi La Réunion Adası'nda doğmuştu. Arkaya attığı dalgalı uzun saçlarını, zeytin yeşili esmer tenini ve baygın bakışını köklerine borçluydu. Bütün varlığından tuhaf bir atılganlık ve rehavet karışımı süzülürdü. Size uzattığı eli, sıktığım hiçbir piyanist elinde görmediğim bir şekilde elinizle bütünleşir, o iri yarı sarsak vücudu da tepeden tırnağa bu kumaştan dokunmuşa benzerdi. Ders verirken ya ayakta odayı arşınlar, ya da çalışma sırasında kullanmadığı kuyruklu piyanonun üzerine eğilerek dirseklerini dayar ve bir eliyle bombeli alnını tutardı. Üzerine sıkıca oturan romantik kesimli uzun redingotu, boynunun etrafına iki kere doladığı ve küçücük düğümünü oldukça yukarıdan bağladığı muslin kravatı sayesinde kalkık duran yakasıyla, çıkık elmacıkkemiklerini ve çökük avurtlarını ortaya çıkaran kimi ışık durumlarında, Delacroix'nın yaptığı kendi portresine olağanüstü benziyordu. Bazen bir çeşit coşku, bir heyecan ifadesi onu canlandırıyor, o zaman gerçekten yakışıklı oluyordu. Sanırım alçakgönüllülükten, piyanonun başına geçmeyi nadiren ya da sadece bana bir anlığına bir şey göstermek için kabul ediyordu; buna karşılık, genelde ortaya çıkarmadığı kemanını seve seve eline alıyordu (en azından benimleyken), çok kötü çaldığını iddia etse de, birlikte çaldığımız sonatlarda, kendi bölümünü benim kendi bölümümü çalışından çok daha iyi çalardı.

Gene kendimi kaptırırım korkusuyla, mizacı hakkında bir şey söylemeyeceğim; ama insanı olduğu gibi tasvir eden şu küçük özelliği aktarmadan da geçemeyeceğim:

Torunlarının çok kötü yetiştirildiğini düşünüyordu.

– Bakın, diyordu bana içini dökerek, size bir örnek vereyim; her çarşamba akşamı küçük Mimi buraya yatıya gelir (kız torunlarından ikincisiydi). Kaldığı odada bir çalar saat var; ufaklık bundan şikâyetçi; tik taklardan uyuyamıyormuş. Bilin bakalım, Madam de le Nux ne yaptı? Çalar saati kaldırdı. O zaman kız nasıl alışacak buna?

Bu olay, Cenevre'de, evde kalmış kızlar toplantısının tam ortasında evine gittiğim gün Matmazel de Marcillac'ın dile getirdiği o nefis sözünü aklıma getirdi. Kızlardan biri halk arasında "armut kurdu" ya da "mayısböceği kurdu" diye bilinen o iri böcek larvalarından çok korkan küçük yeğeninden bahsediyordu. Küçük kızın annesi bu tiksintinin üstesinden gelmeye karar vermiş.

– Bilin bakalım, ne yapmış? Zavallı çocuğa bunlardan yedirmeyi aklına koymuş!

– Ama, diye bağırmıştı, Matmazel de Marcillac, kızcağızı hayat boyu onlardan tiksindirmek için yeterince şey vardı!

Belki de arada ne gibi bir bağlantı olduğu pek anlaşılmayacak. Geçelim.

Alt sınıflarda mükemmel olan Alsace Okulu o günlerde yukarı sınıflarda yetersiz bulunuyordu. Lise birinci sınıf gene idare ederdi ama son sınıf, yani felsefe sınıfı konusunda annem, o yılın derslerini bir lisede okumanın daha iyi olacağı yolundaki görüşlere katıldı ve Henri-IV Lisesi'ne gitmeme karar verdi. Bu arada yeni sınava tek başıma ya da birkaç özel ders yardımıyla hazırlanmaya kendi kendime söz vermiştim. (İki yıllık benzer bir çalışma düzeniyle, beş yıllık bir nadası telafi etmemiş

miydim?) O zamanlar felsefe dersi bana, sınıflardaki ortam ve arkadaşlarla burun burunalığın kaldıramayacağı bir yoğunlaşma gerektiriyormuş gibi gelirdi. Böylece daha üçüncü ayda liseyi terk ettim. Henri-IV'te derslerine girdiğim Mösyö L..., metafiziğin çetin yollarında bana rehberlik etmeyi ve ödevlerimi düzeltmeyi kabul etti. Kupkuru, kısa, küçük bir adamdı – demek istediğim zekâ bakımından, çünkü vücudu ince uzundu; cırlak ve ahenkten yoksun sesi en hoş fikri bile sıkıcı kılardı; aklına gelen fikri daha ifade etmeden, sanki onun bütün çiçeklerini, dalını yaprağını koparır ve bu fikrin o acınacak zihinde ancak kavram halinde yer bulabileceği hissedilirdi. Dersinde can sıkıntısından patlardım. Onunlayken, tıpkı bir zamanlar din dersinde Mösyö Couve'la olduğu gibi hayal kırıklığı yaşardım. Ne yani! Hayatımı aydınlatacağını umduğum o yüce bilim, tepesinden evreni seyredeceğim o bilgi doruğu bu muydu...Schopenhauer'de teselli buluyordum. Anlatılmaz bir kendimden geçişle onun *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*'sına gömüldüm, baştan sona okudum, sonra aylar boyunca dışardan hiçbir çağrının dikkatimi dağıtamayacağı bir düşünce yoğunluğuyla kendimi vererek tekrar okudum. Daha sonra başka ustaların koruyuculuğuna da sığındım ve o zamandan beri tercih ettiğim pek çok isim var: Spinoza, Descartes, Leibniz, ve nihayet Nietzsche; hatta bu ilk etkiden çok çabuk sıyrıldığıma inanıyorum; ama felsefedeki ilk adımlarımı Schopenhaeur'e ve sadece ona borçluyum.

Temmuzda ikmale kaldım, ekimde de olgunluk sınavımın ikinci kısmını iyi kötü verip geçtim, eğitimimin birinci kısmını kapanmış olarak görüyordum. Lisans yapmak, hukuk fakültesine girmek ya da başka bir sınava hazırlanmak için içimde en küçük bir istek duymuyordum, hemen meslek hayatına atılmaya karar ver-

dim. Gerçi annem benden, gelecek yıl Mösyö Dietz'le çalışmaya devam etme sözü koparmıştı; ama hiç önemli değildi. Artık kendimi tuhaf bir şekilde özgür, hafiflemiş, maddi sıkıntıdan uzak hissediyordum – ve o yaşta hayatını kazanmak zorunda olmanın nasıl bir şey olduğunu pek düşünemiyordum. Özgür mü? Hayır, çünkü aşkım ve bana en acil görev gibi ağırlığını hissettiren, sözünü ettiğim o kitap projesi yüzünden bağımlıydım.

Aldığım bir diğer karar da, kuzinimle bir an önce evlenmekti. Kitabım bana zaman zaman sadece upuzun bir aşk ilanından, bir aşk bildirisinden ibaretmiş gibi geliyordu; bu aşkın o kadar asil, o kadar dokunaklı, o kadar tartışılmaz olduğunu hayal ediyordum ki, kitap yayımlanır yayınlanmaz ailelerimiz artık evlenmemize karşı koyamayacak, Emmanuèle de teklifimi reddedemeyecekti. O sırada enişte,yani babası bir kriz sonucu hayatını kaybetmişti; Emmanuèle ve ben onun son saniyelerinde onunla ilgilenip başında beklemiştik; nişanımız bana bu yasla kutsanmış gibi geliyordu.

Ama ruhumun acil ihtiyacına rağmen, kitabımın olgunlaşmadığını, henüz onu yazacak durumda olmadığımı hissediyordum; bu yüzden, fazla sabırsızlanmadan, birkaç aylık bir süreyi ek çalışmalar, uygulamalar ve hazırlıklarla geçirmeyi göze aldım, en çok da okumayla (günde bir kitap devirmekteydim). Bu arada annem, kısa bir yolculuğun tatilim için yararlı bir meşguliyet olacağını düşünüyordu; ben de aynı şekilde düşünüyordum; ama ülke konusunda bir karar vermek gerekince, anlaşamaz olduk. Annem İsviçre'yi istiyordu; onsuz seyahat etmeme razı gelse de yalnız başıma gitmeme razı değildi. Beni Dağcılık Kulübü'nün bir gezi grubuna sokmaktan bahsedince, bu derneğin tarzının beni delirteceğini ve zaten İsviçre'den nefret ettiğimi kesin bir dille söyledim. Ben sırt çantam ve yanımda kimse olmadan Bretagne'a gitmek istiyordum.

Annem başta beni hiç dinlemedi. Albert'i imdada çağırdım; bana *Par les champs et par les grèves*'i ("Kırlarda ve Kumsallarda") okutmuş olan Albert, arzumu anlayacak, benden yana çıkacaktı... Annem sonunda yumuşadı; ama en azından arkamdan gelmek istiyordu. Ara sıra, iki üç günde bir buluşma konusunda anlaştık.

Bir yol günlüğü tuttum. Bu günlükten bazı sayfalar *La Wallonie*'de yayımlandı; bu sayfaları hatırı sayılır ölçüde elden geçirdim, çünkü düşüncelerimi berraklaştırmakta çok zorlanıyordum. Ayrıca, kolaylıkla ifade edebildiğim her şey bana bayağı ve ilgiyi hak etmez gibi geliyordu. Bu seyahatten başka yansımalar "André Walter'in Defterleri"nde yer aldı. Bu yüzden bu konuda başka bir şey anlatmak istemiyorum. Gene de şunu anlatacağım:

Kısa etaplarla Quiberon'dan Quimper'ye çıkmak için kıyı kıyı giderken, bir günün sonunda küçük bir köye geldim: yanılmıyorsam, Le Pouldu. Bu köy ikisi han olan dört evden oluşuyordu; hanlardan mütevazı olanı bana daha hoş göründü; içeri girdim, çünkü çok susamıştım. Hizmet eden kız beni kireç badanalı bir salona soktu ve önüme bir elma şarabı koyup beni yalnız bıraktı. Eşyanın azlığı ve duvarların çıplaklığı, yüzleri duvara dayalı biçimde yere konmuş oldukça çok sayıda tuval ve resim çerçevesinin dikkat çekmesine yol açıyordu. Yalnız kalır kalmaz, bu tuvallerin yanına koştum; teker teker arkalarını çevirdim ve gitgide artan bir şaşkınlıkla seyretmeye koyuldum; çocuksu karalamalardan başka bir şey değillermiş gibi geldi bana, ama renkler o kadar canlı, o kadar özel, o kadar neşeliydi ki, buradan ayrılmaktan vazgeçtim. Bu eğlenceli çılgınlıkları yapabilen sanatçıları tanımak istedim; o akşam Pont-Aven'e gitme niyetimden vazgeçtim, handa bir oda tuttum ve akşam yemeği saatini sordum.

– Size ayrı servis yapmamızı mı istersiniz, yoksa o beylerle aynı salonda mı yersiniz? diye sordu kız.

"O beyler" bu tuvallerin yaratıcılarıydı: üç kişiydiler, çok geçmeden boya kutuları ve şövaleleriyle sökün ettiler. Onları rahatsız etmeyeceksem, beylerle birlikte yiyeceğimi söyledim elbette. Zaten onlar da benden rahatsız olmadıklarını belli etiler; yani, rahatlarını hiç bozmadılar. Üçünün de ayağı çıplak, üstleri başları müthiş derbederdi, gürültüyle konuşuyorlardı. Ve ben bütün yemek boyunca heyecandan nefesim tıkanarak, konuşmalarını adeta içerek, onlarla konuşmak, kendimi onlara tanıtmak, o uzun boylu, açık renk gözlü olanına avaz avaz söylediği ve diğer ikisinin bir ağızdan katıldığı şarkının, onun sandığı gibi Massenet'nin değil, Bizet'nin olduğunu söylemek arzusuyla kıvranıp durdum...

Yıllar sonra Mallarmé'nin evinde onlardan biriyle karşılaştım: Bu, Gauguin'di. Diğeri Sérusier'ydi. Üçüncünün kim olduğunu çıkaramadım (galiba Filigier'ydi).

O sonbahar ve kış Mösyö Dietz'in gözetiminde hafif çalışmalarla, ziyaretlerle, Pierre Louis'yle görüşmelerle, sabırsızlık yüzünden coşkumuzun tükendiği dergi projeleriyle geçti. İlkbaharda zamanın geldiğini hissettim; ama kitabımı yazmam için yalnız kalmam gerekiyordu. Ufacık Pierrefonds Gölü'nün kıyısındaki küçük bir otel geçici sığınağım oldu. Ama iki gün sonra Pierre Louis gelip beni oyaladı: Daha uzağa gitmek şart olmuştu. Grenoble'a gittim, Uriage'dan Saint-Pierre de Chartreuse'e, Allevard'dan kim bilir nereye kadar civarı araştırdım; otellerin çoğu henüz kapalıydı, villalar aileler tarafından tutulmuştu – tam cesaretim kırılmaya başlamıştı ki, Annecy yakınında ve neredeyse göl kıyısında, Menthon'da, etrafı meyve bahçeleriyle çevrili sevimli bir kır evi keşfettim, ev sahibi iki odasını bir aylığına kiraya

vermeyi kabul etti. Büyük odayı çalışma odası olarak düzenleyip, Annecy'den hemen bir piyano getirttim, çünkü müzikten vazgeçemeyeceğimi hissediyordum. Yemeklerimi göl kıyısında bir tür yazlık restoranda yiyordum, mevsimin henüz başı olduğundan bütün ay boyunca tek müşteri bendim. Mösyö Taine'in oturduğu ev fazla uzak değildi. Onun *Philosophie de l'Art*'ını ("Sanat Felsefesi"), *Intelligence*'ını ("Zekâ Üzerine") ve *Littérature anglaise*'ini ("İngiliz Edebiyatı") yutarcasına okumuştum; ama çekindiğim için ve çalışmamdan koparım korkusuyla onu görmeye gidemedim. İçinde yaşadığım mutlak yalnızlıkta şevkimi bileyebildim ve o coşkulu kendinden geçiş halini koruyabildim, o halin dışındayken yazmak bana doğru değilmiş gibi geliyordu.

Bugün "André Walter'in Defterleri"ni tekrar açtığımda, ateşli dua tarzı beni deli ediyor. Albert'in, modelde resme aktarmakta yetersiz kaldığı kısımları örtmek için sislere başvurması gibi, ben de o sıralar, "belirsiz, sonsuz, anlatılmaz" gibi hayal gücüne tam bir özgürlük tanıyan kelimelere meraklıydım. Alman dilinde bol miktarda bulunan bu tür kelimeler benim gözümde bu dile bambaşka şiirsel bir özellik kazandırıyordu. Fransız dilinin en has özelliğinin ise kesinliğe eğilimi olduğunu çok sonraları anladım. Bu "Defterler"in gençliğimdeki o tedirgin mistik halime dair tanıklığı olmasa, o kitaptan muhafaza etmek isteyeceğim çok az bölüm çıkar. Oysa, yazdığım sırada bu kitap bana dünyanın en önemli şeylerinden biri, orada çizdiğim krizse herkes için acilen önem taşıyan bir durum gibi gelirdi; bu krizin bana özel olduğunu o zaman nasıl anlayabilirdim? Püriten eğitimim tenin arzularını bir canavara dönüştürmüştü; püritenliğim onu ayıpladıkça, doğamın da en genel biçimde kabul gören çözümden kaçtığını o zamanlar nasıl anlayabilirdim? Bu arada, cinsellikten uzak kalma durumunun aldatıcı ve gelip geçi-

ci olduğunu kabul etmem şart olmuştu; başka her türlü çıkış yolunu reddettiğimden, tekrar ilk çocukluğumdaki günahı işliyor ve her defasında yeniden umutsuzluğa yuvarlanıyordum. Çok aşk, çok müzik, çok metafizik ve çok şiirle birlikte, kitabımın konusu buydu. Daha önce, bu kitabın ötesinde hiçbir şey göremediğimi söylemiştim; bu yalnız ilk kitabım değil, benim toplamımdı; sanki hayatım orada bitmeli, orada tamamlanmalıymış gibi geliyordu. Ama zaman zaman kahramanımın dışına fırlayan ve kahramanım deliliğe gömülürken, nihayet ondan, çok uzun zamandır peşinde sürüklediği o can çekişen ağırlıktan kurtulan ruhum baş döndürücü olasılıklar keşfediyordu. Rahip Gratry'nin *Les Sources*'una ("Kaynaklar") özenerek bir "Laik Vaazlar" dizisinin hayalini kuruyordum, bütün dünyayı kuşatacak geniş bir yay çizerek, en dik kafalıları İncil'in Tanrısına götürecektim (tamamen dinsel ikinci bir dizide göstereceğim gibi, genellikle hayal edildiği gibi değildi). Ayrıca, Anna'nın ölümünün esinlendirdiği ve "iyi ölüm üzerine deneme" adını taşıması gereken ve daha sonra *Dar Kapı* adını alan bir hikâye de tasarlıyordum. Sonunda, dünyanın geniş olup benimse hiçbir şey bilmediğimden şüphe etmeye başladım.

Gölün sonunda uzun bir koşu hatırlıyorum; yalnızlığım beni hem coşturuyor hem de sinirimi bozuyordu; yüreğimdeki istek gün batarken öylesine dayanılmaz bir hale geldi ki, geniş adımlarla yürürken (öyle geniş adımlarla ki, bana uçuyormuşum gibi geliyordu; yani neredeyse koşuyordum), kardeşlik coşkusu benimkiyle bir olacak o arkadaşı ısrarla çağırıyor, ona kendimi anlatıyor, yüksek sesle onunla konuşuyor ve onu yanımda hissedemediğim için hıçkıra hıçkıra ağlıyordum. Bunun Paul Laurens (o sıralarda onu çok az tanıyordum, çünkü onun hakkında anlattıklarımı ve babasının atölyesine girişimi daha geç bir tarihe kaydırmak gerekiyor) olmasına

karar verdim ve günün birinde ikimizin birlikte yalnız başımıza yollara düşeceğimizi olağanüstü bir önseziyle hissettim.

Yazın ortalarına doğru Paris'e döndüğümde kitabım tamamlanmıştı. Kitabı hemen okuduğum Albert, dindarlıkta ölçüyü kaçırmış oluşum ve Kitabı Mukaddes'ten yapılan alıntıların bolluğu karşısında afalladı. Onun tavsiyesi üzerine üçte ikisini attığım düşünülürse, bu bolluğun ne ölçüde olduğu kestirilebilir... Sonra kitabı Pierre Louis'ye okudum. İlk kitabımızın bir sayfasını boş bırakma ve bu sayfanın diğerimiz tarafından doldurulması konusunda anlaşmıştık; Alaattin de benzer bir nezaketle, sarayının balkonlarından birinin süslenmesi işini kayınbabasına bırakır. Masaldan, kayınbabanın bu balkonu yapının geri kalanına hiç uyduramadığını öğreniriz; aynı şekilde, ne ben onun sonelerinden birini yazabilecek gibiydim, ne de o benim "Defterler"imin bir sayfasını, ikimiz de böyle hissettik. Ama tamamen vazgeçmemek için de, Louis kitaba gerçekten "ölümden sonra yayımlanmış"[1] görüntüsü verecek bir çeşit giriş yazısı kaleme almayı teklif etti.

O günlerde gazetelerde gençliğe ısrarlı çağrılardan geçilmiyordu. Kitabım bana Paul Desjardins'in *Devoir présent* ("Şimdiki Görev") çağrısına bir cevapmış gibi geliyordu. Melchior de Vogüé'nin "yirmi yaşındakilere" seslenen bir makalesi beni beklendiğime inandırıyordu. Evet, kitabımın çağın öyle büyük bir ihtiyacına, halkın öylesine belirgin bir talebine cevap verdiğini düşünüyordum ki, benden önce kimsenin bunu yazmaya, çabucak yayımlatmaya kalkmamış olmasına hayret ediyordum. Çok geç kalmaktan korkuyor ve "baskıya hazır müsveddeler"i göndereli çok olduğu halde, cildi bana

1. İlk takma adının (Pierre Chrysis) baş harfleri olan P.C. imzalı bu kısa giriş yazısı sadece Perrin baskısında yer alır. (Yazarın notu)

hâlâ teslim etmemiş bulunan matbaacı Dumoulin'e veryansın ediyordum. Sonradan öğrendiğime göre, işin esası, kitabımın onu büyük bir sıkıntıya sokmuş olmasıymış. Bana Paris'in en iyi basımcılarından biri olarak gösterilen Dumoulin koyu Katolik, muhafazakâr düşünceli, öyle de görünmeye istekli biriydi; bu işi metni bilmeden kabul etmişti; şimdiyse, kitabın tehlikeli fikirler barındırdığı geliyordu kulağına. Bir süre tereddüt etti, sonra da itibarını yitiririm korkusuyla bir meslektaşının imzasını kullandı.

Bu özenli ve az sayıda basılan ve ilk baskı olması gereken baskının yam sıra, büyük bir iştah içinde olduğunu hayal ettiğim okuyucunun bu iştahını gidermek için daha sıradan bir baskı için de uğraşmaktaydım. Bu arada, Dumoulin'in vesveseleri, hatırşinas meslektaşıyla görüşmeleri o kadar uzun sürmüştü ki, bütün tedbirlerime rağmen, adi baskının daha önce çıkmasına engel olamadım.

Dizgi yanlışlarının fazla oluşu beni çok üzdü; öte yandan, artık bunu kabullenmeliydim, kitap hiç satmayacak gibiydi, bunun üzerine, küçük baskı çıkar çıkmaz diğer baskıyı imha ettirdim. Neredeyse tamamını (sanırım, basına dağıtılmış olan yetmiş nüsha hariç) ciltçiden alıp imha edilecek yere kendim götürdüm ve karşılığında bir miktar para aldığım için çok sevindim. Kâğıda kilo hesabıyla para ödüyorlardı... Ama bütün bunlar sadece kitapseverleri ilgilendiren şeyler...

Evet, başarı sıfırdı. Ama benim öyle bir yapım var ki, uğradığım hezimetten zevk alıyorum. Her yenilginin derinliğinde duymasını bilene bir "bu sana ders olsun" sözü vardır ve ben bu sesi dinledim. İlk iş olarak, elde edemeyeceğim bir zaferi arzulamaktan vazgeçtim; en azından onu farklı bir şekilde dilemeye başladım ve alkışların niteliğinin, niceliğinden çok daha önemli olduğuna kendimi inandırdım.

O sıralar Albert'le yaptığımız bazı konuşmalar da, doğal eğilimimi destekleyen bir kararı çabuklaştırdı ve sonradan çok eleştirilecek olan bir tavrı benimsememe neden oldu: popüler başarıdan uzak durma kararı. Belki de artık bu konuda açıklama yapmanın zamanı gelmiştir.

Kendimi olduğumdan daha erdemli göstermek istemiyorum: şöhret kazanmayı tutkuyla arzu ettim; ama genelde sunulduğu şekliyle popüler başarının, hileli bir taklitten başka bir şey olmadığını çok çabuk gördüm. Ben hak ederek sevilmek istiyorum ve yanlış yere bahşedildiğini hissettiğim övgüler canımı sıkıyor. Kurgulanmış lütuflar da beni memnun edemez. Size sipariş üzerine sunulandan ya da çıkar ilişkilerinin, ahbap çavuş, hatta dostluk ilişkilerinin dayattığı şeyden nasıl zevk alabilirsiniz? Minnettarlık yüzünden, yapacağım eleştirinin önünü kesme ya da iyi niyetimi harekete geçirme amacıyla övüldüğümü düşünmek bile övgünün tüm değerini bir anda yok eder; artık istemiyorum bunu. Çünkü benim için en önemli şey, yaptığım çalışmanın gerçek değerinin ne olduğunun bilinmesidir ve kısa süre sonra solup gitme tehlikesi taşıyan defne dalından bir taçla hiç işim olmaz.

Fikir değişikliğim çok ani olmuştu; elbette bunun içinde kızgınlık da vardı; ama kızgınlığım kısa sürdü ve başlangıçta tavrımın gerekçesi olsa bile, devam etmesinde bir etkisi olmadı. Bu tavrın –kasıntılık olarak algılanabilecek bir tavır– tam tamına benim yapıma uygun düştüğünü çok geçmeden anladım ve o kadar rahatladım ki, hiçbir şekilde bunu değiştirmeye kalkmadım.

İlk kitabımın baskısını onurumu kıracak derecede yüksek tutmuştum; sonrakileri ancak yeteri kadar bastıracaktım; hatta daha da az. Artık okuyucularımı seçme iddiasındaydım; Albert'in de gaza getirmesiyle, akıl

hocalığı etmeye kalkanlardan vazgeçme iddiasındaydım; iddia edip duruyordum... Ama sanırım, benim durumumda işin içine özellikle eğlenme ve merak duygusu da karışıyordu. Henüz kimsenin yaşamadığı bir maceraya atıldığımı iddia ediyordum. Tanrı'ya şükür, geçinecek param vardı ve kazanç sağlamayı umursamayacak kadar rahattım. Eğer, diyordum kendi kendime, eserimin bir değeri varsa, uzun ömürlü olacaktır; bekleyeceğim.

Yapımdaki bir çeşit hırçınlık yüzünden, eleştirmenlerden, hatta okuyuculardan uzak durma konusundaki kararımı; bir kitaptan kurtulur kurtulmaz beni benliğimin öteki ucuna sıçramaya (aynı zamanda denge ihtiyacı yüzünden) ve tam da bir önceki kitabımın bana kazandırdığı okuyucuyu hiç memnun etmeyecek şeyler yazmaya iten o farklı ruh hallerine saplanıp kaldım.

– Beni asla inandıramazsın, diye bağırırdı yaşlı kuzinim Barones de Feuchères (nasıl olur! Onu daha tanıtmadım...), bir türde başarı kazanırsan, o türde devam etmeyeceğine beni asla inandıramazsın.

Ama ben de tam olarak, tek bir türe çakılıp kalmaktansa, hiç başarmamayı tercih ediyordum. Bana saygınlık yolunu açacak bile olsa önceden çizilmiş bir yolu izlemeye gönlüm razı olmuyor. Ben kumarı seviyorum, bilinmeyeni, macerayı: İnsanların, olduğumu sandıkları yerde olmamayı seviyorum; bunu bir bakıma canımın istediği yerde olabilmek ve beni rahat bırakmaları için de istiyorum. Benim için en önemlisi, özgürce düşünebilmek.

"Defterler"in yayımlanmasından kısa bir süre sonra bir akşam Adolphe Retté'nin okkalı iltifatlarını sineye çekerken, dayanamayıp yanından ayrıldım (çünkü yaptığım her şeyde kararlılıktan çok içgüdü görmek lazım; başka türlüsü elimde değil). Bu Kafe Vachette'te ya da Louis'nin beni götürdüğü Kafe Source'ta oldu.

– Övgülere böyle karşılık verirsen, artık yapmaz olurlar, dedi Louis, tekrar görüştüğümüzde.

Oysa iltifatları severim; ama beceriksizlerin iltifatı sinirlerimi ayağa kaldırır; hak ettiğim yerde gururumu okşamayan şey tüylerimi diken diken eder; ve gereksiz yere övülmektense, hiç övülmemeyi tercih ederim. Abarttıklarına da kolayca inanırım; onulmaz bir alçakgönüllülük kusurlarımı derhal yüzüme vurur; nerede durduğumu ve kusurun nerede başladığını bilirim; ve hiçbir şeyden kendimi bir şey sanmak kadar çekinmediğimden, kendini beğenmişliği zihnin gelişmesinin önünde bir engel olarak gördüğümden, kendime verdiğim değeri hep geriye çekerim ve kendimi küçültmekten büyük gurur duyarım. Bu konuda söylediklerim fazla yapmacık gibi görülmesin: Çözümlediğim bu davranış kendiliğinden ortaya çıkıyor. Görünmez nedeni karmaşıksa, ben ne yapabilirim? Ben karmaşık olma peşinde değilim; o benim içimde. İçimdeki tüm çelişkileri taşıdığını göremediğim her davranışım beni ele verir.

Yazdıklarımı yeniden okuyorum. Hiçbiri içime sinmiyor. Yabaniliğimi ve uzak duruşlarımı açıklamak için yorulmaktan aşırı derecede korktuğumu öne sürebilirdim. Kendimi tüm doğallığımla gösteremediğim an, her türlü arkadaşlık beni fena halde yoruyor.

Az önce adını andığım, kızlık adı Gide olan ve Nimes'de geniş bir caddeye adı verilen General de Feuchères'den dul kalan kuzinim çocukluğumda Bellechasse Sokağı'nda şık bir konağın ikinci katında otururdu. Girişin önünde bir veranda vardı ve bu verandaya varmak üzere avludan geçerken, kapıcı haber vermek için görünmez bir zili iki defa çalar, yukarı çıktığınızda aralanan kapının arkasında sizi içeri almak için bekleyen uzun boylu bir uşak bulurdunuz. Bu zilin sesi, annemlerin ancak ak-

şam yemeğine "kibar misafirlerimiz" geldiği zamanlarda kullandıkları o güzel peynir çanına[1] hafifçe vurulduğunda çıkan billur gibi sesle tıpatıp aynıydı; bu yüzden, *kuzinimle ilgili her şey bende sadece lüks ve törensellik* düşünceleri uyandırırdı. Ben küçük bir çocukken, annemle beni akaju mobilyaları olan daracık bir odada ağırlardı. En iyi hatırladığım da gözlerimi ayıramadığım kocaman bir yazı masasıydı, çünkü ziyaretin belli bir anında kuzinimin oradan, tıpkı tiyatroda perde aralarında bonbon ve portakallar dolaştırmaları gibi, meyve şekerlemeleri çıkartacağını bilirdim. Bana bitmeyecek gibi gelen ziyaret böylece hoş bir şekilde bölünmüş olurdu; çünkü bizim kuzin annemin tükenmeyen sabrından yararlanıp onu kızına, bankacısına, noterine ya da rahibine karşı duyduğu kızgınlığın iç bayıltıcı hikâyeleriyle bezdirirdi; herkese kızgınlığı vardı. Bu nedenle ihtiyatı asla elden bırakmaz, şekerlemeleri hiçbir zaman çok erken değil ama sabrın tükenmeye başladığını hissettiği an ikram ederdi. O zaman elbisesini kaldırıp tafta eteğinin arasından bir tomar anahtar çıkartır ve içinden yanı başındaki etajerli küçük yazı masasının çekmecesini açan bir anahtar seçerdi; bu çekmecenin içinde de başka bir anahtar, yani büyük yazı masasının anahtarı olurdu, kuzinimiz bu masanın çekmecesinden şekerleme kutusuyla birlikte, okuması için *anneme vereceği bir tomar kâğıt çıkarırdı. Kutu neredeyse* her zaman neredeyse boş olurdu, bu yüzden de insan şekerleme alırken çekinirdi; annem almaktan kaçınırdı; bir gün neden almadığını sorduğumda:

– Gördün işte, yavrucuğum, kuzinimiz hiç üstelemedi, demişti.

Ben şekerlememi aldıktan sonra, kuzin kutuyu tek-

1. Altına, korumak üzere peynirlerin konduğu çan. (Y.N.)

rar yazı masasına koyardı ve ziyaretin ikinci perdesi başlardı. Bu şekilde doldurduğu kâğıtlar, birkaç yıl sonra kulağımın yeterince olgunlaştığına karar verildiği andan itibaren benim de okumaya katlanmak zorunda kaldığım bu kâğıtlar sadece ona yazılan mektupları ve kendi cevaplarının kopyalarını değil, not ettiği bazı konuşmaları da içeriyordu; başkalarının sözleri kadar, kendisinin bunlara verdiği hem kısa ve öz, hem de bitmek tükenmek bilmeyen aşırı asaletli karşılıkları da kaydetmiş olurdu; ben onun Titus-Livius tarzında, söylediklerinden çok, söylemek istediklerini kaleme aldığından, hatta sırf bu yüzden yazdığından şüpheleniyorum.

–İşte ona verdiğim cevap, diye başlardı, tiyatrovari bir sesle; artık uzun süre dinler dururdunuz.

– Haydi bakalım! Bugün uslu durdu; büyüyor, demişti bir gün, biz ayrılmak için izin isterken. Eskisi gibi, "Ne zaman gideceğiz?" diye tutturmadı. Bütün bunlar artık onun da ilgisini çekmeye başladı.

Ve zaman geçti, artık anneme eşlik etmeme gerek görülmediği bir yaşa geldim. Artık meyve şekerlemeleri söz konusu değildi. Artık sırdaş olacak kadar olgunlaşmıştım; ve kuzin kâğıtlarını benim için ilk kez çıkarttığında, gururumun oldukça okşandığını hissettim.

Bu, Antin Caddesi'ndeki muhteşem dairede (kuzin taşınmıştı) olmuştu, dairenin sadece tek odasını işgal etmekteydi, çünkü yemeklerini odasına getirtiyordu. İçeri girdiğinizde, sırsız aynalarda panjurları kapalı, debdebeli iki salon görüyordunuz. Bir gün beni oraya götürüp, "Louvre'a hibe etmek niyetinde olduğu", Mignard'a ait büyük bir portre gösterdi. Aklı fikri kızı Kontes de Blanzey'i mirasından mümkün mertebe mahrum etmekteydi ve sanırım, bazıları da ona bu yolda seve seve yardımcı oldu. Hikâyeleri ilginçlikten uzak değildi ama akla mantığa sığmazlıklarıyla insanı yadırgatıyorlardı.

Özellikle Rahip Bersier'yle yaptığı ve şahsını hedef alan bilmem hangi zehirleme girişimini anlatıp bu konuda kızını suçladığı bir görüşmenin hikâyesini hatırlıyorum:

– Ama bu çok feci bir durum, diye haykırıyormuş rahip.

– Hayır beyefendi, ağır ceza mahkemelik bir durum.

Bu sözleri tekrarlarken trajik bir ses takınır, hiç kalkmadığı ve hâlâ gözümün önünden gitmeyen o kulak yastıklı koltuğunda doğrulurdu. Solgun yüzü, tepesine dantel bir bone oturttuğu kehribar karası peruğunun kıvrımlarıyla çevriliydi. En ufak hareketinde hışırdayan ipek faydan kızıl kahve bir elbise giyerdi; parmaksız siyah eldivenli uzun elleri, pliseli geniş kol ağızlarından çok az görünürdü. Uzun paçalı iç donunun dantelleri neredeyse ayak bileğine kadar iner, elbisesiyle aynı kumaştan terlik giydiği ufak ayağını gösterecek şekilde bacak bacak üstüne atmaktan hoşlanırdı. Önünde, öteki ayağın rahatça içine gömüldüğü bir çeşit kürklü ayak ısıtıcısı bulunurdu.

Öldüğünde neredeyse yüz yaşındaydı, bu hikâyeleri bana anlattığında ise doksanını geçmişti.

X

"Defterler"in yayımlanmasının hemen ardından hayatının en karmaşık dönemine girdim, ancak Paul Laurens'le Afrika'ya doğru yola çıkınca kurtulabildiğim balta girmemiş karanlık bir orman. Bir dağılma ve huzursuzluk dönemi... Yaklaşan gölgesiyle bu dönem, sonradan olacaklara ışık tutmamış olsa, o günleri tereddütsüz seve seve atlar geçerdim; ayrıca, "Defterler"i hazırlarken içine hapsolduğum manevi baskıyı da bu dağılma halini mazur gösterecek bir gerekçe olarak düşünüyorum. Ben, bende tersini talep etme hissini uyandırmayan hiçbir şeyi doğru saymazken, böyle bir kitabın abartılması nasıl tepki uyandırmazdı? Sanki o dönemdeki huzursuzluğumu dile getirmekle, o huzursuzluktan kurtulmuş gibiydim; zihnim bir süreliğine sadece zırvalıklarla meşgul oldu, kendini sadece dine en uzak, en saçma kibrin rehberliğine bıraktı.

Emmanuèle'in kitabım hakkında ne düşündüğünü öğrenemedim; öğrenebildiğim tek şey, kitabın arkasından gelen evlenme talebimi geri çevirmesiydi. Ret cevabını kesin sayamayacağımı, beldemeyi kabul ettiğimi, hiçbir şeyin beni vazgeçiremeyeceğini söyleyip itiraz ettim. Gene de bir süre, zaten cevap vermez olduğu mektuplarıma ara verdim. Bu sessizlik ve kalbimdeki bu boş-

luk beni tamamen çaresiz bırakmıştı; ama bu arada aşkın terk ettiği zamanı ve yeri arkadaşlık doldurdu.

Hemen her gün Pierre Louis'ye görüşmeye devam ediyordum. O sırada ağabeyiyle birlikte, Vineuse Sokağı'nın sonunda, köşe başında bulunan ve küçük Franklin meydanına hâkim basık bir evin ikinci katında oturuyordu. Çalışma odasının penceresinden görünen manzara Trocadéro'ya ve meydanın ötelerine kadar uzanıyordu. Ama biz tamamen kendimizle, projelerimizle ve hayallerimizle meşgul olduğumuzdan dışarı bakmak aklımıza bile gelmezdi. Pierre Louis, Janson'da okuduğu son sınıfta sınıf arkadaşlarından üçüyle yakınlaşmıştı, bunlardan ikisi, Drouin ve Quillot çok geçmeden benim de samimi arkadaşlarım oldular. (Üçüncüsü, yani Franc-Nohain'le de hoş ancak kesintili bir ilişkim oldu.)

Bu anılarda, aslında hayatımda büyük bir yer tutan arkadaşlıklardan bahsetmeyi hiç istemeyişimin sebebini bulmaya çalışıyorum. Belki de sadece kendimi fazla kaptırır da uzatırım korkusundan. Ben onlar sayesinde Nietzsche'nin şu esprisinin ne kadar gerçek olduğunu hissettim: "Her sanatçı sadece kendi zekâsından değil, dostlarınınkinden de yararlanır." Zekânın böyle özel bir bölgesinde benim yapamadığım kadar ilerilere nüfuz eden arkadaşlarım, sondajcılık işlevi görüyorlardı. Duyduğum sempati yüzünden bir süre onlara eşlik ettiysem, bunu içgüdüsel olarak kendimi belli bir alanla sınırlamama endişesiyle yaptım; öyle ki, o özel alanda kendimden üstün görmediğim tek bir arkadaşım yok; ama onların zekâlarının alanı kuşkusuz daha sınırlıydı; ve ben her birinin tek tek en iyi bildiği şeyi onlardan daha az anlarken, gene de aynı anda hepsini birden anlıyormuşum gibi geliyordu ve durduğum kavşaktan bakışlarım, onların üzerinden, onların sözlerinin bana keşfettirdiği farklı ufuklara doğru çepeçevre uzanıyordu.

Bu arkadaşlardan her birinin en iyi arkadaşı ben olduğum için gururum okşanmamış olsaydı–çünkü her insan kendini merkeze koyar ve dünyanın kendi etrafında döndüğüne inanır–, burada sadece beylik laflar ederdim. Arkadaşımın benden daha yakın bir sırdaşı olması düşüncesine dayanamaz ve nasıl her birinin kendini tamamen bana vermesini istiyorsam, ben de kendimi hepsine aynen öyle sunardım. En küçük bir sakınım bana ahlaksızlık, kutsallığa saygısızlık gibi gelirdi; birkaç yıl sonra annemden miras kalınca, sanayi işletmesi iflasın eşiğine gelen Quillot'ya yardım etmem istendiğinde, bunu önünü arkasını hiç düşünmeden, hiç duraksamadan yaptım; *ona istediği her şeyi verirken, çok doğal bir şey yaptığıma* inanıyordum ve bunu yaparken ona gerçekten hizmette bulunup bulunmadığım konusunda hiçbir endişeye kapılmadan daha fazlasını vermeye de razı olurdum; öyle ki, bugün baktığımda, belki de benim *için asıl önemli* olan kendi davranışımdı, ben arkadaştan çok arkadaşlığı seviyordum belki de, bilemiyorum. Sorumluluk duygum neredeyse mistikti ve bu konuda hiç yanılmayan Pierre Louis bununla dalga geçerdi. Bir öğleden sonra, benimle buluşma sözü verdiği Saint-Sulpice Sokağı'nda bir dükkâna gizlenmiş ve benim buluşma yerine tam saatinde gelerek, üstelik onun gelmeyeceği zaten içime doğmuşken çeşme başında yağmurun altında tam bir saat bir aşağı bir yukarı gidip gelmemi dikizleyip eğlenmiş, kerata! Aslında kendimden çok arkadaşlarıma hayrandım; *onlardan* iyisini hayal edemiyordum. Kaderimin şiirde olduğuna olan inancım her şeyi kucaklamama, her şeyin karşıma çıkarıldığını düşünmeme ve karşıma çıkan şeyin, bana eşlik etmesi, beni elde etmesi, beni mükemmelleştirmesi için müthiş bir seçimle kader tarafından belirlenip gönderildiğini sanmama yol açıyordu. Bu ruh halimden hâlâ bir parçayı korumuşumdur ve en kötü

düşmanlıklarda bile içgüdüsel olarak eğlenebileceğim ya da ders çıkarabileceğim bir şeyler aramışımdır. Hatta *amor fati*'de[1] o kadar ileri giderim ki, farklı bir olayın, farklı bir sonucun belki de benim için daha hayırlı olabileceğini düşünmek istemem. Olanı sadece sevmekle kalmam, onun en iyisi olduğunu da kabul ederim.

Bununla birlikte, bugün geçmiş günleri düşünürken, eğer doğabilimci ya da müzisyen bir arkadaşım olsaydı benim için ne kadar yararlı olabilirdi diye düşünüyorum: O dönemde bir doğabilimciyle karşılaşmış olsaydım, doğal bilimlere olan büyük merakım yüzünden edebiyatı bir yana bırakıp onun peşine takılırdım... Müzik konusuna gelince: Bir süre sonra Pierre Louis'nin beni soktuğu Mallarmé'nin çevresinde, başta Pierre Louis olmak üzere herkes müziği sevmekten dem vururdu; ama bana öyle geliyordu ki, bizzat Mallarmé ve onun görüştüğü herkes müzikte de edebiyatı aramaktaydı. Wagner tanrılarıydı. Onu açıklıyor, onun hakkında yorumlar yapıyorlardı. Louis'nin Wagner'e hayran olmam için filanca haykırışı, falanca ünlemi öyle bir dayatışı vardı ki, "dışavurumcu "müzik tüylerimi diken diken ediyordu. "Saf" müzik adını verdiğim müziğe, yani hiçbir şey ifade etme iddiasında olmayan müziğe daha tutkulu bir biçimde sarılıyordum; Wagner'in çokseslilığini protesto adına kuatoru orkestraya, sonatı senfoniye tercih ediyordum (hâlâ da ederim). Ama daha o zamandan müzikle aşırı derecede ilgiliydim; tarzımı onunla yumuşatıyordum... Hayır, belki de bana gereken arkadaş, bana başkasıyla ilgilenmeyi ve kendi kabuğumdan çıkmayı öğretecek biriydi, bir romancı. Ama o günlerde benim için varsa yoksa ruhtu, şiir merakıydı. Elbette Pierre'in, *İnsanlık*

1. Kader sevgisi. (Ç.N.)

Komedisi'nin yazarını küçümseyerek Guez de Balzac'a "Büyük Balzac" dediğini duydukça rahatsız oluyordum; gene de, beni dikkate almam gerekenlerin en başına biçim meselelerini koymaya davet ederken haklıydı ve bu öğüdü yüzünden ona minnettarım.

Pierre Louis olmasaydı, bir kenarda yabani gibi yaşamaya devam ederdim sanıyorum; edebiyat çevrelerine girip çıkma ve oralarda dostluklar edinmeyi istemediğimden değil; ama yenemediğim bir çekingenlik beni engelliyordu, bir de bugün bile sık sık tutulup kalmama neden olan, yakınlık duyduğum insanları sıkma, rahatsız etme tedirginliği. Daha doğal, daha atak, kesinlikle daha işbilir ve şimdiden daha oturmuş bir yeteneğe sahip olan Pierre, ilk şiirlerini, hepimizin hayran olduğu büyüklerimizin şiirlerine adamıştı. Onun sıkıştırması üzerine, kitabımı Heredia'ya götürmeye karar verdim.

– Ona senden bahsettim. Seni bekliyor, diyordu ikide birde.

Heredia henüz sonelerini bir cilt halinde toplamamıştı; bazıları *La Revue des Deux Mondes*'da yayımlanmış; bazılarını da Jules Lemaitre alıntılamıştı; çoğu henüz yayınlanmamış olan bu soneleri belleğimizde öylesine kıskançlıkla saklıyorduk ki, sıradan insanın bunlardan habersiz olduğunu düşündükçe bu şiirler bize daha da muhteşem görünüyordu. Balzac Sokağı'ndaki dairesinin kapısını ilk kez çalarken kalbim çarpıyordu.

Heredia'nın bir şair hakkındaki düşüncelerimle bu kadar az uyuşuyor olması beni üzen ilk şey oldu. Onda sessizlik, gizem diye bir şey yoktu; kekeler gibi çıkan tiz sesinde tek bir nüans fark edilmiyordu. Biraz kısa ve toplu olmakla birlikte, ufak tefek, oturaklı bir adamdı; ama dizleri ve beli bükülüyor, topuklarını vurarak yürüyordu. Küt bir sakalı, fırça gibi kısacık kesilmiş saçları vardı ve okurken bir kelebek gözlük takıyor, hiçbir kötülük

taşımayan, tuhaf bir şekilde bulanık ve dumanlı bakışlarla gözlüğün üzerinden, daha çok da kenarından etrafa göz atıyordu. Düşüncelerle işi olmadığından, aklından geçeni hemen söyleyebiliyor ve bu da konuşmasına son derece hoş bir tazelik katıyordu. Neredeyse istisnasız dış dünyayla ve sanatla ilgiliydi; demek istediğim, soyut düşünceler alanında inanılmaz derece bocalıyor ve başkalarını sadece yaptıklarıyla tanıyordu. Ama çok okuyor ve eksiklerini bilmediğinden, hiçbir şeye ihtiyaç duymuyordu. Bir şairden çok bir sanatçıydı; daha çok da bir zanaatkâr. Önce korkunç bir hayal kırıklığına uğradım; sonra bu hayal kırıklığının sanat ve şiir hakkında yanlış fikirlere sahip olmamdan kaynaklanıp kaynaklanmadığını, yapılan işin sadece mükemmel olmasının benim o zamana kadar sandığımdan çok daha değerli bir şey olup olmadığını sorgulama noktasına geldim. Kollarını açarak karşılıyordu ve karşılayışı o kadar sıcaktı ki, zihninin kolları kadar açık olmadığını hemen fark edemiyordunuz; ama edebiyatı o kadar seviyordu ki, zihnen anlamadığını bile, sanırım biçimsel olarak anlamayı başarıyordu ve ben onun hiçbir şey hakkında saçmaladığını hatırlamıyorum.

Heredia her cumartesi konuklarını ağırlardı; saat dörtten itibaren sigara salonu insanlarla dolardı: diplomatlar, gazeteciler, şairler; Pierre Louis olmasa sıkıntıdan patlardım. O gün aynı zamanda hanımların da kabul günüydü; bazen müdavimlerden biri sigara bölümünden salona geçer ya da tersi olur; bir an için aralanan kapıdan tiz seslerin cıvıltısı ve kahkahalar duyulurdu; ama onlara takdim edildikten sonra, nazik konukseverliklerine karşılık saygılarımı sunmak için daha sık yanlarına gitmem gereken Madam de Heredia ya da üç kızından biri tarafından görülürüm korkusu –işte bu korku–, yüzünden sigara salonun en dibine çekilir, Olympos'u saran bulut-

ların arasına saklanır gibi sigara ve puro dumanlarının arasına saklanırdım.

Henri de Régnier, Ferdinand Hérold, Pierre Quillard, Bernard Lazare, André Fontainas, Pierre Louis, Robert de Bonniéres, André de Guerne tek bir cumartesiyi kaçırmazlardı. İlk altısını salı akşamları Mallarmé'nin evinde de görürdüm. Louis ile ben en gençleriydik.

Mallarmé'nin evinde daha çok şairler toplanırdı; bazen de ressamlar (Gauguin ve Whistler aklıma geliyor). Rome Sokağı'ndaki bu hem salon hem yemek odası olarak kullanılan küçük odadan başka bir yerde bahsetmiştim; çağımız bu mekânın sükûnetinin ve neredeyse dini ortamının bugün kolay kolay hayal edilemeyeceği kadar gürültülü hale geldi. Mallarmé, yazıya en fazla aktarılmış "sayıklamalar"ından çoğu zaman pek farklı olmayan konuşmalarını elbette önceden hazırlıyordu; ama o kadar sanatsal ve o kadar öğreticilikten uzak bir tarzda konuşurdu ki, sanki her yeni cümleyi o an buluvermiş de, işaretparmağını havaya dikip neredeyse soru şeklinde sizin onayınıza sunmadan kabul etmezmiş gibiydi: "Şöyle de denilemez mi?.. belki..." Ve her cümlesinin sonuna hemen hemen her zaman bir "Değil mi?" eklerdi, bu sayede bazı zihinler üzerinde hiç kuşkusuz daha da etkili olmaktaydı.

Sanatını hayattan bile bile uzaklaştıran o kibarlık ve yapmacıklık saplantısının dürtmesiyle, "sayıklama"sını ikide birde birtakım anekdotlarla, mükemmelen naklettiği birkaç güzel sözle keserdi.

Küçük masanın fazla kalabalık olmadığı bazı akşamlar, nakışını eline alan Madam Mallarmé kızıyla birlikte yanımızda otururdu. Ama çok geçmez, kalın bir duman tabakası onları kaçırırdı; çünkü etrafında oturduğumuz yuvarlak masanın ortasında herkesin kullanımına açık kocaman bir tütün çanağı dururdu ve herkes kendi si-

garasını sarardı; Mallarmé de durmadan tüttürürdü ama tercihan küçük bir seramik pipo. Ve saat on bire doğru, Geneviève Mallarmé groglarla birlikte geri gelirdi; çünkü, bu çok sade evde hizmetçi yoktu ve her zil çalışında üstat kapıyı kendi gidip açardı.

Bu iki öndere büyük bir saygı gösteren ve sonradan benim arkadaşlarım olan insanlardan birkaçını anlatacağım. Sanki o dönemde bizler, kendi fikirlerimize kulak vermek yerine, belirsiz bir slogana az çok bile bile boyun eğer gibiydik. Gerçekçiliğe tepki olarak şekillenen bir hareket ve Parnasse okuluna karşı da bir kıpırdanış vardı. Ben Schopenhauer'in etkisiyle –bazılarının Hegel'i ona tercih etmesini anlayamıyordum–, "mutlak" olmayan her şeyi, hayata farklı prizmalardan bakıldığında ortaya çıkan çeşitliliği "olumsallık" (bu kelime kullanılıyordu) olarak görüyordum. Arkadaşlarımın çoğu için de aşağı yukarı aynı durum söz konusuydu; ve hatanız o günlerde "gerçekçilik"in temsil ettiği içinden çıkılmaz karmaşada sıradan bir güzellik, bir doğruluk arayıp bulmak değil; saf belirleyip gerçekliğe sırt çevirmekti. Ben açgözlülüğüm sayesinde kurtuldum.. Tekrar arkadaşlarıma dönüyorum.

Henri de Régnier kesinlikle hepsinin en öne çıkanıydı. En başta fiziğiyle dikkat çekiyordu. Azıcık kibirli olmakla birlikte sıcak bir içtenlik taşıyan tavırlarının altında, hiç eksilmeyen ama çok da göze batmayan bir üstünlük duygusu saklardı. Bayağı uzun boyluydu, zayıf ve biraz da sarsaktı, beceriksizliğini bir zarafete dönüştürmesini biliyordu. Alnının genişliği, çenesinin, yüzünün uzunluğu ve Galyalı tarzı upuzun sarkık bıyıklarını burmak için ikide birde yüzüne götürdüğü biçimli ellerinin uzunluğu sizi ilk bakışta çarpıyordu. Dış görünüşünü bir monokl tamamlıyordu. Leconte de Lisle toplantılarda monoklu moda haline getirmişti ve bu beylerden çoğu monokl kullanıyordu. Régnier, Mallarmé'nin evinde,

Heredia'nın evinde saygıdan neredeyse ağzını açmazdı; daha doğrusu konuşmaya (Mallarmé'ninkinden bahsediyorum) tek katkısı, sohbetin yeniden canlanmasını sağlayan o ölçülü düşüncesini sevimli bir ustalıkla dile getirmesiydi. Ama baş başa konuşmalarda sohbetine doyum olmuyordu. On beş gün geçmiyordu ki, ondan bir not gelmesin: "Yapacak daha iyi bir şeyiniz yoksa, yarın akşam uğrayın." Bugün o akşamlardan aynı zevki alır mıydım bilemiyorum, ama o dönemde en çok istediğim şey buydu. İkimizin de çok konuştuğunu hatırlamıyorum; o sıralarda henüz sigara da içmiyordum; ama bir boşvermişlik, kuşkusuz Mallarmé'ninki kadar müzikal olmayan, ama daha güçlü ve bastırılmadığında keskinleşen bu sesteki ayrıksı çekicilik; görüşlerini –düşüncelerini demeye cesaret edemiyorum, çünkü düşünceye hiç itibar edilmiyordu– en tuhaf ve en akla gelmeyecek bir biçimde sunma sanatı– ; insanlarla ve şeylerle adlandıramadığım hınzırca bir eğlenme... Zaman akıp geçer ve saat gece yarısını vurunca istemeye istemeye gitmeye hazırlanırdım.

Bu portreleri çizerken bazen on yıldan fazla bir zamana dağılan çizgileri bir demet halinde topladığım anlaşılacaktır. Bu nedenle, ancak bir süre sonra ... bir akşamı hatırlıyorum: Régnier gözüme endişeli görünmüştü; monoklunu indirdi; bakışı dalıp gitmişti:

– Neyiniz var dostum? dedim sonunda.

– Eh! diye karşılık verdi, gövdesinin üst kısmını sallayarak, hem ciddi hem maskaraca bir tarzda, otuzu devirmeye hazırlanıyorum.

Birden gözüme çok yaşlı göründü. Üstünden o kadar uzun zaman geçti ki!

O günlerde en yakın dostu Francis Vielé-Griffin'di. İsimleri çoğu zaman birlikte anılırdı; şiirleri birbiriyle karıştırılırdı; uzun bir süre halkın gözünde, sadece ku-

rallara uygun şiirler farklılıklara imkân tanıyabilirdi; bütün serbest şiirler birbirine benzerdi. Müzikte, resimde, şiirde ne zaman yeni bir teknik kendini kabul ettirse, hep aynı durum söz konusudur. Oysa kimse bu iki insan kadar birbirinden farklı olamazdı; dostlukları tıpkı beni Pierre Louis'yle birleştiren dostluk gibi bir hataya dayanıyordu. Griffin kadar dobra, dürüst, üstelik içinden geldiği gibi davranan biri daha yoktu; onun tersine Régnier'nin düzenbaz, ahlaksız ve içten pazarlıklı olduğunu söylemek istemiyorum; kesinlikle hayır! Ama bilge bir kültür onun en sevecen, en doğal, en iyi duygularını ele geçirmiş, bu duyguları parlatmış, cilalamış, yumuşatmıştı, öyle ki sonunda, hazırlıklı olmadıkça hiçbir şey hissetmez, önceden hâkim olmadığı ve hissetmeye karar vermediği hiçbir heyecanı yaşamazmış gibiydi. Kimileri en üstün hal gözüyle baktıkları bu hale ulaşmak için çaba harcar (böyle insanlar tanımışımdır); çoğu zaman bu noktaya biraz kolayca, biraz çabuk ve daima kendi aleyhlerine olacak şekilde ulaştıklarını düşünmüşümdür; başka bir deyişle, bu ideal sadece ona ulaşmak için boş yere didinip duranlar için uygunmuş gibi geliyor bana. Elbette Griffin'inin bu yönde bir çabası yoktu. Kendisini mizah yoluyla, esprilerle ortaya koyuyordu; ülkemize ve Fransa'nın o güzel diline duyduğu çok içten sevgiye rağmen, hal ve tavrında müthiş derecede Yeni Dünya kokan bir nobranlık ve başına buyrukluk vardı. Bourgogne'lular gibi r'leri yumuşatarak (aynı şeyi daha sonra sevimli vatandaşı Stuart Merrill'de de fark etmişimdir) konuşması en küçük sözüne bile tuhaf bir lezzet katıyordu; bir de aykırı fikirlere bu kadar bayılmasa, kendini ifade tarzındaki içtenlik rakip tanımazdı. Son derece kavgacı bir yapıya sahipti; yüce gönüllü olduğundan, dünyayı düzeltmeye kalkardı; aslında biraz püriten di; görüştüğü edebiyat çevresinin çoğu zaman yapmacık olan aşırı ser-

best hallerinden rahatsızlık duyuyordu. On iki hecelik dizeye, Mendès'e, törelere, çağa karşı savaş açıyor ve çoğu zaman hikâyesini kocaman alaycı bir gülüşün eşlik ettiği (çünkü kendi öfkesiyle bile eğlenmekteydi) şu cümleyle tamamlıyordu:

– Hadi ama Gide! Nereye gidiyoruz?

Yusyuvarlak, apaçık bir yüzü, sanki ensesine kadar uzayıp gidiyormuşa benzeyen bir alnı vardı; ama erken başlayan kelliğini saklamak için düz saçlarından koca bir tutam alır, bir şakağından öbürüne yatırırdı; çünkü, hareketlerindeki rahatlığa rağmen, dış görünüşe önem verirdi. Çok renkliydi; unutmabeni çiçeği renginde gözler (onu çok iyi tanıyan bazıları gözlerinin ela olduğunda ısrar ederler; ama ben onun gözlerini sadece unutmabeni çiçeği renginde canladırabiliyorum zihnimde). Bedenini sımsıkı saran ceketlerinin altında çok kuvvetli olduğu hissediliyordu; pantolonları hep çok dar görünürdü, kısacık kollarının bitiminde elleri, uzun olmaktan çok enliydi . Bir akşam yemekten sonra, ayakları bitişik vaziyette masanın üzerinden atlayacağına dair bahse girdiği ve hiçbir şeyi kırıp dökmeden bunu başardığı anlatılırdı. Bunlar söylentiydi; gerçek ise, azıcık üstelenmeye görsün, bir salonda hiç hız almadan sandalyelerin üzerinden atladığıydı – bu da bir şair için yeterince şaşırtıcıdır.

"André Walter'in Defterleri" hakkında bana yazan ilk kişidir. Bunu hiç unutmuyor ve minnettarlığımı ona göstermeye çalışıyordum. Onunla daha çok sohbet etmek isterdim; ama aykırı fikirlerinin fazlalığı beni fena halde sıkıyordu; onun tarzını benimseyemediğimden, kendimi aptal gibi hissediyordum ve çok geçmeden tek konuşan o oluyordu; çünkü iyi konuşmak için karşısındakini dinlememeye ihtiyacı olan insanlardandı. Kafamda belirgin bir fikirle onunla konuşmaya gittiğim ve doğru dürüst üç kelime bile edemeden gerisingeri döndüğüm olmuştur.

Onunla ilişkimde karakterindeki bir başka küçük kusur da sıkıntı yaratıyordu: her an tetikte ama nedeni her zaman çok açık olmayan bir alınganlık. Sürekli hak ettiği saygıyı görememe korkusu içinde yaşadığından, ben de ona saygıda kusur ediyormuş gibi görünmemek için sürekli bir tedirginlik yaşardım. O sakındıkça, iş çoğu kez muazzam bir gafla sonuçlanırdı, bizimki bir an ezilip büzülür, ama sonunda o harika içtenliği baskın çıkardı; kocaman alaycı bir kahkaha her şeyi unutturur ve karşımızda onun o berrak bakışlarından başka bir şey görmez olurduk. Bir örnek, yorumlardan daha isabetli olacak (buraya on yıldan fazla bir zamana yayılan anıları sıkıştırdığımı söylemiştim):

La Revue blanche'ta edebiyat eleştirmeni olarak Léon Blum'un yerini almıştım; düzyazı kitaplarıyla ilgileniyordum; benim yanımda Gustave Kahn şiirle ilgileniyordu. Bu arada, bazı çevrelerde Gustave Kahn'ın "serbest veznin yaratıcısı" olarak kabul edildiğini hatırlatayım; bu konu o sıralarda şiddetli tartışmalara yol açıyor, aralarında Griffin de olmak üzere pek çok kişinin tepesini attırıyordu; Griffin serbest veznin gerekirse Kahn'dan vazgeçebileceğini, kendi başına ya da başka bir babadan doğduğunu iddia ediyordu... *Légende ailée de Wieland* ("Wieland'ın Kanatlı Efsanesi") yayınlanınca, Griffin öteki kitapları gibi onu da bana yolladı. Kitabı konusunda yorum yapmanın bana düşmediğine üzülerek, teşekkür mektubuma aklıma hiçbir kötülük getirmeden şu talihsiz on iki hecelik dizeyi sıkıştırdım:

Kahn'ın topraklarında avlanamam ki!

Kuşkusuz Griffin'in kanı beynine sıçramış olmalı; her ne hal olduysa, üç gün sonra beni derin bir şaşkınlığa sürükleyen şu mektubu aldım:

20 Şubat 1900

Sevgili André Gide

Kırk sekiz saattir mektubunuzu inceliyorum.

Şu tuhaf cümlenin anlamını ve amacını size sormaya karar verdim:

Kahn'ın topraklarında, avlanamam ki!

Açıklamanızı beklerken, hizmetkârınız olmaktan onur duyarım.

İkimiz de fazlasıyla iyi niyetliydik ve karşılıklı sempatimiz bu yanlış anlamanın üstesinden çabucak gelecek kadar kuvvetliydi.

Griffin'in yüce gönüllü karakterinin kendini belli ettiği bu fevriliği beni oldukça vahim bir hataya sürükledi, vahamet hem hatanın kendisinde, hem de sonra olup bitenlerdeydi – Régnier'nin bir kitabının değersizleştirilmesinden bahsetmek istiyorum: biraz aptalca bir uysallıkla Griffin'in aklına uyduğum, ama çok geçmeden içtenlikle pişman olduğum *La Double Maîtresse* ("Çifte Metres") Griffin'e göre Régnier bu kitabı yazarken yanlış yola sapmıştı. Oysa yazar kısa bir süre önce, *Le Trèfle blanc*'da ("Beyaz Yonca") doğasının daha taze, kırsallığa özgü daha saf bambaşka bir yanını ortaya sermiş ve bu özellikler Griffin'e daha yakın gelmişti. Griffin kitabi olmaktan çok uzaktı ve özgürlükle birlikte şiire getirdiği en iyi şey, kabul edelim ki, o sıralarda edebiyatımızın büyük ihtiyaç duyduğu bir tazelik, acemiliğini hâlâ koruyan bir kendiliğindenlikti. "Çifte Metres"in zarafeti ona köhnemiş geliyordu; bu nefis kitapta onun tek gördüğü edebiyat ve yapmacıklı bir yozlaşmaydı; Régnier'yi günümüze geri getirerek (sanki olurmuş gibi!) ve hataları açık ederek Fransız edebiyatına ve bizzat Régnier'ye büyük bir iyi-

likte bulunacağıma inandırdı beni. Yanlış anlaşılmasın: O sırada yazdığım çok katı, hatta haksız makalenin sorumluluğundan kaçmaya, hatta bu sorumluluğu azaltmaya çalışmıyorum; ama doğal isteğimin peşinden gitmeyerek, sadece kendi eğilimime değil de, bir tepki, bir direniş ihtiyacına (aslında doğamda bu da var) teslim olduğum için pişman olma durumuna nadiren düşmüşümdür. Söylemeye gerek yok, Régnier kendi bildiği yoldan giderek okuyucularının hayranlığını kazandı; benim makalemse tek etkisi, o güne kadar mükemmel olan ilişkimize fena halde soğukluk getirmesi oldu. Aslında bu makale olmasa da, çok geçmez, bozuşmak için başka nedenler bulurduk: zevklerimiz fazlasıyla farklıydı.

Mallarmé'ye, Heredia'ya, Bonnières'e, Judith Gautier'ye, Leconte de Lisle'e hiç sektirmeden gidenlerden biri de şüphesiz Hérold'du. Ben son ikisine hiç gitmedim, Bonnières'e ise nadiren gitmişimdir; duyduklarımı anlatıyorum; ama yeterince bildiğimi, Ferdinand Hérold' da her yerde rastlıyor olmamdı. Yeni bir randevu koparmadan yanımızdan ayrılmazdı ve ben onun yazıp okuyacak zaman bulmasına şaşar kalırdım; ama işin aslı, çok yazıyordu ve her şeyi okumuştu. O günlerde merak saldığımız her konu hakkında tükenmez bilgi sahibiydi; mesela "bigorne" denen sonelere ya da orkestrada saksafonun kullanımına dair kilometreler boyunca konuşabilirdi; çünkü Mallarmé'nin evinden ya da bir toplantı ya da gösteriden saat kaçta çıkarsak çıkalım, her zaman yürüyerek sizi evinize kadar geçirirdi. Annem bunun için onu çok severdi, çünkü saat gece yarını geçmişken benim sokaklarda yalnız dolaşmamdan korkardı ve Hérold'un ancak kapımın önünde benden ayrılacağına güvenirdi. Fazlasıyla yumuşak ve bebeksi yüzüne erkeksi bir hava vermek için kocaman bir sakal bırakmıştı; çok iyi bir arkadaş, çok sadık bir dostu; ne zaman ihtiyacınız olsa, hatta daha

da sık yanınızdaydı. Sanki var olmak için başkasını bekliyordu. Ferdinand Hérold saygı üzerine –daha doğrusu saygıya karşı– bir makale yayımlattığından beri başını birkaç santim daha geride, sakalını ise birkaç santim daha ilerde taşıyordu; makalede Bilgelik'in, Hz. Süleyman'ın dediğinin tersine, ancak Tanrı korkusunun bittiği yerde başladığını ispatlıyordu. Ve her saygı –ebeveyne, törelere, otoriteye ve geri kalan her şeye karşı–, ne diyordum, her saygı içinde bir körleşme barındırdığından, insan ancak saygı duyduğu şeyi aşıp geçebilirse aydınlığa doğru ilerlemeyi umut edebilirdi. Quillard'ın, Lazare'ın, Hérold'un ve daha başkalarının militarizm karşıtlığı üniformanın her türlüsünden nefrete kadar uzanıyordu. Onlara göre üniforma uşak kıyafetinden farksızdı ve bireysel onura bir hakaretti. Enternasyonalist olduklarından bahsedip onları rencide etmek istemem, çünkü, sonuçta geriye bakarak bu görüşleri onlara yakıştırmakla belki de kendilerine haksızlık ediyorum, ama işin aslı, bunlar benim de fikirlerim olduğundan, bunları onlarla paylaştığıma kesinliklikle inanıyordum. Hatta belli bir zekâ ve eğitim düzeyine erişmiş bir kişinin başka türlü düşünmesini aklım almıyordu. Bu koşullarda askerlik hizmetini, mümkünse kaçak durumuna düşmeden kurtulunmaya çalışılması yerinde olan katlanılmaz bir bela olarak görmem anlaşılabilir.

Hérold bazen yanında eniştesini de getirirdi, belki de dünya iyisi, altın kalpli ve sessiz durmasından ne kadar anlaşılabilirse, aptal olmadığına inandığım Fontainas adında irikıyım bir Belçikalı. Aptalca sözler etmemenin en emin yolunu hiç konuşmamakta bulmuş gibiydi.

Kont Robert de Bonnières hakkında ne söyleyeyim? Her yerde kabul görmesinde genç karısının dillere destan güzelliğinin hiçbir rolü yoktu. Galiba, gazetecilik de yapmıştı. Kısa bir süre önce bir roman yayımlamıştı: benim okumadığım ama Heredia salonunun müdavimleri-

*nin Fransız geleneğinin özelliklerini bularak hoşlandıkla*rı *Le Petit Margemont*. O sırada sekiz hecelik dizelerden oluşan manzum küçük hikâyeler derlemesini tamamlamıştı ve bunları seve seve okuyordu. Sanırım, oldukça iyi biriydi (insan olarak) ama öfkeli bir yapısı vardı ve Heredia'nın gününde hikâyelerinden en yenisini okuyup bitirdiğinde, az daha bir fırtınanın patlak vermesine neden oluyordum... Hatırlıyorum, bu burnu havada bir güzelin kasten düşürdüğü ya da yere attığı bir eldivenin hikâyesiydi; reddedilen kibar şövalye aceleyle atılır ve ne olduğunu pek anlayamadığım tehlikeye rağmen, eldiveni yerden alır (Schiller'de de bu tarz bir şeyler yok muydu?), sonra, nihayet tavlanan güzel eğilirken, küçümseme sırası artık şövalyededir:

(Durma geç güzelim.)

Hikâye böyle bitiyordu. Normalde Fontainas kadar sessiz olan ben, nasıl bir cesarete kapıldımsa artık:

– Seslerinden rahatsız olmuyor musunuz? diye sordum.

Herkes birbirine baktı; beni kurtaran, ilk başta kimsenin bir şey anlamamış olmasıydı. Sonra, herkesi saran önlenemez kahkahalar karşısında Bonnières ne yapabilirdi? Sanırım, o günden sonra bu son dizeyi değiştirdi.

Bonnières çok zeki biri olarak kabul edilirdi; bu ünü sayesinde kendine büyük bir güveni vardı. Kendinden başka kimseyi dinlemediği için, her konuda sarsılmaz görüşlere sahipti. Tanrım! Üstüne basa basa şunları söylerken, o dediğim dedik tavrı nasıl da sinirimi bozardı:

– Her yazarın eseri kalıp halinde bir cümleyle özetlenebilmelidir. Bir eser ne kadar kolay daraltılırsa, yaşama şansı da o kadar uzun olur. Yayılıp taşan hiçbir şeyin hükmü yoktur.

Samimi ısrarına karşı çıkamayarak evine gittiğim o gün, bana kalıp cümlemi hazırlayıp hazırlamadığımı sorduğunda ne mi oldum? Ceketimin düğmesine yapışmıştı ve âdeti üzere yüzü yüzüme çok yakındı. Önce dehşetle geri çekildim, anlamamış gibi yaptım; ama o peşimi bırakmıyordu:

– Haydi ama, diye üsteliyordu, gelecekteki eserinizi tek bir cümleyle, tek bir kelimeyle özetlemek isteseniz, bu ne olurdu? Siz bu kelimeyi biliyor musunuz?

– Elbette! diye bağırdım sabrım taşarak.

– Haydi ama! Nedir o? Haydi! Çıkarın şunu. Her şey o kelimede.

İşin en komik yanı, cümlemin ne olduğunu bilmem, ama sırf utandığım için, sanki hayatımın en önemli sırrıymışçasına bunu bu kart tekeye açmakta tereddüt etmemdi. Sonunda, dayanamayarak ve gerçek bir öfkeyle zangır zangır titreyerek, ifadesiz bir sesle tane tane söyledim:

– "Hepimiz temsil etmeliyiz."

Şaşkınlıkla bana baktı, sonra nihayet düğmemi bıraktı:

– Pekâlâ! Hadi bakalım oğlum! diye haykırdı. "Temsil edin." (Yaşça benden epeyce büyüktü.)

"Kalıp cümle"mi biraz açıklamazsam sahiden de çok aptal durumuna düşeceğim. O sıralarda bu cümle kaçınılmaz biçimde fikirlerime egemen olduğundan yeni efendim sayılırdı. O güne kadar içinde yaşadığım ahlak anlayışı bir süredir, henüz tam olarak bilemediğim daha tatlı bir hayat görüşüne doğru kaymaktaydı. Görevin herkes için aynı olmadığını ve doğanın karşı çıktığı ama bana göre Hıristiyanlık idealinin doğayı dize getirme iddiasıyla meylettiği bu tektipliliğe karşı Tanrı'nın da nefret duyabileceğini düşünmeye başlamıştım. Artık sadece kendine özel ve kimi zaman içinde zıt ilkeler barındıran ahlak anlayışlarını kabul ediyordum. Her insanın ya da en azından her

seçilmişin yeryüzünde oynaması gereken bir rolü olduğuna inanıyordum, sadece kendisine ait olan ve başka hiçbir role benzemeyen bir roldü bu; öyle ki, ortak bir kurala uymak için gösterilen her çaba gözümde ihanete dönüşüyordu; evet, ihanete ve ben bu ihaneti Kutsal Ruh'a karşı işlenen, "asla bağışlanmayan" ve bu yüzden insana belirlenmiş ve yeri doldurulamaz anlamını, kendisine geri verilemeyecek "ilginçlik"ini kaybettiren büyük günahla bir tutuyordum. O günlerde tuttuğum *Günlük*'ün başına nereden aldığımı hatırlamadığım şu Latince ibareyi koymuştum:

"İnsanoğlunun yaptığı işin aslı her zaman bütün zihinsel potansiyelini harekete geçirmeyi kabullenmekten geçer."

Gerçekten de, hayatın yeni yeni farkına varmaya başladığım çeşitliliği ve kendi çeşitliliğim karşısında mest olmuştum... Ama bu bölümde sadece arkadaşlardan bahsedeceğime söz vermiştim. Oraya dönüyorum.

Bernard Lazare, gerçek adıyla Lazare Bernard, ufak tefek olmamakla birlikte kısa boylu görünen ve bayağı sevimsiz Nîmes'li bir Yahudi'ydi. Sanki yüzü sadece yanaklardan, gövdesi sadece göbekten, bacakları sadece baldırlardan ibaret gibiydi. Kelebek gözlüğünün gerisinden nesnelere ve insanlara zehirli bir bakış fırlatır ve sevmediği ne varsa delicesine küçümser gibi görünürdü. En yüce duygular yüreğini kabartır, yani çağdaşlarının alçaklığına ve kabalığına karşı sürekli öfke püskürürdü; ama bu alçaklığa ihtiyacı varmış ve kendi kendinin bilincine ancak bir şeylere şiddetle karşı çıkarak varıyormuş gibiydi, çünkü öfkesi yatışır yatışmaz, geriye sadece yansımaları kalırdı ve o da *Le Miroir des légendes*'ı ("Efsanelerin Aynası") yazmaktaydı.

Lazare ve Griffin kavgacı mizaçlarını *Les Entretiens politiques et littéraires*'de birleştirmişlerdi. Kapağı kan kırmızısı olan bu küçük dergi, doğrusu çok iyi hazırla-

nıyordu ve *Traité du Narcisse* başlıklı yazımın orada yayımlandığını görmek gururumu okşamıştı. Pek çok cüretkârlığın temelinde yatan şu duygu bende inanılmaz derecede eksik kalmıştır: başkasının zihnindeki yerim konusundaki sezgilerim; beklentilerimi kendi değerimden daima düşük tutarım ve hiçbir şey talep etmeyi bilmediğim gibi, bana gösterilen azıcık ilgiden çok büyük onur duyar, şaşkınlığımı zorlukla gizlerim; ancak elli yaşında yeni yeni kurtulmaya başladığım bir zayıflıktır bu.

Bernard Lazare beni korkuturdu; onda belli belirsiz insanı yoldan çıkaran ve sanatla hiç ilgisi olmayan birtakım eğilimler hissederdim, kuşkusuz bu duygu sadece bana ait bir şey değildi ve kendilerini onunkiyle aynı türden sorunlara kaptıracak olan Quillard ve Hérold'u değilse bile, Régnier, Louis ve beni ona karşı belli bir mesafede tutmaktaydı.

– *Régnier'nin davranışını fark ettin mi?* demişti Louis; geçen gün Lazare'a neredeyse arkadaş muamelesi yapacaktı. Ama tam dizine vuracakken kendini tuttu. Eli nasıl havada kaldı, fark ettin mi?

Lazare, Dreyfus davasında kılıcını çekip bilinen önemli rolü üstlendiğinde, nihayet gerçek çizgisini bulduğunu ve o zamana kadar yaptığı şeyin, edebiyatın kapısında sırasını beklemek –daha nicelerinin hayatları boyunca yaptığı gibi– olduğunu anladık.

Adını henüz anmadığım Albert Mockel küçük ama ağırlığı olan bir Fransız-Belçika dergisi çıkarıyordu: *La Wallonie*. Bir okulda (ve biz de kesinlikle bir okul oluşturuyorduk) herkesin zevki çatışma yoluyla ılımlı hale gelip inceldiğinden, içimizden birinin hatalı bir yargıda bulunması nadirdi; ya da en azından bu hata çoğu zaman bütün bir gruba ait olurdu. Ama, Mockel, bu kolektif zevkin de ötesinde, son derece ince bir sanat duygusuna sahipti. Hatta inceliği mızmızlığa kadar vardırıyordu;

onun incelmiş düşüncelerinin karşısında sizinkiler size kaba ve bayağı geliyordu.[1] Sözleri eşine ender rastlanır bir süzülmüşlükteydi ve o kadar ince göndermelerle doluydu ki, takip etmek için tepeden tırnağa dikkat kesiliyordunuz. Aşırı dürüstlük ve titizlik yüzünden, konuşması çoğu zaman baş döndürücü bir açıklamadan ibaret oluyordu. On beş dakikanın sonunda tükeniyorduk. O sıralarda *Chantefable un peu naïve*'ini yazmaktaydı.

Haftada birkaç kez Heredia'nın, Mallarmé'nin evinde ya da başka yerlerde karşılaştığım bu kişilerin dışında, tam olarak dost demeye cesaret edemeyeceğim ama gene de kendisine tuhaf bir sevgiyle bağlandığım zavallı bir çocukla düzenli olarak görüşmekteydim. Kendisine dikkate değer bir *Vie de la Fontaine* ("La Fontaine'in Hayatı") borçlu olduğumuz, derin bilgi sahibi aydının torunu olan André Walckenaer sıska ve hastalıklı, kendisinden esirgenenin değerini anlayacak kadar zeki ama doğanın ancak sızlanmasına yetecek incecik bir ses verdiği bir çocuktu. Chartres Okulu'ndan mezun olup Mazarine'de kütüphane müdürünün yardımcısı olmuştu. Bir akşam yemeğinde bizi bir araya getiren Démarest teyzemle oldukça yakın bir akrabalığı vardı. "André Walter'in Defterleri"henüz bitirmemiştim, yani yirmi yaşından biraz küçüktüm; André Walckenaer benden birkaç ay daha büyüktü. Bana gösterdiği yakınlık ve ilgi hemen gururumu okşamıştı; aşağı kalmamak için, Duygusal Eğitim başlığı altında kaleme almayı düşündüğüm bir kitabın hayali kahramanıyla onun arasında olağanüstü benzerlikler bulduğumu hayal ettim. Flaubert'in böyle bir kitabı vardı zaten; ama benimki bu başlığa daha uygun düşüyordu. Doğal olarak Walckenaer son derece heyecanlanarak onun portresi-

1. Mallarmé son derece seçkin bir hanımefendiden bahsederken şöyle demişti: "Ona günaydın derken, sanki hep 'Bok' dermiş gibi oluyorum." (Yazarın notu)

ni çizeceğim bu kitaba vuruldu. Bir ressamın karşısında poz verir gibi gelip karşımda poz verip vermeyeceğini sordum. Gün kararlaştırdık. Ve böylece, benim Paris'te olduğum zamanlarda André Walckenaer üç yıl boyunca her çarşamba saat 2 ile 5 arasını benim evimde geçirdi; elbette ben onun evine gitmediğim zamanlarda; bazen seanslarımızı akşam yemeği saatine kadar uzatırdık. Bıkıp usanmadan, hiç durmadan sohbet ederdik; bugün sohbetlerimizin niteliğini bana en iyi hatırlatan, Proust'un kitaplarının metni. Her konuda ahkâm keser, en önemsiz meselelerde bile kılı kırk yarardık. Zaman kaybı mı? Buna inanmam mümkün değil: Uzun uzun tartışıp didişmeden düşünce ve yazıda belli bir incelmeye ulaşamazsınız. Zavallı oğlanın sağlığının çok bozuk olduğunu söylemiştim: Astımı geçer, bu defa da narin bünyesi belli dönemlerde egzema çıkarırdı; yüz çizgilerinin sarktığını görmek, nefes nefese kaldığını ve inlediğini işitmek içler acısıydı; yazma arzusu yüzünden de sızlanır ve elinden bir şey gelmediği için, zihnini korkunç derecede zorlardı. O yapmak isteyip de yapamadıklarını, düş kırıklıklarını anlatır, ben dinlerdim, kuşkusuz onu teselli edemiyor ama konuşmasını dinlemek ilgimi çektiği için, hastalığına bir varoluş görünümü atfediyordum.

Beni kendisinden de silik ama adını vermeyeceğim biriyle tanıştırdı. X.'in zekâsı kusursuz kesimli kıyafetleriyle salonlarda boy gösterecek kadar kıvraktı ancak. Onunla birlikte davetlere gittiğinizde, onu olduğu gibi vestiyere asmadıkları için şaşardınız. Salonlarda, upuzun ve ipek gibi yumuşak bal rengi sakalının gerisinden, eşi benzeri görülmemiş yavanlıkta sıradan konulara bir lezzet katan incecik, hayaletlere yaraşan bir sesle konuşurdu. Gazeteci, tercüman, aracı ve dinleyici rolünü üstlendiği kibar âlemlerinde dolaşıp, çay saatinde yaşamaya başladı. Beni Walckenaer'in de girip çıktığı o çevrelerden birka-

çına sokmadığı zaman yok gibiydi. Çok şükür ki, kibarlar âleminde parlamamı sağlayacak hiçbir şey yoktu bende; yolumu şaşırıp düştüğüm salonlarda gamlı baykuş gibi duruyordum; şurası da doğru ki, bayağı iyi dikilmiş redingotlarla dolaşıyordum; uzun saçlarım, yüksek yakalıklarım, düşüncelere dalmış gibi duruşum dikkati çekiyordu ama sözlerim hayal kırıklığı yaratıyor olmalıydı; çünkü kafam ağır çalışıyor ya da en azından sözlerim o kadar az para ediyordu ki, bu yüzden ne zaman şaka yapmam gerekse çenemi tutmak zorunda kalıyordum. Madam Beulé'nin, hiç de aptal olmayan Madam Beignères'in, Vikontes de J.'nin (- Oh! Mösyö X., diye bağırırdı, ne olur bize Sully Prudhomme'un "Kırık Vazo"sunu okuyun. – başlık ve isimleri hep böyle karıştırıp bozardı; İngiliz ressamı John Burns'e olan büyük hayranlığından bahsederdi ve galiba aslında Burne-Jones demek isterdi) evlerinde ise birkaç kez boy gösterip dehşete kapılmışımdır.

Prenses Ouroussof'un evi daha ilginç gelirdi; en azından insan eğleniyordu. Konuşmalar zorlamasız olup, en hoş karşılananlar en çılgın olanlardı. Etine dolgun, güzel bir kadın olan Prenses, Doğu işi tuvaletlerinin içinde, o dilbaz şirinliği ve her şeyle eğlenir gibi olan edasıyla herkesi rahat ettirirdi. Kaçıkça konuşmalar bazen fantastik boyutlara varır ve insan, evsahibesinin aldanıp aldanmadığından, bazı acayiplikleri gerçekten fark edip edemediğinden şüpheye düşerdi; ama asla elden bırakmadığı içtenlikli bir çeşit yürek temizliliği alaycıların hevesini kursağında bırakırdı. Büyük bir akşam daveti sırasında, en lezzetli yemekleri servis etmekte olan üniformalı uşağa kontralto sesiyle ansızın şöyle seslendiğini duymuştuk: Dişinizdeki apse ne âlemde, Casimir?

Bilmiyorum hangi şeytan dürttü, onunla yalnız olduğum bir gün birden piyanosunu açtım ve Schumann'ın *Mi Majör Novellette*'sini çalmaya başladım. O günlerde

bu parçayı henüz gereken tempoda çalamıyordum. Çalış tarzımı son derece doğru eleştirdiğini görmek beni çok şaşırttı, tatlılıkla hatalarımı işaret ederek parçayı mükemmelen bildiğini ve anladığını göstermiş oldu, sonra şöyle dedi:

– Eğer piyanomu iyi bulduysanız, gelip burada çalışın. Memnun olurum, kimseyi de rahatsız etmezsiniz.

Prenses beni henüz çok az tanıyordu ve geri çevirdiğim bu teklif beni rahatlatacağına huzursuz etti; bunu onun tavırlarındaki sıcak içtenliğe örnek olsun diye anlatıyorum. Ama onun bir ara bir hastaneye kapatıldığı fısıltı halinde ağızdan ağıza dolaştığından, hayallerinin gerçek bir deliliğe dönüştüğünü görürüm korkusuyla yanında asla uzun zaman kalamıyordum.

Bir akşam Wilde'ı, Henri de Régnier'nin de bir yerde anlattığı, Prenses'in evindeki o yemeğe götürmüştüm; prenses birdenbire büyük bir çığlık atmış ve İrlandalının yüzünün etrafında bir ışık halesi gördüğünü iddia etmişti.

Gene onun evinde başka bir akşam yemeğinde Jacques-Emile Blanche'la tanıştım – bu bölümde anlattıklarım arasında hâlâ görüştüğüm tek kişi. Ama onun hakkında anlatacak o kadar çok şey var ki... Maeterlinck'in, Marcel Schwob'un ve Barrès'in portrelerini de daha sonraya bırakıyorum. Çocukluktan çıkarken belirsiz özlemlerimi ve şevk arayışımı yönlendirip yolumu kaybettiğim bu balta girmemiş karanlık ormanın atmosferini galiba daha şimdiden biraz fazla ağırlaştırdım.

Bu anıları okuması için verdiğim Roger Martin du Gard, hiç dişe dokunur bir şey söylemedikleri ve okuyucunun susuzluğunu gideremedikleri gerekçesiyle onları eleştiriyor. Oysa niyetim her şeyi söylemekti. Ama iç dökmede öyle bir eşik var ki, insan kendini zorlamadan, yapaylığa düşmeden bunu aşamıyor; ve ben özellikle

doğallık peşindeyim. Kuşkusuz zihnim, her çizgiyi daha sade bir biçimde çizmek için, her şeyi aşırı derecede basitleştirme ihtiyacında; seçmeden resmedemezsiniz; ama işin en rahatsız edici tarafı, eşzamanlılığı belli belirsiz iç içe geçmiş halleri birbirini takip ediyormuş gibi sunmak zorunda olmak. Ben bir diyalog insanıyım; bende her şey savaşır ve birbiriyle çelişir. Gerçeklik endişesi ne kadar büyük olursa olsun, anılar her zaman için ancak yarı yarıya samimidir: Her şey söylendiğinden daima çok daha karmaşıktır. Hatta belki de romanda gerçeğe daha fazla yaklaşılmaktadır.

İkinci bölüm

I

Burada hikâye edeceğim olayları, kalbimdeki ve düşüncelerimdeki çalkantıları, onları ilk başta algılamamı sağlayan aynı ışık altında sunmak ve haklarında sonradan vardığım yargıyı pek açığa vurmamak istiyorum. Hem bu yargı defalarca değişmiş olduğundan, hem de duygularımın daha az ya da daha çok net oluşuna göre hayatıma kâh hoşgörülü kâh katı bir gözle baktığım için. Bir de son zamanlarda, bu dramda önemli bir aktörün, Şeytan'ın da rolü olabileceği aklıma takılmakla birlikte, ben gene de bu dramı ilk ağızda, kimliğini ancak çok uzun zaman sonra teşhis ettiğim varlığı işin içine katmadan anlatacağım. Anlatmayı düşündüğüm şey, hangi dolambaçlı yollardan nasıl bir mutluluk körlüğüne doğru sürüklendiğim. Yirmi yaşımdayken, başıma sadece mutlu şeyler gelebileceğine inanmaya başladım; şu son aylara[1] kadar da bu inancı korudum ve beni bir anda bu konuda şüpheye düşüren olayı hayatımın en önemli olaylarından biri sayıyorum. Bu şüpheden sonra da kendimi topladım – sevincim o kadar giderilmezdi ki; ilk bakışta en mutsuz görünen olayın bile, iyice tartıldığında bize en iyi dersi verebileceğine, en

1. 1919 ilkbaharında yazıldı. (Yazarın notu)

kötü şeyden bile bir yarar sağlanabileceğine, bazı durumlarda felakette de bir hayır olduğuna ve mutluluğu çok sık tadamıyorsak, bunun nedeninin onun bize beklediğimizden çok farklı bir çehreyle gelmesi olduğuna olan inancım o kadar kuvvetliydi ki. Ama elbette aceleci davranıyorum gene; erişebilirliğini yeni yeni hayal ettiğim, daha doğrusu erişebileceğimi hayal etme cesaretini yeni yeni gösterdiğim o sevinç halini, çoktan ulaşılmış bir hal olarak verirsem, bütün hikâyemi bozacağım. Sonraları daha çok bilgi sahibi olduğumda, elbette bütün bunlar bana daha kolay göründü; incir çekirdeğini doldurmayan sıkıntıların beni gark ettiği muazzam acılara gülüp geçebildim, henüz şekillenmemiş ve sınırlarını ayırt edemediğim için beni dehşete sürükleyen geçici heveslerimin adını koyabildim. O dönemde her şeyi keşfetmem, acıyı da merhemi de aynı zamanda bulmam lazımdı; hangisi bana daha canavarca geliyordu, bilemiyorum. Püriten eğitimim beni böyle şekillendirmişti, bazı şeyleri öylesine önemsememe yol açıyordu ki beni heyecanlandıran meselelerin bütün bir insanlığı ve tek tek her bireyi etkilememesini aklım almıyordu. Kartal tarafından etleri didik didik edilmeden de yaşanabildiğine hayret eden Prometheus'tan farkım yoktu. Aslına bakılırsa, bilmeden ben o kartalı seviyordum; ama onunla uzlaşmaya başlamıştım. Evet, benim için sorun hep aynıydı ama hayatta ileri gittikçe artık onu o kadar korkunç bulmuyor, ona o kadar keskin bir açıdan bakmıyordum. – Hangi sorun?– Bunu birkaç kelimeyle tanımlamak bana zor gelecek. Ama öncelikle bir sorun olması da çok şey sayılmaz mı? – İşte, en basite indirgenmiş haliyle o sorun:

Siz hangi Tanrı adına, hangi ideal adına benim kendi doğama uygun olarak yaşamamı yasaklıyorsunuz? Peki sadece onun peşinden gitsem, beni nereye sürüklerdi bu doğa?

O zamana kadar İsa ahlakını ya da en azından, bana İsa ahlakı olarak öğretilmiş olan belli bir püritanizmi kabul etmiştim. Kendimi buna boyun eğmeye zorlamanın karşılığında elime geçen şey, bütün varlığımı saran derin bir yeis olmuştur. Kuralsız yaşamayı asla kabul etmiyordum, tenimin isteklerini ille beynim de onaylamalıydı. Bu istekler daha sıradan şeyler olsaydı, kafa karışıklığın daha az olur muydu, kuşkuluyum. Çünkü, arzularıma her şeyi yasaklamak zorunda olduğuma inandığım sürece, mesele arzularımın talep ettiği şeyler değildi. Bunun üzerine, böyle baskıları bizzat Tanrı'nın talep edip etmediğinden; sürekli karşı gelmenin inançsızlık olup olmadığından, ve bu karşı gelişin O'nu hedef alıp alınadığından; ikiye bölündüğüm bu mücadelede, mantıken ötekini haksız bulmamın gerekip gerekmediğinden kuşku duyma noktasına geldim. Sonunda bu uyuşmaz ikilemin bir uyum içinde çözümlenebileceğini sezdim. Hemen ardından, esas hedefimin bu uyum olması gerektiğini ve onu elde etmeye çalışmanın hayatımın en önemli varoluş nedeni olduğunu fark ettim. Ekim 93'te Cezayir'e giden gemiye binerken coşkum beni kesinlikle yeni bir diyara doğru değil, "ona doğru", o altın posta doğru sürüklemekteydi. Gitmeye kesin kararlıydım; ama İzlanda'ya bilimsel bir gemi yolculuğuna çıkan kuzenim Georges Pouchet'nin davetini kabul edip etmemekte uzun süre tereddüt etmiştim; aynı şekilde Paul Laurens bilmem hangi yarışmanın ödülü olarak kendisini bir yıllık bir sürgüne mecbur eden bir seyahat bursu kazandığında da hâlâ tereddütteydim; yol arkadaşı olarak beni seçmesi kaderimi belirlemiş oldu. Böylece arkadaşımla yola çıktım; Argo gemisindeki seçkin Yunanlılar bu kadar vakur bir coşkuyla ürpermemiştir.

Galiba, Paul'le aynı yaşta olduğumuzu söylemiştim; aynı boyda, aynı görünüşteydik, yürüyüşümüz aynı, zevklerimiz aynıydı. Güzel sanatlar öğrencileriyle arka-

daşlığı sayesinde, doğasındaki büyük çekingenliği örten biraz alaycı bir kendine güven havası edinmişti, bir de hayran olduğum ve beni çok keyiflendiren ama kendi tutulmuş zihnimle kıyasladıkça beni umutsuzluğa sevk eden çılgınca haller.

Paul'ü belki de Pierre Louis'den daha az görüyordum; ama Paul'e karşı duyduğum, daha gerçek ve gelişmeye daha açık bir sevgiydi sanki. Pierre'in kişiliğinde saldırgan, romantik ve ilişkimizi son derece inişli çıkışlı hale getiren köstekleyici bir taraf vardı. Paul'ün kişiliği ise tersine, son derece yumuşaktı; benimkiyle uyuşuyordu. Paris'te onu hep kardeşiyle beraberken görürdüm, kardeşi daha uzlaşmaz bir kişiliğe sahipti ve bizden daha küçük olmasına rağmen, bizi itip kakar, bu yüzden o yanımızdayken konuşmalarımız bir yere varamazdı. Haftada iki defa eskrim dersi için akşam onlara gidişim, okumalara ve uzun uzun konuşmalara bahane oluyordu. Paul'le ben arkadaşlığımızın büyüdüğünü hissediyor ve birbirimizde her türlü kardeşlik olanaklarını keşfederek seviniyorduk. İkimiz de hayatın aynı noktasındaydık; gene de aramızda onun kalbinin serbest, benimkininse âşık olduğum kişiyle dolu olması gibi bir fark vardı ama bunun beni engellemesine izin vermemekte kararlıydım. "Defterler"in yayımlanmasının ardından kuzinimin beni reddetmesi cesaretimi belki hiç kırmamıştı, ama en azından beni umudumu ertelemeye zorlamıştı; bu yüzden de, söylediğim gibi, duyduğum aşk neredeyse mistik olarak kalmıştı; eğer şeytan bu aşka ne olursa olsun tensel herhangi bir şey karıştırma fikrini küfür gibi göstererek beni kandırdıysa da, ben henüz bunu fark edecek durumda değildim; her zamanki gibi cinsellikle aşkı birbirinden ayırmakta kararlıydım; hatta bu ayrılık bana arzu edilir bir şeymiş, eğer yürek ve ten bir araya gelmezse, cinsellik daha saf, aşk daha kusursuz olurmuş gibi geliyordu. Evet, Paul'le ben yola çıktığımızda kararımızı

vermiştik... Kuşkusuz ahlaki eğitim almış olsa da püriten değil Katolik ahlak anlayışına göre yetiştirilen, sanatçılarla dolu bir çevrede, resim öğrencileri ve modeller yüzünden her an tahrike açık olan Paul'ün yirmi üç yaşını geçtiği halde hâlâ nasıl bakir kaldığı sorulacak olursa, cevabım, burada onun hikâyesini değil kendi hikâyemi anlattığım, üstelik böyle bir durumun sanıldığından çok daha yaygın olduğu, ama çoğu zaman bilinmesinin istenmediği şeklinde olacaktır. Çekingenlik, utanma, tiksinti, gurur, yanlış anlaşılan duygusallık, talihsiz bir tecrübenin yol açtığı korku (Paul'ün durumu böyleydi sanırım), bütün bunlar insanı engeller. Bunun üzerine, gelsin kuşkular, tedirginlikler, romantizm ve melankoli; artık bütün bunlardan bezmiştik; bütün bunlardan kurtulmak istiyorduk. Ama üzerimizdeki en büyük baskı kendine özgü olan, tuhaf olan, hastalıklı olan, anormal olan karşısında duyduğumuz tiksintiydi. Yola çıkmadan önceki konuşmalarımızda birbirimizi bir denge, bütünlük ve sağlık idealine doğru yöneltiğimizi hatırlıyorum. Sanırım bu benim, bugün "klasisizm" adı verilen şeye doğru ilk yönelişimdi; bunun benim ilk Hıristiyanlık idealime ne kadar zıt olduğunu söylemek yetersiz kalır; bunu o kadar çabuk anlamıştım ki, yanıma bir Kitabı Mukaddes almayı istemedim. Belki üzerinde durmaya değmeyecek bir şey gibi görünen bu durum son derece büyük bir önem taşımaktaydı: O zamana kadar manevi gıdamı ve bana yol gösterecek öğüdü kutsal kitaptan almadan tek bir gün geçirmemiştim. Ama işte tam da bu yüzden, bu gıdanın benim için son derece vazgeçilmez hale gelmesi yüzünden, kendimi ondan mahrum bırakma ihtiyacını hissettim. Adeta içim parçalanarak İsa'ya veda ettim; öyle ki, şimdi onu gerçekten terk ettiğimden kuşkuluyum.

Toulon'da Laurens'lerin ahbabı Latil'ler bizi birkaç gün alıkoydular. Üşüttüm, daha Fransa'dan ayrılmadan

sağlığım bozulmaya başladı; ama hiç belli etmedim. Sağlık sorunu özellikle bu seyahatle birlikte hayatımda bu kadar önem taşımaya başlamasa bu konudan hiç bahsetmezdim. Her zaman hassas bir bünyem olmuştu; askerlik heyetince iki yıl üst üste askerliğim tecil edilmiş, üçüncü yıl kesin olarak çürüğe çıkarılmıştım: Evrakta "verem" yazıyordu ve bu teşhis karşısında dehşete kapılmaktan çok, askerlikten muaf olduğuma mı sevinmiştim bilmiyorum. Üstelik, biliyordum ki, babam da daha önce... Özetle, Toulon'da kaptığım nezle benzeri bu sinsi hastalık beni o an o kadar endişelendirmişti ki, Paul'e, daha sonra ona katılmak üzere tek başına gemiye binmesini söylemeyi bile düşündüm. Sonra kendimi kadere bıraktım, bu da neredeyse her zaman için en sağduyulu şeydir. Ayrıca, Cezayir'in sıcak havasının beni iyileştireceğini, oranın ikliminden daha uygun bir iklim olamayacağını düşünüyordum.

Toulon o sırada Rus deniz filosunu ağırlamaktaydı; liman bayraklarla donatılmıştı ve ışıl ışıl şehir, akşamları en ücra sokaklarına kadar tuhaf bir bayram havasıyla dolup taşıyordu; ilk evreden başlayarak seyahatimizin her evresinde, sanki insanlar ve memleket karşımızda bayram ediyor, doğa bile biz yaklaştıkça coşuyor gibi bir hisse kapılmıştık. Paul'ün filodaki zırhlılardan birinde verilen gece eğlencesine yalnız gitmesine neden göz yumduğumu bilmiyorum, ya kendimi çok yorgun hissediyordum, ya da ara sokaklardaki sefahat ve sarhoşluk manzaraları daha çok ilgimi çekmişti.

Ertesi günü deniz kıyısında Latil'lerin muhteşem malikânesi la Simiane'da geçirdik, Paul'ün hatırladığına göre, ilerde benim *Pastoral Senfoni*'m olacak kitabın konusunu ona orada anlatmışım. Ona ayrıca daha iddialı başka bir projeden de bahsettim, kuşku ve tereddütler yüzünden heder olmadan önce tamamlamam gereken

bir projeden. Bir konunun zorluklarını çalışma ilerledikçe fark etmek iyidir; hepsini bir anda görmekse insanda cesaret bırakmaz. Ben savaşlarıyla, devrimleriyle, rejim değişiklikleriyle, ibret verici olaylarıyla bir halkın, bir ülkenin hayali tarihini yazmayı tasarlıyordum. Her ülkenin tarihi başka ülkelerin tarihinden farklı olsa da, ben hepsinde ortak olan birtakım çizgileri ortaya koyma iddiasındaydım. Kurmaca kahramanlar, hükümdarlar, devlet adamları, sanatçılar yaratacaktım – eğilimlerini sergileyip eleştirisini yapacağım kıraldışı bir edebiyat, bir sanat, evrimini anlatacağım türler, içinden bölümler sunacağım başyapıtlar... Peki bütün bunlar neyi kanıtlamak içindi? İnsanlık tarihinin farklı olabileceğini, âdetlerimizin, törelerimizin, alışkanlıklarımızın, zevklerimizin, kurallarımızın ve güzellik anlayışlarımızın farklı olabileceğini – ve gene de insan olarak kalabileceğimizi. Bu işe girişmiş olsaydım, belki de içinde kaybolup giderdim ama kuşkusuz çok eğlenirdim.

· Marsilya'dan Tunus'a kadar hemen hemen sakin bir yolculuk geçirdik. Kamaramızdaki hava boğucuydu ve ilk gece o kadar terlemiştim ki, kuşetteki çarşaflar vücuduma yapışmıştı; ikinci geceyi güvertede geçirdim. Afrika tarafında, uzaklarda, sıcağın habercisi muazzam şimşekler çakıyordu. Afrika! Bu gizemli kelimeyi tekrarlayıp duruyor; onu dehşetle, büyüleyici korkularla, beklentilerle büyütüyordum; bakışlarım çılgıncasına, bunaltıcı ve şimşeklerle sarmalanmış bir vaade doğru, sıcak geceye dalıyordu.

Tamam! Tunus yolculuğunun hiç de nadir bir şey olmadığını biliyorum; hayır, ama nadir olan, bizim oraya gitmemizdi. Mercanadalardaki hindistancevizi ağaçları bugün de, ne yazık ki yarın da bana geminin güvertesinden gördüğüm ilk develer kadar büyüleyici gelmeyecek. Girdiğimiz iç limanın etrafını kuşatan alçak dilin üzerin-

de adeta gökte bir gösteri yaparcasına birer siluet halinde sıralanmışlardı. Tunus'ta develerle karşılaşmayı bekliyordum tabii ama onları hiç bu kadar tuhaf hayal etmemiştim; ya rıhtıma yanaşma anında geminin, sıçrayıp suyun dışına doğru havalanmalarına yol açtığı o altın balık sürüsü; ya valizlerimizi kapmak için telaşla itişip kakışan o Binbir Gece insanları. Hayatın her türlü yeniliğin sizi mest ettiği o anındaydık; hem susuzluğumuzun hem de bu susuzluğu dindirmenin keyfine varıyorduk. Oradaki her şey beklediğimizin de ötesinde şaşırtıyordu bizi. Nasıl da saf saf simsarların her tuzağına düşüverdik! Maşlahlarımızın, cellabelerimizin kumaşı ne kadar da güzeldi! Satıcının ikram ettiği kahve bize nasıl da hoş gelmiş, kahve ikramında bulunan satıcıyı nasıl da cömert bulmuştuk! Daha ilk günden, çarşılarda boy gösterdiğimiz ilk andan itibaren on dört yaşında küçük bir rehber bize tebelleş oldu, dükkânlarda bize eşlik etti (biri kalkıp onun avanta aldığını söylese, çok kızardık) ve Fransızcası idare ettiğinden, üstelik sevimli de olduğundan, ertesi gün için otelde buluşmayı kararlaştırdık. Adı Céci'ydi ve eskiden Lotophagoilerin[1] adası olduğu söylenen Cerbe adasındandı. Söylenen saatte gelmediğini görünce nasıl endişelendiğimizi hatırlıyorum. Birkaç gün sonra eli kolu yeni aldığımız şeylerle dolu vaziyette odama gelip de (otelden ayrılmış, El Ceriza Sokağı'nda üç odalı bir daire tutmuştuk) maşlaha nasıl sarınılacağını göstermek için soyunmaya başladığında nasıl allak bullak olduğumu hatırlıyorum.

General Leclerc'in evinde karşılaştığımız Yüzbaşı Julian ordudan üç atı emrimize verdi ve bizimle birlikte sur dışına çıkmayı teklif etti. O zamana kadar sadece atın manejde sürülüşünü, duruşları düzelten öğretmenin

1. *Odysseia*'da adı geçen bir halk. Odysseus'un arkadaşları bu halkın yemeklerinden yiyince belleklerini ve geri dönme isteklerini yitirirler. (Y.N.)

eleştirel bakışları altında öğrencilerin sıkıcı mı sıkıcı bir biçimde art arda geçişini görmüştüm; insanın içine kasvet çöktüren kapalı bir salonda bir saat boyunca, kasvetli gidiş gelişler. Benim bindiğim al renkli küçük Arap atı bana göre fazla huysuzdu ama onu başıboş bırakıp dörtnala koşmasına izin verince keyfime diyecek kalmadı. Çok geçmeden yalnız kaldığımı fark ettim, arkadaşlarımı da, yolumu da kaybetmiştim, ama akşam olana kadar yolu da, arkadaşları da bulmayı pek dert etmedim. Batan güneş Tunus'la Zaguvan Dağı arasında uzanan ve harabe halindeki antik sukemerinden artakalan birkaç muazzam kemerin aralıklı olarak sıralandığı uçsuz bucaksız ovayı altın rengine ve kırmızıya boyamıştı; bu sukemerinin su perilerine adanmış bir pınarın berrak sularını Kartaca'ya taşıyan kemer olduğunu hayal ediyordum. Suları tuzlu bir gölcük bir kan gölünü andırıyordu; birkaç tellitumanın havalandığı ıssız kuyuları boyunca ilerledim.

Kış başından önce Tunus'tan ayrılmayı düşünmüyorduk; niyetimiz güneyden Biskra'ya gitmekti. Yüzbaşı Julian'ın tecrübeye dayalı tavsiyeleri üzerine, yaklaşan kış mevsimini de dikkate alarak yolculuğumuzu ertelemekten vazgeçtik. Yüzbaşı güzergâhımızı gözden geçirdi, konaklayacağımız yerleri belirledi ve yolculuğun safhaları konusunda bize tavsiyelerde bulundu. Yanlış hatırlamıyorsam, bir çöküntü alanı olan El Cerid'den geçerken askeri bir muhafız takımı bizi koruyacaktı. Her şeyin üstesinden geleceğimizden emin, şansımıza güvenerek, çocukça bir düşüncesizlikle kendimizi çöllere vurduk. Günde yirmi beş frank karşılığında, bir rehber ve dört atlı şaşaalı bir saltanat arabasına benzeyen yayla gibi bir kupa arabasıyla bizi dört günde Sus'a götürecek bir arabacı tutmuştuk Sus'ta kupa arabasını bırakıp Sfaks ve Gabes'e giden posta arabasına binip binmeme konusunda karar verecektik. Rehber ve arabacı Malta-

lıydı; genç ve güçlü kuvvetliydiler, haydutça edalarına bayılmıştık. Azıcık bir paraya böyle bir maiyetimiz olmasına hâlâ şaşarım, ama elbette geri dönüş günleri için de onlara ödeme yapıyorduk. Konaklayacağımız yerler ayarlanmıştı. Eşyalarımız ve erzağımız kupa arabasının arkasında bağlı vaziyetteydi. Paul'le ben bir cellabe ve battaniye yığınının altına gömülmüş halimizle iki Rus soylusunu andırıyorduk:

"Ve etraflarındaki insanlar, bahşişlerinin azlığı karşısında şaşıp kalırlardı" demişti Paul, durumları tek kelimede özetlemedeki ustalığıyla.

Geceyi Zaguvan'da geçirmek zorundaydık ve bütün gün boyunca karşımızdaki dağın her saat daha da pembeleşerek yavaş yavaş bize yaklaştığını gördük. Ve yavaş yavaş bu kocaman tekdüze ülkeye, onun alacalı ıssızlığına, sessizliğine vurulmaya başlamıştık. Ama o rüzgâr!.. Kesilir kesilmez sıcaklık dayanılmaz hale geliyor, esmeye başladı mı insan donuyordu. Bir nehir sularının akışı gibi, aralıksız bir telaşla, esiyordu; örtülerin, kıyafetlerin, hatta tenin içine nüfuz ediyordu; iliklerime kadar donduğumu hatırlıyorum. Toulon'daki rahatsızlığım tam olarak geçmemişti, yorgunluk yüzünden (ama yorgunluğa teslim olmak istemiyordum) hastalık yerleşmişti. Paul'e ayak uyduramamak ağırıma gidiyordu ve nereye giderse ben de peşine takılıyordum; ama sanırım, ben olmasam, o çok daha fazla şey yapardı ve direncim ne zaman kırılsa arkadaşlık hatırı için duruyordu. Devamlı tedbir almam, üstüm fazla mı kalın yoksa çok mu ince diye endişelenmem gerekiyordu. Bu koşullarda kendimi çöle vurmam delilikti. Ama vazgeçmek istemiyordum; bu yüzden de Güney'in çekiciliğine, bizi yüce gönüllülüğüne inandıran bu seraba teslim olmuştum.

Bununla birlikte, hoş meyve bahçeleri, akarsularıyla, iyice korunaklı bir dağ kıvrımında yer alan Zaguvan

bir sürü yarar sağlayabilirdi; orada kalabilseydim, kuşku yok ki çabucak iyileşirdim. Ama daha uzaklarda bizi nelerin beklediğini düşünmemek elde miydi... Aç bilaç ve perişan vaziyette hana vardık. Akşam yemeğinden hemen sonra odalarımıza çekilmeye hazırlanıyorken ve tek düşüncemiz uyumakken, bir sipahi (üniformalardan hiç anlamam ve belki de piyadelerle sipahileri karıştırıyorumdur) gelip, gelişimizden haberdar olan meydan komutanının (rütbelerden de anlamam ve şeritleri saymasını hiç bilememişimdir) bizi ağırlamaktan memnun olacağını ve kamp dururken başka yerde kalmamıza izin veremeyeceğini bildirdi. Köyde kolera vakasına rastlandığını ve orada kalmanın ihtiyatsızlık olacağını da ekledi. Bu davet hiç de bize uygun değildi; çünkü eşyamızı açıp odamıza yayılmıştık; ertesi sabah da erkenden Zaguvan'dan ayrılmamız gerekiyordu; uykusuzluktan ölüyorduk; ama nasıl reddedebilirdik? Çantalarımızı yeniden toplamak zorunda kaldık; kapıda bekleyen katıra yükledik; peşine takıldık. Kamp bir kilometreden uzak bir mesafedeydi, bir sürü işsiz güçsüz subay da bizi beklemekteydi. Niyetleri bizi buraların tek eğlencesi olan, bir Mağrip kahvesindeki raks ve şarkılara sürüklemekti. Ben yorgunluğumu ileri sürdüm, Paul onlarla gitti. Subaylardan biri beni koğuşa götürmeyi teklif etti; ama diğerleri uzaklaşır uzaklaşmaz beni karşısına oturtup, farklı Arap lehçeleri üzerine hazırlanmış bir çalışmanın sayfalarını masaya yaydı, bir saatten fazla onun bunları okumasını sineye çekmek zorunda kaldım.

Kamptaki o gece benim için yararlı olmadı diyemem, çünkü tahtakurularıyla orada tanıştım. Subay yeterince kafamı ütülediğine kanaat getirince beni yarı baygın vaziyette, bir mumun ölü gözü gibi aydınlatabildiği ve bir köşesinde iki adet kolanlı yatağın kurulu olduğu, koca bir hangara benzeyen bir yere bir götürdü.

Muma üflenir üflenmez tahtakuruları şölene akın ettiler. Onların tahtakurusu olduğunu hemen anlamadım; önce, eşek şakasına düşkün birinin kaşınayım diye çarşaf ve örtülerimi tüylerle kapladığını sandım. Bir süre kaşıntı ve uyku arasında bir mücadele oldu; ama kaşıntı ağır bastı ve yenik düşen uyku geri çekildi. Mumu tekrar yakmak istedim ama kibrit aradıysam da bulamadım. Yatağımın başucunda bir taburenin üstünde bir testi görmüş olduğumu hatırladım. Bir açıklıktan ay ışığı sızıyordu. Testiyi ağzıma dayayıp kana kana içtim, sonra mendilimi ıslatıp yanan yerlerime sürdüm, gömleğimin yakasını ve bilek kısımlarını ıslattım. Artık uyku falan tutmayacağından, el yordamıyla kıyafetlerimi bulup yeniden giyindim.

Kapıda, eğlenceden dönen Paul'le karşılaştım:

– Dayanamayacağım, dedim. Çıkıyorum ben.

– Bir kampta olduğumuzu unutma. Parolayı bilmiyorsun. Uzaklaşırsan, ateş açarlar.

Kamp ayın sessiz ışığıyla yıkanıyordu. Hangar kapısının önünde bir süre gidip geldim. Sanki ölmüştüm de, ne ağırlığı ne maddesi olan bir rüya, bir hatıra gibi havada süzülüyordum; uzaktan gördüğüm nöbetçi beni biraz sıkıştıracak olsa, gece havasında dağılıp giderdim. Farkında olmadan geri dönüp, üstümle başımla yatağıma uzanmışım, çünkü kalk borusu çaldığında orada uyandım.

Arabanın hanın önünde beklediğini haber verdiler. Sabah havası bana hiç o hummalı geceden sonraki kadar nefis gelmemişti. Zaguvan'ın evlerinin beyaz duvarları bir önceki akşam pembe gökyüzünün altında mavinin tonlarını yansıtırken, şafağın taptaze maviliğinde ortanca renklerine bürünüyordu. Pınarını göremeden Zaguvan'dan ayrıldık, bu da onu dünyanın en güzel yerlerinden biri olarak hayal etmeme neden oldu.

İkinci gün, artık çoğu zaman neredeyse silinmiş bir izden ibaret olan yolumuz, dağdan ayrılır ayrılmaz

bir gün öncekinden çok daha çorak bir bölgeye saptı. Gün ortasına doğru, bir arı sürüsünün istila ettiği ve yamaçlarından ballar sızan içi oyuk bir kayaya yaklaştık; en azından rehberin bize anlattığı buydu. Akşam Enfida örnek çiftliğine varıp geceyi orada geçirdik. Üçüncü gün Keyrevan'a vardık.

Kutsal şehir, hiçbir işaret olmaksızın, aniden çölün ortasında aniden beliriverdi; yakın çevresi vahşi; tek bir bitki örtüsü yok, sadece içlerinde gözlüklüyılanların saklandığı söylenen kaynanadilleri – zehirli dikenlerle kaplı, şu tuhaf ve yeşil frenkincirleri. Şehrin kapısına yakın bir yerde, surların dibinde bir sihirbaz kaval çalıp o korkunç yılanlardan birini oynatıyordu. Şehrin bütün evlerine sanki gelişimizi kutlamak için kireç vurulmuştu; ben son derece gizemli gölge ve yansımaları olan bu beyaz duvarlar yerine Güney'in vahalarındaki kerpiç duvarları tercih ederim. Gautier'nin onları hiç beğenmediğini düşünmek hoşuma gidiyordu.

Tavsiye mektupları şehrin ileri gelenleriyle görüşmemizi sağlıyordu. Bu mektupları kullanırken pek de ihtiyatlı davranmadık, çünkü bu mektuplar yüzünden özgürlüğümüz büyük bir tehlikeye girdi. Halifenin evinde subaylarla bir akşam yemeği yedik. Çok mükellef, çok eğlenceli bir yemekti; yemekten sonra, beni berbat bir piyanonun başına oturttular ve ben konukların dans edebilmesi için nasıl bir müzik seçeceğimi düşünmek zorunda kaldım... Bütün bunları niye mi anlatıyorum? Oh! Sadece daha sonra olacakları geciktirmek için. Bunların ilginç olmadığını biliyorum.

Ertesi günün tamamını Keyrevan'da geçirdik. Küçük bir camide cezbeye gelmede, tuhaflıkta, güzellikte, soylulukta, korkunçlukta daha sonra görebildiklerimi aşan bir zikir töreni oldu; hatta Cezayir'e yaptığım diğer altı yolculukta bile buna benzer bir şey görmedim.

Tekrar yollara düştük. Günden güne kötüleşiyordum. Günden güne daha da soğuk esen rüzgâr hiç kesilmiyordu. Çölde yeni bir günün ardından Sus'a vardığımızda, o kadar zor nefes alıyordum ve kendimi o kadar rahatsız hissetmeye başlamıştım ki, Paul doktor çağırmaya gitti. Durumumun doktora çok ciddi göründüğünden kuşkum yoktu. Ciğerlerimi temizlemek için ismini hatırlayamadığım kan çekici bir ilaç yazdı ve ertesi gün gelmeye söz verdi.

Gezimize devam etmenin söz konusu olamayacağını söylemeye gerek yok. Ama, en maceralı ve en uzun yoldan ulaşmaktan vazgeçtiğimize göre Biskra kışı geçirmek için hiç de fena bir yere benzemiyordu. Tunus'a dönünce, tren bizi yeknesak bir yolculukla, ama aşağı yukarı iki günde oraya ulaştırırdı. Bu arada, ben öncelikle istirahat edecektim, çünkü tekrar yollara düşecek halim yoktu.

Şimdi doktorun söylediklerini nasıl bir yürekliliklе dinlediğimi ve tehlikeye nasıl kapı açtığımı yazmam gerekirdi. Söylenenlerden çok da fazla etkilendiğimi hatırlamıyorum; gerek o sıralar ölümden pek korkmadığımdan, gerek ölüm düşüncesinin acil ve kesin bir biçimde aklıma düşmemesinden ve gerekse perişan halimin şiddetli bir tepki göstermeme engel olmasından. Aslında, sızlanmaya pek yatkın değilimdir. Bu yüzden de hiç pişmanlık duymadan kendimi kadere bıraktım, tek üzüntüm iflasıma Paul'ü de sürüklemiş olmaktı; çünkü beni yalnız bırakmak, seyahate bensiz devam etmek gibi şeyleri duymak istemiyordu; öyle ki, hastalığımın ilk sonucu ve eğer diyebilirsem mükâfatı, bu kadar değerli bir arkadaşlığı sınamama olanak vermesiydi.

Sus'ta sadece altı gün kaldık. Kasvetli bir bekleyiş içinde, ama gene de bendeki yankıları muazzam olan

küçük bir olayın öne çıktığı tekdüze günler. Anlatmak yakışıksız kaçsa da, gizli tutmak yalancılık olur.

Paul belli saatlerde yanımdan ayrılıp resim yapmaya gidiyordu; ama ara sıra ona katılamayacak kadar da mecalsiz değildim. Hem zaten, bütün hastalığım boyunca, tek bir gün bile yatakta, hatta odamda kalmadım. Palto ve atkımı almadan asla çıkmıyordum: Dışarı çıkar çıkmaz, bir çocuk onları taşımayı teklif ederdi. O gün bana eşlik eden çocuk, daha önceki günler otelin çevresinde avarelik eden haylazlar takımının arasında gözüme çarpan esmer tenli gencecik bir Araptı. Diğerleri gibi başına kefiye sarmıştı ve doğrudan teninin üstüne kaba bezden bir yelek ve çıplak bacaklarını daha da ince gösteren Tunus usulü şalvar giymişti. Arkadaşlarından daha çekingen ya da daha korkak bir hali vardı, çoğu zaman ötekilerin gerisinde duruyordu; ama o gün, bilmiyorum nasıl oldu, çeteye görünmeden çıkmıştım ve o da birdenbire otelin köşesinde yanıma gelmişti.

Otel şehrin dışındaydı, civarı kumluktu. Çevredeki kırlık yerlerde o güzelim zeytin ağaçlarının hareket halindeki kumullar tarafından yarı yarıya yutulduğunu görmek acı vericiydi. Biraz daha ilerde, bir ırmak görmek insanı çok şaşırtıyordu, denize ulaşmadan önce bir parça gökyüzünü yansıtmak için tam zamanında kumların arasından beliriveren cılız bir akarsu. Bu bir avuç tatlı suyun başına çömelmiş çamaşır yıkayan zenci kadınlar grubu, Paul'ün seçtiği konu buydu işte. Yanına gitmeye söz vermiştim; ama kumda yürümek son derece yorucu olsa da, Ali'nin –genç taşıyıcımın adı buydu– beni kum tepelerine sürüklemesine izin verdim; çok geçmeden kenarları bir ölçüde bölgeye hâkim ve gelenin görülebileceği huni biçiminde bir çukur ya da krater gibi bir yere ulaştık. Oraya varır varmaz, Ali atkıyla paltoyu eğimli

kuma yaydı; kendini de üzerine attı ve sırtüstü uzanarak kollarını kavuşturup, gülerek bana bakmaya başladı. Davetini anlamayacak kadar saf değildim; gene de hemen cevap vermedim. Ondan uzak değil ama çok da yakın olmayan bir yere oturdum ve ben de gözlerimi ona dikip, ne yapacağını şiddetle merak ederek bekledim.

Bekledim! Bugün kendimi tutuşumu takdir ediyorum... Ama beni tutan şey merak mıydı sahiden? Bilemiyorum. Eylemlerimizin, demek istediğim en can alıcı eylemlerimizin gizli nedenleri gözümüzden kaçar; sadece sakladığımız hatıralarda değil, yaşandığı anda da. Adına günah denilen şeyin eşiğinde hâlâ tereddüt mü ediyordum? Hayır; eğer macera erdemimin zaferiyle sonuçlansaydı büyük hayal kırıklığına uğrardım – zaten hanidir erdemimi küçümsemekte, ondan tiksinmekteydim. Hayır; beklememe neden olan şey sahiden de meraktı... Ve gülüşünün yavaş yavaş solduğunu, dudaklarının bembeyaz dişlerinin üstüne kapandığını gördüm; bir hayal kırıklığı, bir hüzün ifadesi şirin yüzünü gölgeledi. Sonra kalktı:

– Peki o zaman, hoşça kal, dedi.

Ama bana uzattığı elini yakalayarak onu yere devirdim. Anında tekrar gülmeye başladı.. Kemer niyetine bağladığı kaytanın karışık düğümünü çözmek için fazla sabredemedi; cebinden küçük bir hançer çıkararak düğümü bir seferde kesti. Giysisi yere düştü; yeleğini uzağa fırlattı ve bir tanrı gibi çırılçıplak dikildi. Bir an cılız kollarını havaya kaldırdı, sonra gülerek kendini üzerime bıraktı. Vücudu belki ateş gibiydi ama ellerime bir gölge kadar serinletici geldi. Kum nasıl da güzeldi! Akşamın hayranlık uyandıran görkemi içinde, sevincim ne ışıklara bürünüyordu!..

Bu arada geç oluyordu; Paul'e yetişmem lazımdı. Kuşkusuz halimde çılgınlığımın izleri vardı ve sanırım, Paul bir şeylerden şüphelendi de; ama belki de saygı-

sızlık etmemek için bir şey sormadı, ben de ona bir şey anlatmaya cesaret edemedim.

Biskra'yı daha önce de defalarca anlattım: Buna dönmeyeceğim. Oasis Oteli'nin hizmetimize açtığı ve benim *Ahlaksız*'da anlattığım etrafı teraslarla çevrili apartman dairesi, Kardinal Lavigerie için hazırlanan ve ölüm gelip kendisini Beyaz Rahipler misyonunda bulmasa, kalmaya hazırlandığı dairenin ta kendisi. Yani ben salon olarak da kullandığımız en büyük odada, kardinalin yatağında yatıyordum; yanındaki daha küçük odayı yemek odası olarak kullandık, çünkü yemeklerimizi otelin müşterileriyle birlikte yememe konusunda hemfikirdik. Yemekler hizmetimize aldığımız Atman isminde bir Arap genci tarafından bir *sıtfa*'nın[1] içinde getiriliyordu. Daha on dört yaşındaydı; ama boyu uzundu, çok kuvvetli değilse bile okul çıkışı bizim teraslarda topaç ve bilye oynamaya gelen öteki çocuklar arasında öne çıkıyordu, Atman hepsinin tepesinden bakıyordu, bu da onun diğer çocuklara karşı takındığı koruyucu tavrı neredeyse doğal bir hale getiriyordu; bir de, belki biraz komik olsa da, bu halinin pek de öyle kendiliğinden olmadığını iyice belli etmek için safça, hatta son derece eğlenceli maskaraca tavırlar takınıyordu. Aslında, görebileceğiniz en iyi, en dürüst, başkasının ayağına basmayan ve tıpkı bir şair gibi, para kazanmak için yaratılmamış, tersine harcamaya ve vermeye her an hazır bir çocuktu. Bize rüyalarını anlatırken, esasında Hz. Yusuf'un rüyalarını anlattığını anlardık. Hikâyeleri çok sever, çok hikâye bilir ve bunları, Paul'le benim Doğu'ya has bularak eğlendiğimiz bir tutukluk ve yavaşlıkla anlatırdı. Uyuşuk ve aylaktı, mutluluğunu abartmak ve o anki derdini hayaller, umutlar

1. (İt.) Bir çeşit soba, kuzine. (Y.N.)

ya da sarhoşlukla boğmak gibi çok hoş bir yeteneğe fazlasıyla sahipti. Aslında sanatçı olan Arap halkının bu kadar az sanat eseri yaratmış olmasının nedeninin, coşkularını metalaştırmaya çalışmamaları olduğunu anlamamda bana çok yardımcı oldu. Bu konuda çok şey söylenebilirdi; ama ben konu dışına çıkmayı kendime yasakladım.

Atman yemek odasına bitişik üçüncü odada kalıyordu, dairenin sonundaki minicik bir terasa açılan çok küçük bir odaydı bu; sabahları Atman orada ayakkabılarımızı cilalardı. Paul ve ben onu bir sabah bu odada yakaladık: Bağdaş kurmuş, en güzel kıyafetlerini giymiş ve bayram çocuğu gibi süslenmişti; etrafında gündüz olmasına rağmen hepsi de yanan on iki mum ve maşrapalarda küçük buketler vardı; bu alçakgönüllü ihtişamın ortasında da Atman, ne olduğunu anlayamadığım, ilahiye benzer bir hava tutturmuş avaz avaz söylerken geniş fırça darbeleriyle de ritmik bir biçimde ayakkabılarımızı cilalıyordu.

Ama şövaleyi, boya kutusunu, açılır kapalır sandalyeyi, şemsiyeyi yüklenip Paul'le birlikte vahaya giderken keyfi o kadar yerinde olmuyordu. Nefes nefese ve kan ter içinde aniden duruyor ve patronunun uçarı meşrebine artık bir dur demeyi deneyerek en inandırıcı tavırla bağırıyordu: "Ah! Ne güzel bir konu!" Buna çok gülen Paul eve döndüklerinde bana anlatırdı.

Kendimi hiç de onlara eşlik edecek halde hissetmiyor ve giderlerken arkalarından azıcık hüzünle bakıyordum. İlk zamanlar, hemen kapımızın önünden başlayan umumi parka çıkmakla yetindim. Elbette fazla uzağa gitmiyordum; Atman'ın akciğerler için söylediği "kalbin yelpazesi" hizmette kusur ediyor ve ben nefes almakta zorlanıyordum. Biskra'ya gelir gelmez Paul gidip Doktor D.'yi getirmiş, o da yanında getirdiği termokoterini hemen kullanmaya başlamıştı, sonra iki günde bir uğrar oldu. Sırasıyla bir sırta bir göğüse terebentin sürülerek

uygulanan bu yakı tedavisiyle konjestiyon on beş günün sonunda lokalize edildi; sonra bir anda sağ akciğerden sol akciğere geçerek Doktor D.'yi şaşkınlığa sürükledi. Vücut ateşimde sorun yoktu; gene de, hatırladığım belirtilerden, her akşam ve sabah ateşimin yükseldiği sonucunu çıkarıyorum. Cezayir'den oldukça iyi bir piyano getirtmiştim ama en küçük gamı çıkarken bile nefes nefese kalıyordum. Çalışamaz ve dikkatimi uzun süre bir şeye veremez halde olduğumdan, beni oyalayan tek şey, evin önünde ya da parkta oynayan çocukları seyretmekti; tabii hava benim aşağı inmeme izin verecek kadar güzelse, çünkü yağmur mevsimindeydik. Hiçbirine tutkun değildim, ayrım gözetmeden gençliklerine tutkundum. Onların sağlıklı halini seyretmek bana güç veriyordu ve onlardan başka kimseyi istemiyordum. Belki de, onların nahif hareketleri ve çocuksu sözleri sessiz bir tavsiye gibi beni, kendimi hayata daha çok vermeye itiyordu. İklim ve hastalığın çifte lütfuyla katılığımın yumuşadığını ve kaşlarımın artık çatılmaz olduğunu hissediyordum. Artık günaha karşı silahlanmaktan vazgeçtiğim için günah eğilimi demekten de vazgeçtiğim şeye direnişimin altında yatan kibre dair her şeyi nihayet anlıyordum. Signoret bende "sadakatten çok dik kafalılık" olduğunu yazmıştı; sadık olmak benim için çok önemliydi: Ama dikkafalılığım, söylediğim gibi, bundan böyle Paul'le benim "yeniden normale dönme" kararına sımsıkı yapışmamızda yatıyordu. Hastalık irademi gevşetmemişti. Bundan sonra olacaklarda kararlılık adına yaşananların anlaşılmasını isterdim; ve eğer içimdeki eğilimi izlediğimde ısrar ediliyorsa, bu eğilim kesinlikle tenimin değil, zihnimin eğilimiydi. Sonunda çok zorlanarak kabul ettiğim ama onaylayabileceğime hâlâ inanamadığım doğal eğilimim, direnişimde kendini apaçık belli ediyordu; bununla baş etmek için daha da fazla direniyor ve yenemeyeceğimi

görüp umutsuzluğa düşerek, onu dönüştürebileceğimi düşünüyordum. Paul'e olan sempatim yüzünden kendime hayali arzular yakıştırmaya kadar ileri gidiyordum; *yani onun arzularını benimsiyordum; ikimiz birbirimizi* cesaretlendiriyorduk. Biskra gibi bir kışlık merkez bizim durumumuzdakilere özel rahatlıklar sunuyordu: Orada vücutlarını satan bir alay kadın yaşamaktaydı. Fransız hükümeti bunları sıradan randevuevlerindeki fahişelerle bir tutsa ve denetim altında tutabilmek için vesikalı olmaya (bu sayede Doktor D. her biri hakkında istediğimiz bilgileri bize veriyordu) zorlasa da, halleri tavırları ve yaşantılarıyla vesikalı kızlardan çok farklıydılar. Eski bir geleneğe göre Uled Nail aşireti evlenme çağına gelen kızlarını dışarı yollar, kızlar da birkaç yıl sonra kendilerine bir koca satın alacak çeyiz parasıyla memleketlerine geri dönerlermiş. Adam, bizde bir kocayı utanca sürükleyen ya da herkesin maskarası haline getiren bu durumu hiçbir şekilde onur kırıcı görmezmiş. Gerçek Uled Naillerin güzellikleri dillere destan; öyle ki, burada bu mesleği icra eden bütün kızlar kendilerine yaygın olarak Uled Nail dedirtiyorlar; hepsi memlekete geri dönmüyor, bu yüzden her yaştan kız görmek mümkün; ama bazen çok genç olanlar da var; bunlar, evlenme çağını beklerken kendilerini koruyan ve meslekte yol gösteren bir ablanın evinde kalıyorlar; bunların bekâretlerini kaybetmesi şehrin yarısının katıldığı şenliklere vesile oluyor.

Uled Nail topluluğu orada adına "Kutsal Sokaklar" denen bir iki sokakta yaşıyor. Bir ironi mi? Sanmıyorum: Uledlerin yarı dindışı yarı dinî pek çok törende boy gösterdiği görülüyor. Büyük saygı gören murabıtlar onlarla beraberken görülüyor; çok ileri gitmek istemiyorum ama, bana sanki İslam dini onlara kötü gözle bakmıyormuş gibi geliyor. Kutsal Sokaklar aynı zamanda kahvehanelerin de bulunduğu sokaklar; akşamları canlanıyor ve eski vaha-

da kim varsa oraya doluşuyor. Uledler, odalarına çıkan ve doğruca sokağa açılan küçük merdivenlerin dibinde iki üç kişilik gruplar halinde oturup kendilerini gelen geçenlerin arzularına sunuyorlar; o kıpırtısız halleri, gösterişli giyim ve süsleri, altın paralı gerdanlıkları, kabarık saç tuvaletleriyle bir nişte duran tanrıça heykellerine benziyorlar.

Birkaç yıl sonra bu sokaklarda Lozanlı doktor Bourget'yle dolaştığımı hatırlıyorum. O mükemmel adam (aslında her İsviçrelinin içinde buzullar vardır) tiksintiyle dolup taşmış bir halde, "Fuhuştan tiksinmeleri için gençleri buraya getirebilmek isterdim" deyivermişti birden. Ah! İnsan yüreğini ne kadar da yanlış tanıyordu! En azından benimkini... Benim için en güzel egzotizm, Saba Kraliçesi Belkıs'ın Hz. Süleyman'ın huzuruna çıkıp "ona bilmeceler sormasıdır". Bu konuda elden ne gelir: İnsan vardır, kendisine benzeyene tutulur, insan vardır, farklı olana vurulur. Ben sonunculardanım: Alışılmış olan bana ne kadar itici gelirse, tuhaf olan da beni o kadar kışkırtır. Daha kesin bir dille, esmer tenlerin üzerinde güneşten geriye kalan şey beni çeker diyelim; Vergilius şunları sanki benim için yazmış:

Quid tunc fuscus Amyntas?[1]

Paul bir gün heyecan içinde döndü: Bir gezintiden dönüşte yıkanmak için ılıcalara giden Uledlere rastlamış. İçlerinden biri, ki bana çok tatlı bir kız olarak tarif etti, onun bir işareti üzerine gruptan ayrılmayı becermiş; randevu ayarlanmış. Ve ben henüz onun evine gidecek kadar iyi durumda olmadığımdan, kızın bize gelmesi için anlaşmışlar. Bu kızlar kesinlikle kapatılmış olmamalarına ve kaldıkları yer hiçbir yanıyla genelevi andırmamasına rağ-

1. Eğer Amyntas yanık tenliyse ne olmuş? (Y.N.)

men, gene de her biri belli kurallara uymak zorundadır: Belli bir saatten sonra dışarı çıkmaları imkânsızdır: Zamanında çıkmaları gerekir; Paul, parktaki bir ağacın arkasına yarı gizlenmiş vaziyette Meryem'in ılıcadan dönüşünü bekliyordu. Onu bana getirecekti. Odayı süslemiş, masayı kurmuş ve onunla beraber yiyeceğimiz yemeği hazırlamıştık, Atman'a izin verdiğimizden bize o hizmet etmeyecekti. Ama vakit epeyce geçmişti; ben anlatılmaz bir sıkıntı içinde bekliyordum. Paul yalnız döndü.

O kadar korkunç bir düş kırıklığıydı ki hiçbir gerçek arzu azmimi bu derece körükleyemezdi. Kurbanının dumanının[1] toprağa döndüğünü gören Kabil gibi düş kırıklığına uğramıştım: Verilen kurban kabul görmemişti. Bir daha asla böyle güzel bir fırsat bulamayacağımızı düşünüyorduk; bir daha asla bu kadar iyi hazırlanamayacakmışım gibi geliyordu bana. Umudun bir an için araladığı o fazlasıyla ağır kapak yeniden kapanıyordu; kuşkusuz bu hep böyle olacaktı: Yasaklıydım. En eşsiz kurtuluşun karşısında durmadan bir gelenekler ve eylemsizlik duvarının yükseldiğini görecektim... Buna boyun eğmek lazım, diyordum kendi kendime ve elbette en iyisi buna gülüp geçmek; kaderin sillesini yiyip hacıyatmaz gibi yeniden dikildiğimiz için kendimize bir gurur payı çıkartmaktaydık; mizacımız buna müsaitti ve tatsız bir havada başlayan yemek şakalaşmalarla son buldu.

Birden, çama çarpan kanat sesine benzer bir gürültü. Dış kapı aralanıyor...

1. Habil ile Kabil, Kitabı Mukaddes'in tekvin bölümünde geçer; Tanrı'ya kurban sunarken çıkan tartışmada çiftçi Kabil, çoban olan kardeşini kıskançlıkla öldürür. Tanrı Kabil'e, "Ne yaptın? Kardeşinin kanının sesi topraktan bana bağırıyor... O toprak ki, kardeşinin kanını senin elinden almak için ağzını açtı..." der. Sunduğu adak Tanrı tarafından makbul görülmeyen Kabil kötülük ve kıskançlığın simgesi, masumların katili olarak geçer. Gide, "kurbanının dumanı" derken, "duman" anlamına da gelen Habil'i ve Habil'in toprağa akan kanından yükselen dumanı kastediyor. (Ç.N.)

Bütün o akşamdan aklımda kalan en heyecan verici an: Gecenin eşiğinde hâlâ tereddüt içindeki Meryem'i görüyorum; Paul'ü tanıyıp gülümsüyor ama girmeden önce, geri geri gidiyor ve terasın korkuluklarından aşağı eğilerek gecenin içinde maşlahını sallıyor. Onu bizim merdivenin altına kadar getiren hizmetçiyi geri yollamak için kararlaştırılan bir işaretmiş bu.

Meryem biraz Fransızca biliyordu; daha önce Paul'le neden bulaşamadığını ve hemen arkasından Atman'ın nasıl bizim evi gösterdiğini anlatacak kadar. Sarındığı çifte maşlahı kapının önünde yere bırakıverdi. Üstündeki elbiseyi hatırlamıyorum, Elbisesini hemen çıkarsa da kolundaki bileziklerle ayağındaki halhalları çıkarmadı. Önce Paul mü onu terasın öteki ucunda küçük bir bölüm oluşturan odasına götürdü, bunu da hatırlamıyorum; evet, galiba benim yanıma ancak şafak vakti geldi; ama sabah kardinalin yatağının önünden geçerken Atman'ın yere indirdiği bakışlarını ve öylesine neşeli, öylesine mahcup, öylesine komik bir tarzda "Günaydın Meryem" deyişini hatırlıyorum.

Meryem'in amber gibi bir teni, sıkı bir eti, dolgun ama hâlâ çocuksu denecek hatları vardı, çünkü olsa olsa on altı yaşından biraz büyüktü. Onu durmadan salladığı ve çalpara gibi şıngırdayan bilezikleri yüzünden, ancak bir Bakkha rahibesiyle mukayese edebilirim – Gaeta vazosunun üstündeki Bakkha rahibesiyle... Onu bir akşam Paul'ün beni sürüklediği Kutsal Sokak'taki kahvehanelerden birinde raks ederken gördüğümü hatırlıyorum. Kuzini En Barka'da orada dans ediyordu. Eski Uled tarzında, başları dik, bedenlerinin üst kısnu hareketsiz, elleri kıpır kıpır ve çıplak ayakların ritmik vuruşuyla tüm bedenleri sarsılarak raks ediyorlardı. Hep aynı şekilde akan, dur durak bilmeyen, ısrarlı bu "Müslüman müziği"ni ne kadar çok seviyordum; beni kendimden geçiriyor, uyuşturucu

dumanı gibi anında sersemletiyor, düşüncelerimi şehvetle uyuşturuyordu. Bir sekinin üstünde, klarnetçinin yanında zil çalan yaşlı bir zenci ile coşku ve sevinçten kendini kaybederek darbuka çalan küçük Muhammet. O partal kılığının altındaki yarı çıplaklığı, bir şeytan gibi siyah ve ince uzun hali, açık ağzı, delice bakan gözleriyle ne kadar da güzeldi... o akşam Paul bana doğru eğilip (hatırlıyor mu acaba?) alçak sesle şöyle demişti:

– Beni Meryem'den daha fazla tahrik ettiğine inanır mısın?

Sadece kadınlara ilgi duyan Paul, bunu bana kötülük düşünmeden, şaka yollu söylemişti; ama bunu söylemesi gereken kişi ben miydim? Hiç cevap vermedim; ama bu itirafı o zamandan beri içimden atamadım; onu hemen kendime mal ettim; daha doğrusu, Paul konuyu açmadan önce de o zaten bana aitti ve eğer o gece Meryem'in yanında istekli davrandıysam, gözlerimi kapadığımda kollarımdakinin Muhammet olduğunu hayal ettiğim içindi.

O geceden sonra bir sükûnet, olağanüstü bir huzur hissettim; şehvetin ardından gelen o rehavetten de bahsetmiyorum sadece. Şurası kesindi ki, Meryem bana bir çırpıda doktorun kanı çekici tüm ilaçlarından çok daha iyi gelmişti; bu tedaviyi tavsiyeye cesaret edemeyeceğim; ama benim durumumda saklı kalmış o kadar çok sinirsel gerginlik de işin içine karışıyordu ki, sıkıntılarımı dağıtan bu yoğun oyalanma sayesinde ciğerlerimin temizlenmesi ve belli ölçüde dengeye kavuşmam şaşırtıcı değildi.

Meryem gene geldi; Paul için geldi; benim için de gelecekti ve randevulaşmıştık ki, birden annemden geleceğini bildiren bir telgraf aldık. Meryem'in ilk ziyaretinden birkaç gün önce kan tükürmem, ben pek önemsemediğim halde Paul'ü çok telaşlandırmıştı. Durumdan habardar olan ailesi anneme haber vermeyi bir görev saymıştı; kuşkusuz, seyahat bursu kazanmış birinin za-

manını hastabakıcılık yapmaktan çok daha iyi şeylerle geçirebileceği düşüncesiyle oğullarının yerini annemin almasını da istiyorlardı. Yani sonuçta annem geliyordu.

Onu göreceğim ve bu ülkeyi ona göstereceğim için elbette mutluydum; ama gene de üzgündük: Ortak hayatımız iyi bir düzene girmeye başlamıştı; daha henüz başlamışken, içgüdülerimizi yeniden eğitme işini yarıda kesmemiz mi gerekecekti? Ben böyle bir şey olmayacağını, annemin varlığının yaşam biçimimizde hiçbir değişiklik yaratmayacağını ve Meryem'i geri çevirmemekle bu konuda ilk adımı atacağımızı söyleyerek itiraz ediyordum.

Daha sonra aşk maceralarımızı Albert'e anlattığımda, çok açık fikirli sandığım Albert'in Paul'le bana çok doğal gelen bu paylaşımdan rahatsız olduğunu görünce saf saf şaşırdım. Hatta Paul'le dostluğumuz bu sayede tatmin buluyor, sanki yeni bir dikişle pekiştirilmiş gibi güçleniyordu. Ayrıca Meryem'in lütuflarını bahşettiği ya da sattığı bütün o yabancı erkekleri de kıskandığımız yoktu. Çünkü o günlerde ikimiz de cinsel eyleme küstahça bir utanmazlıkla bakıyor ve en azından burada işin içine hiçbir duygu karıştırmıyorduk. Albert ise bir ahlakçı olarak değil ama bir romantik olarak bizim tam tersimizdi ve kendini "Rolla"da[1] bulan bir kuşaktan geldiği için, cinsel hazzı ancak aşkın bir ödülü olarak görmeye razı oluyor ve duygudan yoksun cinselliği aşağılıyordu. Bana gelince, hem olayın, hem de doğamdaki eğilimin beni nasıl da aşkla cinsel hazzı birbirinden ayırmaya yönelttiğini daha önce söyledim – o kadar ki, bunları birbirine karıştırabilme düşüncesi bana neredeyse hakaret gibi geliyordu. Hem sonra ahlak anlayışımı yüceltmeye çalışmıyorum: Yazdığım şey savunmam değil, kendi hikâyem.

1. Alfred de Musset'nin bir şiiri. (Y.N.)

Her neyse, annem bir akşam, hayatında hiç bu kadar uzun yolculuk yapmamış olan bizim ihtiyar Marie'yle beraber çıkageldi. Kalacakları odalar oteldeki tek boş odalar olup avlunun öteki tarafındaydı ve olduğu gibi bizim teraslara bakıyordu. Yanlış hatırlamıyorsam, Meryem'le buluşacağımız akşamdı; annemle Marie odalarına çekilir çekilmez gelmişti; başta hiçbir terslikle karşılaşmadan her şey yolunda gitti. Ama sabah erken saatte...

İçimde artakalan edep kırıntısı yüzünden, daha doğrusu annemin duygularına olan saygımdan kapımın kullanılmasını istememiştim. Meryem doğruca Paul'ün odasına geçmişti. Paul'ün kaldığı küçük bölmeye gitmek için terası boydan boya geçmek gerekiyordu. Meryem sabahın köründe geçerken odamın penceresine vurunca, telaşla kalkıp ona bir veda işareti yaptım. Koşar adımlarla uzaklaşıyor, horozun ötüşüyle ortadan kaybolacak bir hayalet gibi, gökyüzünün kızıllığında yitip gidiyordu; ama tam o anda, yani daha o gözden kaybolmadan, annemin odasının panjurlarının açıldığını ve annemin pencereden eğildiğini gördüm. Gözleriyle bir an kaçmakta olan Meryem'i takip etti; sonra pencere kapandı. Felaket gerçekleşmişti.

Kadının Paul'ün odasından geldiği açıktı. Annemin onu gördüğü, durumu anladığı da kesindi... Bana beklemekten başka yapacak ne kalmıştı? Bekledim.

Annem kahvaltısını odasında yaptı. Paul çıktı. O zaman annem gelip yanıma oturdu. Söylediklerini tam olarak hatırlamıyorum. Büyük bir çabayla ve hem sadece Paul'ü ayıplamasını istemediğimden, hem de geleceği kurtarma niyetiyle ona şunları söyleme acımasızlığında bulunduğumu hatırlıyorum:

– Zaten, biliyorsun: Kız sırf onun için gelmiyor. Tekrar gelecek.

Gözyaşlarını hatırlıyorum. Galiba bana hiçbir şey de demedi, bana söyleyecek laf bulamadı ve sadece ağladı; ama bu gözyaşları edeceği sitemlerden daha fazla yüreğimi sızlatıyor ve beni üzüyordu. Ağladı, ağladı, teselli bulmaz, sonsuz bir keder içinde olduğunu hissediyordum. Bu yüzden, ona Meryem'in gene geleceğini, bu konudaki kararımı söyleyecek yüzü bulduysam da, daha sonradan, kendime verdiğim sözü tutma cesaretini bulamadım ve Biskra'daki öteki tek deneyimim otelden uzakta, En Barka'yla onun odasında gerçekleşti. Paul benimleydi ve bu yeni girişim hem benim hem de onun açısından fena halde çuvalladı. En Barka fazlasıyla güzeldi (şunu da eklemeliyim: Meryem'den bayağı da büyüktü); güzelliği kanımı donduruyordu; ona karşı bir çeşit hayranlık hissediyor ama en küçük bir arzu bile duymuyordum. Adaksız gelen bir mümin gibi yaklaşıyordum ona. Pygmalion'un tersine, sanki kadın kollarımda heykele dönüşüyordu; daha doğrusu ben kendimi mermerdenmişim gibi hissediyordum. Okşamalar, tahrikler, hiçbir şey fayda etmedi; dilim tutuldu ve ona paradan başka bir şey veremeden yanından ayrıldım.

Bu arada vahaya bahar geliyordu. Palmiyelerin altında belli belirsiz bir neşe kıpırdanmaya başladı. Daha iyiydim. Bazı sabahlar çok daha uzun bir yürüyüşü göze alıyordum; bu monoton ülke benim için tükenmez bir çekim kaynağıydı: Onun gibi ben de yeniden canlandığımı hissediyordum; hatta ölüm gölgesi vadisinden çıkarak gerçek hayata doğuyormuşum, ilk kez yaşıyormuşum gibi geliyordu. Evet, tamamen kucak açış ve kendini bırakıştan ibaret yepyeni bir hayata başlıyordum. Masmavi hafif bir pus en yakın planları uzaklaştırıyor, her nesneyi uçuculaştırıyor, soyutlaştırıyordu. Ben de her türlü ağırlıktan arınmış olarak Ammida'nın bahçesinde yürüyen

Rinaldo[1] gibi yavaş adımlarla ilerliyor, anlatılmaz bir şaşkınlıkla, bir göz kamaşmasıyla tepeden tırnağa ürperiyordum. O zamana kadar asla olmadığı biçimde işitiyor, görüyor, nefes alıyordum: Ve sesler, kokular, renkler içimde cömertçe iç içe geçerken, ben, avare gönlümün minnetle hıçkırarak meçhul bir Apollon'a taptığını hissediyordum.

– Al beni! Her şeyimle al, diye haykırıyordum. Ben sana aitim. Sana itaat ediyorum. Kendimi sana bırakıyorum. İçimde her şeyin ışık olmasını sağla! Evet! Işık ve hafiflik. Bugüne kadar seninle boş yere mücadele ettim. Ama şimdi seni kabul ediyorum. İsteklerin gerçekleşsin; artık direnmeyeceğim; sana boyun eğiyorum. Al beni!

Böylece yüzüm gözyaşlarıyla sırılsıklam bir halde, gülüşler ve tuhaflıklarla dolu harika bir evrene girdim.

Biskra'daki günlerimiz sonuna yaklaşıyordu. Paul'ü kurtarmak için gelen annem, sağlık durumum daha fazla bakım gerektirdiğinden onun yerini almayı teklif etti, böylece Paul içi rahat olarak yolculuğuna devam edebilirdi; ama Paul beni bırakmaya niyeti olmadığını söyleyip itiraz etmekle dostluğunu bir kez daha kanıtlamış oldu, üstelik ona, bırakıp gitmesinin beni üzeceğini de söylememiştim. Sonuçta giden annem oldu, Marie'yle birlikte doğruca Fransa'ya döndüler, Paul'le bense Sicilya ve İtalya'ya gitmek üzere Tunus'tan gemiye bindik.[2]

Tek yaptığımız Siracusa'yı kat etmek oldu; Kyane'yi,

1. Armida, Tasso'nun *Gerusalemme Liberata* (Kurtarılmış Kudüs) adlı eserindeki kadın kahramanlardan biri. Armida, Rinaldo'yu baştan çıkarır ve onu büyülü bahçelerinde alıkoyar; Rinaldo, haçlılar ordusundan uzakta, bu bahçelerde, bir an şan ve şerefini unutur. (Y.N.)

2. Daha doğrusu kötü giden sağlık durumum yüzünden vazgeçmek zorunda kaldıklarımızı telafi etmek için, Trablus'a gitme niyetiyle Tunus'tan ayrıldık. Ama bu son planımız da diğerleri gibi suya düştü. Deniz yolculuğu o kadar kötüydü ki, cesaret edemedik ve Malta'dan bir an önce Siracusa'ya geçtik. (Yazarın notu)

mezar yolunu, hapishane olarak kullanılan taş ocaklarını göremedim, hiçbir şeye bakamayacak kadar yorgundum; ellerimi Arethusa pınarının sularına ancak birkaç sene sonra daldırabildim. Üstelik, bir an önce Floransa ve Roma'ya geçmek istiyorduk; Messina'da birkaç gün kalmamızın nedeniyse, sadece biraz soluklanabilmekti, çünkü yolun bu ilk kısmı beni perişan etmişti.Tanrım! Bu sağlık sorunu nasıl da canımızı sıkıyordu! En güzel girişimlerimizi engelliyordu; daima onu da hesaba katmak zorunda kalıyorduk; para sorunundan kesinlikle çok daha beterdi; neyse ki o bakımdan iyiydik; annem daha iyi bakılayın diye bana yeni krediler açmıştı. Sürekli soğuktan, sıcaktan, konforsuzluktan rahatsız olduğumdan, Paul'ü en iyi otellere sürüklüyordum. Handaki tuhaflıkları, maceraları, İtalya'da çok hoş olan ve benim için seyahatin en çekici tarafına dönüşen buluşmaları ben ancak daha sonra yaşayıp öğrenecektim; ama hiç olmazsa baş başa akşam yemeklerimiz bitmek tükenmek bilmeyen sohbetlerimize zemin hazırlıyordu! Bütün fikirlerimizi bu yemeklerde tartıyor; elekten, haddeden geçiriyorduk; onların birbirimizin zihninde yansımasını, gelişmesini, mükemmelleşmesini hayranlıkla izliyorduk; bu fikirlerin uç dallarının esnekliğini hissediyorduk. Bu konuşmaları bugün yeniden dinleyecek olsam, bana o günlerdekinden daha az güzel geleceğini sanmıyorum; her halükârda, o zamandan bu yana sohbet etmekten hiç bu kadar zevk almadığımı biliyorum.

Napoli çevresine ait hiçbir şey göremedim; dayanılmaz sağlık gerekçem her şeye, hatta araba gezintilerine dahi engel oluyordu. Gene Biskra'daki en kötü günlerimdeki gibi acınacak şekilde sürünüyor, güneşte ter dökerek, gölgede zangır zangır titreyerek ancak düz bir zeminde zorlukla yürüyebiliyordum. Bu koşullar altında, yedi tepeli Roma şehrinin hoşuma gidip gitmediğini

varın siz düşünün! Bu ilk gelişimde Ebedi Şehir'den tek gördüğüm Pincio oldu; günün en şahane saatlerini parkta bir bankta oturarak geçiriyordum; bir oda kiralayabildiğim Via Gregoriana parka çok yakın olduğu halde oraya bile soluğum tıkanmış vaziyette geliyordum. Oda Pincio'dan gelirken sokağın sol tarafında kalan bir zemin katındaydı. Geniş olmasına *genişti* ama *Paul* daha serbest kalabilmek için aynı sokağın sonunda, çalışabileceğini umduğu küçük bir terasa bakan başka bir odaya yerleşmişti. Ama Villa Medici'deki öğrencilerden birinin tanıştırdığı ve bizim "*hanımefendi*" dediğimiz kibar fahişeyi benim odamda kabul ediyordu. Sanırım, ben de ona yanaşmaya çalışmıştım anıa hatırladığım tek şey tavırlarındaki seçkinlik, zarafeti ve yapmacıklı halleriyle bende *uyandırdığı tiksinti*. Meryem'e tahammül edebilmemin nedeninin onun edepsizce umursamazlığı ve yabaniliği olduğunu anlamaya başlamıştım; kaldıklarımızı planımız da diğerleri gibi suya düştü. en azından insan onunlayken, nasıl davranacağını biliyordu; sözlerinde, hal ve tavırlarında aşkı taklit eden hiçbir şey yoktu; ötekiyle ise, kalbimdeki en kutsal şeyi kirletmiş oluyordum.

Floransa'da pek müze ve kilise gezecek halde değildim; zaten eski ustaları anlayacak olgunluğu da henüz erişmemiştim, Roma'da da Raffaello'dan feyz almasını bilemedim. Eserleri bana geçmişe aitmiş gibi geliyordu; oysa beni aciliyet kadar dürtükleyen bir şey yoktur, ancak birkaç yıl sonra daha dikkatli ve daha bilgili bir biçimde ustaların okuluyla ilgilenip, yeteneklerini teslim edebildim. Bana göre Paul de onları incelerken yeterli dikkat ve ilgiyi gösterememişti; zamanının çoğunu Uffizi'de, Giorgione'nin eseri olan Malta şövalyesinin portresinin karşısında geçiriyordu, kuşkusuz bu tablonun mükemmel bir kopyasını yapmıştı ama bu ona bir iki maharet dışında fazla bir zenginlik katmamıştı.

Floransa'da birbirimizden ayrılıp yaz sonuna doğru Cuverville'de buluşmaya karar verdik. Ben Floransa'dan doğruca Cenevre'ye geçtim, orada Charles Gide'in büyük dostu, yeni Tronchin, mükemmel insan Doktor Andreæ'ye kontrole gittim, son derece yetenekli olmasının ötesinde en bilge doktorlardan biriydi, kurtuluşumu ona borçluyum. Sadece sinirlerimin hasta olduğuna ve önce Champel'de bir kaplıca kürünün, ardından dağda geçirilecek bir kışın bana tedbir ve ilaçlardan çok daha iyi geleceğine beni çabucak ikna etti.

Pierre Louis, Champel'e beni görmeye geldi. Mevsim temsilleri için yer ayırttığı Bayreuth'e gidiyordu; ama uzun süre beni görmeden duramamıştı ve üstelik, seyahatimin hikâyesini taze taze dinlemek istiyordu. Onu yolunu uzatmaya mecbur eden bir başka neden daha vardı: onunla arkadaş olan ve peşinden hiç ayrılmayan, dostu Pierre'in gideceğini duyar duymaz hemen kendisi de Bayreuth'te yer ayırtan Ferdinand Hérold'u yolda ekme umudu. Tedavimi tamamlamakta olduğum Kaplıca Oteli'ne ikisinin birden geldiğini gördüm. Maceralarımızı Louis'ye büyük bir zevkle anlattım ve ona Meryem'den bahsetmemle birlikte Louis, Hérold'u Bayreuth'e tek başına göndermeye ve gidip Meryem'i bulmaya niyetlendi. Ama Hérold durumu böyle anlamıyordu ve arkadaşı yeni tasarısını açar açmaz:

– Ben de sizinle geliyorum, diye bağırdı.

Pierre Louis'nin kişiliğinde pek çok kusur olabilirdi: Kaprisliydi, huysuzdu, bir anı bir anına uymazdı, dediğim dedikti; durmadan karşısındakine kendi zevklerini kabul ettirmeye çalışırdı ve arkadaşının kendi dümen suyuna girmesini isterdi; ama eşsiz bir gönül zenginliği de vardı ve bilmiyorum nasıl bir delifişeklik, nasıl bir coşkuyla bir anda her şeyi telafi ederdi. Meryem'i metresi yapmanın dostluğumuz için bir borç olduğuna ken-

dini inandırdı. Böylece temmuz ortalarında Hérold'la birlikte, yanında Meryem'in bana verdiği ve benim de Meryem'i bulup yanına yaklaşmasına yardım edecek bir teminat olarak ona teslim ettiğim ipek bir eşarpla yola çıktı. Ayrıca Atman'a vermeyi düşündüğü bir laterna da almıştı yanına, ama beriki kavalını tercih ederek laternayı birkaç franga satmıştı.

Kısa süre sonra, Hérold'la Pierre'in yolculuklarının iyi geçtiğini, ateşlenecek kadar (çünkü cehennemî bir sıcak varmış) Biskra'da kaldıklarını ve Meryem'i de yanlarına alıp Konstantin'in hemen yakınında bir yere yerleştiklerini öğrendim. Pierre Louis, Meryem ben Atala'nın anısına –kitabın birinci sayfasında adımın arkasından gelen gizemli üç harfin anlamı budur–[1] bana ithaf ettiği o nefis *Bilitis'in Şarkıları*'nı orada tamamladı. Bu şiirlerden pek çoğu (yanlış hatırlamıyorsam) Louis'nin Cezayir'e gitmesinden önce yazıldığına göre, Meryem tam olarak Bilitis değilse de, kitap boyunca kendini hissettirir ve bir anda onu tanıyıveririm.

Meryem'in de katkısıyla Louis ile beni eğlendiren bir çocukluğu anlatmalı mıyım? – Bir gün Louis bana şöyle yazınca:

"Meryem sana buradan ne gönderebileceğini soruyor."

Hiç tereddüt etmeden cevap verdim:

"Hérold'un sakalını."

Söylemek lazım ki (ya da hatırlatmak, çünkü daha önce söylemiştim), bu sakal Hérold'un şahsının en önemli değilse de, en etkileyici kısmını oluşturuyordu: Bir din şehidini başındaki halesi olmadan nasıl hayal edemezseniz, Hérold'u da sakalı olmadan hayal edemezdiniz;

1. Bu ithaf yazısı sadece birinci baskıda yer alır. (Yazarın notu)

ben Hérold'un sakalını, başka birinin Ay'ı istemesi gibi, şaka olsun diye istemiştim. Ama şaşırtıcı olan şu ki, bir sabah bu sakal bana geldi; evet, postayla; Louis beni ciddiye almıştı; Hérold huzurlu bir uykudayken Meryem onun sakalını kesmiş, Pierre Louis de Bouilhet'nin[1] *La Colombe*[2] adlı şiirinin dizelerini taklit eden şu iki dizeyle birlikte sakalı bir zarfın içinde bana göndermişti:

> Büyük Parnasçılar o kadar arzu uyandırırlardı ki
> Uled Nail'ler onların altın sarısı sakallarını keserdi.

O günlerde ama nerede yazdığımı hatırlamadığım *Ronde de la Grenade*'ı benim iki Parnasçıya Champel'de okudum. Onu önceden tasarlanmış bir fikrim olmadan yazmıştım, içimdeki ritme daha uysalca itaat etmekten başka isteğim yoktu. *Dünya Nimetleri* fikir olarak çoktan kafamdaydı; ama o, kendi başına yazılmaya bırakılması gereken bir kitaptı; onlara söyleyebildiklerim de beni teşvik etmelerini pek sağlamadı. Parnasse'ın ideali bana göre değildi ve Hérold da, Louis de ancak Parnasse idealine yakınlık duyuyorlardı. İki yıl sonra Dünya Nimetleri yayımlandığında neredeyse tam bir anlayışsızlıkla karşılandı. Dikkatler ancak yirmi yıl kadar sonra uyandı.

Yeniden dirilişimden beri yakıcı bir arzunun pençesindeydim, delicesine bir yaşama arzusunun. Sadece Champel'deki duşlar değil, Andreæ'nin mükemmel tavsiyeleri de buna yardımcı oldu.

Dalacağınız bir su gördüğünüz an hiç durmayın, diyordu bana.

1. İşte Bouilhet'nin mısraları: Büyük Olymposlular öyle zavallılardı ki / Küçücük çocuklar onların altın sarısı sakallarını çekiştirirdi. (Yazarın notu)
2. Güvercin. (Ç.N.)

Ben de öyle yaptım. Ey köpüklü seller! çağlayanlar, buz gibi göller, gölgeli dereler, berrak pınarlar; saydam denizsarayları, sizin o serinliğiniz beni çekiyor; sonra, sarı kumların üstünde, dalganın geri çekildiği yerdeki o tatlı huzur. Çünkü hoşuma giden sadece suya girmek değildi, ardından Tanrının beni çırılçıplak sarmalayışının mitolojik beklentisiydi; güneş ışıklarının nüfuz ettiği vücudumla kim bilir hangi kimyasal şifayı tadar gibiydim; giysilerimle birlikte dertleri, baskıları, kaygıları da unutuyor, her türlü irade buharlaşıp yok olurken, duygularımın, bir arı kovanı gibi gözenekli benliğimde, *Nimetler*'imin içine akan o balı gizlice damıtmasına izin veriyordum.

Fransa'ya dönerken beraberimde ölüp de dirilmiş bir insanın sırrını da götürüyordum; ilk başlarda, mezardan kaçan Lazarus'un tatmış olması gereken o korkunç tedirginliği yaşadım. Daha önceleri beni o kadar meşgul eden şeylerden hiçbiri artık önemli gelmiyordu bana. Herkesin her hareketinden bir ölüm kokusunun yükseldiği salon ve kulüplerin o boğucu ortamında o zamana kadar nasıl nefes alabilmiştim? Yokluğumun olayların olağan akışını ne kadar az etkilediğini ve şimdi herkesin sanki ben geri dönmemişim gibi kendi işiyle meşgul olduğunu görmek de kuşkusuz gururuma dokunmuştu. Sırrım kalbimde o kadar büyük bir yer tutuyordu ki, kendimin bu dünyada çok daha önemli bir yer tutmayışıma hayret ediyordum. Olsa olsa, değiştiğimi göremedikleri için başkalarını bağışlayabilirdim; en azından ben kendimi onların yanında eski ben gibi hissetmiyordum; söyleyecek yepyeni şeylerim vardı ama artık onlarla konuşamıyordum.

Onları ikna etmek ve mesajımı onlara iletmek istiyordum ama hiçbiri bana kulak vermeye yanaşmıyordu. Yaşamaya devam ediyorlar, aldırmayıp geçiyorlardı ve yetindikleri şeyler bana o kadar sefilce geliyordu ki on-

ları hiçbir şekilde ikna edemediğim için umutsuzluktan ağlayabilirdim.

Böylesi bir yabancılaşma hali (en çok da en yakınlarımın yanında bunun acısını çekiyordum), onu *Batak*'ta ironik olarak betimlemek gibi bir kaçış yolu bulmasaydım beni kesinlikle intihara sürüklerdi. Gene de bu kitabın pek de öyle içimdeki sıkıntıyı dışarı atma ihtiyacından doğmuş olmaması bugün bana ilginç geliyor, ama sonradan bundan epeyce beslenmiştir; şu da bir gerçek ki, henüz geri dönmeden önce de bu ihtiyacı içimde taşıyordum. Bana ilk satırları yazdıran, *Voyage d'Urien*'in ("Urien'in Yolculuğu") daha ikinci bölümünde gün ışığına çıkan o tuhaflık duygusu olmuştu ve kitabın tamamı sanki elimde olmadan, Champel'e giderken uğradığım Milano'daki bir parkta yürüyüş yaparken yazdığım o cümlelerin etrafında oluştu:

> "Sevgili dostum," dedim, "insan neden böyle devamlı değişken bir hava varken, yanına yalnızca bir güneş şemsiyesi alır?"
>
> "Yine de önlem işte," dedi bana.

Bu arada, bahsettiğim ruh hali içinde, aklımdaki tek şeyin yeniden yollara düşmek olduğu anlaşılacaktır. Ama Doktor Andreæ'nin bahsettiği Juralardaki küçük köyde bulunan kışlık mekânıma gitmeye daha zaman vardı. (Doktorun reçetelerini harfi harfine takip ediyor ve kendimi çok iyi hissediyordum.) O zamanın gelmesini beklerken Neuchâtel'e yerleştim.

Göle yakın küçük bir meydanda yeme içmede "kanaatkâr bir ev"in ikinci katında bir oda kiraladım. Birinci kattaki yemek salonuna öğleye doğru, yemekle arası olmayan ya da parasız, çok sayıda yaşlı kız doluşur; deyim yerindeyse, iştahımın uğradığı hayal kırıklığını yüceltip

soylulaştırmak için Kitabı Mukaddes'ten büyük bir isabetle seçilmiş şu ayetin okunduğu muazzam bir pankartın karşısında yavan yemeklerini yerlerdi:

TANRI ÇOBANIMDIR: KARNIM HEP DOYACAK.

Daha aşağıdaysa daha küçük bir pankartta:

AHUDUDULU LİMONATA

İnsan burada tatsız tuzsuz yemekler yemeye hazırlıklı olmalı anlamına geliyordu bu. Ama ben pencerelerimden gördüğüm manzara aşkına hangi mahrumiyetlere katlanmazdım ki! O zamandan bu yana, gölün hemen kıyısına, tam da gözlerimin hoşnutlukla takılıp kaldığı yere saygısız kütlesiyle büyük bir otel dikilmiş durumda – sonbaharla sararan yaşlı ıhlamur ya da yaşlı karaağaçların sık yaprakları arasından gölün yeşilimsi düzlüğünün yer yer beklenmedik bir biçimde göründüğü yere.

Aylardır düşüncelerimi çözülüp dağılmaya bırakmıştım; nihayet kendime geliyordum, düşüncelerimin canlandığını hissetmenin keyfini çıkarıyor ve kafamı toplamama yardımcı olan bu sakin ülkeyi seviyordum. Hâlâ Rousseau'nun hatırasının dolaştığı bu gölün alçakgönüllü kıyıları kadar yücelikten, İsviçrelilikten uzak, bu kadar ılımlı, bu kadar insani bir yer olamaz. Etrafta ne insanın çabasını aşağılayan ya da hiçe indirgeyen, ne de bakışları yakın planların gizli çekiciliğinden uzaklaştıran azametli bir zirve var. Yaşlı ağaçların alt dalları, kararsız kıyının kimi zaman kamışlarla sazlar arasında tereddüt ettiği suya sarkmış.

Hatırladığım en mutlu zamanlarımdan birini Neuchâtel'de geçirdim. Hayata tekrar umutla bakmaya başla-

nuştum; hayat gözüme artık çok daha zengin ve dopdolu görünüyordu, çocukluğumdaki korkaklığun yüzünden bu kadarını düşünemezdim başlarda. Hayatın beni beklediğini hissediyor, ona güveniyor ve hiç acele etmiyordum. Meraktan, arzudan oluşan o huzursuz iblis henüz içimi kemirmeye başlamamıştı, ki o zamandan beridir... Bahçenin sessiz yollarında, göl iskeleleri boyunca, yollarda ve şehrin dışındaki sonbahar yüklü korunun kenarında kuşkusuz şimdi de yapacağım gibi ama daha sakin, dolaşıyordum. Zihnimin kavrayamayacağı hiçbir şeyin peşinden gitmiyordum. Leibniz'in *Theodicee*'sini inceleme konusu yapmıştım, yürürken bile okuyordum; kitaptan büyük bir zevk alıyordum, sanırım bugün aynı zevki alamam; ama gerek benimkinden çok farklı bir fikri takip etmenin ve benimsemenin zorluğu, gerek bu zorluğun benden istediği çaba, akışına bıraktığım anda kendi fikirlerimin kaydedebileceği ilerlemeyi büyük bir zevkle peşinen hissetmeme neden oluyordu. Dönüşte masamın üstünde, satın almış olduğum ve düşünce âleminden çok daha zengin ve onun kadar karanlık olmayan bir dünyanın gizemli perdesini gözlerimin önünden kaldırıp beni hayran bırakan Klaus'un o muazzam zooloji ders kitabını buluyordum.

Andreæ'nin tavsiyesi üzerine, kışı La Brévine'de geçirdim. La Brévine, Jura'nın en buzullu tepesinde sınıra yakın küçük bir köy. Termometre haftalarca sıfırın altında kalıyor ve bazı geceler eksi 30 dereceye kadar düşüyor. Yine de, çok üşüyen biri olduğum halde, bir tek gün bile soğuktan rahatsız olmadım. Köyün dışında, sabahları güdülen ineklerin sesini duyduğum bir yalağın yakınında, yemeklerimi yediğim handan fazla uzak olmayan, çiftlik gibi bir yere yerleşebildim. Ayrı bir merdivenle üç odalı bir daireye çıkılıyordu; en genişini çalışma odası yaptım, bir çeşit rahlenin (seve seve ayakta yazıyordum) karşı-

sında Neuchâtel'den gelen piyano durmaktaydı; duvara gömülü tek bir soba hem yattığım odayı hem de orayı ısıtmaktaydı; pencereyi ardına kadar açık bıraktığım için yatarken boğazıma kadar yünlülere sarınıyor, başıma takke geçiriyor ve ayaklarımı sobaya doğru veriyordum. Etine dolgun İsviçreli bir kadın ev işlerimi yapıyordu. İsmi Augusta idi. Bana durmadan nişanlısından bahsederdi; bir sabah, nişanlının resmini bana gösterirken, ben art niyet gütmeden kuş teleğinden kalemimle boynunu gıdıklayarak onunla şakalaşmaya kalktım, birden kollarıma devrilince çok sıkıntılı bir duruma düştüm. Güçbela onu bir divana sürükledim; sonra, bana yapışıp bir türlü bırakmadığından, açılmış bacaklarının arasından göğsünün üzerine devrildim ve tiksinti içinde hemen bağırdım: "Sesler duyuyorum!" Korkmuş gibi yaparak Hz.Yusuf misali kollarından kurtuldum ve koşup ellerimi yıkadım.

Kimselerle görüşmeden üç aya yakın La Brévine'de kaldım; odama kapanmam sadece ruh halim yüzünden değildi, bu ülkenin insanlarının konukseverlikte dünyanın en geri insanları olduğunu hissediyordum. Doktor Andreæ'nın tavsiye mektuplarıyla köy papazına ve hekimine yaptığım ziyaret, kendilerini tekrar görmeye gitmem, bilhassa da önceden umduğum gibi hasta ve yoksulları dolaşırlarken onlara eşlik etmem konusunda bana hiç cesaret vermedi. Rousseau'nun *İtiraflar*'ındaki Val-Travers ziyaretiyle ilgili kısmıyla, *Yalnız Gezenin Düşleri*'nin gene aynı konudaki bölümlerini anlayabilmek için bu ülkede yaşamış olmak lazım. Kötü niyet, iğneli sözler, nefret dolu bakışlar, alaylar, hayır, Rousseau hiçbir şeyi uydurmamış; ben bütün bunları yaşadım, hatta köyün hayta çocuklarının yabancılara attığı taşları bile. Yabancı düşmanlığını kışkırtan şeyin Rousseau'nun o tuhaf Ermeni kılığı olup olmadığına varın siz karar ve-

rin. Yanlışlığın, deliliğin başladığı yer, bu düşmanlığı bir komplo olarak görmekti.

Ülkenin çirkinliğine rağmen, kendimi her gün uzun yürüyüşlere zorluyordum. Çirkinlik derken haksızlık mı ediyorum? Belki de; ama İsviçre'den tiksinmiştim; belki yüksek yaylalar bölgesinden değil ama sanki köknar ağaçlarının bütün doğaya bir tür Calvin'ci kasvet ve sertlik taşıdığı ormanlık bölgelerden. Doğrusu Biskra'yı özlüyordum; inişi çıkışı olmayan o koca ülkeye, beyaz maşlahlı insanlarına duyduğumuz özlem Paul'le beni İtalya'da da takip etmişti; şarkıların, dansların, kokuların ve oradaki çocuklarla birlikte, tertemiz sevginin altına onca şehvet duygusunun sinsice sızdığı o güzelim alışverişin hatırası. Burada beni oyalayıp çalışmamı bölecek hiçbir şey yoktu ve İsviçre'nin bende uyandırdığı kızgınlığa rağmen, hemen ardından Cezayir'e dönme saplantısı içinde, *Batak*'ı tamamlamak için gereken zaman boyunca orada kaldım.

II

Montpellier'de Charles Gide'lere kısa bir ziyaretten sonra gemiye ancak ocakta binebildim. Niyetim henüz tanımadığım Cezayir şehirinde kalmaktı. Orada şimdiden ilkbahara kavuşacağımı düşünerek coşuyordum; ama hava kapalıydı; yağmur yağıyordu; Atlaslar'ın tepelerinden ya da çölün derinliklerinden gelen buz gibi bir rüzgâr öfke ve umutsuzluk taşıyordu. Jupiter'e aldanmıştım. Hayal kırıklığım korkunç oldu. Şehir çok eğlenceli de olsa, Cezayir sandığım gibi çıkmadı; Avrupalıların yaşadığı semtin dışında kalacak bir yer bulmanın imkânsızlığı canımı sıkıyordu. Bugün olsa daha becerikli davranır,daha da dirençli olurdum: O günlerde rahatlığa aşırı derecede alışmış ve yeni kurtulduğum hastalığı kafamdan atamamış oluşum beni fena halde korkak ve müşkülpesent yapmıştı. Mustafa'nın önerdiği oteller fazla lükstü, öyle olmasa hoşuma gidebilirlerdi belki. El Buleyde'de daha iyi bir yer bulacağımı düşündüm. O sıralar, Fichte'nin *Wissenschaftslehre*'de ("Bilim Öğretisi") okuduğumu hatırlıyorum; sadece dikkatimi bir şeye vermiş olmak için okuyordum ve *Die Anweis zum seligen Leben*'de ("Kutlu Yaşama Giden Yol") ve *Über die Bestimmung des Gelehrten*'de ("Bilgini Belirleyen Nitelikler Üzerine Dersler") beni büyüleyen şeylerin hiçbirini

o kitapta bulamadım. Ama kendimi bırakmaktan nefret ediyor, benden belli bir yoğunlaşma isteyen her şeye minnet duyuyordum – arka arkaya *Little Dorrit*'i ("Küçük Dorrit"), *Zor Yıllar*'ı, *Antikacı Dükkânı*'nı ve *Dombey and Son*'u ("Dombay ve Oğlu") yalayıp yuttuktan sonra, *Barnaby Rudge*'la dinleniyordum.

Gemiye binmeden önce, yanıma gelmeye razı etmek için Emmanuèle'e ve anneme birer mektup yazma deliliğinde bulunmuştum. Söylemeye hacet yok, teklifim karşılıksız kaldı; ama annemin bu teklifi o korktuğum omuz silkmeleriyle reddetmemesi de beni oldukça şaşırtmıştı. Eniştem geçen yıl ölmüştü ve acıyla geçen son birkaç gününde Emmanuèle'le birlikte başında beklemiştik, kuzinlerimi teyzeleri, özellikle de benim annem dışında kimsesiz bırakan bu büyük acı aramızdaki bağları sıkılaştırmıştı. O günlerde hayatımın gidişatı konusunda ailedeki herkesin çok endişelendiğini öğrendim. Emmanuèle'le evliliğim fikrine artık o kadar kötü gözle bakmamaya başlamışlardı, belki de bunu beni yola getirmenin en iyi çaresi olarak görüyorlardı; yani sonuçta, kendimi toparlamam konusunda endişelenmekten hiç vazgeçmiyorlardı.

"Bunun mutlu bir evlilik olacağını söyleyemeyiz" diye yazmıştı Charles Gide amcam, anneme yolladığı, bana ise çok daha sonra gösterilen mektubunda. "ve böyle bir evliliği teşvik etmek de büyük bir sorumluluk almak demektir. Bununla birlikte bu iş olmazsa, belli ki ikisi de mutsuz olacaklar (cümleyi olduğu gibi aktarıyorum), yani bu durumda kesin bir mutsuzlukla olası bir mutsuzluk arasında seçim yapmaktan başka çare kalmıyor." Benim için, bu evliliğin gerçekleşeği kesindi ve beklerken gösterdiğim sabır da mutlak bir güvenden kaynaklanmaktaydı. Evlenmeye karar verdiğim kıza olan aşkım beni şuna inandırmıştı: Benim ona ihtiyacım olmasa bile, mutlu olmak için onun bana ihtiyacı vardı, sadece bana.

Bu yüzden bütün mutluluğunu benden beklemiyor muydu? Beni reddetmesinin nedeninin, kız kardeşlerini asla terk edemeyeceğine ve ancak onlar evlendikten sonra evlenebileceğine inanması olduğunu hissettirmemiş miydi bana? Bekleyecektim; inatçılığım, kendime olan güvenim yoluma çıkan, yolumuza çıkan her şeyin üstesinden gelecekti. Ama, kesin kararmış gibi kabul edemesem de, kuzinimin beni reddetmesi bana korkunç acı vermişti. Dik durmalıydım; oysa, güler yüzlü gökyüzüne fazlasıyla bağlı coşkum, hiçbir mavilik göremeyince sönüp gitmekteydi.

İlkbaharda kuşkusuz güzellikler ve mis kokular içinde bulacağım El Buleyde başta bana kasvetli ve çekicilikten uzak gelmişti. Kalacak bir yer aramak için şehirde dolaşıp duruyor ama kendime uygun bir yer bulamıyordum. Biskra'yı özlüyordum. Hiçbir şey bana zevk vermiyordu. Sadece büyülü güzellikler hayal ederek umutlandığım yerlerde dolaştıkça üzüntüm daha da artıyordu, kış bu yerleri daha da kasvetli hale getiriyor, onlarla birlikte benim de içimi karartıyordu. Basık gökyüzü düşüncelerimin üzerine çöküyor; rüzgâr ve yağmur yüreğimdeki her alevi söndürüyordu. Çalışmak istiyordum ama ilham perimi yanımda hissetmiyordum; adsız bir sıkıntıyı peşimden sürüklemekteydim. Gökyüzüne olan isyanıma kendime olan isyanım da karışıyordu; kendimi küçük görüyor, düşman belliyordum; kendime zarar vermek istiyor ve miskinliğimi en uç noktasına götürmenin yollarını arıyordum.

Üç gün böyle geçti.

Tekrar yola çıkmaya hazırlanıyordum, valizimle seyahat sandığımı otobüse almışlardı bile. Otelin lobisinde faturamı bekleyişim geliyor gözümün önüne; gözlerim tesadüfen yolcu listesinin yazılı olduğu arduvaz panoya ilişti, elimde olmadan okumaya başladım. Önce kendi ismim, sonra tanımadığım kişilerinki; ve birden kalbim

hop etti: Listedeki son iki isim Oscar Wilde ve Lord Alfred Douglas' a aitti.

Hemen silgiyi kapıp ismimi silerek gösterdiğim o ilk tepkimi daha önce başka bir yerde de anlatmıştım. Sonra faturamı ödeyip yürüyerek gara gittim.

Beni bu şekilde ismimi silmeye iten şeyin ne olduğunu pek bilemiyorum. İlk hikâyemde yersiz bir utanma duygusunu öne çıkarmıştım. Belki de sonuçta sadece yabanı tabiatımdan beklenen biçimde davranmıştım. Fazlasıyla sık yaşadığım ve o sırada geçirdiğime benzer depresyon krizlerim boyunca kendimden utanır, kendimi kabullenemez, inkâr ederim, ve yaralı bir köpek gibi duvar diplerinden saklana saklana yürürüm. Ama gar yolunda yürürken , belki de Wilde'ın adımı çoktan okuduğunu ve yaptığımın ödleklik olduğunu düşündüm ve de... lafın kısası, sandığımla valizimi yeniden yükletip geri döndüm.

Paris'te Wilde'la çok görüşmüşlüğüm vardı; ona Floransa'da da rastlamıştım; bütün bunları daha önce uzun uzun anlattım; daha sonra olanları da, ama burada nakledeceğim ayrıntıları vermemiştim.[1] Lord Alfred

1. Wilde'ın vasiyetini yerine getirmekle görevli temsilcisi ve sadık dostu Robert Ross, 21 Mart 1910 tarihinde bana şöyle yazmıştı: *Oscar Wilde: In Memoriam* ("Oscar Wilde'dan Anılar") adlı o değerli çalışmanızı yeniden basmanıza çok sevindim. İmzalamanız ilk olarak *L'Ermitage*'da yayımlandığı için, bunun sadece Oscar Wilde'ın kariyerinin çeşitli evlerini en iyi anlatan eser olmayıp, aynı zamanda bugüne kadar Oscar Wilde'ın yaşamıyla ilgili okuduklarım içinde onu en doğru dürüst biçimde aktaran bir kitap olduğunu pek çok dostuma anlattım; size söyleyeceklerim de ancak sık sık başkalarına söylediklerimin tekrarı olacaktır. Sizin son derece çarpıcı bir anlatımla yazdıklarınızın gerçekliği konusunda bir kuşku uyanırsa, söylediklerinizin hepsinin gerçek olduğunu doğrulamak için belki bir gün Oscar Wilde'ın bana yazmış olduğu mektupları yayımlarım. Bu, günün birinde Alfred Douglas'ın yalanlarını çürütmek için gerekli olabilir. Douglas'ın geçenlerde görülen bir iftira davasında tanık kürsüsünde yemin ederek Oscar Wilde'ın suçlu olduğundan haberi olmadığını ve 'Oscar Wilde'ın sonuna kadar yanından ayrılmadan tek gerçek dostu olduğunu' söylediğini mutlaka duymuşsunuzdur. Çok iyi bildiğiniz gibi, gerek hapsedilmeden önce, gerekse sonra Oscar Wilde'ın mahvına sebep olan Alfred Douglas'tır. Douglas'la uzun yıllara dayanan dostluğum ve kendisine olan saygım nedeniy-

Douglas'ın o rezil Oscar Wilde ve Ben kitabı gerçeği o kadar utanmazca çarpıtıyor ki, bugün gerçeği söylemekte tereddüt etmiyorum; madem kaderim bu noktada yollarımızın kesişmesini istedi, ben de burada kendi tanıklık ifademi aktarmayı bir görev sayıyorum.

Wilde bana karşı davranışlarında o güne kadar tam anlamıyla saygılı bir mesafeyi korumuştu. Ahlak anlayışı hakkında bildiklerim ancak duyduklarımdan ibaretti; ama Paris'te her ikimizin de sık sık gittiği edebiyat çevrelerinde hakkında çok dedikodu yapılmaya başlanmıştı. Doğrusunu söylemek gerekirse, Wilde pek de ciddiye alınmıyordu ve gerçek kişiliğinin açığa vurmaya başladığı şey de fazladan bir özenti gibi görünüyordu: İnsanlar ondan biraz rahatsız oluyorlardı ama daha çok alaya alıyorlar, dalga geçiyorlardı. Fransızların, ki aralarında pek çok kişiyi kastediyorum, kendilerinin hiç hissetmedikleri duyguların samimiyetini kabullenmekte zorlanmalarına hayranımdır. Bu arada, Pierre Louis bir önceki yaz Londra'da birkaç gün geçirmişti. Dönüşümden hemen sonra onunla görüşmüştüm; eğilimleri farklı olsa da, biraz şaşırmış gibiydi:

– İşler burada sanıldığı gibi değil, demişti bana. Bu gençler son derece hoşlar. (Wilde'ın ve çevresindekilerin arkadaşlarından bahsediyordu, bu arada bu grup çok geçmeden son derece kuşkulu bir hale gelecekti.) Tavırlarındaki zarafeti hayal bile edemezsin. Dur bak! Şu sana bir fikir verebilir: Yanlarına götürüldüğüm ilk gün, tanıştırıldığım X. bana bir sigara ikram etti; ama bizim yaptığımız

---

le, ayrıca kendisiyle kişisel kavgam onu dünyaya hep iddia ettiği gibi Wilde'ın gerçekten soylu dostu olarak göstermekteki kararlığını etkilemeyeceği için, Wilde'ın mahvına yol açmamış gibi davranabilirdim. Ama o yeni büründüğü sosyal ve ahlaki reformcu kisvesiyle Oscar Wilde'ın (çoğunda kendisinin de payı olan) 'günahlarından' söz etmeye başlayıp bütün dostlarına ihanet edince, benim de daha fazla sessiz kalmama artık neden yok..." Robert Ross

gibi, sigarayı sadece ikram etmekle kalmadı, kendi yaktı ve ilk nefesi çektikten sonra bana uzattı. Çok hoş değil mi? Ve her konuda böyleler. Her şeyi şiirsellikle sarmalamayı biliyorlar. Birkaç gün önce bir evliliğe karar verdiklerini anlattılar bana, içlerinden iki kişi arasında karşılıklı yüzükler verilerek yapılan gerçek bir evlilik. Hayır, söylüyorum sana, biz böyle bir şeyi hayal bile edemeyiz; bunun nasıl bir şey olduğu hakkında hiçbir fikrimiz yok.

Yine de, bir süre sonra Wilde'ın adının etrafında kara bulutlar toplanmaya başlayınca, Pierre Louis içini rahatlatmak istedi ve Wilde'dan açıklama isteme bahanesiyle ama aslında ilişkisini kesme arzusuyla, sanırım Wilde'ın bir tedavi için bulunduğu Baden'e gitti; ve ancak ipleri kopardıktansonra geri döndü.

Bu görüşmeden bana bahsetmişti:

– Siz benim arkadaşlara sahip olduğumu düşünüyordunuz, demiş Wilde. Oysa benim sadece sevgililerim vardır. Elveda.

Açıkçası, bana ismimi tabeladan sildirten duygulara utanma duygusunun da karıştığını sanıyorum. Wilde'la beraber görünmek tehlikeli hale gelmişti ve ben onunla yeniden yüz yüze geldiğimde kendimle gurur duymuyordum.

Wilde son derece değişmişti; görünüşü değil ama hal ve tavırları. Artık o mesafeli halini bir yana bırakmakta kesin kararlı gibiydi; zaten onu buna Lord Douglas'ın arkadaşlığının ittiğini sanıyorum ayrıca.

Douglas'ı hiç tanımıyordum ama Wilde olağanüstü övgüler arasında bana hemen ondan bahsetmeye başladı. Ona *Bosy* diyordu, bu yüzden övgüleri kime düzdüğünü önce anlamadım, üstelik Bosy'nin sadece güzelliğini överek belli bir yapaylık da sergiler gibiydi.

– Onu göreceksiniz, deyip duruyordu, ve ondan daha büyüleyici bir tanrısal varlık hayal edebilir miydi-

niz, bana söyleyeceksiniz. Ona tapıyorum; evet, gerçekten tapıyorum.

Wilde en samimi duygularını bir yapaylık örtüsüyle sarmalıyor, bu da pek çok kişinin onu çekilmez bulmasına neden oluyordu. Oyunculuktan vazgeçmeye gönlü razı olmuyordu; kuşkusuz elinden de gelmiyordu bu; ama oynadığı kendi kişiliğiydi; dur durak bilmeyen bir iblisin sufle ettiği role gelince, işte onda samimiydi.

– Ne okuyorsunuz? diye sordu kitabımı işaret ederek.

Wilde'ın Dickens'tan hiç hoşlanmadığını; en azından onu sevmiyormuş gibi davrandığını biliyordum; kendimi tam onun üstüne gidecek kıvamda hissettiğimden büyük bir keyifle *Barnaby Rudge*'un çevirisini uzattım (o dönemde tek kelime İngilizce bilmiyordum). Wilde ilginç bir şekilde suratını buruşturdu; "Dickens okunmamalı" diyerek itiraza başladı; sonra, ben işi eğlenceye vurarak Dickens'a karşı büyük bir hayranlık beslediğimi söyleyince –ayrıca bu konuda tamamen samimiydim ve bu hayranlığım hâlâ devam eder– boyun eğer gibi göründü ve o ismarlama dudak büküşünün altında büyük bir saygıyı açığa vuran güzel bir dille bana "tanrısal Booz"dan bahsetmeye başladı. Ama Wilde sanatçı olduğunu asla unutmuyor; Dickens'ı ise insan olduğu için bağışlamıyordu.

Aynı akşam Wilde, bize şehirde rehberlik eden rezil aracıya Arap gençleriyle tanışma isteğini dile getirmekle kalmayıp, "bronz heykeller kadar yakışıklı" diye eklemeyi de ihmal etmemişti; sözlerini ancak, bir nevi coşkulu şirinlikle ve hafif bir İngiliz ya da hoşlanarak koruduğu İrlanda aksanı sayesinde gülünçlükten kurtarıyordu. Lord Alfred'e gelince, galiba onu ancak akşam yemeğinden sonra görebilmiştim; hatırladığım kadarıyla, Wilde ve o yemeklerini odalarına getirtmişlerdi; elbette Wilde onlarla beraber yemek yemem için beni davet etmişti; elbet-

te ben de reddetmiştim, çünkü o sıralar her türlü davet bende önce bir geri çekilme isteği uyandırmaktaydı... Bilemiyorum. Hatıraların boş odalarını dayayıp döşemeye kalkmayacağıma dair şu vaadi kendime şart koştum. Ama yemekten sonra onlarla çıkmayı kabul ettim; şunu çok iyi hatırlıyorum, sokağa çıktığımız anda, Lord Alfred beni sevecen bir şekilde kolumdan tuttu ve şöyle dedi:

– Bu rehberler salak: İstediğiniz kadar anlatın, sizi hep kadınlarla dolu kahvehanelere götürürler. Umarım, siz de benim gibisinizdir: Kadınlardan tiksiniyorum. Sadece oğlanları severim ben. Madem bu akşam bizimlesiniz, bunu size hemen söylemeyi tercih ederim...

Bu açıklamadaki pervasızlığın bende uyandırdığı şaşkınlığı elimden geldiğince sakladım ve tek kelime etmeden peşlerine takıldım. Bosy'yi Wilde'ın gördüğü kadar güzel bulamıyordum; ama o şımarık çocuklara özgü zorbaca tavırlarına öyle bir şirinlik katıyordu ki, Wilde'ın her an ona boyun eğdiğini ve dizginleri onun ellerine bıraktığını çabucak anlamaya başladım.

Rehber bizi netameli olmasına netameli ama arkadaşlarımın aradığı şeylerden hiçbirini sunmayan bir kahvehaneye götürdü. Oturalı birkaç dakika olmuştu ki, salonun arka tarafında İspanyollarla Araplar arasında patırtı çıktı; birinciler hemen bıçaklarını çıkardılar ve kavga büyüyecek gibi görünüp de herkes bir tarafı tutmaya ya da kavgacıları ayırmaya çalışınca, dökülen ilk kanda sıvışmayı ihtiyatlı bulduk. Sonuçta oldukça tatsız geçen o akşamla ilgili anlatacak başka şey bulamıyorum. Ertesi gün Cezayir'e döndüm, Wilde da birkaç gün sonra yanıma geldi.

Büyük adamların portresini yapmanın bir usulü vardır ve ressam da bu sayede modeline karşı bir üstünlük yakalama derdindedir sanki. Fazlaca hatırşinas bir portre çizmekten kaçınmak isterdim; ama Wilde'ın göze

batan bütün o kusurlarının ardında ben özellikle onun büyüklüğüne karşı duyarlıyım. Kuşkusuz hiç durmadan zekâsını gösterme ihtiyacının onu içine sürüklediği çelişkiler kadar sinir bozucu bir şey olamazdı. Ama Wilde'ın döşemelik bir kumaş karşısında, "Bundan bir yelek yaptırmak isterdim" ya da yeleklik bir kumaş karşısında, "Salonumu bununla döşemek istiyorum" diye çığlık koparıdığını duyan kimileri, onun yaldızlı maskesinin gerisinde gerçekliğe, bilgeliğe ve daha da incelikli olarak, sırdaşlığa dair saklı kalanları hissetmeyi fazlasıyla unutuyordu. Şu da var, daha önce de söylediğim gibi, Wilde benimleyken maskesini çıkarırdı; nihayet insanın kendisini görüyordum, çünkü numara yapmaya ihtiyacı olmadığını ve başkalarının onu reddetmesine yol açacak şeylerin beni ondan kesinlikle uzaklaştırmadığını kuşkusuz artık anlamıştı. Douglas da onunla birlikte Cezayir'e dönmüştü; ama Wilde ondan kaçmaya çalışır gibiydi biraz.

Bir barda onunla geçirdiğim bir akşamüstünü özellikle hatırlarım. Ben gelip onu bulduğumda, önünde bir *sherry-cobbler*'la masada oturuyordu ve dirseklerini dayadığı masanın üzeri kâğıtlarla kaplıydı.

– Afedersiniz, dedi; bunlar bana gelen mektuplar.

Yeni zarfları açıyor, içindekilere hızla bir göz atıyor, gülümsüyor, kıs kıs gülerek şişiniyordu:

Harika! Ooo! tam anlamıyla harika! Sonra gözlerini bana doğru kaldırarak: Londra'da bütün mektuplarımı alan bir arkadaşım olduğunu söylemeliyim size. Bütün o sıkıcı mektupları, iş mektuplarını, alışveriş ettiğim kişilerden gelen faturaları saklıyor; buraya sadece ciddi mektupları, aşk mektuplarını gönderiyor... Ooh! Şu mektup genç bir... *How doyou say?*..[1] Cambaz mı? Evet,

1 Nasıl diyorsunuz?.. (Ç.N.)

cambazdan geliyor; kesinlikle harika (kelimenin ikinci hecesini kuvvetle vurguluyordu; sesi hâlâ kulaklarımda). Gülüyor, şişiniyordu; kendisiyle çok eğlenir gibiydi.

İlk defa yazıyor bana, bu yüzden de henüz imla kurallarıyla yazmaya cesaret edememiş. İngilizce bilmemeniz ne yazık! O zaman görürdünüz...

O gülüp şakalar yapmaya devam ederken, Douglas, kalkık yakasından sadece burnu ve gözlerinin göründüğü bir kürk paltoya sarınmış halde birden salona girdi. Sanki beni tanımıyormuş gibi yanımdan geçerek Wilde'ın karşısına dikildi ve tıslayan, aşağılayıcı, nefret dolu bir sesle bir solukta, tek kelimesini bile anlamadığım birkaç cümle söyledi; sonra aniden gerisingeri dönüp çıktı. Wilde bu kasırgayı hiç karşılık vermeden sineye çekmiş, ama rengi fena halde sararmıştı; Bosy çıktıktan sonra ikimiz de bir süre sessiz kaldık.

– Bana hep böyle huysuzluk yapıyor, dedi sonunda. Korkunç biri. Korkunç, öyle değil mi? Londra'da bir süre Savoy'da kaldık, yemeklerimizi orada yiyorduk ve Thames'e bakan minicik şahane bir dairemiz vardı... Bilirsiniz, Savoy Londra yüksek tabakasının girip çıktığı çok lüks bir oteldir. Çok para harcıyorduk, çok eğlendiğimizi sandıkları ve Londra eğlenen insanlardan nefret ettiği için herkes bize kızıyordu. Bunları size anlatmamın nedeni şu: Yemeklerimizi otelin restoranında yiyorduk; tanıdığım, ayrıca beni tanıyan ama benim tanımadığım –çünkü o sırada benim bir oyunum sahnelenmekteydi ve büyük başarı kazanmıştı, hakkımda yazılar çıkmıştı, bütün gazetelerde resimlerim vardı– pek çok insanın geldiği geniş bir salondu. Ben Bosy'yle rahat etmek için restoranın en arkasında, giriş kapısına uzak ama otelin iç kısmına açılan küçük bir kapının yanındaki bir masayı seçmiştim. Beni bekleyen Bosy, benim o küçük kapıdan içeri girdiğimi görünce öyle bir rezalet çıkardı ki, sormayın! Korkunç, dehşet verici bir

rezalet . "Sizin küçük kapıdan girmenizi istemiyorum" diyordu, "buna tahammül edemem. Benimle birlikte büyük kapıdan girmenizi istiyorum; restorandaki herkesin biz geçerken görmesini ve 'Bu Oscar Wilde ve gözdesi' demesini istiyorum." Off! Ne korkunç biri, değil mi?

Ama anlattığı hikâyenin tamamında, hatta bu son sözlerinde Douglas'a olan hayranlığı ve onun kendisine hükmetmesinden duyduğu aşka özgü bir çeşit haz açığa çıkmaktaydı. Dahası, Douglas'ın kişiliği Wilde'dınkinden çok daha kuvvetli ve çok daha baskın görünüyordu; evet, gerçekten de Douglas (kelimenin en kötü anlamı da dahil) daha "bireyciydi"; onu bir çeşit kader yönlendirmekteydi; zaman zaman sanki hiçbir şeyden sorumlu tutulamazmış gibi davranıyordu; ve asla kendine karşı direnmediğinden, hiçbir şeyin, hiç kimsenin ona direnebileceğini de kabul edemiyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse, Bosy son derece ilgimi çekmekteydi; ama kesinlikle "korkunç"tu ve ben Wilde'ın kariyerinde felaketle sonuçlanan her şeyden onun sorumlu tutulması gerektiğine inanıyorum. Wilde onun yanında yumuşak başlı, kararsız ve zayıf iradeli biri gibi kalıyordu. Douglas'ta, bir çocuğu en güzel oyuncağını kırmaya iten o şeytani içgüdü vardı; hiçbir şeyle yetinmiyor ama sınırları zorlama ihtiyacını hissediyordu. Pervasızlığının ne kadar ileri gidebileceği konusunda şu bir fikir verecektir: Bir gün ona Wilde'ın iki oğlu hakkında sorular sorduğumda, o tarihte henüz çok küçük olan Cyril'in (? galiba) güzelliği üstünde durdu, sonra gönül alıcı bir gülümsemeyle fısıldadı: "O benim." Bir de buna sesinin müzikal tınısında, hareketlerinde, bakışlarında ve yüz hatlarının ifadesinde –fizyolojistlerin "baskın bir kalıtım" adını verdikleri şeyin de sezildiği– hissedilen son derece ender görülebilecek şiirsel bir yeteneği ekleyin.

Douglas ertesi ya da daha ertesi gün El Buleyde'ye gitti, orada Biskra'ya götürmeyi kafasına koyduğu genç

bir kahveci çırağını ayartmaya çalışacaktı, çünkü geri dönmeyi kafaya koyduğum vahalar hakkında benden dinledikleri onu büyülemişti. Ama bir Arabı kapıp götürmek onun sandığı gibi kolay bir iş değildi; ailenin rızasını almak, Arap resmi mercilerinde, komiserlikte evraklar imzalamak lazımdı; El Buleyde'de günlerce kalmasını gerektirecek işlerdi bunlar; bu arada kendini daha özgür hisseden Wilde, benimle o zamana kadar hiç yapmadığı şekilde içtenlikli konuştu. Konuşmalarımızın önemli bir kısmını daha önce aktarmıştım; kendine olan aşırı güvenini, boğuk gülüşünü ve çılgınca neşesini anlatmış, bazen gitgide artan bir tedirginliğin bu aşırı tutumların ortaya çıkmasına yol açtığını da söylemiştim. Arkadaşlarından bazıları, o sıralarda Wilde'ın, birkaç gün sonra gideceği Londra'da kendisini bekleyen şeyi hiçbir şekilde tahmin edemediğini ileri sürdüler; Wilde'ın, davanın kaçınılmaz biçimde aleyhine döndüğü ana kadar koruduğu, onlara göre sarsılmaz güvenden bahsettiler. Buna itiraz etmeye kendimde hak görmemin sebebi kişisel bir izlenim değil, sadece sadakat endişesiyle aktardığım Wilde'ın kendi sözleri. Bu sözler müphem bir korkunun, hem korkup hem adeta gerçekleşmesini istediği, ne olduğunu bilemediği trajik bir şeyi bekleyişinin tanıklıklarıdır.

– Kendi doğrultumda gidebildiğim kadar ileri gittim, diyordu. Artık daha ileri gidemem. Artık "bir şey" olması lazım.

Wilde, her zaman özel bir yakınlık gösterdiği Pierre Louis'nin kendisin terk edişi karşısında da son derece duyarlı görünüyordu. Onu görüp görmediğimi sordu ve aralarının bozulması hakkında Louis'nin bana ne anlattığını öğrenmek için ısrar etti. Ona anlattım ve yukarda aktardığım cümleyi tekrarladım.

– Size gerçekten böyle mi dedi? diye bağırdı Wilde. Sözlerini yanlış aktarmadığınızdan emin misiniz?

Ve ben, bu sözlerin beni çok üzdüğünü de ekleyerek doğruluğunu onaylayınca, bir an sessiz kaldı, sonra şöyle dedi:

– Siz de fark etmişsinizdir, değil mi, en iğrenç yalanlar gerçeğe en yakın olanlardır. Ama muhakkak ki Louis yalan söylemek istememiştir; yalan söylediğini düşünmemiştir. Sadece ona o gün söylediğimi hiç anlamamış. Hayır, onun yalan söylemiş olmasını istemem; ama sözlerimin anlamı konusunda yanılmış, korkunç yanılmış. Ona ne söylediğimi öğrenmek ister misiniz? Bulunduğumuz otel odasında bana korkunç sözler söylemekle, beni suçlamakla işe başladı; çünkü davranışlarım hakkında ona hiçbir açıklama yapmak istememiştim; ona beni yargılamaya hakkı olmadığını, ama canı istiyorsa hakkımda anlatılanlara inanabileceğini, bütün bunların umurumda bile olmadığını söyledim. Bunun üzerine Louis de bana, bu durumda beni terk etmekten başka çaresi kalmadığını söyledi. Ben üzgün üzgün ona baktım, çünkü Pierre Louis'yi çok seviyordum ve bunun için, sadece bunun için suçlamaları bana büyük acı veriyordu. Ama aramızda her şeyin bittiğini hissedince, ona şöyle dedim: "Elveda, Pierre Louis. 'Bir dostum olsun istiyordum; artık sadece sevgililerim olacak.'" Bu sözler üzerine çıkıp gitti; ve ben de onu artık görmek istemiyorum.

Aynı akşam bana, dehasını hayatı için kullandığını, eserlerine ise sadece yeteneğini kattığını anlattı; her şeyi ifşa eden ve o zamandan beri sık sık alıntılanan bu cümleyi bir yere not ettim.

Başka bir akşam, Douglas'ın El Buleyde'ye gidişinden hemen sonra, Wilde bana müzik çalınan bir Mağrip kahvesine onunla gelip gelemeyeceğimi sordu. Kabul ettim ve akşam yemeğinden sonra onu almak için oteline gittim. Kahvehane çok uzak değildi ama Wilde çok zor yürüdüğü için bir arabaya bindik; araba bizi Montpen-

sier Sokağı'nda, Gambetta Bulvarı'nın dördüncü taraçasında bıraktı, Wilde arabacıdan bizi beklemesini rica etti. Arabacının yanında bir de rehber vardı, rehber bizi arabaların geçemediği labirent gibi yollardan malum kahvehanenin bulunduğu daracık dik bir sokağa kadar götürdü – sağdan birinci, bulvarın merdivenlerine paralel olan sokağa; ne kadar dik bir yokuş olduğunu varın siz düşünün artık. Yolda yürürken Wilde bana alçak sesle rehberler konusundaki teorisini anlattı, buna göre, içlerinden en rezilini seçmek önemliymiş, çünkü her zaman en iyisi öylelerinden çıkarmış. El Buleyde'deki rehberin bize ilginç şeyler gösterememiş olmasının nedeni, kendini yeterince iğrenç hissetmemesiymiş. O akşamki rehberimizse insanı korkutan cinstendi.

Kahvehaneye işaret eden hiçbir şey yoktu; kapısı diğer kapılardan farksızdı: Aralıktı, bu yüzden de vurmamıza gerek kalmadı. Wilde, daha sonra sık sık geleceğim ve *Amyntas*'ta tasvir ettiğim bu mekânın müdavimiydi. Birkaç yaşlı Arap hasırların üzerinde bağdaş kurmuş esrarlı sigara içiyordu, yanlarına oturduğumuzda kılları bile kıpırdamadı. Önce bu kahvede Wilde'ı bu kadar çekebilecek şeyin ne olduğunu anlamadım; ama çok geçmeden küllerle dolu ocağın başında, loşlukta, Wilde'ın kahveye tercih ettiği naneli çaydan bize iki fincan hazırlamakta olan gencecik kahveciyi fark ettim. Bu mekânın o tuhaf rehavetiyle neredeyse içim geçmişti ki, kapı aralığında nefis bir yeniyetme belirdi. Bir süre havadaki dirseğini kapı pervazına dayayarak, gece fonunun önünde belirmiş bir halde öylece durdu. İçeri girip girmeme konusunda kararsız gibiydi ve ben tam gidecek diye korkarken, Wilde'ın bir işareti üzerine gülümsedi ve gelip, Arap usulü bağdaş kurduğumuz hasırlarla kaplı sekiden biraz daha alçak bir tabureye, tam karşımıza oturdu. Tunus işi cepkeninden bir kaval çıkartıp nefis bir şekilde

çalmaya başladı. Wilde'ın daha sonra anlattığına göre adı Muhammed'di ve "Bosy'ninki"ydi; başta kahveye girmekte tereddüt etmesinin nedeni Lord Alfred'i görememesiymiş. İri siyah gözlerinde haşhaşın verdiği o baygın bakış vardı; teni zeytuniydi; kavalın üzerindeki uzun parmaklarına, çocuksu vücudunun inceliğine, beyaz şalvarından çıkan çıplak bacaklarına hayran olmuştum; bir bacağını kıvırıp diğer dizinin üzerine koymuştu. Kahveci de gelip onun yanına oturdu ve darbuka benzeri bir şeyle ona eşlik etti. Kaval sesi olağanüstü sessizliğin içinde kesintisiz ve berrak bir su gibi akıyor ve insan saati, yeri, kim olduğunu ve dünyadaki bütün dertleri unutuyordu. Bana sonsuz gibi gelen bir süre hiç kıpırdamadan öylece kaldık; ama Wilde birden kolumu tutarak büyüyü bozmasaydı dahaçok uzun zaman o halde kalırdım:

– Gelin, dedi.

Çıktık. Arkamızda gudubet rehber, sokakta birkaç adım ilerledik ve ben daha şimdiden akşamın sona erdiğini düşünmeye başlamışken, Wilde ilk dönemeçte durdu, o koca elini omzuma koyarak bana doğru eğilip – çünkü benden çok uzundu– alçak sesle sordu:

– *Dear*, küçük kavalcıyı ister misiniz?

Oh! Dar sokak da ne kadar karanlıktı! Kalbimin yerinden çıktığını sandım; "Evet" demek için nasıl da cesaretimi toplamam gerekmiş, sesim nasıl da boğuk çıkmış!

Wilde yanımıza gelen rehbere döndü hemen ve kulağına benim duyamadığım birkaç söz fısıldadı. Rehber yanımızdan ayrıldı, biz de arabanın beklediği yere döndük.

Oturmamızla birlikte Wilde gülmeye başladı; neşeliden çok, muzaffer ve tiz bir gülüştü bu; sonu gelmeyen, dizginlenemeyen, küstah bir gülüş; benim bu gülüş yüzünden ne kadar bocaladığımı gördükçe de, daha çok gülüyordu. Şunu da söylemem lazım, Wilde bana haya-

tını açmaya başlamışsa da, benim hayatım hakkında henüz hiçbir şey bilmiyordu; sözlerimin ve hareketlerimin hiçbir şüphe uyandırmaması için çok dikkat ediyordum. Bana yaptığı teklif çok cüretkârdı; onu bu kadar eğlendiren de, teklifin hemen kabul edilmesiydi. Bir çocuk gibi, bir iblis gibi ellerini ovuşturup eğleniyordu. Ahlak düşkününün en büyük zevki birini ahlaksızlığa sürüklemektir. Kuşkusuz Sus'taki maceramdan beri şeytanın bana karşı kazanacağı büyük bir zafer kalmamıştı; ama Wilde'm ne bundan, ne de peşin mağlubiyetimden –daha doğrusu (çünkü bir bozgundan bahsedebilir misiniz?) içimi kemiren suçluluk duygularını hayallerimde, düşüncelerimde alt etmiş olduğumdan– haberi vardı. Doğrusu ya, bunu ben de bilmiyordum; sanırım ancak ona "evet" diye cevap verirken aniden bunun bilincine vardım.

Arada bir gülmeyi kesen Wilde özür diliyordu:

– Böyle güldüğüm için özür dilerim; ama elimde değil. Kendimi tutamıyorum. Ardından, daha da beter gülmeye başlıyordu.

Tiyatro meydanındaki bir kahvehanenin önünde durup arabayı gönderdiğimizde o hâlâ gülüyordu.

Henüz çok erken, dedi Wilde. Bense cesaretimi toplayıp ona rehberle nasıl bir anlaşma yaptıklarını, küçük kavalcının benimle nerede, nasıl ve ne zaman bulaşacağını soramıyordum; yaptığı teklifin arkasının geleceğinden de kuşkuya düşmeye başlamıştım, çünkü ona sorarsam arzumun şiddetini fazlaca belli etmekten korkuyordum.

Bu sıradan kahvede çok az oyalandık ve ben Wilde'ın daha sonra gittiğimiz Oasis Oteli'nin "küçük barına" hemen gitmemesinin nedeninin, orada tanındığı için Mağrip kahvesinden uzaklaşmayı tercih etmesi ve görünenle gizli olan arasındaki mesafeyi biraz açmak için bu duraklamayı akıl etmesi olduğunu düşündüm.

Wilde bana bir kokteyl içirdi, kendisi de aynı içkiden

kadeh kadeh içti. Yaklaşık yarım saat oyalandık. Zaman bana nasıl da uzun geliyordu! Wilde hâlâ gülüyordu ama daha önceki gibi katıla katıla değil; arada bir konuşsak da konuştuklarımız havadan sudan şeylerdi. Sonunda onun saatini çıkardığını gördüm

– Zaman geldi, dedi ayağa kalkarak.

Limana inerken önünden geçtiğimiz, biraz aşağıda kalan ve ismini hatırlayamadığım büyük caminin ilerisindeki daha halk tipi bir mahallenin yolunu tuttuk – şehrin, *bir zamanlar çok güzel olması gereken en çirkin* mahallesi. Wilde benim önümden çift girişi olan bir eve girdi, eşikten geçmemizle birlikte karşımızda, öteki kapıdan giren iriyarı iki polis memuru belirdi, ödüm koptu. Wilde korktuğumu görünce çok eğlendi.

– Aaa! *Dear*, ama tam tersine; otelin çok güvenli olduğunu gösterir bu. Bunlar buraya yabancıları korumak için geliyorlar. Onları tanıyorum; sigaralarıma bayılan harika çocuklardır. Çok anlayışlıdırlar.

Polislerin arkasına takıldık. Onlar ikinci kattan sonra devam edip yukarı çıkarken, biz o katta durduk. Wilde cebinden bir anahtar çıkardı ve beni iki odalı minnacık bir daireye soktu; birkaç dakika sonra iğrenç rehber çıkageldi. Yüzlerini gizleyen cellabelere sarınmış iki yeniyetme de *arkasındaydı*. Rehber bizi bıraktı. Wilde beni küçük Muhammed'le dipteki odaya geçirdi. Kendi de darbukacıyla ilk odaya kapandı.

O zamandan sonra, zevk arayışına girdiğim her seferinde hep o gecenin hatırasının ardından koştum. Sus'taki maceramdan sonra feci şekilde bataga saplanmıştım. Hazzı arada bir yakalasam da, kaçamak hazlardı bunlar; bununla birlikte, gölün puslu büyüsüyle kıyıların nemli kokularının karıştığı ay ışığı esrikliğimi sarmalarken, Como Gölü'nde (La Brévine'e gitmeden hemen önce) genç bir kayıkçıyla sandalda geçirdiğim gece çok hoştu. Sonrası bir hiç; kar-

şılıksız kalan seslenişlerle, amaçsız atılımlarla, endişelerle, mücadelelerle, tüketen rüyalarla, hayali coşkularla, iğrenç hayal kırıklıklarıyla dolu korkunç bir çöl sadece. Bir önceki yaz, La Roque'ta delirdiğimi sandım; orada kaldığım bütün süreyi neredeyse hep odama kapanarak geçirdim; beni odada ancak çalışmak tutabilirdi, kendimi boş yere çalışmaya zorlayarak ("Urien'in Yolculuğu"nu yazıyordum), takıntılı, saplantılı bir biçimde, aşırıhkta bir kaçış yolu bulmayı,oradan maviliklere uzanmayı, şeytanımı yok etmeyi umarak (onun tavsiyesini hatırladım burda), ama sadece kendimi yok ederek, bitap düşene kadar, karşımda budalalıktan, delilikten başka bir şey kalmayıncaya kadar manyakçasına harcıyordum kendimi.

Ah! Nasıl bir cehennemden çıkıyordum! Konuşabileceğim, tavsiye alabileceğim tek bir dost yoktu; her türlü uzlaşmanın imkânsız olduğuna inandığım ve başta hiçbir şeyden vazgeçmek istemediğim için, gittikçe batıyordum... Ama o kasvetli günleri anmaya ihtiyacım mı var? Onları hatırlamak o geceki deliliğimi açıklar mı? Meryem'le kalkıştığım denemenin, o "normalleşme" çabasının arkası gelmemişti, çünkü çaba benim doğrultumda değildi; şimdi normalimi bulmuştum. Burada zoraki, aceleci, kuşkulu hiçbir yan yoktu artık; sakladığım hatırasında küllenen hiçbir şey yoktu. Sevincim sonsuzdu ve işin içine aşk karışsa dahi daha mükemmelini hayal edemeyeceğim kadar tamdı. Aşk nasıl söz konusu olabilirdi ki? Cinsel arzunun kalbimi ele geçirmesine nasıl izin verirdim? Duyduğum haz art düşüncelerden uzaktı ve arkasından hiçbir pişmanlık gelmemeliydi. Ama o zaman o vahşi, ateşli, şehvetli ve gizemli küçük bedeni çıplak kollarımın arasında sıkarkenki kendimden geçişleri nasıl adlandıracağım?..

Muhammed yanımdan ayrıldıktan sonra, içimi ürperten büyük bir coşku içinde uzun süre öylece kaldım

ve onunlayken beş defa doyuma ulaşmama rağmen, kendimden geçişimi defalarca yeniden yaşadım ve oteldeki odama döndükten sonra da etkisi sabaha kadar sürdü.

Burada verdiğim bazı ayrıntıların kimilerini gülümseteceğini biliyorum; onları hiç yazmamam ya da gerçeğe yakın bir şekilde değiştirmem kolay olurdu; ama benim peşinde olduğum şey, gerçeğe yakınlık değil, gerçek; bu ayrıntılar tam da gerçeğe en az benzedikleri için, anlatılmayı hak etmiyorlar mı? Aksi halde size onlardan bahseder miydim sanıyorsunuz?

Ben burada sadece kapasitemi ortaya koymuş, üstüne üstlük de Boccaccio'nun *Rossignol*'ünü ("Bülbül"ünü yeni okumuş olduğumdan, bunda şaşılacak bir şey göremiyordum, beni ilk uyaran da Muhammed'in şaşkınlığı oldu. Bu kapasiteyi aşmam, sonrasına rastlıyor ve benim için tuhaflığın başladığı yer de orası: Ne kadar kendimden geçersem *geçeyim* ve ne kadar *tükenmiş* olursam olayım, ancak tükenişi daha da ileri götürdüğüm zaman ara veriyor, soluklanıyordum. Aklımın ihtiyat tavsiyesine rağmen, daha ölçülü olmaya çalışmanın ne kadar boşuna olduğunu sonradan anladım; çünkü bunu her deneyişimde, hemen arkasından, hem de tek başıma, onsuz huzur bulamadığım ve ne zorluklarla ulaştığım o topyekûn tükenişe kadar didinmem gerekiyordu. Aslında kendimi açıklama yapmakla yükümlü görmüyorum; vücudumun işleyişinden hiçbir şey anlamadan ya da çok az anlayarak hayattan çekip gideceğimi biliyorum.

Şafak sökerken kalktım; ayağımda sandaletlerle Mustafa'dan uzaklara koştum, evet gerçekten koştum; geceden dolayı hiçbir yorgunluk hissetmiyor, tersine bütün gün beni terk etmeyen bir sevinç, ruhumda ve tenimde bir hafiflik duyuyordum.

İki yıl sonra Muhammed'i yeniden buldum. Yüzü pek fazla değişmemişti. Birazcık daha büyümüş gibiy-

di; vücudu zarafetini korumuştu ama bakışlarında o eski baygınlık yoktu; bu bakışlarda bir şekilde sert, tedirgin, bayağılaşmış bir ifade hissediyordum.

– Artık esrar içmiyor musun? diye sordum, cevabından emin bir şekilde.

– Hayır, dedi. Artık apsent içiyorum.

Hâlâ çekiciydi; ne diyorum? eskisinden daha da çekiciydi; ama artık şehvetliden çok yırtık bir hali vardı.

Daniel B. benimle beraberdi. Muhammed bizi berbat bir otelin dördüncü katına götürdü; zemin katında denizcilerin kafa çektiği bir kabare vardı. Patron isimlerimizi sordu; ben deftere *César Bloch* yazdım. Daniel bira ve limonata sipariş etti, "görünüşü kurtarmak için" diyordu. Vakit geceydi. Girdiğimiz odayı merdivenlerden çıkarken verdikleri şamdan aydınlatıyordu yalnızca. Bir garson şişe ve bardakları getirip, masaya şamdanın yanına koydu. Sadece iki sandalye vardı. Daniel ve ben oturduk; Muhammed ise aramıza, masanın üstüne oturdu. Şimdi Tunus kıyafetinin yerini almış olan cellabesini kaldırarak çıplak bacaklarını bize doğru uzattı.

– Her birinize bir tane, dedi gülerek.

Sonra, ben yarısı boşalmış bardakların yanında oturmaya devam ederken, Daniel Muhammed'i kucakladığı gibi odanın dibindeki yatağa götürdü. Onu yatağın kenarına, enlemesine sırtüstü yatırdı ve ben az sonra sesli sesli soluyan Daniel'in iki yanından sarkan iki ince bacaktan başka bir şey görmez oldum. Daniel paltosunu bile çıkarmamıştı. Dalgalı uzun siyah saçları yüzünü gizleyen ve yatağın kenarında ayakta duran Daniel, karanlıkta arkadan görünen upuzun boyuyla, *ayaklarına* kadar inen paltosunun içinde dev gibi görünüyordu ve tamamen kapladığı o küçücük bedene abanmış haliyle sanki bir cesetle beslenen dev bir vampir gibiydi. Dehşetten haykırabilirdim...

Başkalarının aşkını, aşkı yaşama biçimini anlamak insana daima zor gelir. Hatta hayvanlarınkini bile (bu "hatta"yı aslında insanlarınki için kullanmam gerekirdi). İnsan kuşlara, onların ötüşüne, uçuşlarına gıpta edilebilir; şunları yazabilir:

Ach! Wüsstest du wie's Fischlein ist
So wohlig auf dem Grund![1]

Kemiği yalayıp yutan bir köpek bile hayvani bir yanımız olduğunu bana kabul ettirebilir. Ama türden türe büyük farklılık gösteren, cinsel hazza ulaştırıcı hareketler kadar insanı şaşkına çeviren bir şey olamaz. Bu hususta insanla hayvan türleri arasında rahatsız edici benzerlikler görmeye çalışan Mösyö de Gourmont ne derse desin, ben bu benzerliğin sadece arzu alanında olduğunu düşünüyorum; ama belki de tersine, Mösyö de Gourmont'un "aşkın fiziği" adını verdiği şeydeki farklılıklar çok belirgindir; hem de yalnız insanlarla hayvanlar arasında değil, insandan insana da farklılık gösterir, – o kadar ki, seyretmemize izin verilecek olsa, komşumuzun sevişirkenki hareketleri bize kurbağagillerin, haşaratın, o kadar uzağa gitmeye de gerek yok, kedi ve köpeklerin çiftleşmesi kadar acayip, o kadar tuhaf, –haydi söyleyelim– o kadar irkiltici gelecektir.

Kuşkusuz, bu yüzden de bu konudaki anlayışsızlık o kadar büyük, uzlaşmazlıklar o kadar şiddetlidir.

Ancak yüz yüze, karşılıklı ve şiddetten uzak sevişmeden anlayan ve genellikle Whitman gibi en kaçamak temasın tatmin ettiği ben, Daniel'in oyunu kadar; Muhammed'in buna canı gönülden katılması karşısında da dehşete kapılmıştım.

1. Bilir miydin o minik balık dipierde nasıl da iyi hisseder kendini! (Ç.N.)

O unutulmaz geceden kısa bir süre sonra Wilde ve ben Cezayir'den ayrıldık; o, Bosy'nin babası, Queensberry markisinin suçlamalarına bir son verme ihtiyacıyla İngiltere'ye çağrılmıştı; bense Bosy'den önce Biskra'da olmak istiyordum. Abayı yaktığı El Buleydeli Arap genci Ali'yi Biskra'ya götürmeye karar vermişti; bana yazdığı mektupta dönüşünü bildiriyordu; iki günlük uzun yolculuğu beraber yapmak için onları beklemeye razı olacağımı umuyordu, yoksa Ali'yle tek başına bu yolculuk çok zor olacaktı; çünkü Ali'nin Fransızca ve İngilizce bilmediği ortaya çıkmıştı, Bosy de Arapça'dan bihaberdi. Öyle kötü bir yapım var ki, bu mektup daha erken yola çıkmama neden oldu tersine; gerek bu macerayı desteklemek ve kendisine her şeyin borçlu olunduğunu sanan birine yardım etmek hoşuma gitmediğinden; gerek içimde uyuklayan ahlakçının gülleri dikenlerinden etmenin yakışık almayacağını düşünmesinden; gerekse sadece huysuzluğum tuttuğundan—ya da hepsi birden—yola çıktım. Ama geceyi geçireceğim Setif'te acil bir telgraf geldi.

Yolculuğumu engelleyen her şeyi sapkın bir hoşnutlukla karşılıyorum; doğamın açıklamaya çalışmayacağım bir özelliği bu, çünkü bunu anlayabilmiş değilim... Lafın kısası, yolculuğuma ara vererek, bir gün önce ondan nasıl kaçtıysam o derece canı gönülden, Setif'te Douglas'ı beklemeye başladım. Cezayir Setif arası bana korkunç uzun gelmişti. Ama Setif'teki bekleyiş daha da uzun geldi. Ne bitmek bilmeyen bir gündü! İnsanların ancak iş icabı gelip talimatla kalabileceğini düşündüğüm, yolunuza çıkan birkaç Arabın aykırı ve çok sefil göründüğü bu küçük, çirkin askeri sömürge şehrinin düzenli ve sıkıcı sokaklarını arşınlarken, Biskra'ya gitmeden önce yine burada geçirmem gereken ertesi günü nasıl atlatacağımı düşünüyordum.

Ali'yle tanışmak için sabırsızlanıyordum. Hemen hemen Muhammed gibi giyinmiş kendi halinde bir kahveci çırağı bekliyordum; trenden parlak kıyafetler içinde, beline ipek kuşak bağlamış, başında altuni bir sarıkla genç bir bey indi. On altısında bile yoktu ama duruşunda nasıl da bir asalet vardı! Gözleri nasıl da mağrur bakıyordu! Önünde eğilen otel görevlilerine nasıl da hükmedici biçimde tebessüm ediyordu! Daha dün basit biriyken, kendisinin önden girmesi, önce kendisinin oturması gerektiğini ne de çabuk kavramıştı... Douglas efendisini bulmuştu ve kendisi de bayağı şık giyinmiş olmasına rağmen, son derece gösterişli hizmetkârının emrinde bir maiyet memuru gibiydi. Ne kadar fakir olursa olsun, her Arabın içinde dışarı çıkmaya hazır bir Alaattin vardır ve kaderin ona şöyle bir dokunması yeter: İşte artık o sultandır.

Ali *sahiden de* çok *yakışıklıydı;* beyaz tenli, duru çehreli, düzgün çeneli, ufacık ağızlı, dolgun yanaklı, huri gözlüydü; ama yakışıklılığı bana pek sökmüyordu; burun kanatlarındaki bir nevi sertlik, fazlasıyla mükemmel kaş eğrisindeki kayıtsızlık, dudakların küçümseyerek bükülüşündeki gaddarlık içimdeki bütün arzuları söndürüyordu; en çok da kuşkusuz başkalarını baştan çıkarabilecek o tepeden tırnağa kadınsı görünüşü bana itici geliyordu. Bunu, onun yanında yaşadığım oldukça uzun zaman boyunca beni *hiç heyecanlandırmadığı anlaşılsın diye* söylüyorum. Dahası, genellikle olduğu üzere, Douglas'ın sonsuz mutluluğunu görüp de kıskanmamak beni daha edepli bir tutuma itti, onun gidişinden sonra Biskra'da kaldığım zaman boyunca da bu tutumum devam etti.

Oasis Oteli'nde önceki yıl kiraladığımız kardinalin dairesinin odaları çoktan tutulmuştu; ama yeni açılan Royal'de kalite ve rahatlıkta ilkinden pek geri kalmayan bir yer bulduk: otelin giriş katında dışarı çıkışı olan bir

koridorun sonunda ikisi yan yana, üç oda. Sadece biz kullanabildiğimiz için anahtarını da aldığımız koridor kapısı sayesinde otelin içinden geçmeye gerek kalmadan odalarımıza giriyorduk. Ama ben daha çok pencereden girip çıkıyordum. Bir piyano koydurttuğum odam koridorla Douglas ve Ali'nin odalarından ayrılıyordu. İlk iki oda yeni gazinoyu görüyordu; gazinoyla otelin arasındaki oldukça geniş alanda geçen yıl teraslarımızda oynamaya gelen aynı okul kaçağı Arap çocukları oynuyordu.

Ali'nin Fransızca'dan hiç anlamadığını söylemiştim; geldiğimi öğrenince işinden ayrılan, yanımda kalıp bana hizmet etmeye istekli ama nasıl kullanacağımı bilemediğim Atman'ın Douglas'la Ali arasında tercümanlık yapmasını teklif ettim. Ona böyle bir görev vermeye cüret ettiğim için sonradan çok ayıpladım kendimi ama Douglas'la Ali'nin ilişkilerinde bir Arabı aman aman şaşırtacak bir yan olmamasının dışında, o sırada Atman'a karşı, daha sonra içimde iyice yer eden ve onun da çok geçmeden layık olacağı büyük bir dostluk beslemekten henüz uzaktım. Kendisine yapılan teklifi hararetle kabul etmesinin nedeninin benim yanımda daha çok zaman geçirme umudu olduğunu hemen anladım. Zavallı çocuk benim Douglas'a gezintilerinde eşlik etmemekte çok kararlı olduğumu görünce; kısacası beni pek az görebileceğini anlayınca çok bozuldu. Douglas onu ve Ali'yi her gün arabayla Çetma, Droh, Sidi Okba gibi uzak olmayan ve otelin terasından çölün kızıl sarı örtüsünün üzerinde koyu bir zümrüt gibi görünen vahalara götürüyordu. Douglas'ın beni de sürüklemek için ısrarı boşunaydı. İki hendesi arasında mutlaka hissedeceği ve benim alacağı zevkin bedeli olarak gördüğüm can sıkıntısına hiç de acıyacak halde hissetmiyordum kendimi. "Bunu kendin istedin!" diye düşünüyor, kabule fazlasıyla yatkın olduğum şeye karşı uydurma bir katılıkla silahlanmaya çalışıyor-

dum. Ve bedel olarak da, bir şeyleri telafi ettiğime dair o gurur okşayıcı duyguyla kendimi büsbütün çalışmaya veriyordum. Şimdi yıllar beni daha uysal yapmışken, hiçbir şekilde onaylamadığım eski bir ahlak anlayışının kalıntısı olan onca çekingenlik karşısında şaşırıyorum; ama ahlaki reflekslerim hâlâ buna bağlıydı. Mekanizmamı adeta kendime rağmen böylesine uzlaşmazlığa iten nedenleri aradığımda, en çok kötü niyet ve huysuzluk bulduğumu itiraf etmeliyim. Ama Bosy'den de hiç hoşlanmaz olmuştum; daha doğrusu, hoşuma gitmiyordu ama ona büyük bir ilgi duyuyordum; kibarlığına, düşünceli hareketlerine rağmen, hatta belki de bunlar yüzünden, hep savunmada kalıyordum. Sohbetinden çabuk bıkıyordum; şuna da inanıyorum, bu sohbetler bir İngilizle ya da sadece o sırada İngilizlere özgü konularda benim o zamanki halimden daha bilgili bir Fransızla olsa daha çok çeşitlenebilir ve verimli olabilirdi; ama harcıâlem konular tükenince, Douglas mide bulandıran bir inatla, dönüp dolaşıp, benim ancak onun utanma nedir bilmeyen rahatlığının daha da artırdığı had safhada bir utançla konuşabildiğim konulara geliyordu. Otelin tabldotunda bitmek bilmeyen yemeklerde onunla beraber olmak zaten yetiyordu – nasıl da şirin ve haylazca bir zarafetle haykırıverirdi birden: "Mutlaka şampanya içmem lazım"; peki bana uzattığı kupayı suratımı asıp neden reddediyordum? Bazen de Ali ve Atman'la beraber çay saatindeyken belki onuncu kez, "Atman, Ali'ye gözlerinin ceylan gözlerine benzediğini söyleyin" dediğini duyardım; bu sözün kendisinden çok, onu defalarca tekrarlamak onu eğlendirirdi. Can sıkıntısının sınırlarını her gün biraz daha geriye çekiyordu.

Bu romantik macera apar topar sona erdi. Ali'yle ılıcalardan genç bir çoban arasında şekillenmeye başlayan kuşkulu bir maceraya oldukça eğlenerek bakan Bosy, Ali'nin Uledlerin, özellikle de Meryem'in cazibesine de

duyarlı olabileceğini anlayınca küplere bindi. Ali'nin Meryem'le yatmış olabileceği düşüncesi ona dayanılmaz geliyordu; işi çoktan pişirdiklerinden şüphelendi (bana kalırsa, şüpheye mahal yoktu), kızdı, Ali'yi itiraf etmeye zorladı, pişman olduğunu söylemesini, söz vermesini istedi ve bunları yapmazsa onu hemen geri göndereceğine dair yemin etti. Douglas'takinin gerçek kıskançlıktan çok öfke olduğunu hissettim: "Oğlanlarla; evet, oğlanlarla istediği kadar beraber olsun; onu serbest bırakıyorum; ama kadınlara gitmesine tahammül edemem" diye itiraz ediyordu. Aslında ben Ali'nin Meryem'i gerçekten arzuladığına pek inanmıyorum; daha çok gururu okşanarak Meryem'in çağrısına uyduğuna ve hakkında etrafta dolaşan iktidarsızlık söylentisine bu şekilde bir cevap vermek istediğine inanıyorum; kendine havalar vermeyi, büyüklerini taklit etmeyi, büyümeyi sevdiğine inanıyorum. Ali boyun eğermiş gibi göründü ama Douglas güvenini kaybetmişti. Bir gün içine kurt düşünce, aklına Ali'nin bavulunu karıştırmak geldi, elbiselerin altında Meryem'in bir fotoğrafını bulup parçaladı... Bu çok trajik oldu: Kendini önemli sanıp gaza gelen Ali avaz avaz bağırıp oteldeki insanları ayağa kaldırdı. Ben vaveylayı duyuyordum ama araya girmemeyi daha akıllıca bulup odamda kaldım. Akşam Douglas sararıp solmuş, bakışları sertleşmiş bir halde yemeğe geldi; Ali'nin ilk trenle, yani ertesi sabahki trenle El Buleyde'ye döneceğini söyledi. Kendisi de iki gün sonra Biskra'dan ayrıldı.

İtiraz ederek katılmadığım âlemleri uzaktan izlemenin bana nasıl bir çalışma şevki verdiğini işte o zaman anladım. Şimdi araba gezintileri için yapılan ısrarlara direnmeme gerek kalmamışken, artık her gün genellikle sabah erkenden otelden ayrılıyor, kendimi çöllere vuruyor, kâh vadinin kurumuş yatağını izleyerek, kâh zaman zaman sonsuzluktan, tuhaflıktan, yalnızlıktan sarhoş bir

halde, kalbim bir kuştan daha hafif, akşamın çökmesini beklediğim büyük kum tepelerine tırmanarak beni bitap düşüren uzun yürüyüşlere çıkıyordum.

Akşamları Arman işini bitirip yanıma geliyordu. Douglas'la Ali gittiğinden beri aracılık işine geri dönmüştü; uysal karakterine fazlasıyla uyan aşağılık bir iş. O masum haliyle, Douglas'ın şirinlik taslayan teranelerini Ali'ye tercüme etmeyi nasıl kabul ettiyse, aynı şekilde bilinçsizce ve pek de rahatsız olmadan yabancıları da Uledlere götürmeyi kabul ediyordu. Bana günlerini nasıl geçirdiğini anlatırdı, içimde ona olan sevgimle birlikte, yaptığı bu hizmetler yüzünden duyduğum tiksinti de günden güne büyürdü; bu arada bana olan güveni arttıkça, her defasında daha fazlasını anlatıyordu.

Bir akşam pür neşe döndü:

– Ah! Bugün çok iyiydi! diye bağırdı. Bir İngilizi götürdüğü bir Uledden on frank komisyon, ayrıca Uledin ücreti olarak da bir on frank daha almış, İngilizden de bu küçük hizmetin karşılığı olarak on frank koparınca otuz frank kazanmıştı. Sinirlendim. Pezevenklik yapmasına bir şey diyemezdim; ama dürüstlükten sapmasına katlanamazdım. Önce huysuzluk sandığı tavrım karşısında şaşırdı; başta tek yaptığı, benimle fazla açık konuştuğu için pişmanlık duymak oldu. Bunun üzerine, aklıma her Arabın içinde bulmayı umduğum o asalet duygusuna seslenmek geldi. Galiba anlıyordu:

– Tamam, diye homurdandı; gidip parayı iade edeceğim.

– Ben senden bunu istemiyorum, diye itiraz ettim. Sadece, eğer benim dostum olmak istiyorsan , bu utanç verici ticareti bir daha yapma.

– O zaman, diye devam etti gülümseyerek –ve o an karşımda sevdiğim o yumuşak başlı çocuğu yeniden buldum–, artık yabancıları kadınlara götürmesem iyi olacak

galiba; kadınlardan her zaman için kazanacak çok şey var.

– Anlıyorsundur, diye ekledim, cesaret verircesine, bunu senden istememin nedeni, Paris'te arkadaşlarının karşısına çıkmaya layık olman için.

Atman'ı Paris'e götürme fikri içimde yavaş yavaş gelişiyordu. Anneme yazdığım mektuplarda önce çekine çekine; sonra onun karşı çıkışı şiddetlendikçe daha da kararlı olarak bu konuyu açmaya başladım; çünkü anne zılgıtını hiçe saymaya fazlasıyla meyilliydim; ama şunu da söylemeliyim, annem nasihat işinde biraz fazla ileri gitmekteydi. Mektupları çoğu zaman peş peşe takazalardan ibaretti; bunlar bazen, "Sana öğüt vermiyorum; sadece dikkatini çekiyorum..." gibi iyi niyetli formüller altında gizlenecek kadar gevşek olabiliyordu ama böyleleri en sinirime dokunanlardı; dikkatimi böyle çekmesi bir işe yaramazsa annemin hiç bıkmadan dönüp dönüp aynı şeyleri tekrarlayacağını da biliyordum, çünkü ikimiz de pes etmemekte kararlıydık. Söz konusu olan şeyin, manevi bir kurtarış olduğuna, Atman'ın kurtuluşunun Paris'e getirilmesine bağlı olduğuna ve onu bir bakıma evlat edindiğime sonunda kendimi nasıl inandırdıysam, annemi de inandırmak için boşuna çabaladım durdum... Daha önceki mektuplarımda hissettiği taşkınlıktan zaten endişelenmiş olan annem, yalnızlık ve çölün aklımı kaçırmama yol açtığını sandı. Büyükannemden kalan az miktarda parayla Biskra'da bir yer satın aldığımı (hâlâ da duruyor) damdan düşer gibi haber verdiğim mektup korkularını doruk noktasına çıkardı. Bu çılgınlığa azıcık sağduyu görüntüsü katmak için şöyle bir mantık yürütüyordum: Biskra rağbet gören bir kış tatil merkezi haline gelir ve dolayısıyla ben de oradan soğursam, arazinin fiyatı "fırlar", ben de onu satarak kârlı bir iş yapmış olurum; Biskra şimdiki durumunu korumaya, yani dünyada

yaşamayı en çok istediğim yer olarak kalmaya devam ederse, burada bir ev yaptırır ve her kış buraya kalmaya gelirim. Evimin giriş katını Mağrip kahvesi şeklinde düzenlemeyi ve işletmesini de Atman'a vermeyi hayal ediyordum; şimdiden bütün dostlarımı davet etmekteydim... Bu son projemden anneme hiç bahsetmemiştim; geri kalanı onun beni deli sanması için yetiyordu zaten.

Annem elinden geleni ardına koymadı, Albert'i ve ulaşabildiği bütün arkadaşlarımı yardıma çağırdı. Annemin karşıma diktiğini hissettiğim bu ittifak beni çıldırttı. Ne mektuplar aldım! Yalvarmalar, azarlamalar, tehditler; Atman'ı Paris'e getirerek komik duruma düşecektim; onunla ne yapacaktım? Emmanuèle hakkımda ne düşünecekti?.. Direniyordum; sonunda bizim ihtiyar Marie'den gelen zehir zemberek bir mektup beni aniden pes etmek zorunda bıraktı: "Benim zenci" eve adımını attığı gün evi terk edeceğine yemin ediyordu. Ama annem Marie'siz ne yapardı? Pes ettim, öyle olması gerekti.

Zavallı Atman! Her gün yeni bir umutla berkitilen bu hayali yapıyı bir çırpıda yıkmaya gönlüm elvermedi. Ben düşüncelerinden çok sık cayan biri değilimdir; biraz zaman, yoluma çıkan zorlukların benden kopardığı tek şey ancak o kadardır; vazgeçer gibi göründüğüm bu güzel projeyi gene de sonunda gerçekleştirdim; ama ancak dört yıl sonra.

Bu arada Atman bazı terslikler olduğunu çok iyi anlıyordu. Kararımın kesinliğine güvenerek ona önce hiçbir şeyden bahsetmedim; ama o sessizliklerimden manalar çıkarıyor, yüzümün asılmasını izliyordu. Marie'nin mektubundan sonra iki gün daha bekledim. Sonunda ona her şeyi anlatmaya karar vermem gerekti...

Her akşam trenin geldiği saatte istasyona gitmeyi âdet edinmiştik. Artık bütün arkadaşlarımı tanıdığından -çünkü yalnızlığımı hatıralarla süsleyerek devamlı arka-

daşlarımdan bahsediyordum– çocukça bir oyunla onlardan birini karşılamaya gidenmiş gibi yapıyorduk. İnen yolcular arasında kesin o arkadaş da olacaktı. Onun trenden indiğini görecektik, kollarıma atılıp bağıracaktı: "Ah! Ne yolculuktu! Hiç gelemeyeceğim sandım. İşte nihayet karşımdasın!.." Ama ilgisiz insanlar akın akın geçiyor; Atman'la ben yapayalnız kalıyor ve beklenen yolcunun gelmeyişi üzerine, dönüş yolunda iyice yakınlaştığımızı hissediyorduk.

Odanın doğruca dışarı *açıldığını* söylemiştim. Fazla uzak olmayan bir yerden Arapların gece köylerine giderken kullandıkları Tuggurt yolu geçiyordu. Saat dokuza doğru kapalı kepenklerime hafifçe vurulduğunu duydum: Atman'ın ağabeyi Sadık'la birkaç kişi daha gelmişti; pencerenin pervazından atlayıp içeri girdiler. Şurup ve şekerlemeler getirmişlerdi. Hepimiz halka olup bağdaş kurmuş, benim ancak orada yaşadığım bir zamanı unutuş halinde, kaval çalan Sadık'ı dinliyorduk.

Sadık sadece birkaç kelime Fransızca biliyordu; bense birkaç kelime Arapça. Ama aynı dilden konuşsak bile, bakışlarımızın, hareketlerimizin ifade ettiğinden fazla ne söyleyebilirdik birbirimize, hele o ellerimi tutuşu, ellerimi ellerine alışı, sağ elim sağ elinde, kol kola girerek gölgeler kadar sessiz yürümeye devam edişimiz. O son akşam böyle dolaştık işte. (Ah! Gitmeye karar vermek nasıl da zor gelmişti! Sanki gençliğime veda ediyor gibiydim.) Sadık'la ben kahvehaneler sokağında, Uledlerin sokağında uzun uzun dolaştık; geçerken En Barka'ya, *Meryem'e, geçen yıl* Paul *yeni açılan asıl gazinonun* oyun salonunda Doktor D.'nin karısına eşlik ederken, ben Beşir, Muhammed ve Larbi'yle bu karanlık ve salaş küçük salona iskambil oynamaya geldiğim için Atman'ın senin küçük kumarhanen dediği küçük Mağrip kahvesine gülümsedik; sonra, Uledlerin sokağını, *ışıkları* ve gürültüyü

terk ederek benim sık sık gelip kenarında oturduğum yalağa kadar gittik.

Her şeyi bir anda terk etmemek için, Atman'a hiç olmazsa iki gün kalacağım El Kantara'ya kadar benimle gelmesini teklif ettim. Palmiyelerin altında ilkbahar doğmaktaydı; kayısı ağaçları arı vızıltıları arasında çiçek içindeydi; arpa tarlaları sulanıyordu; yüksek palmiyeler tarafından korunan, kendileri de tahılların taptaze yeşilliğini koruyup gölgeleyen o beyaz çiçekler kadar aydınlık bir şey hayal edilemez. Aklımda sadece iç açıcılığı ve saflığıyla yer eden bu yeryüzü cennetinde adeta cennetteymiş gibi iki gün geçirdik. Üçüncü günün sabahı veda etmek için Atman'ın odasına gittiğimde onu bulamadım ve onu tekrar göremeden yola çıkmak zorunda kaldım. Yokluğuna bir anlam veremiyordum; ama birden, El Kantara'dan bir hayli uzaklaşmış olan trenden, derenin kıyısında onun beyaz maşlahını fark ettim. Başını ellerinin arasına almış oturuyordu; tren geçerken ayağa kalkmadı; tek bir hareket yapmadı; ona yaptığım işaretlere bakmadı bile; tren beni alıp götürürken, umutsuzluğumun resmi olan ve çölde kaybolmuş, yıkılmış bir halde duran bu hareketsiz küçük figüre uzun süre bakakaldım.

Fransa'ya gidecek olan gemiye binmek üzere Cezayir şehrine geldim; ama denizin fazla dalgalı olduğu bahanesiyle dört beş gemiyi yolcu ettim; aslında bu ülkeden ayrılma düşüncesi kalbimi parçalıyordu. Hastalığı atlatan Pierre Louis kışı geçirdiği Sevilla'dan gelip beni buldu; hatta, aşırı bir nezaket ve sabırsızlıkla beni karşılamaya geldiğini ve Cezayir'e gelmeden birkaç istasyon önce onun ansızın kompartımanın kapısında beliriverdiğini hatırlar gibiyim. Heyhat! Daha beraber olalı on beş dakika olmamıştı ki (bunu çok iyi hatırlayamıyorum), biz didişmeye başlamıştık. Bunda biraz benim de hatam olduğunu kabul ediyorum, yukarda anlattıklarımdan, o

sıralarda kişiliğimin belki bugünkü kadar kolay, bugünkü kadar yola gelir olmadığı anlaşılmıştır; ama gene de benim bu şekilde ancak Louis'yle kavga ettiğimi çok iyi biliyorum, oysa onun tek kavga ettiği kişinin ben olmadığıma inanıyorum. İncir çekirdeğini doldurmayan konulardı; eğer ilerde mektupları yayımlanacak olursa, bu didişmelere dair bir sürü örnek görülecektir. Durmadan kendi görüşünü ya da zevkini sizinkinden üstün kılmak derdindeydi; ama sanırım, pes edilmesinden, en azından çok çabuk pes edilmesinden de hoşlanmıyordu, onun asıl sevdiği, haklı olmaktan çok, kavga etmek demeyelim de karşısındakiyle boy ölçüşmekti. Bu geçimsiz ruh gün boyu maraza çıkarır, en ufak şeyi bahane ederdi. Güneşte mi yürümek istediniz, o hemen gölgeyi tercih ederdi; hep onun dediğini kabul etmek zorundaydınız; siz onunla konuşurken, ya sessizliğe gömülür ya da insanı çileden çıkaran kısa nakaratlar mırıldanırdı; susmasını istediğinizde sesinin tonunu daha da yükseltirdi; bütün bunlar beni feci şekilde sinir ediyordu.

Beni geneleve sürükleyene kadar uğraştı. Bunu söyleyiş tarzımdan, ona zorluk çıkardığım sanılabilir; hayır, artık kendimi hiçbir şeyden mahrum etmemeyi kafama koymuştum, bu yüzden de zorluk çıkarmadan onunla "Endülüs Yıldızları"na gittim; ne Araplıkla, hatta ne de İspanyollukla ilgisi olan ve bayağılığıyla daha ilk anda bende tiksinti uyandıran danslı kahve gibi bir yerdi. Arkasından, bir de Pierre Louis en hoşuna giden şeyin tam da bu müptezellik olduğunu söylemeye başlayınca, beni kusturacak raddeye gelen tiksintime o da dahil oldu. Yine de, tiksintilerimin beni yönetmesine izin verme niyetinde değildim; kendimi sonuna kadar zorlamak gibi ters bir ihtiyaç ve kuşkusuz içine arzu hariç her şeyden birazının karıştığı, bilmem hangi karanlık duygular bulamacı bana önceki yıl En Barka'yla acınacak biçimde

çuvallayan o deneyimi tekrar yaşattı; bu defa sonuç daha başarılı olmuş, öyle ki mide bulantıma çok geçmeden bir de hastalık kapma korkusu eklenmişti – Louis ise, odaya kapandığım "Endülüs yıldızı"nın, yıldız takımının en güzeli (en az çirkin olanı demeliydim) olması dolayısıyla, kuşkusuz en şaibelisi de olduğunu, boşta olmasının da ancak bununla açıklanabileceğini; onu seçmek için insanın ancak benim gibi bir budala olması gerektiğini, çünkü tam da onu öteki kızlardan ayıran o gençlik ve güzellik kahntısının ve de onu seçtiğimi gören kızların gülüşmelerinin beni uyandırması gerekirken, benim hiçbir şeyin farkına varmadığımı söyleyip, bu korkumu körükleyerek eğlenmekteydi. Ben daha zaman varken beni neden uyarmadığını haykırdığımda, herhalde etkilerini bir süre sonra hissedeceğim bu hastalığın aslında hiç de korkulacak bir şey olmadığını, aslında onu zevkin bedeli olarak kabul etmek gerektiğini ve bundan kaçmaya çalışmanın ortak yasadan kaçmak istemek anlamına geldiğini söyleyip karşı çıktı. Sonra da, sözde beni iyice rahatlatmak için dehalarının dörtte üçünden fazlasını hiç kuşku yok ki frengiye borçlu olan bir sürü büyük adamın ismini sayıp döktü.

O an yüzümün ne hale döndüğünü düşündükçe –özellikle de yok yere paniğe kapıldığımı bildiğimden– bugün bana çok komik gelen bu kışkırtma o zaman hiç de eğlenceli gelmiyordu. Tiksinti ve korkuma bir anda, Louis'ye duyduğum bir çeşit öfke de eklendi. Şu var ki, artık anlaşamaz ve birbirimize tahammül edemez hale gelmiştik. Sanırım, bu yakınlaşma çabası son çabalarımızdan biri oldu.

Pierre Louis'nin gidişinden sonra Cezayir'de yaşadığım birkaç gün, yeniden yaşamayı en çok isteyeceğim günler oldu. Hatırladığım belli bir şey yok, ama şafakla birlikte beni uyandıran olağanüstü bir şevk, bir neşe, bir

taşkınlık hali her saatin her anını sonsuzlaştırıyor, yüreğime yaklaşan her şeyi camlaştırıyor ya da uçuculaştırıyordu.

Annem o günlerde yazdığım mektuplardan çok endişe duymaya başladı, bu mektuplardan yayılan coşku ona göre nedensiz ve maksatsız olamayacağından, kafasında bana birtakım aşklar, bir ilişki yakıştırıyordu; bunları açık açık konuşmaya henüz cesaret edemiyordu ama ben mektuplarını dolduran imaların arasından hayaleti görebiliyordum. Annem geri dönmem, "ilişkimi koparmam" için bana yalvarıyordu.

Bir bilebilse, gerçek onu daha da dehşete sürüklerdi; çünkü insan bir ilişkiyi kolayca koparabilir ama kendinden o kadar kolay kaçamaz; hem bunu başarmak için insanın önce arzulaması gerekir; oysa, tam da kendimi keşfetmeye başlamışken, içimde yeni yasamın buyruklarını keşfetmek üzereyken kendimden uzaklaşmayı isteyemezdim. Çünkü bana kurallardan kurtulmak yetmiyordu; taşkınlığımı meşrulaştırmak, çılgınlığımı haklı göstermek de istiyordum.

Şu son satırların tarzından, bunları sansürden geçirdiğim inancı doğacak; ama bunu daha çok bir ihtiyat tedbiri gibi, bana karşı ileri sürülebileceğini bildiğim her türlü itiraza bir cevap gibi; bunlara zaten benim de itiraz ettiğimi ifade etmenin bir yolu gibi görmek gerekir; çünkü ben bunu ne ahlaki ve dini bir sorunla yüzleşmek, ne de hayatımın belli bir anında yaşadığım ve kendi sorunum haline getirdiğim bu sorunun karşısında tavır almak olarak görüyorum. Aslında, Dionysos ile Apollon arasındaki çekişmenin çözümünü İsa'ya bırakmaya hazır olarak, hiçbir şeyden vazgeçmeden, birbirinden çok farklı bakış açılarının hepsini uzlaştırmak isterdim. Taparcasına hayranlığımın beni sürüklediği, susuzluğumun peşinde hep daha ilerisine daldığım bu çölün ötesinde,

nasıl ve hangi aşk esrikliğiyle Kitabı Mukaddes'e yeniden kavuştum – henüz bundan ve Kitabı Mukaddes'i yeni bir gözle okuyunca zihnimin ve yazımın bir anda aydınlandığını gördüğüm zaman nasıl bir bilgilenme yaşadığımdan bahsetmenin zamanı gelmedi. Artık bana pek az şey veren kiliselerin bu ilahi eğitime yaptıkları yüzünden hem üzülüyor hem de kızıyordum. Batılı dünyamız bunu göremediği ya da görmeye hiç yanaşmadığı için batıyor, diyordum; buna derinden inanıyordum ve bu hastalığı duyurma görevi de bana düşüyordu. Kafamda adını İsa'ya Karşı Hıristiyanlık koyduğum bir kitap yazmayı tasarlıyordum – birçok sayfasını kaleme aldığım bu kitap, hemen yayımlatmam halinde bazı *dostlarımı üzme ve her şeyden çok önem verdiğim fikir* özgürlüğünü ciddi biçimde tehlikeye sokma korkusu olmasa, elbette daha sakin zamanlarda çoktan gün ışığına çıkmış olurdu.

Çok geçmeden beni her şeyden fazla üzecek olan bu ciddi meseleler gerçek anlamda zihnimi çok daha sonra meşgul etmeye başladı; gerçi henüz net olarak dile getiremiyorsam da, çoktandır içimdeydiler ve kolay kabullenişten oluşan gönül alma hazcılığı içinde keyif çatmamı engelliyorlardı. Şimdilik yeterince konuştum

Sonunda annemin yalvarıp yakarmalarına dayanamayarak, La Roque'a hareketinden on beş gün önce Paris'te onunla bir araya geldim; temmuzda ben de yanına gidecektim, ama onu ancak ölmek üzereyken görebildim. Ortak hayatımızın bu son günleri (Paris'teki günlerden bahsediyorum) yumuşama ve ateşkes günleri oldu; kabul etmek lazım ki, ilişkimizde en geniş yeri tutan tartışma ve kavgalara bakınca, bunları hatırlamak bana bir ölçüde teselli oluyor. Ayrıca, burada "ateşkes" kelmesini kullanmama rağmen, aramızda kalıcı bir barışın kurulmasına imkân yoktu; azıcık huzura kavuşma-

mızı sağlayan karşılıklı ödünler ancak geçici olabilirdi ve anlaşmazlığı sineye çekmeye bağlıydı. Kaldı ki, ben annemi çok da haksız bulmuyordum. Beni en fazla hırpaladığı zamanlarda bile, üstüne düşeni yaptığını düşünüyordum; yani, görevinin bilincinde olan her annenin oğlunu dizginlemeye çalışmamasını aklım almazdı; ama oğulun da boyun eğmeyi kesinlikle kabul etmemesini çok doğal bulduğum için, işlerin hep böyle yürüdüğünü sanıyordum ve etrafımdaki ebeveyn ve çocuklar arasında Paul Laurens ve annesi gibi birkaç mükemmel örneğe rastlayınca da şaşırıp kalıyordum.

Asla insanları değil, onların hasletlerini severiz diyen kesinlikle Pascal değil. Annem hakkında ise, beğendiği hasletlerin, sevgisini kazanan kişilerin gerçekte sahip oldukları değil de, annemin onların kazanmasını dilediği hasletler olduğu söylenebilir. Annemin başkalarının, en çok da benim üzerimde giriştiği o daimi çalışmayı en azından ben kendime böyle açıklamaya çalışıyorum; beni o kadar bezdirmişti ki, bu bezginliğin sonunda ona olan bütün sevgimin yok olup olmadığını artık pek bilemiyorum. Annemin, bazen ondan nefret etmeme yol açan ve sinirlerimi allak bullak eden bir beni sevme tarzı vardı. Ben ki sizi kızdırıyorum, bir düşünün, her fırsatta üzerinize düşülmesinin, düşüncelerinizle, yaptıklarınızla, harcamalarınızla, bir kumaşı, okuduğunuz şeyi, bir kitabın başlığını seçmenizle ilgili sonu gelmeyen ve sizi yıpratan tavsiyelerin nasıl bir şey olduğunu bir düşünün... *Dünya Nimetleri* başlığı hoşuna gitmemişti ve henüz değiştirecek kadar zaman olduğu için de, bıkmadan usanmadan aynı konuya dönüyordu.

Birkaç aydır, sefil para sorunları aramızda yeni bir sürtüşmeye neden olmuştu: annem bana her ay yeteceğini düşündüğü bir miktar para veriyordu –yani yanlış hatırlamıyorsam, üç yüz frank–, ben bunun üçte ikisini

düzenli olarak kitap ve müzikle ilgili alışverişe harcıyordum. Babamdan bana kalan ve miktarını bilmediğim geliri dilediğim gibi kullanmama izin vermeyi ihtiyatsızlık olarak görüyor; ayrıca, reşit olarak buna hakkım olduğunu söylemekten de kaçıyordu. Yanlış anlaşılmasın; onu böyle davranmaya iten şey hiçbir şekilde kendi çıkarı değildi, sadece beni bana karşı koruma, beni vesayet altında tutma arzusu ve (beni en fazla çileden çıkaran da buydu) kendi anlayışından kaynaklanan, deyim yerindeyse kıtı kıtına geçinmemi (nakit olarak: benim paramdan) uygun bulmasına yol açan bir duyguydu, onu ihtiyaçlarımı tartarak bana ödenmesini uygun bulduğu miktarı kafasında hesaplamaya iten duygu. Haklarımı öğrendiğimde bana gösterdiği hesaplara göre bütçe açık veriyordu; "rakamların dili" diye bir şeyden söz edilir: Annemle her fatura bir savunmaya dönüşüyordu; mesele, bu sistemi değiştirmekte hiçbir yararın olmayacağını, bana ödediği aylığın servetimin getirisine eş olduğunu ya da onu geçtiğini kanıtlamaktı; ortak hayatımızın bütün harcamaları burada dekont olarak karşıma çıktığından, yanında kaldığım zaman için tersine benim ona belli bir para ödeme teklifinde bulunmam bana her şeyi uzlaştıracak bir yol gibi geldi. Anlaşmazlığımız bu çözüm sayesinde giderildi.

Ama söylemiştim, uzun bir ayrılığın ardından beraber yaşanan bu on beş gün bulutsuz geçti. Elbette ben de elimden geldiği kadar dikkatli davranmıştım, sanki bir önsezi bu günlerin birlikte geçireceğimiz son günler olduğunu her ikimize de hissettirmişti, çünkü annem de hiç görmediğim kadar geçimli davranıyordu. Beni mektuplarımın kendisine düşündürdüğü kadar perişan bulmamanın sevinci de kuşkusuz onu yatıştırmıştı; artık onu sadece bir anne gibi hissediyordum ve kendimi onun oğlu olarak hissetmek hoşuma gidiyordu.

Mümkün olabileceğine inanmaktan vazgeçtiğim bu ortak yaşamı tekrar istemeye başlamıştım ve bütün yazı, annemin evi açmak için önceden gideceği ve Emmanuèle'in bize katılmasının da imkânsız olmadığı La Roque'ta onunla beraber geçirmeyi planlıyordum. Çünkü, annem sanki uyumumuzun daha da mükemmel olmasını garantiye almak ister gibi, en çok istediği şeyin, çok uzun zamandan beri gelini olarak kabul ettiği kızla evlendiğimi görmek olduğunu sonunda itiraf etmişti. Belki de gücünün tükendiğini hissediyor ve yalnız kalmamdan korkuyordu.

Annemin yanına gitmeden önce Saint-Nom-la-Bretèche'te arkadaşım E.R.nin yanında vakit geçirirken, bizim yaşlı hizmetçi Marie'den bir telgraf geldi, beni hemen çağırıyordu. Annem bir kriz geçirmişti. Hemen koştum. Onu gördüğümde, önceki yazlar çalışma odası olarak kullandığım ve onun La Roque'a birkaç günlüğüne geldiği zamanlarda evin tamamını açmayıp kendi odasına tercih ettiği büyük odada yatıyordu. Sanıyorum ki beni tanıdı; ama artık ne zamanın, ne mekânın, ne kendisinin, ne de etrafındaki insanların bilincinde gibi görünüyordu; çünkü ne gelişime şaşırma ne de beni yeniden gördüğüne sevinme belirtisi gösterdi. Yüzü çok değişmemişti ama bakışları boştu ve hatları o kadar anlamsızlaşmıştı ki, sanki hâlâ içinde yaşadığı beden ona ait olmaktan çıkmış da annem onu kullanamaz olmuştu. Ve bu o kadar tuhaf bir şeydi ki, merhametten çok bir şaşkınlık hissettim. Yastıklar sayesinde yarı oturur durumdaydı; kollarını yataktan çıkarmıştı ve açık duran büyük bir not defterine bir şeyler yazmaya çabalıyordu. Müdahale etmek, nasihat vermek, ikna etmek için duyduğu kaygılı ihtiyaç onu daha da yoruyordu; zorlu bir içsel çalkantının pençesindeydi sanki ve elinde tuttuğu kurşunkalem beyaz sayfanın üstünde dolaşıyor ama tek

bir işaret bile çizmeyi başaramıyordu; bu aşırı gayretin nafileliği kadar acı veren bir şey olamazdı. Onunla konuşmaya çalıştım ama sesim artık ona ulaşamıyordu; o konuşmaya çalıştığında da, ben söylediklerinden bir şey çıkaramıyordum. Dinlenmesini istediğim için, önündeki kâğıdı kaldırdım ama eli çarşafların üstüne yazmaya devam etti. Sonunda içi geçti ve hatları yavaş yavaş yumuşadı; elleri oynamaz oldu... Nasıl da umutsuzca zorlandığını gördüğüm o zavallı ellere bakarken, birden onları piyanonun üstünde hayal ettim ve bir zamanlar onları acemice bir çabayla biraz şiir, biraz müzik, biraz güzellik ifade etmek için de kullandığı düşüncesi... bu düşünce içimi sonsuz bir saygıyla doldurdu ve yatağın kenarına diz çökerek hıçkırıklarımı boğmak için yüzümü çarşaflara gömdüm.

Kişisel acılar gözyaşlarımı akıtabilen acılardan değildir; yani kalbim ne kadar acıyla dolu olsa da, yüzüm ıslanmaz. Çünkü daima bir yanım beni geriye çeker ve diğer yanıma bakıp alayla şöyle der: "Haydi arna sen de! ● kadar da üzgün değilsin!" Öte yandan, kendi acılarımdan çok daha şiddetle hissettiğim bir başkasının acıları konu olunca sular seller gibi gözyaşı dökerim; ama en çok da, herhangi bir güzellik, asalet, fedakârlık, sadakat, minnet, cesaret belirtisinde ya da çok saf, çok temiz veya çok çocuksu bir duygunun dışa vurulmasında; aynı şekilde, sanat karşısında duyduğum çok büyük heyecan da gözlerimin hemen yaşlarla dolmasına yol açar – bir müzede ya da konserdeysem, yanımdakiler şaşkına döner: Floransa'da San Marco Manastırı'nda Angelico'nun bir freski karşısında gözyaşlarına boğulduğumu gören genç İngiliz kızlarının tutulduğu gülme krizini hatırlıyorum; o sırada yanımda arkadaşım Ghéon vardı, birlikte ağlıyorduk; ikimizin gözyaşı sellerinin gerçekten de çok komik görünebileceğini kabul ediyorum. Gene aynı şekilde,

Agememnon'un sadece adının bile bendeki gizli kanal kapaklarını açtırdığı bir dönem olmuştu, krallar kralının ihtişamı karşısında içim saygı ve mitolojik bir korkuyla dolardı. Bu yüzden de, şimdi ruhumu bu derece altüst eden şey matem duygusu değildi (samimi olmak gerekirse, bu matemin beni hiç de kederlendirmediğini itiraf etmek zorundayım; ya da şöyle de denilebilir: Beni annemin acı çektiğini görmek üzüyordu, ondan ayrılacak olmam değil). Hayır, ben kederden değil, kapılarını bayağılığa asla açmayan, sadece başkaları için çarpan, dindarlık yüzünden değil ama doğal bir eğilimle sürekli kendini göreve adayan bu kalbe duyduğum hayranlık yüzünden ağlıyordum; annem bütün bunları o kadar büyük bir alçakgönüllülükle yapardı ki, Malherbe'le birlikte ama ondan çok daha büyük bir samimiyetle şöyle diyebilirdi: "Hizmet etmeyi hep öyle küçümsenecek bir adak olarak gördüm ki, onu sunaklara ancak büyük bir utançla ve ellerim titreyerek götürdüm." En çok da, kendisine hoş gelen ya da sevilmeye layık görünen her şeye biraz daha yaklaşmak için gösterdiği, hayatı demek olan sürekli çabaya hayrandım.

O büyük odada yalnızdım, onunla yalnızdım, ölümün o ciddi yüzüyle her yeri istila etmesine tanıklık ediyor ve vazgeçmek istemeyen bu kalbin tedirgin atışlarının yankısını içimde duyuyordum. Bu kalp nasıl da hâlâ mücadele ediyordu! Daha önce başka ölüm anlarına da tanıklık etmiştim, ama ya bana daha kesin bir son ve bir hayatın daha doğal bir şekilde bitişi gibi geldiğinden, ya da sadece bu kadar dikkatli gözlerle bakmadığım için, o ölümler bana bu kadar acıklı gelmemişti. Annemin bilincine kavuşamayacağı belliydi, bu yüzden teyzelerimi yanına çağırmaya hiç kalkışmadım; onun başında yalnız beklemeyi istiyordum heyecanla. Marie'yle ben onun son anlarında hazır bulunduk, kalbi sonunda atmaz

olunca, bütün varlığımın bir aşk, bir keder ve özgürlük uçurumuna yuvarlandığını hissettim.

Ruhumun yücelikle esrikleşmeye olan o tuhaf yatkınlığını o zaman hissettim. Hatırlıyorum da, yasımın ilk günlerini, beni en düşüncesizce eylemlere sürükleyen bir nevi manevi sarhoşluk içinde yaşadım, bu eylemlerin bana asil görünmeleri yetiyor, aklım ve kalbim de bunları hemen onaylıyordu. İşe, ona ait olduğu için gözümde en büyük değeri taşıyabilecek ufak tefek mücevher ve eşyayı hatıra olarak akrabalara dağıtmakla başladım, bunların arasında uzak akrabalar bile vardı, hatta bazıları annemi çok az tanıyordu. Coşkuyla, sevgiyle ve tuhaf bir sadeleşme ihtiyacıyla, elime geçtiği an bütün servetimi de verebilirdim; kendimi feda edebilirdim; içsel zenginlik duygum göğsümü kabartıyor, bana baş döndürücü bir çeşit fedakârlık arzusu esinliyordu. Kendime hisse ayırma düşüncesi dahi bana utanç verici geliyor ve ancak kendime hayran olmamı sağlayacak kişilerle görüşüyordum. Annemin sağlığında peşinden koştuğum o özgürlük bile açık denizdeki rüzgâr gibi beni serseme çeviriyor, beni boğuyor, belki de korkutuyordu. Kendimi, aniden salıverilince sersemleyen bir mahkûm, ansızın ipi kesilen bir uçurtma, palamarını koparan bir sandal, rüzgâr ve dalgalarla sürüklenen bir enkaz gibi hissediyordum.

Artık kuzinime olan aşkımdan başka tutunacak dalım kalmamıştı; hâlâ hayatıma yön veren tek şey, onunla evlenme isteğimdi. Elbette seviyordum onu; ve bir tek bundan emindim; hatta onu kendimi sevdiğimden daha çok sevdiğimi hissediyordum. Evlenme teklif ettiğimde kendimden çok onu önemsiyordum; en çok da, tehlikelerle dolu olduğuna aldırmadan onu da kendimle birlikte sürüklemek istediğim bu sonsuz özgürlük beni büyülüyordu, çünkü şevkimle yenemeyeceğim bir tehlikenin varlığını kabullenemiyordum; her türlü ihtiyat

bana korkakça geliyordu, tehlikeyi her türlü ciddiye alış korkakçaydı bana göre.

En samimi eylemlerimiz aynı zamanda en az hesaplı olanlardır; iş olup bittikten sonra aranan açıklamalar manasız kalır. Beni yönlendiren bir kader vardı; belki de doğama meydan okumaya dair gizli bir ihtiyaçtı bu; çünkü, Emmanuèle'de benim sevdiğim, erdemin ta kendisi değil miydi? Doymak bilmeyen cehennemimin evlendiği cennetti o; ama bu cehennemi anında unutuyordum: Yasımın gözyaşları oradaki bütün ateşleri söndürmüştü; mavilikten gözlerim kamaşmış gibiydi ve artık görmeye razı olmadığım şey benim için var olmaktan çıkmıştı. Kendimi bütünüyle Emmanuèle'e verebileceğimi sandım ve kayıtsız şartsız öyle yaptım. Bundan bir süre sonra nişanlandık.

EK

La Nouvelle Revue française'de bu anıların ilk bölümünün yayımlanmasının ardından, benden daha fazla bilgi sahibi olan kuzenim Maurice Démarest hikâyemde birkaç düzeltme yapmak istedi. Ben de errata olarak kuzenimin o mektubunu buraya aktarıyorum:

"Mösyö Roberty'nin Anna Shackleton'ın Crosne Sokağı'na gelişiyle hiçbir ilgisi yoktu. Anna 1850, 51 ya da 52'de geldi. Mösyö Roberty ise Nantes'tan Rouen'a 59'da gelmiştir.

(Doğru tarihi annemin bir mektubunda buldum.)

"Sen Shackleton'ın çocuklarının talihin ters dönmesi yüzünden İskoçya'dan kıta Avrupasına savrulduklarını hayal ediyorsun. Gerçek şu ki, Mösyö Shackleton Elbeuf yolu üzerindeki dökümhanede ustabaşı olarak çalışmak üzere Mösyö Rowcliffe tarafından çağrılmıştı. İngilizler demiryolu ve malzemelerinin yapımında olduğu gibi, metalürjide de Fransa'dan çok ileriydiler. Paris-Le Havre demiryolunun yapımı ve işletmeye açılması Rouen'a bir İngiliz topluluğunun gelmesine yol açmıştı.

"Bir başka hata; bu defaki vahim: Sana göre, annem Anna'nın eve gelişinden sonra, hem de çok uzun zaman sonra evleniyor. Oysa annem 1842'de evlenmiş, ben de 1844'te doğmuşum. Senin annense 1842'de 9 yaşındaymış. Babamın 60'lı yıllarda pek de 'yeni enişte' olarak

nitelenemeyeceğini görüyorsun: Dolayısıyla, "küçükhanım Rondeaux'lar (çoğul) ve 'onların' mürebbiyesinden bahsetmek de doğru değil.

"Senin Anna Shackleton hakkında söylediklerine aynen katılıyorum. Yalnız ben ondan bahsedecek olsaydım, başka şeyler de eklerdim, çünkü yüreğinde bastırılmış bazı emeller, yönünü şaşırmış bir sevgi taşıdığını tahmin ediyordum. Yaşım ilerledikçe bunu çok daha iyi anladım ve bunu hâlâ sık sık aynı üzüntüyle ve kaderin adaletsizliğine karşı bir çeşit isyanla düşünürüm.

"Son bir husus. Anna'nın —o zamanlar Miss Anna— aile içindeki ilk zamanlarını anlatıyorsun, yarı hizmetçi koşullarında geçen ilk yıllar. Hiyerarşi dediğin şeyde *onun* adım adım yükselişine işaret etmemişsin; nasıl yavaş yavaş aileden biri sayıldığına ve nasıl sonra aile içinde annemin, senin annenin ve Lucille teyzenin yanında yer aldığına. Daha annen evlenmeden, hiçbir ayrım gözetmeden onlardan 'bu küçükhanımlar' diye bahsedilirdi. Birlikte tek ve bir manevi bütün oluştururlardı.

"Not: - Mösyö Rondeaux de Montbray'in 1789'da Rouen belediye başkanı olduğundan emin misin, yoksa daha mı sonraydı?

"Tamamen önemsiz bir ayrıntı. Matmazel Fleur'ün okulunun Seine Sokağı'nda olduğundan emin misin? Aslında Luxembourg Sokağı'yla Madame Sokağı arasındaki Vaugirard Sokağı'nda değil miydi?"

André Gide, yalnız çağdaş Fransız edebiyatının kurucularından bir yazar değil, aynı zamanda Fransız modernizminin önde gelen entelektüellerinden biri.

Tohum Ölmezse, André Gide'in özyaşamöyküsünü anlattığı bir eser. Birinci bölümde yazar Paris'teki çocukluğunu, devamsızlıkla geçen okul yıllarını, arkadaş ve öğretmenlerini, ailesini, ilk yazı denemelerini ve kuzinine karşı beslediği dinsel denebilecek derin aşkı anlatır. İnançlarıyla eğilimleri arasındaki mücadelenin ve hepsini kaynaştırma arzusunun anlatıldığı, daha kısa olan ikinci bölüm ise Cezayir'e yaptığı bir yolculukta Gide'in kendini ve cinsel eğilimlerini keşfedişinin etrafında şekilleniyor. Zaten eserin Kutsal Kitap'tan alınma başlığı da yazarın hayatının bir özeti gibi: "Buğday tanesi yere düşüp ölmezse yalnız kalır; fakat ölürse çok mahsul verir. Hayatını seven onu kaybeder; bu dünyada hayatından nefret edense onu ebedi hayat için saklar." Genç Gide de annesinin baskıcı püriten eğitimi yüzünden ezik, dünyadan bihaber çocuğu öldürüp yerini özgürlüklere açık, hayatı seven, yaratıcı bir delikanlıya bırakacak.

Kapak resmi: GUSTAVE CAILLEBOTTE